

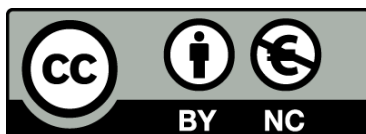


UNIVERSITAT DE  
BARCELONA

## L'expropiació de la ciutat popular

La destrucció de la Colònia Castells de Barcelona (1923-2014)

Marc Dalmau i Torvà



Aquesta tesi doctoral està subjecta a la llicència [Reconeixement- NoComercial 3.0. Espanya de Creative Commons](#).

Esta tesis doctoral está sujeta a la licencia [Reconocimiento - NoComercial 3.0. España de Creative Commons](#).

This doctoral thesis is licensed under the [Creative Commons Attribution-NonCommercial 3.0. Spain License](#).



# L'EXPROPIACIÓ DE LA CIUTAT POPULAR

## La destrucció de la Colònia Castells de Barcelona (1923-2014)

Marc Dalmau i Torvà

Director de tesis: Dr. Manuel Delgado Ruiz  
Doctorat en Estudis Avançats en Antropologia Social  
Departament d'Antropologia Cultural i Història d'Amèrica i Àfrica  
Universitat de Barcelona  
2016



A les dones que m'acompanyen, i que m'ensenyen, cada dia, a ser millor persona,

Sira, Emma, Maria, Teresa.

## **Resum**

Aquesta tesi proposa una aproximació a la dinàmica del mode de producció de l'espai sota la geografia del capital. A partir de la recerca concreta de l'expropiació i destrucció d'una barriada obrera, la Colònia Castells de Barcelona, s'aborda l'estudi de l'expropiació genèrica de l'anomenada ciutat popular. La producció capitalista de la ciutat opera cíclica i espasmòdicament a partir de l'atracció, disciplinament i subjecció d'una mà d'obra, que en el seu esdevenir històric es veu atreta, explotada i exprimida, fins a que resulta disfuncional pel mode d'acumulació. En aquell moment, aquesta força de treball es expulsada -directa i indirectament-, dels espais de centralitat cap a les perifèries. El procés, no obstant, no resulta exempt de contradiccions, resistències i conflictes. El mode de producció colisiona constantment amb el mode d'apropiació de la ciutat per part dels habitants de rendes més baixes, que, en la recreació pràctica i quotidiana de les seves formes de vida creen barris populars, entorns geogràfics apropiats per a la convivència, el suport mutu i la pròpia supervivència. El cas d'expropiació i destrucció d'una barriada com la Colònia Castells, amb tota la seva complexitat i més enllà de la desaparició material, suposa un exemple de desarticulació comunitària, de descomposició sistemàtica de classe, per impedir qualsevol índex de resistència per part de les classes populars al mode d'acumulació capitalista.

**Paraules clau:** expropiació de la ciutat popular, degradació planificada, necrourbanisme, gentrificació, estudis urbans, cultura dels passatges, síndrome d'afectació.

## **Resumen**

Esta tesis propone una incursión a la dinámica del modo de producción espacial de las ciudades bajo la geografía del capital. A través del estudio detallado y concreto de la expropiación y destrucción de una barriada obrera, la Colonia Castells de Barcelona, se aborda el estudio de la expropiación genérica de la llamada ciudad popular. La producción capitalista de la ciudad opera cíclica y espasmódicamente a partir de la atracción, disciplinamiento y sujeción de una mano de obra, que en el devenir histórico se ve atraída, explotada y exprimida, hasta que resulta disfuncional para el modo de acumulación. En ese momento, dicha fuerza de trabajo es arrojada y expulsada -directa o indirectamente-, de los espacios de centralidad hacia las periferias. El proceso sin embargo no resulta exento de contradicciones, resistencias y conflictos. El modo de producción colisiona constantemente con el modo de apropiación de la ciudad por parte de los habitantes de rentas más bajas, que, en la recreación práctica y cotidiana de sus formas de vida crean barrios populares, entornos geográficos apropiados para la convivencia, la ayuda mutua y su propia supervivencia. El caso de expropiación y destrucción de una barriada como la Colonia Castells, con toda su complejidad y más allá de su desaparición material, supone un ejemplo de desarticulación comunitaria, de descomposición de clase, para impedir cualquier atisbo de resistencia por parte de las clases populares al modo de acumulación capitalista.

**Palabras clave:** expropiación de la ciudad popular, degradación planificada, necrourbanismo, gentrificación, estudios urbanos, cultura de los pasajes, síndrome de afectación.

### **Abstract**

This PhD thesis aims at challenging spatial production dynamics currently expanding in cities subject to the geography of capital. Through a detailed analysis of the expropriation and destruction processes of a specific working-class neighbourhood, Colònia Castells in Barcelona, this thesis tackles the study of the the general expropriation of the so-called popular city. The capitalist production of the city cyclically and wildly acts by drawing, disciplining and restraining labour. Hence, labour-class is historically exploited and abused until it turns to be dysfunctional for the accumulation process itself. Eventually, it is directly or indirectly evicted from central spaces and casted away to the periphery. However, this process is not without contradictions, resistances and conflicts. The capitalist mode of production constantly clashes with spatial appropriation practices carried out in the city by lower-income inhabitants, who strive to survive in their working-class neighborhoods making up both a physical and social space at a more human scale day by day. The specific case of expropriation and destruction of Colònia Castells, in all of its complexity and despite its material disappearing, clearly shows that the breakdown of its working class-based social and spatial organization has had a key role in preventing its inhabitants from resisting the process of capital accumulation.

**Key words:** expropriation of the working-class city, planned degradation, necrourbanism, gentrification, critical urban studies, passage culture, affectation syndrome.

# ÍNDEX

<b>INTRODUCCIÓ.</b> L'Expropiació de la ciutat popular	1
<b>0. METODOLOGIA.</b> Maneres de mirar	7
1. Maneres de fer: des de dins	13
2. L'investigador afectat: de l'amor a l'odi	18
3. Maneres d'escriure. La producció teòrica com a dispositiu de flexibilitat	22
<b>I. MARC TEÒRIC.</b> Espai, mode de producció i vida quotidiana	26
1. La producció de l'espai	29
2. De la valorització de l'espai a l'acumulació de capital	33
2.1. La valorització de l'espai: l'espai-mercaderia	
2.2. Ajustaments espacial-temporals: el segon circuit d'acumulació	
2.3. El paisatge del capital: una geografia desigual	
2.4. L'acumulació per desposseïció: el capitalisme assistit	
3. El projecte neoliberal	49
3.1. De l'emprenedor a l'emprenedorisme	
4. La ciutat i l'urbà	56
5. L'urbanisme o l'educació capitalista de l'espai	61
5.1. La racionalitat instrumental: tècnica i benefici	
5.2. L'urbanisme com a dispositiu de poder	
5.3. Necroubanisme	
6. La reestructuració de la metròpolis capitalista: renovació urbana o gentrificació?	69
6.1. La ciutat com a qüestió de classe: la gentrificació	
6.2. L'expulsió: les cases barates com a paradigma	
6.3. La regeneració: la lògica de la renovació urbana	

7. El barri: apropiació i vida quotidiana	86
7.1. Cap a una definició de barri	
7.2. El barri com a espai de vertebració sociopolítica	
7.3. El barri com a espai d'apropriació	
8. Expropiació versus apropiació	96
<b>II. MEMÒRIA.</b> La Colònia Castells. La creació d'un barri popular	102
1. La cintura roja-i-negre	104
2. El naixement d'una colònia obrera	110
2.1. Els orígens: Especulació, cases barates i material de rebuig	
2.2. El procés de construcció i l'estructura de la propietat	
2.3. Una perifèria entre dos centres	
2.4. La gent de la colònia: els colons	
3. Una obreriada confederal	121
3.1. Cases barates i cases cares	
3.2. L'obrerriada i la gimnàstica revolucionaria	
3.3. L'esclat de la revolució social	
<b>III. GENEALOGIA DE LA DESTRUCCIÓ.</b> Un barri baix atrapat en una zona alta	133
1. El franquisme com a règim revengista	135
1.1. Una família propietària del règim	
1.2. El <i>desarrollismo</i> com a motor d'acumulació	
2. El model Barcelona: renovació urbana, bombolles i macroesdeveniments	147
2.1. La perifèria interior: un barri atrapat a la geografia del capital	

- 2.2. La reconstrucció del paisatge del capital
- 2.3. L'apoteosi del model Barcelona
- 2.4. Les Corts: portal residencial de la ciutat en majúscules

<b>IV. EXPROPIACIÓ. La Colònia Castells. L'expropiació d'un barri popular</b>	<b>163</b>
1. La Colònia Castells: un barri al corredor de la mort	166
1.1. Obsolescència i degradació planificada	
2. La destrucció. Primera fase. Una tragèdia en cinc actes.	171
2.1. Pròleg. Primer Acte. Afectació (1940-1999)	172
2.1.1. [Intermezzo] Estigma	
2.2. Plantejament. Segon Acte. L'amenaça es fa pública (1999-2002)	179
2.2.1. [Intermezzo] Envelliment i mort	
2.3. Nus. Tercer acte. El punt àlgid del conflicte (2003-2007)	187
2.3.1. [Intermezzo] Un barri de migrants	
2.4. Desenllaç. Quart acte. L'impàs (2007- 2011)	199
2.4.1. El lent engranatge administratiu	
2.4.2. Un pla en crisi	
2.4.3. Barri Vell, Nous colons	
2.4.3.1. Salvem la Colònia. Primer round.	
2.4.3.2. Salvem la Colònia. Segon round.	
2.5. Èxode. Cinquè acte. La migració i l'enderroc d'una forma de vida	217
2.5.1. La gran migració	
2.5.2. L'enderrocament d'una forma de vida	
3. La vida quotidiana en un barri afectat	239
3.1. La cultura dels passatges	239
3.1.1. Interiors	
3.1.2. Exteriors	
3.1.2.1. Pràctiques apropiades	



3.1.2.2. Usuàries de l'apropiació	
4. El síndrome d'afectació	251
4.1. Desolació: precarietat i desequilibri emocional	
4.2. L'expropiació com a ritus de passatge	
4.3. Afectació: L'habitatge com a actiu d'inversió o com a inversió de l'actiu d'habitar	
4.4. Trencament del vincle comunitari	
5. Colofó: La segona fase (2012-2014)	268
<b>V. CONCLUSIONS</b>	275
<b>VI. BIBLIOGRAFIA</b>	283
Agraïments	316
<b>ANNEXOS</b>	317
Annex 0. Introducció	317
Annex 1. Fotografies històriques	324
Annex 2. Vida quotidiana	333
Annex 3: Plànols Urbanístics	356
Annex 4: Comiat	369

## **INTRODUCCIÓ.** L'expropiació de la ciutat popular

Aquesta és una recerca que m'hagués agradat escriure en present i no en passat; però ara, malauradament, ja no és possible.

Un immens descampat, un desert ple de granulat de cautxú, negre com la lava morta que resta després d'una erupció, cobreix el terreny on abans s'aixecava la Colònia Castells, al districte de les Corts de Barcelona. Als voltants del solar, que acollí una barriada de passatges de cases baixes tradicionalment habitada per gent de classe treballadora, un *barri baix*; ara s'hi comença a perfilar el mateix paisatge homogeni i vertical que a la resta del districte, una *zona alta o semi-alta*. De la fesomia antiga, tan sols queda en peus el malmès passatge Piera i dos blocs de pisos *afectats* del carrer Entença. Actualment, just al costat d'aquests, al mateix carrer, ja s'hi eleva un enorme bloc de pisos de color grisós, -«habitatges de luxe» destacaven els cartells promocionals de la immobiliària-, tots venuts i per estrenar; i just en el solar adjacent, s'hi ha edificat un altre edifici, que alberga una escola privada concertada.

De l'antic barri, ni rastre. El pla de remodelació urbana ha assolat el paisatge i els antics passatges, i després d'haver sotmès als colons a un llarg i traumàtic procés d'expropiació, ha acabat amb el real·lotjament d'una part dels habitants a un bloc de pisos proper i l'expulsió de la resta. De fet, els objectius de la delimitació urbanística del Sector de Reforma Interior de l'àrea, -dibuixada pel Pla General Metropolità i les successives modificacions-, sempre s'han definit més pel que el districte no necessita -pobres i persones amb rendes baixes-, que pel que hipotèticament necessita -parcs i més sòl edificable-. Amb la culminació de l'operació, «per fi» s'ha aconseguit que el barri formés part i s'*integrés* física i socialment a la resta de les Corts, que és posés més a to amb el proper districte econòmic de la Diagonal, encara que només fos mitjan la *desintegració* total i la polvorització de la Colònia.

Nascuts del *no-res*, els barris com la Colònia, literalment quatre carrers, van arribar a ser-ho *tot* per moltes famílies. Amb una mobilitat sempre sotmesa al ritme capritxós del capital, quan les formes de vida que acollia començaren a resultar disfuncionals pel model

d'acumulació metropolitana es programà la seva desaparició. Era el tràgic retorn via afectació i degradació planificada dels barris populars al paisatge uniforme i somort, al *no-res* del capital. Aquesta mena de barriades nasqueren a contrapèl, fruit d'una especulació primitiva i horitzontal, entre les escaletes buides que deixava la ciutat industrial a la perifèria. I ho feren, tornant la necessitat virtut, apropiant-se de la ciutat produïda, amb la construcció d'entorns comunitaris proletaris a partir de l'esforç col·lectiu i l'autoorganització, autèntics vivers de cooperació social, de resistència i antagonisme vers les classes dominants.

El capítol de la Colònia Castells ja ha quedat escrit a la trista història de la desaparició dels barris populars de Barcelona. El seu estudi ens permet mostrar una petita, petitíssima part, -tot i que molt il·lustrativa- del fenomen de l'expropiació de la ciutat popular o proletària i de com operen aquest tipus de processos. Lluny d'obeir a la casualitat del destí, aquí i allà, sempre es reproduïx la mateixa trama, i l'equació sempre desemboca en el mateix resultat: l'expulsió i el desplaçament forçat de la població més vulnerable. Són històries de dolor i d'angoixa, d'arribades i partides, d'amuntegament i excés de proximitat, d'obsolescència programada i de degradació planificada, de síndrome d'afectació i expropiacions, això és, d'enderrocs i de llàgrimes; però també d'alegries i passions, de mancomunió i resistència compartida, d'orgull proletari i potència comunitària.

Al principi, entre les dècades de 1920 i 1930, la Colònia es significà pel seu caràcter eminentment «confederal» i llibertari. Però aquella potència s'acabà amb la derrota al front del 1939 i la dictadura. L'amarga condició de barri vençut unida amb la pobresa de la postguerra propiciaren anys duríssims, i el recanvi de la majoria de colons. Més tard, en ple franquisme, els inicis de certa recuperació industrial feren arrencar un nou cicle econòmic, el *desarrollismo*. I com ha reflex d'aquest, a finals de la dècada de 1960, els colons veieren com el seu entorn immediat es modificava, el capital s'expandia; les Corts es *desarrollaba*, havia estat predeterminat per les elits com el districte econòmic d'entrada principal a la metròpolis: zona de negocis i residència per gent de classe mitjana-alta, tot cercat d'espais verds. Les casetes, els passatges i les formes de vida associades a la ciutat popular es veieren, de sobte, colonitzades per la dinàmica dels blocs i l'especulació vertical, la Colònia poc a poc s'anà convertint en una perifèria dislocada atrapada en la geografia del capital.

Aquest estar fora-de-lloc es certificà amb la condemna a la desaparició que marcà el Pla General Metropolità el 1976. Amb l'afectació, es posaren les bases estructurals per acabar amb la vida comunitària i començà el declivi d'un barri amenaçat, sotmetent als seus habitants a l'angoixa d'una mena de «corredor de la mort». Els pobladors sabien que el barri havia de morir, tard o d'hora, però no quan. Mentrestant, la ciutat de fires i congressos guanyà el lloc a la ciutat industrial i obrera, s'imposà la ciutat aparador del parc temàtic i del turisme depredador, on cada pedra adquirí un preu desafortat. A cops de *necrourbanisme* eclosionà la metròpolis *business friendly*, una dinàmica que forçà la desaparició programada dels barris com la Colònia, primer amb l'afectació, després amb l'abandonament progressiu i el lent deteriorament, ocasionat per la desídia oportunista de la propietat i certificada per les administracions amb l'impediment d'obres de rehabilitació i millora.

Els colons cada vegada envellien més i també les seves cases, l'entorn s'anà precaritzant. La degradació lenta i passiva deixà lloc a la degradació activa a partir de 1999 quan el regidor Hereu proposà de cedir la iniciativa a l'àmbit privat. Aquella reserva de sòl en el segon districte amb els preus més alts del sòl de la ciutat era un *pastís* massa suculent per conservar un barri popular. Valia molt més el solar que el preu de totes les cases juntes. Llavors començà la mobilització, que no aconseguí parar el pla, però sí, que almenys, suposà l'assumpció estatal de l'expropiació i el reallotjament d'una part de les famílies amb la firma d'un protocol el 2007. En aquell moment també nasqué Salvem la Colònia, un col·lectiu que apostà per la conservació total de la barriada, amb una primera consigna, retornar la vida als passatges i una segona, rehabilitar el barri i les cases en mal estat.

Amb l'expropiació començà un veritable malson, un procés ple d'irregularitats, demores i promeses incomplertes, atacs contra els i les resist(d)ents, divisió via individualització i nombroses contradiccions, com el fet de tenir famílies sense dret a reallotjament, al mateix temps que l'existència de pisos buits a l'edifici nou construït per als reallotjats. El 2008 la crisi econòmica colpejà el pla, i les administracions, en lloc de rectificar i redissenyar-lo, decidiren prosseguir amb l'expulsió i l'enderroc. Es portà a terme la primera fase, es pagà un alt preu global per les indemnitzacions i l'operació no culminà fins el 2011. Els enderrocs suposaren la intensificació de la degradació per tal d'impossibilitar la vida als passatges, amb el trencament de la integritat del barri, l'obertura de grans rasses i solars entre habitatges i la pressió de l'expulsió i els

desnonaments forçats. L'objectiu era que, al final, fossin els mateixos residents els que, cansats, desitgessin marxar. El sùmmum fou que, per falta de fons, l'empresa responsable del pla, dependent de l'Institut Català del Sòl, desaparegué i que el solar que es creà aleshores, on abans hi havia un barri anomenat Colònia Castells, encara romandrà per molt i molt de temps.

Després de la incertesa i la devastació de la primera fase, el pla quedà novament en suspens. El 2013-2014 el consistori de Convergència i Unió amb Antoni Vives com a regidor n'assumí el control i s'erigí com la personificació de la salvació. Llavors, en una clara maniobra d'aplicació de la doctrina de xoc neoliberal, pogueren efectuar el redisseny del pla amb la implementació sense entrebancs d'una segona fase, que acabà d'expropiar als colons que quedaven, en un barri dessolat entre les runes. La letargia de l'operació i l'agreujament de la crisi econòmica feren que en aquesta darrera fase es pagués un quaranta per cent menys respecte a les indemnitzacions de la primera. Però el gir més pervers encara havia d'arribar, les administracions després de gastar-se prop de trenta-set milions d'euros en expropiar una part dels afectats, finalment es vengueren un dels solars a la iniciativa privada, una promotora immobiliària, que, en aquests moments, ja ha fet negoci a costa del patiment de moltes famílies expulsades de casa seva. Finalment les administracions, en una clara mostra de capitalisme assistit, s'erigiren com les encarregades d'higienitzar i purificar el territori a llarg termini de cara a l'apropiació privativa i l'acumulació de capital immobiliari. La devastació de la primera fase, simultaniejada amb l'agreujament de la reestructuració econòmica, permeté realitzar sense oposició i amb el suport unànim de tots els grups municipals, allò que al 1999 havia fet saltar totes les alarmes de les mobilitzacions.

Aquesta, repetim, és una recerca que ens hagués agradat escriure en present i no en passat.

Escriure-la ha sigut d'alguna manera com reviure i visitar unes circumstàncies dramàtiques i recordar moltes persones que han desaparegut engolides pel propi procés. És cert que moltes han restat a la mateixa zona, però bastantes han hagut de marxar a d'altres barris i d'altres han partit definitivament a *l'altre barri*. Quantes morts ha costat la *transformació* urbana de la Colònia Castells? Quants expulsats? Quines plusvàlues se n'han generat i qui se les ha apropiat? I el mateix ens podríem preguntar a nivell metropolità: Quantes persones han sigut mobilitzades i expulsades a les darreres dècades

per no poder assumir les despeses econòmiques de viure als llocs de centralitat, on ho havien fet tota la vida? Qui es beneficia d'aquesta mena de processos? Xifres que ballen, incomptables en l'abast d'aquesta recerca, -més centrada en el *Què*, *Com* i el *Perquè* que en el *Quant*-, i que queden pendents d'avaluar en una dinàmica, encara en curs, que ha resultat, més enllà dels cicles econòmics, característica constitutiva de la metròpolis barcelonina.

L'exposició de la recerca que aquí s'obra consta de quatre grans blocs, precedides d'una part metodològica i epistemològica, i tancades amb les conclusions finals, la bibliografia i un annex de material gràfic. El primer apartat vol ser una reflexió sobre els lineaments teòrics que s'han utilitzat durant la recerca. Una base teòrica que parteix de la cerca d'un punt de confluència entre espai, mode de producció i vida quotidiana, per delimitar i anar a l'encontre d'una abstracció concreta, la ciutat popular o proletària, i la seva expropiació. El segon, tracta sobre la memòria i el procés de creació del barri concret de la Colònia Castells. El tercer, contextualitza històricament el marc de l'expropiació i narra la gestació de la destrucció en el mode de producció de la metròpolis barcelonina actual. Finalment, el quart, presenta els resultats de l'etnografia realitzada del procés d'expropiació de la Colònia Castells, i els principals resultats de la mateixa.

Producció de la ciutat pel capital, apropiació de la mateixa pels seus habitants -creació de barris-, expropiació de l'estat, expulsió dels habitants -destrucció de barris-, i reproducció del capital, així funciona el particular cicle de vida i mort dels barris populars. Un cicle que recorrerem sencer pel cas de la Colònia Castells i que ens servirà per particularitzar el fenomen de l'expropiació genèrica de la ciutat popular.

En primer lloc, la narració d'aquest procés és important perquè desemmascara i denuncia una expulsió i un desplaçament forçat que s'ha volgut camuflar de renovació urbana, un subterfugi que ha pretès fer passar una (re)modelació social per una (re)modelació urbana, en nom de l'hipotètic embelliment de la ciutat.

En segon lloc, perquè constitueix un registre o inventari d'unes formes de vida que estan desapareixent dels llocs de centralitat de la metròpolis. Un dels objectius fonamentals d'aquesta recerca, encarant-se cap al passat, es realitzar un senzill treball històric de recordar i conservar, de fixació de la memòria, de lluita per la permanència -més enllà de les expulsions i els enderrocs, de les absències i les runes- en el combat quotidià contra l'oblit.

En tercer lloc, amb la vista posada cap al present i el futur, és que el seu estudi pot ser pertinent per evitar processos i actuacions similars en l'avenir; conèixer la genealogia de la destrucció dels barris populars és el primer pas per saber com evitar-la. La lectura d'aquest treball, a més, amb humilitat però amb certa vocació transformadora, pot ser útil també, a saber, per establir una guia bàsica o marc des d'on construir una ciutat més justa i solidària, més equilibrada i més respectuosa amb l'entorn, més atenta als seus habitants. Una ciutat comuna construïda a escala humana fonamentada en la cooperació social, que aposti per una distribució més equitativa dels recursos necessaris per la *reproducció* social de la vida sobre el territori, pensada i practicada en funció de les necessitats de les persones i no per la mera apropiació privada i *l'ampliació-reproducció* del capital. Una ciutat que constitueixi un marc d'apropriació d'una vida que mereixi la pensa ésser viscuda, posant la cura i el respecte a l'altre generalitzat al centre dels processos socials, basada en la dignificació dels habitants i de les barriades populars de la ciutat.

Dans toute critique stratégique, l'essentiel est de se mettre exactement au point de vue des acteurs; il est vrai que c'est souvent très difficile. La grande majorité des critiques stratégiques disparaîtraient complètement, ou se réduiraient à de très légères distinctions de compréhension, si les écrivains voulaient ou pouvaient se situer par la pensée dans tous les circonstances où se trouvaient les acteurs.

Carl Von Clausewitz.

No, para comprender la ciudad, para captar bajo su capa de tenebrosidad el viejo corazón sobre el que muchos fantasean, era necesario -ahora lo entendia- llevar la vida gris de sus grises habitantes, ser como ellos, sufrir como ellos.

Luciano Bianciardi.

Volià ce qui arrive quand on ne veut pas «traiter les faits comme des choses».

Michel Cloucard.

**0.**

## **METODOLOGIA**

Maneres de mirar



L'acció de veure precedeix la paraula. L'infant mira i reconeix abans de saber parlar. Hi ha, però, una altra manera de mirar que també precedeix la paraula. El fet de veure-hi és el que ens situa en el nostre entorn, i aquest entorn el descrivim amb paraules (...). Només veiem allò que mirem. Mirar és l'acte de triar (...) Mai no mirem una sola cosa perquè sempre cerquem la relació existent entre l'entorn i nosaltres mateixos. La visió humana està constantment en acció, en moviment, i abasta l'entorn en un cercle que conforma la presència al voltant d'allò que, al nostre parer, és. Quan comencem a veure-hi, ens anem adonant que també ens veuen. L'ull de l'altre es combina amb el nostre per corroborar el fet que formem part del món visible (...) En el sentit que emprem la paraula en aquest llibre, tota imatge és una obra humana (Berger, 2011:7-9).

L'aproximació a qualsevol objecte d'estudi és sobretot una qüestió de perspectiva, i per tant, com diria John Berger, implica en primer lloc *una manera de mirar*. La perspectiva però depèn al seu torn de la posició de l'observador -(dis)posició- i de les eines analítiques -(dis)positius- emprades per registrar la informació. Vist i no vist, dues variables -tot i que presentades esquemàticament- fonamentals a tenir en compte per afrontar qualsevol procés d'observació. Tota recerca, i encara més, com és el cas, si és basa en la etnografia, comença a partir d'una *manera de mirar*, una forma d'explorar, més o menys sistemàticament l'objecte d'estudi, això és, com un mètode d'observació. Per aquest motiu, per Marcel Mauss, l'etnografia era una «ciència de l'observació», «una ciència a l'aire lliure» contraposada a les «ciències de laboratori» (Mauss, 1913:821). Mirar és relacionar-se amb l'entorn i amb els altres, veure-hi i ser vistos. Mirar és també seleccionar, «només veiem allò que mirem» (Berger, 2011). I seleccionar, en primera instància és organitzar la informació rebuda a través de la rutina de la retina: registrar, descartar, enfocar, desenfocar, triar, relacionar, filtrar, imaginar, contrastar, comparar, obliterar, inventariar... En aquest sentit, les *maneres de mirar* connecten de seguida amb les *maneres de fer*, amb les pràctiques de l'etnografia pròpiament dita. També per aquest motiu, segurament, una de les tècniques fundadores de la disciplina contemporània és l'observació participant. Participar és prendre part, és conviure, relacionar-se, immiscir-se en les pràctiques socials de la vida quotidiana del grup a estudiar. Observar participant és intentar col·locar-se en una posició còmplice i compromesa amb l'objecte d'estudi, que permeti a l'investigador camuflar-se mimèticament en el medi social, amb els ulls ben oberts, per disposar d'un punt de vista «des de l'interior» de les relacions del grup en qüestió (Lepoutre, 2001:10) i poder captar, allò que el fundador d'aquesta eina metodològica, Bronislaw Malinowski, anomenà els «imponderables de la vida real»

(1986:36). Per aquest autor, l'etnografia ha d'intentar obstinadament i per tots els mitjans que siguin els fets els que «parlin per si mateixos» (*Ibidem*, 37). L'investigador, en aquest sentit, ha de «deixar-se treballar pel seu material», però al mateix temps, saber imposar-se una minuciosa disciplina d'observació i descripció, cultivar la receptivitat, la flexibilitat i la cooperació amb l'objecte d'estudi (Cefaï, 2003: 523-525). Observar i fer recerca és intercooperar amb els altres, practicar, en definitiva, el que Ulf Hannerz anomenà, una etnografia cooperativa (1993:67).

L'etnografia, doncs, és una *manera de fer* recerca social eminentment pràctica, que inicialment es fonamenta en la capacitat de l'etnògraf en (in)filtrar-se en les comunitats humanes per estudiar i recollir el màxim d'informació sobre la dinàmica dels processos socials que s'hi esdevenen, a través de la recol·lecció de dades i l'elaboració d'un diari de camp. Per tant, el millor camí per aconseguir-ho, -posem per exemple en el cas d'un barri-, és (con)viure durant un temps prolongat inserit dins el grup humà objecte d'estudi. Per aquesta via, l'etnògraf, aviat, per la força de l'*hàbit*, és converteix en un *habitant*, amb el que així, l'etnografia també implica una *manera de viure*. De fet, si qualsevol procés etnogràfic és pot llegir com un ritus de pas (*cf.* Van Gennep, 2008), la recerca que aquí es transcriurà serà especialment, com veurem, un *ritus de passatge*, amb les corresponents etapes i fases crítiques: entrar, restar i sortir del treball de camp (Cefaï, 2003). El trànsit de neòfit a habitant, de nouvingut a indígena; en el nostre cas, la conversió en un habitant de la Colònia, l'adquisició de la condició de *colon*, ha estat fruit d'un intens procés d'aprenentatge sobre les formes de vida i de relacionar-se, el *saber fer* de l'existència del lloc, a força bàsicament d'habitar-lo, en una mena d'habitació i de simbiosi amb el medi social.

De les mirades, les pràctiques etnogràfiques i la vida compartida amb els colons, que formarien part del que Herbert Blumer anomenà fase «d'exploració» (1981:30), deriven les primeres preguntes i les primeres hipòtesis, els canvis d'enfocament i (re)focalitzacions, les conceptualitzacions i les categories inicials, les refutacions i implicacions contrastadores de la recerca. Després de l'exploració, comença la fase d'«inspecció» (*Ibidem*, 32), moment d'introducció de l'anàlisi i la (re)flexió, on es precisa fer emergir les confluències i regularitats observades, en un exercici de posada en relació del registrat respecte les referències teòriques, la problematització de certs aspectes i la recerca de fonts externes per trobar possibles línies d'investigació a seguir: visita d'arxius i consulta de material històric, genealogia del pla urbanístic i del procés d'expropiació,

lectures auxiliars, localització d'informants clau, entrevistes en profunditat, qüestionaris, converses informals... En qualsevol cas, totes aquestes operacions han de mantenir sempre un caràcter flexible, és a dir, no han d'estar sotmeses a cap protocol rígid, i han de ser permanentment adaptades al món empíric circumdant; doncs «la realitat existeix en el món empíric i no en els mètodes utilitzats per estudiar-lo» (*Ibidem*, 20).

La posició metodològica d'aquesta recerca és *qualitativa* (cf. DDAA, 2001; Strauss i Corbin, 2002), més atenta a la *qualitat* dels processos socials que a la *quantitat* dels mateixos; crítica, que desconfia de les aparences i les casualitats i opera per contrast amb el «Món donat per descomptat» (Berger i Luckman, 1996); compromesa, que implica una presa de partit i rebutja l'assoliment d'una falsa objectivitat neutral; i radical, en el sentit que vol anar més enllà de les aparences, a l'arrel dels problemes i les causes dels fenòmens estudiats. El procés etnogràfic, des de la perspectiva que aquí es defensa, ha de ser sobretot respectuós amb l'objecte d'estudi i ha de restar en interacció i permanent diàleg amb el mateix, per tal d'evitar que les conclusions siguin més un mer reflex de la posició -opinió- de l'etnògraf -efecte mirall-, que un relat fidedigne del que s'intenta explicar i comprendre (Lévi-Strauss, 1995:63) -efecte de lent òptica-. D'aquest fet, se n'extreu també la necessitat d'operar d'una forma inductiva en la formació de generalitzacions i hipòtesis a partir dels detalls, aparentment més insignificants. Com digué Lévi-Strauss: «El conocimiento de los hechos sociales sólo puede resultar de una inducción, hecha a partir del conocimiento individual y concreto de grupos sociales localizados en el espacio y en el tiempo.» (*Ibidem*, 22).

Ara bé, el procediment per inducció sobretot és útil durant el treball de camp i la recollida d'informació, quan, seguint els consells de Jane Jacobs, es tracta d'observar atentament les escenes més ordinàries, els esdeveniments més corrents, per esbrinar després el que signifiquen i si existeix alguna mena de vincle subjacent i coherent entre els mateixos (2011); una aplicació del que Colette Pettonet anomenà «observació flotant» (1982 a:39). En canvi, en la fase posterior de construcció de l'objecte teòric s'han intentat assumir els postulats del que Henri Lefebvre anomenà *transducció*, un mètode que supera la dicotomia clàssica inducció-deducció, en el que es construeix un «objecte teòric virtual», en correspondència amb la retroalimentació constant entre les observacions empíriques emanades del treball de camp i els models conceptuals adoptats (1975 [1970]:149). En el nostre cas, com veurem, «l'objecte teòric virtual» a estudiar, tal i com reflexa convenientment el títol, és el que anomenarem la ciutat popular i la seva

expropiació. La refutació de l'existència d'aquest procés s'ha realitzat a partir de la conjunció entre la recerca i reflexió teòrica sobre la construcció de les ciutats sota el mode de producció capitalista, a través de la pugna dialèctica entre expropiació (del capital)-apropiació (dels habitants), i un estudi concret i específic, una monografia de la creació i l'expropiació concreta d'un barri popular particular com la Colònia Castells. L'anàlisi del procés d'expropiació del barri revesteix i bascula, doncs, des de certa component *metafòrica* (per extrapolació és cerquen els rudiments teòrics per explicar el funcionament i producció de les ciutats sota la geografia del capital i l'expropiació conseqüent dels barris populars); i *metonímica* (per reducció s'incorpora l'estudi de cas de la Colònia Castells, per estudiar *in situ* els efectes sobre la població i el territori del fenomen de l'expropiació), en el camí cap a asseverar l'existència d'una tendència a l'expulsió i destrucció dels barris populars, que ens permeti aventurar un procés més genèric d'expropiació de la ciutat popular.

Epistemològicament, aquesta recerca, tot i partir d'una mirada antropològica sobre la ciutat -en el sentit més ampli possible de l'expressió-, vindica l'assumpció d'un caràcter transdisciplinar i de complementarietat, que no parteix ni creu en l'exclusivitat dels registres ni en les fronteres estanques entre perspectives dins l'àmbit de les ciències socials (*cf.* antropologia, sociologia, geografia, història, filosofia, psicologia social, economia política); ni tampoc en les barreres ideològiques, més o menys espúries entre perspectives i autors. En aquest sentit, el que es podria anomenar com el mode de producció de la recerca, utilitza i combina elements conceptuals diferents, i a voltes, fins i tot aparentment contradictoris entre si per tal d'il·lustrar i articular les idees a transmetre. Cal precisar que s'ha prioritzat la posada en relació d'idees i conceptes, d'una forma relativament independent de la tradició de pensament de la qual provinguin, i que la seva utilització no implica la identificació amb els postulats globals com a totalitat de la perspectiva dels autors mencionats. Es reivindica així l'assumpció d'una perspectiva de treball àmplia i heterogènia, ni ortodoxa ni dogmàtica, adaptada -igual que, com hem vist, amb la metodologia- al problema o objecte a tractar.

En qualsevol cas, les ciutats i les seves condicions de producció amb la seva complexitat inherent, han sigut estudiades des de molts àmbits i punts de vista. I tot i que darrerament sembla apreciar-se un canvi en positiu en aquest sentit, es pot afirmar que l'antropologia generalment ha arribat «molt tard» respecte a d'altres disciplines a l'estudi de l'entorn urbà. El 1973, a les primeres pàgines del ja clàssic «Social justice in the city»,

el geògraf David Harvey (2007[1973]) esmentava que calia omplir un buit, o esmenar una fractura entre la prolífica imaginació sociològica i l'escassa contribució geogràfica en termes urbans. Segurament, ara, transcorreguts mes de quaranta anys, calgui emprendre el camí invers i arranjar la distància entre la fecunditat extraordinària de la geografia urbana i la relativa escassetat de treballs des d'altres disciplines com l'etnologia i la sociologia urbanes<sup>1</sup>, sobretot en l'àmbit de l'estat espanyol. Aquest treball és una modesta contribució a pal·liar aquest dèficit, un propòsit feliçment compartit per totes les persones que formem part de l'Observatori d'Antropologia del conflicte Urbà (OACU). Perquè, si s'assumeix que la perspectiva antropològica es caracteritza per la seva naturalesa eminentment relacional, en el sentit de focalitzar l'atenció en la relació en si més que en les parts en interacció, es conclourà que és una perspectiva idònia per estudiar un objecte d'estudi basat en la mobilitat i la interacció com la societat urbana (Hannerz, 1993:20). En aquest sentit, objecte d'estudi i disciplina comparteixen naturalesa, i per tant s'adeqüen i adapten mútuament. Aquesta circumstància genera unes relacions d'afinitat que confereixen la certificació de la pertinença d'una mirada antropològica urbana a la ciutat.

Un aclariment metodològic i epistemològic previ sobre aquestes qüestions resulta pertinent i fonamental abans d'encarar i mirar de (com)prendre les pàgines que seguiran en aquest recerca. De la mateixa manera, tot text parteix d'un (con)text, tot allò que rodeja i que acompanya implícitament tot allò escrit però que no es veu. Motivacions, expectatives, representacions, experiències, itineraris de recerca descartats, límits... El propi trajecte de la recerca configura un escrit final que s'articula com una *escena*, on apareixen els resultats visibles, *textualment* el treball exposat, i una àrea *obscena*, on s'amaguen tots aquells continguts -igualment importants- però que, pels motius que siguin, no poden ensenyar-se o no apareixen en *escena* al text redactat final (Lefebvre, 2000:46). Aquestes reflexions metodològiques, doncs, tractaran de situar les *maneres de mirar*, les *maneres de fer* i (*de viure*) i, finalment, les *maneres d'escriure*, que s'han utilitzat per efectuar el procés de recerca.

---

1 Es reivindica especialment en aquesta recerca el necessari esfondrament de les fronteres entre l'etnologia i sociologia, tal i com ho feu per exemple durant els seus treballs Pierre Bourdieu (1978:67-69, 1993:1389-1432) des de la sociologia. O des de l'antropologia, la *conversió* de Marcel Mauss des de 1924 de la sociologia a l'antropologia, proclamant que «el lloc de la sociologia» està a «l'antropologia» assenyalant la continuïtat i porositat interdisciplinar. Com ens recorda Lévi-Strauss, Mauss fou el primer en introduir en llengua francesa l'expressió «antropologia social» (1995:22).

## 1. Maneres de fer: Des de dins

Del ressò de les paraules inicials de John Berger, podem dir que, com poc més que des de la mirada de nen fou com m'arribà la Colònia Castells per primera vegada a la vista. Era el juliol de 2007 cercava domicili, i tot i que no estava estrictament al meu barri -Sants-, quedava relativament a prop. Els passatges de seguida em van entrar pels ulls. Durant els primers mesos de residència, la història fou la d'un -potser un punt ingenu- enamorament sobtat i sobrevingut amb els habitants i amb el barri. En aquells primers moments, el cert és que, tot i que sabia que hi havia endegat un procés d'expropiació que aparentment amenaçava imminentment el futur de la zona, poc pensava en convertir la meva vivència en objecte d'estudi, i simplement em conformava amb el gaudir de la caseta, i sobretot, la companyia i l'acolliment que els colons més antics ens prodigaren, fins que fos materialment possible.

Tot i que l'habitatge no era gaire gran, resultava més que suficient per a mi i els meus companys co-habitants, i poc a poc, la vida col·lectiva al carrer, quan cada tarda trèiem les cadires per compartir les incidències del dia i *fer barri* amb les veïnes, resultà un pol d'atracció irresistible. Aquelles formes de relacionar-se, més enllà de la forma dels carrers i de les condicions dels habitatges, constituïen un patrimoni únic a la ciutat de Barcelona. Una riquesa que no es podia deixar perdre. El primer impuls doncs, gairebé irrefrenable, fou el d'intentar sondejar el veïnat per saber l'estat del procés d'expropiació, la seva opinió al respecte i si era possible aturar-lo d'alguna manera. La resposta varià en funció del grau de (des)acord respecte al pla, però totes les veus acordaren en l'assumpció de la resignació i la inevitabilitat del fenomen. Des de l'òptica dels veïns i veïnes, no hi havia res a fer, portaven molts anys de lluita, i sobretot molts anys d'incertesa, esperant, gairebé amb les maletes fetes a la porta, que els diguessin quan havien d'abandonar les cases i el barri, i expectants de si finalment tindrien dret a reallotjament o no.

Però el procés s'alentí i s'eternitzà, la incertesa generalitzada es retroalimentà i posà en dubte la mateixa viabilitat del pla. En aquest trànsit de temps, alguns veïns i veïnes reorganitzaren les xarxes comunitàries de resistència, a les que m'hi vaig implicar decididament i a fons. Des de llavors, la posició és convertí en *presa de posició*, en posicionament, en presa de partit en favor de la conservació de la barriada, però sobretot en defensa dels usuaris i usuàries de l'espai. Progressivament també, la possibilitat de realitzar una recerca, centrada primer en les pròpies formes de vida i de convivència dels

passatges, i després, a mesura que madurava la idea, en el procés d'expropiació, començà a aparèixer com una prioritat ineludible.

Així que, d'alguna manera, no vaig ser jo el que va buscar la Colònia per realitzar-hi la recerca, sinó que, més aviat fou el propi barri el que em trobà i lentament em *colonitzà* a mi. Inicialment com habitant i després també com *afectat* d'un pla d'expropiació, disposava d'un punt de vista excepcional per realitzar un treball etnogràfic. Una posició interior, intestina, interna, *in situ*, *des de dins* del propi barri, que constituïa un punt d'observació privilegiat per narrar els mecanismes d'erosió comunitària, que culminaren amb l'expropiació i la destrucció de la barriada. Se m'oferia la possibilitat d'obrar com aconsellava un dels precursors de la planificació urbana, mentor de Lewis Mumford i adepte a les formes de construcció de la ciutat més a escala humana d'Ebenezer Howard, Patrick Geddes (*cf.* Hall, 1996; Masjuan, 2000; Oyón, 2011). El mètode pioner de Geddes consistia en «escapar de les biblioteques -i la lectura- i retornar a l'observació directa» (1915:314), en involucrar-se tant com pogués amb la gent afectada, especialment amb aquells que patien més les conseqüències de les runes i disfuncions urbanes (Turner, 1972:124). L'adopció d'aquest principi motriu per efectuar la recerca, també implica -seguint la perspectiva de l'arquitecte John F.C Turner (*cf.* 1972, 1977)<sup>2</sup> o de Colin Ward (*cf.* 1976, 2013)- el privilegi del punt de vista dels usuaris, òptica transversal i fonamental que anima i regeix tota la investigació. Aquesta disposició es veurà especialment en el cas del tractament del procés d'expropiació, on les administracions responsables tan sols comptabilitzaren i reconegueren als propietaris i llogaters amb títols legals, mentre que la perspectiva aquí esgrimida ens exigia a contemplar per igual a tots els residents, al marge de la possessió o no d'un títol legal en relació a la tinença de l'habitatge.

En qualsevol cas, habitar a la Colònia em brindava l'oportunitat de compartir la intimitat dels passatges i tenir una perspectiva de proximitat similar a la de l'antropòleg David Lepoutre en el seu estudi sobre la cité des Quatre Mille a la banlieue de La Courneuve a Paris (2001); o obrar com Robert Linhart i aquells militants de la dècada de 1970, que es posaren a treballar a les fàbriques com Citroën per publicar un llibre com «L'Établi» (1978) narrant la seva experiència des de dins la cadena de muntatge. O encara, fer recerca com l'antropòleg Philippe Bourgois, que visqué gairebé quatre anys entre la comunitat portorriquenya a l'East Harlem de New York (2010). Com es pot apreciar, els exemples de recerques realitzades des de dins, amb la pràctica de submergir-se a la vida

---

<sup>2</sup> *cf.* <http://communityplanning.net/JohnTurnerArchive/index.php>

dels grups a estudiar, són molt nombrosos, sobretot des del camp etnogràfic en particular, en una posició, per tant, ja clàssica, des de la *invenció* del treball de camp en context urbà i les monografies etnogràfiques per part dels membres de l'Escola de Chicago de Sociologia (Anderson, 1998, *cf.* Topalov, 2006). Des dels estudis d'Erving Goffman, convivint amb els pacients d'una institució de salut mental (1972); l'experiència *insider* del sociòleg i músic de jazz professional, Howard Becker (2009); fins en un àmbit diferent, la vivència de John Howard Griffin, que es va disfressar i maquillar d'home negre el 1959 per experimentar i denunciar la segregació racial del sud dels Estats Units (2015). Totes elles constitueixen diferents experiències d'infiltració i inoculació en les formes de vida a aprehendre per tal d'adquirir nocions i una perspectiva interna exclusiva dels fenòmens a estudiar. Els ritmes quotidians nadius, les maneres de fer i de relacionar-se, la cadència dels contactes, resulten imperceptibles per un observador extern, i més en un barri de proximitat com la Colònia. Esdevenir *colon* formà part d'un procés d'aprenentatge pràctic temporalment indeterminat -a saber, quan de temps ha de passar per a que una persona deixi de ser un *foraster* i es converteixi en habitant d'un lloc determinat?-, però que es desencadenà des del primer dia de residència; i significà la inserció dins el «joc social indígena», amb la seva correlacionada «xarxa d'aliances i d'oposicions» (Althabe, 1990:5).

L'elecció de la perspectiva interna, des de dins, dels usuaris, no obstant, comporta també una sèrie d'obstacles o límits metodològics associats. El principal de tots ells és el de la gestió de les distàncies. Per sort, ja fa temps que s'ha superat el paradigma científic objectivista de considerar, -com en part al·ludia Clouscard, criticant la perspectiva durkheimiana, de tractar els fets -i les persones- com a coses (2009)-, pel qual s'imposava la condició d'exterioritat per avalar la científicitat i objectivitat de qualsevol recerca etnogràfica. A més, com bé demostra Stefano Portelli, -en un estudi sobre el Bon Pastor, com veurem, molt proper el treball que aquí es presenta-, assumir la distància etnogràfica en el tractament de casos com la Colònia és assumir la mateixa llunyania dels planificadors urbans i polítics respecte als barris populars, i caure per tant en la irremeiable incomprendibilitat dels mateixos (*cf.* Portelli, 2015:447).

Ara bé, també es cert que cal guardar l'equilibri i saber negociar en tot moment les distàncies, per no caure en una sobredosi de proximitat, o almenys ser caut i esdevenir conscient dels límits. La condició d'habitant em proporcionava una accés privilegiat a certa informació «confidencial», però la mateixa posició també me'n privava, qualitativa i



quantitativament, d'altra, «secret», «privada» (Gold, 1958; Junker, 1960). El fet de ser una persona coneguda al barri feia que se m'obrissin unes portes i se me'n tanquessin d'altres. Jo no era un estudiant o investigador qualsevol, era el X habitant de tal caseta, amic de Y o enemic de Z..., al que se li podien explicar unes coses i no d'altres, perquè aquell fet podia, per exemple, trastocar el sempre fràgil equilibri comunitari del barri. Cal tenir present, també, que en consonància amb la particular escala de valorització interna que imperava al barri, en moltes ocasions durant el procés de recerca em costava reconèixer obertament la meua qualitat d'investigador. Al barri ningú estudiava, i menys el que s'anomenen estudis superiors, i aquest fet provocava que em resultés incòmode i inclús vergonyant que algú sabés de la meua condició.

La Colònia Castells, com veurem, era un barri que facilitava la proximitat, i per aquesta mateixa condició, dificultava també el manteniment de les distàncies entre veïns. En aquest sentit, la gestió de la distància, o millor de la proximitat, i els problemes adscrits augmentaven i es complicaven encara més, degut al que hem anomenat la *presa de posició*. Amb el pas del temps, el fet d'apostar clarament per la defensa i manteniment del barri m'ocasionà nombrosos enfrontaments i de retruc, trobar les portes tancades d'algun dels informants clau per la recerca, especialment d'aquells qui estaven clarament a favor del pla i sobretot dels *tècnics* responsables de les administracions. Progressivament, a mesura que la meua implicació amb el conflicte augmentà, el rol d'investigador fou clarament interferit pel rol de *part* en el conflicte. Potser en masses ocasions, l'observació *participant* basculà en *participació* observadora (cf. Wacquant, 2004), dificultant l'accés a determinades dades, però també dotant-me d'una percepció i sensibilitat especial davant el procés d'afectació. Aquesta tensió entre observació i participació és un lloc comú en qualsevol manual metodològic, una posició en la que l'etnògraf és sotmès a l'oscil·lació constant entre el participant pur, el participant com a observador, l'observador com a participant i l'observador pur (Cefaï, 2003: 319).

En qualsevol recerca que s'adopti una *presa de posició* decidida, i més, amb l'ambient bel·ligerant en torn un conflicte, la gestió de la distància significa el manteniment de l'equilibri i una pugna per la legitimitat de l'investigador respecte als usuaris i el projecte estudiat. Per poder avançar en el procés hom ha d'aconseguir ostentar certa legitimitat als ulls dels interlocutors, com a veu *autoritzada*, en una negociació constant amb l'altre, i la necessitat d'un saber sortir del pas quan aquesta legitimitat és qüestionada. Com a exemple d'aquest fet, es pot citar una discussió amb un dels residents favorables al pla,

just un dia en el moment del real·lotjament de la primera fase. En aquell dia, l'home ens va retreure a un grupet que estàvem reunits als passatges, que ningú dels que estàvem contra el pla *era del barri*.<sup>3</sup> Seguint a Howard Becker (2009a: 204), quan algú diu «no és (el que sigui)», en aquest cas del barri, denota que el subjecte en qüestió està intentant preservar un privilegi o legitimar una posició, en aquest cas, a saber, l'opció al real·lotjament, com una manera d'expulsar la frustració o culpabilitat d'haver-lo acceptat submisament.

Finalment, des de la posició assumida en aquesta recerca, la que intenta situar-se en el punt de vista de l'usuari, valgui un comentari preventiu sobre certs perills que normalment impliquen el no saber guardar les distàncies. En determinants moments, resulta difícil mantenir l'equilibri i es cau en el miserabilisme o l'apologia de la pobresa -per exemple, víctimes d'una mala interpretació dels treballs d'Oscar Lewis en torn la «cultura de la pobresa» (cf. 1989)-, en una mena de hagiografia del pobre i de la misèria. O bé, es perfila la defensa nostàlgica d'un passat romàntic o la glorificació de «quatre pedres». Esperem no haver reproduït cap d'aquestes perverses desviacions mixtificadores, doncs res de tot això ajuda a comprendre el fenomen de l'expropiació de la ciutat popular.

---

<sup>3</sup> Al respondre-li que vivíem a la Colònia, ens contestà que sí, però que cap de nosaltres hi havia nascut. La nostra contestació fou fulminant, potser no havíem nascut al barri, però teníem prou informació d'ell, com per fer-lo callar: -Si et sentís ton pare dient això es moriria de vergonya. -I algú afegí: -Ton pare i ton tiet segur que haguessin fotut un petardo en aquests pisos nous...-. Sense saber que dir, abaixà el cap, s'allunyà de nosaltres i es feu el silenci. Resulta que aquest senyor, del que no direm el nom, era el descendent d'una de les famílies més radicals i combatives de la Colònia (TDC, 7 d'octubre de 2010).

## 2. L'investigador afectat: de l'amor a l'odi

Fins aquí s'ha narrat el procés d'enamorament que significà l'arribada als passatges -la *posició*-, i com les condicions del barri *m'imposaren* progressivament que era menester dedicar-li la recerca -la *disposició*-. Però els objectius i els plantejaments inicials, i per tant l'enfocament i les eines metodològiques -els *dispositius*-, anaren canviant al llarg del temps. En primera instància, la intenció fou simplement registrar i estudiar les formes de vida dels habitants de la Colònia en el seu desplegament durant la vida quotidiana; després, a mesura que vaig percebre la importància determinant del procés d'afectació i d'expropiació sobre les mateixes, vaig decidir focalitzar l'atenció en aquest fenomen.

La variable clau, l'alarma que va violentar algun dels meus pressupòsits inicials, i que em va impulsar a canviar l'objectiu de la recerca, fou la progressiva detecció d'altres dosis de resignació, passivitat, competició, inclús formes d'agressivitat i violència entre els residents, que s'incrementaren notablement a mesura que avançava el procés d'expropiació. Durant els dos primers anys i mig de viure a la Colònia -quan encara no s'havia activat la primera fase del pla-, la meua visió de la convivència als passatges corresponia amb la imatge -un punt naïf- d'una comunitat idíl·lica, *quasi religiosa*, de persones treballadores que cultivaven el vincle de proximitat i cooperaven socialment degut a l'escassetat de recursos individuals. Els dos anys i mig següents -quan s'activà la primera fase i tot el que suposà (pugna, expropiació, expulsió o real·lotjament, enderroc)- la meua perspectiva havia canviat radicalment, el *consentiment* resignat d'alguns residents amb el pla d'expropiació, em feu detectar la dominància del *ressentiment* entre veïns i veïnes, en el sentit més nietzscheà del terme, això és, quan *la reacció deixa de ser activada per convertir-se en quelcom sentit* (Deleuze, 2002:158, *en cursives a l'original*). En altres paraules, l'inacció de molts dels residents revelava el motiu de l'activació del ressort de la impotència i els efectes associats: la passivitat, l'egoisme, l'externalització de les responsabilitats, és a dir, la submissió davant els responsables del pla i com a contrapartida, la culpabilització dels més dèbils, víctimes propiciatòries de tot el procés. Evidentment, les formes de sociabilitat detectades en un i altre sentit en els dos trams de temps identificats, cohabitaven ja de per si en els passatges, però l'afectació comportà l'accentuació de tota una sèrie de símptomes que en un primer moment no vaig saber localitzar, i a la inversa, durant la fase de la destrucció, encara romanien trets característics del que anomenarem *cultura dels passatges*. Per tant, tot i que com es demostrarà, hi ha certa correlació entre l'afectació i el trencament del vincle comunitari,

cal convindre que el tall entre les dues formes de sociabilitat contraposades no fou sincrònic i que ambdues contra-formes ja residien de forma atàvica i en potència entre els passatges.

Tots aquests raonaments em feren reconduir la recerca i el replantejament de les variables i hipòtesis principals. D'una banda es feia necessari cercar els motius últims de tota l'operació lluny de la Colònia, com un efecte colateral més fruit dels moviments de l'oferta, les giragonses errabundes de les inversions de capital i la mediació de l'administració mitjançant el que s'anomenarà *necrourbanisme*, dins l'economia política i la geografia urbana del capital. De l'altra, la recol·lecció de símptomes, l'anotació i registre de les variacions i comparacions entre les formes de vida i de sociabilitat a la barriada, em portaren a plantejar el que s'ha anomenat *síndrome d'afectació*, una etiqueta en temptativa per intentar identificar i codificar els efectes socials d'un procés d'expropiació sobre la vida comunitària dels residents.

En consonància, la hipòtesi central de la recerca es desdoblà i reformulà:

1) El procés d'expropiació i destrucció de la Colònia correspongué a una seqüència de la dialèctica degradació-gentrificació fruit de la recomposició dels moviments d'inversió i de la geografia del capital, que destruïren un *barri baix* atrapat en una *zona alta*, per expulsar els seus habitants, *purificar* el territori de cara a l'extracció de plusvàlues immobiliàries i uniformitzar així la zona en consonància amb l'entorn immediat.

La primera hipòtesi evidenciava la victòria estratègica de la producció del capital sobre l'apropiació tàctica del barri pels seus habitants, de l'espai concebut sobre l'espai viscut, del necrourbanisme sobre l'urbà, de la ciutat del capital sobre els barris populars. Però,

2) El procés d'expropiació tan sols fou possible i operà a través de la destrucció del vincle comunitari mitjançant el síndrome d'afectació. L'enderrocament, bàsicament, fou un epifenomen de la prèvia i lenta destrucció del teixit comunitari que s'havia produït durant els trenta anys anteriors.

D'altra banda, durant el transcurs de la recerca, desgraciadament, moltes metàfores acabaren per cobrar vida -en forma de mort-. El necrourbanisme, com veurem, inicialment, una analogia per descriure els processos de privatització de l'espai públic com a marc de convivència, acabà per materialitzar-se en les morts in comptables de colons i

colones afectades. La mort segà la vida a moltes persones residents, durant el compàs d'espera eterna de l'afectació, i no tan sols, com es podria pensar, de la gent gran, clara majoria als passatges, també d'alguna persona jove i de mitjana edat. Tot i no poder demostrar cap grau de correlació entre les defuncions i els processos d'expropiació, l'aparició de la mortaldat i la multiplicació de casos recollits al llarg del procés fou notable.

Una altra metàfora que acabà per personificar-se fou la del síndrome d'afectació, en aquest cas per perjudici propi. La duresa del context, la rudesia de les relacions en el procés d'enderrocament, el trauma de veure enderrocar el propi barri, la partida dels fins llavors veïns, la vida entre runes, els desallotjaments constants o la convivència corrompuda acabaren per evidenciar la derrota i el fracàs de qualsevol intent de salvar el barri, i la manifestació de clars símptomes del síndrome d'afectació sobre la meua persona. El ritual dels passatges arribava a la seva fi, de nouvingut havia passat a colon i de colon a afectat per un pla d'expropiació. Efectivament, l'enderrocament de la primera fase significà la incorporació d'aquesta mena de síndrome a nivell personal quan encara estava en curs de definir. Durant la primavera de 2012 vaig abandonar el barri, cal aclarir que no directament pels motius exposats, però sí que cal sobreentendre que el context coadjuvava a prendre la decisió.

El resultat? Malgrat les amistats i l'estima que sentia pels que quedaven, -mantenia el contacte per altres vies- no hi vaig tornar a posar els peus en dos anys. De la estricta Colònia, si exceptuem el passatge Piera, només hi quedava una renglera de cases del carrer Castells. Aquells habitatges entrarien dins la remodelada segona fase del pla d'expropiació, però en aquell moment, el futur del que quedava del barri estava en suspens. Per aquest motiu, s'entendrà que el treball purament etnogràfic finalitzi amb la culminació de la primera fase, suficientment representativa, al meu entendre, del procés d'expropiació global de la barriada. Des de llavors, vaig realitzar el seguiment des de la «còmoda distància» d'un altre barri, però això sí, reiterem-ho, amb l'afectació a flor de pell i sense poder-hi posar els peus durant dos anys. Inclús durant mesos no vaig voler ni sentir a parlar del barri, doncs la sola menció del mateix em feria i feia mal. Naturalment no vaig deixar d'indagar sobre la temàtica i em vaig submergir en altres processos, potser més victoriosos i en aquest sentit, terapèutics, com el de Can Batlló (Dalmau, 2014), però el més important a retenir és que l'afectació acabà per atacar també a l'investigador que l'estava estudiant. La implicació, el *posicionament* i el compromís amb la barriada fou

potser massa forta, una conseqüència més de l'haver traspassat clarament els límits del sostenible pel que fa a la *participació* en la lluita per la defensa del barri. Amb la Colònia morí, doncs, una parcel·la important de la meva ingenuïtat i confiança a ultrança en els processos d'autoorganització popular, però també nasqué l'aprenentatge de que la perspectiva de formar *part* d'aquesta mena de processos, mantenir i empatitzar amb i des de la posició dels usuaris, és l'únic camí per respectar i salvaguardar unes formes de vida afectades, en hipotètics futurs processos d'aquesta mena.

Els límits del final de la recerca, doncs, els va imposar el propi síndrome d'afectació. Més tard, després de dos anys sense trepitjar la zona, vaig gosar visitar la gent que s'havia traslladat als pisos nous. Fora del marc de la recerca, queda ja saber: Com els hi va tot? Qui ha hagut de marxar? Qui s'ha mort? Quins canvis substancials han notat respecte la vida anterior? Poden assumir l'augment de les despeses derivades? Com funciona la convivència? En un cas, per exemple, m'explicaren que portaven tres mesos de retard en el pagament del lloguer, i que sempre tenien problemes per pagar al dia; en un altre, que havia marxat a una residència; en un altre més, que havia desenvolupat una greu malaltia, i en tots els casos consultats, evidenciaren que, tot i que les condicions dels habitatges havien millorat substancialment, la convivència ja no era la mateixa i la intensitat de la mateixa s'havia reduït ostensiblement respecte a la Colònia. Mentre durant la vida dels passatges, tard o d'hora, gairebé diàriament, i quasi per obligació, et creuaves, et veies les cares i et relacionaves, més o menys amb tots els residents del carrer; en els pisos nous, en canvi, podien passar setmanes sense veure al veí del costat. Potser la vida vertical és més còmode i confortable, però, de moment, sembla clar que resulta menys compartida, menys *convivida*.

També durant els últims temps, he tingut notícia d'altra gent que forma part de la diàspora d'expulsats de la Colònia, alguns dels que marxaren lluny dels passatges. Quasi tots estan bé, més tranquils després de tot el trauma arrossegat, tot i que encara alguns, troben a faltar la vida compartida dels passatges.

### **3. Maneres d'escriure. La producció teòrica com a dispositiu de reflexibilitat**

Del que s'ha dit fins aquí és important remarcar l'accent que s'ha posat en la part processual de la recerca. Hem vist com la metodologia, l'epistemologia i fins i tot els objectius, s'anaven readaptant en funció de les vicissituds del propi objecte d'estudi en una reciprocitat constitutiva i estructurant. El caràcter processual de la recerca resideix sobretot en aquesta capacitat de readaptació mútua i sempiterna entre observador i observat, entre investigador i matèria d'estudi, així com, en les condicions de possibilitat i d'interacció entre ambdues parts. Òbviament, aquesta dinàmica prossegueix, i podríem asseverar que fins i tot es reforça, en l'àmbit de les *maneres d'escriure*, en el moment d'articular un relat coherent per exposar els resultats de tot el procés. Durant el qual, la *negociació* constant entre el marc teòric i l'objecte d'estudi ha sigut una de les premisses fonamentals. Així doncs, s'introdueixen en aquest últim apartat de la metodologia, unes reflexions *metateòriques* per situar les condicions de producció genèriques de coneixement respecte a la realitat a estudiar, per saber com operen aquests mecanismes d'interacció entre la teoria i la pràctica social, en una mena de praxeologia del coneixement. Un epígraf que ens servirà de frontissa entre la part introductòria i la reflexió teòrica que vindrà a continuació.

Qualsevol corrent teòric sempre és l'expressió interactiva de les transformacions socials i les preocupacions de cada època en particular, això és la producció de la seva intel·ligència col·lectiva. Correlativament, les condicions de possibilitat per l'emergència d'una determinada literatura científica sobre les ciutats i el seu tractament com a objecte teòric, forçosament respongueren a l'aparició d'una necessitat social de comprensió concreta d'una realitat canviant (Castells, 1969). L'apogeu del procés d'industrialització capitalista en la seva fase colonial-imperial va transmutar les formes, les estructures i els continguts d'organització-agregació-articulació de la convivència a partir de la segona meitat del segle XIX. Si bé la forma ciutat ja havia aparegut uns quants mil·lennis abans, l'aparició incipient de la forma metròpolis en aquella època comportà variacions socials sense precedents en els modes d'existència arreu. Uns canvis que no podien deixar indiferents als primers pensadors socials com Marx, Tönnies, Durkheim, Tarde, Sombart, Halbwachs, Weber o Simmel entre d'altres, que s'aproximaren a l'estudi de les condicions socials emergents derivades del procés d'industrialització i d'urbanització. Així doncs hi

ha una relació evident entre la urbanització de les societats europees i el naixement de les ciències socials (Bruhns, 2001: 49), que són producte de les societats que intenten aprehendre. És en aquesta direcció que podríem dir que es conformen com a dispositius de flexibilitat. Dispositius -en el sentit ampli atribuït per Foucault (1994) i Agamben (2007)<sup>4</sup>- de flexibilitat -en la concepció que articulà Pierre Bourdieu (2005):

La sociología reflexiva nos enseña que debemos buscar en el objeto construido por la ciencia las condiciones sociales de posibilidad del "sujeto" (...) y los límites posibles de sus actos de objetivación. Esto nos compele a repudiar las pretensiones absolutistas de la objetividad clásica, pero sin por ello vernos forzados a caer en los brazos del relativismo, pues las condiciones de posibilidad del "sujeto" y del objeto científico son una y la misma. Y a cada avance en el conocimiento de las condiciones sociales de producción de "sujetos" científicos corresponde un avance en el conocimiento del objeto científico y viceversa. Esto se puede ver más claramente cuando la investigación adopta como objeto al campo científico mismo, esto es, al verdadero sujeto del conocimiento científico» (Bourdieu, 2005:299-300).

És així com una lectura «mitològica» dels recorreguts seguits per les corrents teòriques al llarg del temps ens permeten efectuar certa labor de traducció dels fenòmens socials dels que donen compte. Reconstruir el relat i les fites de la seva conformació per aproximar-nos simultàniament a *pensar la societat* que es pensa a través d'elles (Clastres, [1980]2001:169).

Tota disciplina acadèmica disposa de la seva pròpia mitologia, aquell conjunt de relats -normalment construïts d'una forma retrospectiva i de caire presentista- que expliquen la gestació o epifania de la matèria en qüestió. En aquest cas, les ciències socials que s'han aproximat a l'estudi de les ciutats i al fenomen urbà no en són una excepció. L'antropologia sap molt bé que els mites fundacionals funcionen com a dispositius legitimadors i auto-reproductors dels sabers produïts, símbols que apuntalen a la realitat. Tal i com va demostrar Lévi-Strauss, els mites, -analitzables com a sistemes homogenis que permeten pensar-se entre ells-, constitueixen factors explicatius de primer ordre de les formes de vida com a epicentre de les diferents lògiques culturals (1962, 1964). De la mateixa manera, cada perspectiva teòrica incorpora una genealogia particular que permet cuinar, passar del cru al cuit, els diferents models explicatius en l'abordatge de l'objecte

---

4 «Això és el dispositiu: les estratègies de relacions de força que suporten els tipus de sabers, i suportats per ells» (Foucault, 1994:299).



d'estudi, els punts de referència bibliogràfics, els itineraris, l'autoria i la trajectòria dels conceptes.

És precisament en aquest punt on podem començar a reconstruir el mite fundador de la ciència social urbana a partir de l'entrecruament de dues grans perspectives: d'una banda, totes aquelles òptiques heterogènies que convergiren en l'anomenada *qüestió social* des d'una posició purament política i més aviat aliena a qualsevol pretensió científica, però que serviren de ressort per les aproximacions posteriors (Elisée Reclus, Piotr Kropotkin, Friedrich Engels, Patrick Geddes o Charles Boot entre d'altres). De l'altra, els intents incipients dels ja considerats pròpiament com a científics socials, que abordaren la qüestió urbana com a objecte d'estudi específic i assentaren les bases pertinents pel naixement de la disciplina. Pel que fa a aquests últims, malgrat les ressonàncies anteriors, el mite específic de la sociologia i l'antropologia urbana, el seu acte fundacional, començà amb la creació de l'ecologia humana en torn l'anomenada Escola de Chicago, com es pot comprovar després d'un cop d'ull als principals manuals didàctics recopilatoris (Bergel, 1955; Ledrut, 1985; Fernández-Martorell, 1988; Hannerz, 1993; LeGates i Stout, 2002; Cucó, 2003; Grafmeyer i Authier, 2004; Low, 2005; Fijalkow, 2007; Lin i Mele, 2013).<sup>5</sup> Si s'associen els treballs d'aquesta escola amb un component mític és, perquè més enllà de la labor imprescindible i sistemàtica en l'estudi de la ciutat efectuat per Thomas, Robert Ezra Park, Ernest Burgess i els seus alumnes durant la dècada de 1920 i inicis de 1930, l'etiqueta d'«escola» i la consideració com a tal, tan sols naixerà retrospectivament a finals dels anys 1940, quan els membres del grup estaran dispersos i fins i tot alguns d'ells hauran ja desaparegut (Harvey, 1987; Abbott, 1999; Chapoulie, 2001; Topalov, 2003, 2006).

En qualsevol cas, més enllà d'aquest breu repàs esquemàtic de les condicions de producció de la disciplina, l'important és assenyalar la condició de la ciència social com a dispositiu de flexibilitat de la societats estudiades. És sabut, que l'efervescència en els anàlisis urbans normalment han precedit o acompanyat processos profunds de gran inestabilitat social o de reestructuració capitalista. La crisi de les ciutats o les ciutats de la crisi sovint han actuat com a pretext i han proporcionat el combustible necessari per

---

<sup>5</sup> És curiós constatar com la primera vegada que es va fer servir l'expressió «sociologia urbana» (*Urban Sociology*) fou durant un curs de 1924 i 1925 com a nom d'una assignatura a càrrec de Scott E. W. Bedford, de la mateixa Universitat de Chicago, mot que després feu celebre Robert Ezra Park a la reunió anual del desembre de 1925 de l'*American Sociological Association*. El primer llibre de text sobre la matèria aparegué el 1929 (Bergel, 1955: vii). I el primer que traduï el mot al francès fou el sociòleg Maurice Halwachs, fruit també d'un estada prolongada a Chicago, i a través d'ell, l'arribada de la disciplina a Europa (Topalov, 2006:583).

promoure la reflexió i els lineaments teòrics en torn la temàtica que ens ocupa. I a la inversa, les èpoques d'estabilitat en el comandament urbà han culminat en derives funcionalistes i en la deflació de les propostes analítiques amb la posada en crisi de la pròpia matèria. Per això no ens hauria d'estranyar que la sociologia urbana com a disciplina nasqués en una ciutat de Chicago en ple desenvolupament industrial amb àmplies capes de població proletaritzada i amb la recepció massiva de migrants d'arreu. En els seus treballs, els sociòlegs de Chicago, amb Robert Ezra Park al capdavant, no feren més que abordar el principal problema de la societat nord-americana del moment, això és, la qüestió de «com construir una societat a partir d'una sèrie de comunitats disperss i individus enfrontats en la lluita per la supervivència» (Castells, 2001:490).

De la mateixa manera, a cavall entre la dècada de 1960 i començaments de 1970, les aportacions d'una nova generació de pensadors dins l'òrbita marxiana (Lefebvre, Harvey o el mateix Castells), a banda i banda de l'Atlàntic, coincidiren també amb la deflagració d'un nou cicle de protesta mundial, les insurreccions a l'Amèrica Llatina (Argentina, Mèxic i Xile), les convulsions del maig francès, els *provos* holandesos, la revolució dels clavells a Portugal, la tardor calenta italiana, el moviment *hippie* i les mobilitzacions a la universitat de Berkeley, tot contextualitzat amb la crisi del petroli de 1973. Seguint la mateixa línia argumental, també caldria analitzar el posterior apaivagament de la crítica urbana i la seva captura institucional al llarg dels anys 1980 i 1990 durant els anys d'hegemonia neoliberal i neoconservadora, quan fins i tot s'arribà a proclamar la mort de la sociologia urbana (Saunders, 1985: 7-10). Finalment, resultaria oportú preguntar-se si la reestructuració capitalista contemporània i l'esclat de les contradiccions en forma de protestes i revoltes d'aquest principi de mil·lenni (Argentina, la primavera àrab, l'Occupy Wall Street, Grècia, el 15-M a l'Estat Espanyol, Turquia o Brasil) també coincidiran amb un esclat de noves lectures teòriques sobre la ciutat global i alguns indicis semblen apuntar cap a una resposta afirmativa.<sup>6</sup>

---

<sup>6</sup> Si que es pot detectar un cert revifament multidisciplinar en la teoria urbana contemporània, com per exemple, en el desenvolupament i treball en torn la ciutat global, els debat sobre el concepte de gentrificació, la recuperació del concepte del dret a la ciutat o respecte a la categoria de la ciutat com a espai del comú (*urban commons*).

Habiter, c'est appropriier un espace, c'est aussi être en proie à des contraintes, c'est à dire être le lieu d'un conflit, souvent aigu entre les puissances contraignantes et les forces d'appropriation.

Henri Lefebvre.

La acumulación privada es uno de los rasgos constitutivos del capitalismo.

Christian Topalov.

Si todo en la ciudad es propiedad de alguien, los que vienen después se encuentran con que no les queda sino la estratagema de la apropiación insólita del espacio.

Luis Martín Santos.

I.

**MARC TEÒRIC.**

Espai, mode de producció i vida quotidiana

L'extensió de la metròpolis com a articulació material de la vida humana sobre el planeta no es pot concebre com un fet aleatori fruit de la casualitat, sinó que és la cristallització d'un llarg procés de conflicte i pugna per l'espai. Les dimensions de l'aglomeració, la densitat habitacional, la disposició dels carrers, la naturalesa dels edificis, la delimitació dels barris, la ubicació de les places, els parcs, els solars, l'especialització funcional, les zones residencials, els districtes econòmics, els polígons industrials, les infraestructures viàries i de transport, la logística, els equipaments... Res és distribuït a l'atzar. Al contrari, sovint la casualitat s'invoca per amagar la causalitat i la inevitabilitat; el marc físic de la ciutat disfressa la complexitat dels processos socials que l'han fet possible sota una capa de pretesa neutralitat, com una forma de control, d'homologació i de legitimació d'un determinat ordre (Sennet, 2009).

L'aproximació a tota societat urbana revesteix una dificultat inherent a la naturalesa del propi objecte d'estudi, una complexitat irreductible i proliferant que desborda qualsevol pretensió d'interpretació holística, i que es situa just a la cruïlla entre l'espai, el mode de producció i la vida quotidiana.<sup>7</sup> Escatir la naturalesa d'aquest vincle i les relacions entre aquestes instàncies és, precisament, un dels objectius principals d'aquesta recerca. Ara bé, com podem identificar un punt de partida estable, i a partir del mateix, les variables operatives de tot el procés? Amb quina mena de conflicte i de pugna tractem? De quin tipus d'espai i de mode de producció parlem? Com es pot estudiar un objecte, aparentment tan omnipresent i alhora tan inestable com la vida quotidiana? I sobretot, com opera la relació i connexió entre les tres instàncies?

Si bé el treball de camp i la pràctica etnogràfica han operat del particular al general per inducció, l'exposició escrita avançarà a la inversa, transitant de la producció i expropiació de la ciutat en general fins arribar a l'estudi de cas concret de l'expropiació de la Colònia Castells. El marc teòric començarà doncs per intentar aprehendre l'espai en abstracte, un

---

7 Aquesta aproximació de sortida ens col·loca en una posició molt propera a la perspectiva desenvolupada per Henri Lefebvre. Injustament oblidat durant molts anys, les contribucions d'aquest autor sembla que s'estan revifant actualment a partir de la celebració de congressos arreu, la recuperació-traducció de la seva obra i la publicació de diferents monografies, articles, tesis i altres referències. Cf.: HESS, RÉMI. *Henri Lefebvre et l'aventure du siècle*. Paris: Métailié, 1988. ELDEN, STUART. *Understanding Henri Lefebvre. Theory and the Possible*. London: Continuum, 2004. MERRIFIELD, ANDREW. *Henri Lefebvre. A critical introduction*. New York: Routledge, 2006. DDAA. *Space, difference, everydaylife. Reading Henri Lefebvre*. New York: Routledge, 2008. HESS, REMY. *Henri Lefebvre et la pensée du possible. Théorie des moments et construction de la personne*, Paris: Anthropos, 2009. HESS, REMY; DEULCEUX, S. *Henri Lefebvre. Vie, Œuvres, Concepts*, Paris: Ellipses, 2009. LETHIERRY, HENRY. *Penser avec Henri Lefebvre*. Lyon: Chronique sociale, 2009. LETHIERRY, HENRI. (dir.) *Sauve qui peut la ville. Études lefebvriennes*. Paris: L'Harmattan, 2011. SANGLA, SYLVIANE. *Politique et espace chez Henri Lefebvre*. Paris: Université Paris VIII, These inédite de doctorat en philosophie, 2010. En castellà es pot consultar: *Espectros de Lefebvre. Urban*. Septiembre 2011-Febrero 2012, núm. 2. Madrid: Universidad Politécnica de Madrid. ISSN 1138-0810.

oxímoron que ens ajudarà a revelar la naturalesa de la seva condició de producte, mitjançant un mode de producció determinat. Després s'estudiaran els orígens, les característiques principals -com la llei del valor i l'acumulació-, així com les dinàmiques bàsiques d'evolució i de funcionament del capitalisme com a mode de producció, fixant-nos en preferència en les seves formes d'expressió espacial -ajustaments, escales- com es veurà, fonamentals per la seva reproducció i supervivència. Finalment, s'aterrarà a la vida quotidiana i s'abordaran les formes d'apropiació de l'espai pels seus habitants.

El marc teòric doncs s'articula a partir d'aquests tres grans eixos -espai, mode de producció i vida quotidiana- i la seva interrelació no farà més que dilucidar una dialèctica central per la perspectiva que es defensa, la de l'espai-mode de producció contra l'espai-mode d'apropiació, que reverberarà durant tota la primera part d'aquesta recerca; en la construcció, per transducció, de la ciutat popular, encara lluny de la Colònia Castells.

## 1. La producció de l'espai

Comencem per l'espai. L'espai no pot ser conceptualitzat com una categoria considerada *a priori*, en abstracte, com a dispositiu filosòfic de discerniment o representació, ni com a buit absolut matemàtic geomètric euclidià, ni tan sols com a realitat mesurable científica i tècnicament. L'espai, més aviat, és resultat de la inscripció sobre el territori de la successió de diferents societats, un espai socialment produït, una producció social (Lefebvre, 2000:35; Castells, 1972:32; Harvey, 1994; Smith, 2008:106-107).<sup>8</sup> Des d'aquesta concepció, l'espai és socialitzant més que socialitzat, resultat de les relacions socials, però al mateix temps possibilitador i reproductor de les mateixes. Travessat constantment per les dualitats, opera com a font i recurs, suport i camp d'acció, medi i mitjà, medi i mediació, continent i contingut, actual i potencial, quantitatiu i qualitatiu, obra i producte (Lefebvre, 2000: 221).

Així doncs, cada mode de producció,<sup>9</sup> a la vegada que organitza les relacions socials, produeix el seu propi espai -i temps-, el seu mode d'ocupació. L'espai és constitutivament relacional, interdependent respecte les relacions socials que s'hi desenvolupen, «no hi ha relació sense suport» (Lefebvre, 2000:461), de manera que no hi ha relacions socials sense espai, ni espai sense relacions socials (Lefebvre, 2000: 221;<sup>10</sup> Massey, 2005; Harvey, 2007). Seguint aquest argument, l'espai és una forma-contingut (Santos, 2000), on tota forma social és una forma espacial, que al mateix temps és indissociable del que conté. És impossible parlar de l'espai com un continent buit (Lefebvre, 1976[1975]:229-230), el continent resulta inseparable del contingut (Ledrut, 1984:38), de manera que no hi pot haver forma sense funció ni estructura (Lefebvre, 2000:199).

El caràcter social de l'espai, però, remet també a una altra característica del mateix, a saber, el seu caràcter estratègic, la seva naturalesa eminentment política (Lefebvre, 1976 [1972]: 46). «No hi ha idees polítiques sense un espai al qual referir-se, ni espais i

---

8 Sembla ser que el primer en utilitzar la noció d'espai social fou Émile Durkheim (2008), que a partir del concepte de representació social indubtablement va influenciar Lefebvre. Sobre el concepte d'espai en aquest autor pioner de la sociologia, (cf. Smith, 2008:103; Huici Urmeneta, 2007:9-24).

9 Quan es parla de producció o de mode de producció sempre és, en el sentit més ampli del terme, com la forma com s'organitza la producció material de la vida social, això és, la producció d'allò social, com abstracció concreta. (cf. Lefebvre, 2000:125; Harvey, 2007[1973]: 207-216).

10 En aquesta qüestió específica es pot constatar la coincidència entre Lefebvre i Claude Lévi-Strauss, segurament a les antípodes del pensament. Pel darrer: "El espacio y el tiempo son los dos sistemas de referencia que permiten pensar las relaciones sociales, tomadas en conjunto o en forma aislada. Estas dimensiones de espacio y tiempo no se confunden con las que utilizan las demás ciencias. Consisten en un espacio «social» y un tiempo «social», lo cual significa que no tienen otras propiedades que las propias de los fenómenos sociales que las pueblan" (Lévi-Strauss, 1995[1974]:310).

principis espacials als que no corresponguin idees polítiques» (Schmitt, *citat a*: Cavalletti, 2010:7). L'espai es produeix com un camp de forces en tensió permanent, que va dilatant-se o comprimint-se en funció del transcurs de la contesa entre les parts en litigi. I és aquí on s'aclareix el concepte de pugna, l'espai és una instància permanentment modelada pel conflicte: «el terreny on les classes socials s'enfronten, on es desenvolupa la lluita de classes» (*Ibidem*, 1976 [1972]:216). És un mitjà (i un medi) de producció, al mateix temps que un mitjà (i un medi) de control, de dominació i poder (Raffestin, 1980; Martin, 2011:34), constantment recorregut per tota mena de contradiccions i antagonismes, ja que «les contradiccions sociopolítiques es realitzen espacialment (...) les contradiccions de l'espai «expressen» els conflictes entre les forces i els interessos sociopolítics; però es només a l'espai com aquests conflictes tenen efecte i lloc, convertint-se així en contradiccions de l'espai» (Lefebvre, 2000:397, *cursives del text*). Unes contradiccions que cristal·litzen en conflictes que solquen l'espai, i que deixen tota mena de rastres. Per aquest motiu, «avui més que mai, la lluita de classes es llegeix a l'espai» (*Ibidem*, 68; Martin, 2011:39).

Finalment, l'espai social i polític, és també necessàriament històric, és a dir, és consubstancialment travessat pel temps -una altra producció social-, i és aleshores, quan es pot associar a la noció genèrica de procés, de moviment. Des d'aquesta òptica, la història -que no s'ha de confondre amb la simple cronologia- es torna medi (Rotenstreich, 1985:58, *citat a* Santos, 2000: 36). Si les variables «lloc», «moment» o «situació» com a abstraccions concretes, són generades per la combinació entre espai i temps, és perquè l'espai de per si conté temps en el seu interior. Qualsevol territori és íntegrament espaciotemporal, la qual cosa implica el desplaçament del temps i la espacialització de lo temporal (Jameson, 1991:156, *citat a*: Castro Nogueira, 1997: 83). D'aquesta manera, els espais es conformen com a «llocs plens de temps» (Sennet, 2009: 266-276), on tot «espai social implica una ocupació del temps i el temps és ús de l'espai» (Lefebvre, 1976 [1975]: 245). Però això no succeeix d'una forma estàtica, sinó al contrari en simultaneïtat de moviments (Massey, 2012:186), no tan sols d'una forma diacrònica sinó també en sincronia. Si l'espai és animat per l'entrecreuament de mobilitats que s'hi despleguen (Certeau, 2000[1990]:129), és la condició de possibilitat de la multiplicitat, «l'esfera de possibilitat de l'existència de la pluralitat, de la coexistència de la diferència» (Massey, 2012:190), «sense espai, no hi ha multiplicitat; sense multiplicitat no hi ha espai» (*Ibidem.*, 105).

Fins aquí podem comprendre que l'espai no és un simple recipient, ni un component passiu o neutre, sinó una producció social particular vertebrada en torn el conflicte. Però procurem anar més enllà de la definició d'espai genèrica proposada, per guanyar en precisió analítica. Com es produeix l'espai social?

Si els estudiosos de la música discriminen entre ritme, melodia i harmonia com a parts d'una mateixa unitat (Lefebvre, 1992: 12; 2000:426), perquè no identificar les *tonalitats* d'una *totalitat* com l'espai? En aquest sentit, a mode heurístic, Lefebvre (2000: 42-56) proposa una triada conceptual, tensionada dialècticament, que permet afinar cap a una definició de l'espai en funció de les pràctiques concretes, les representacions socials i el joc de posicions relatives que ocupen els actors respecte al procés de producció de l'espai. Així distingeix entre *l'espai percebut*: l'espai concret i material (re)produït, modelat i secretat per les pràctiques espacials que el recorren; és a dir, l'espai que podem percebre directament amb els sentits (Schmid, 2008:39-40). *L'espai concebut*: la representació de l'espai, l'espai abstracte, homogeni, dominant, estratègic, propi dels planificadors, arquitectes, urbanistes... I finalment, *l'espai viscut*: l'espai de les representacions, de les metàfores, d'allò simbòlic i de la imaginació, de la dominació però sobretot de l'apropiació dels usuaris i habitants, l'espai tàctic de l'art i la creació. Aquesta última dimensió denota l'experiència viscuda de l'espai a la vida quotidiana, on malgrat la implacable hegemonia de l'espai concebut, sempre queda un romanent, un residu opac, incomprensible i incapturable pel poder, tan sols accessible o aprehensible a través d'un procés creatiu o artístic (*Ibidem*). D'aquesta manera i resumint, la producció de l'espai s'efectua mitjançant la (re)composició i combinació de tres moments de forma juxtaposada: la producció material, la producció de coneixement i la producció de significat del mateix (*Ibidem*, 2008:41), en constant interrelació i construcció permanent.

Allò percebut, concebut i viscut, doncs, conviuen en una unitat (l'espai) de tres dimensions, en una relació de simultaneïtat i contradicció.<sup>11</sup> La distinció permet separar diferents tonalitats de l'espai i possibilita la visibilitat de la confluència entre allò pràctic, allò simbòlic i allò imaginari; això és, un marc conceptual idoni des del qual abordar tot allò indeterminat que passa en el ja esmentat entrecreuament particular entre el mode de producció, la vida quotidiana i l'espai. La triada ens permet operacionalitzar, disseccionar

---

11 La dialèctica de Lefebvre en aquest cas es converteix en trialèctica. Per Schmid (2008:27-45) Lefebvre es basa en el «llenguatge i pensament» de Hegel, la «pràctica social material» de Marx, però també en «l'acte poètic i creatiu» de Nietzsche. Sempre segons Schmid, Lefebvre construeix aquest model explicatiu triàdic dels espais a partir de dues grans influències: la fenomenologia (Merleau-Ponty i Bachelard), i la lingüística i la semiòtica.



i discriminar entre conceptes fonamentals en funció del predomini d'un tipus d'espai o un altre i derivar les contradiccions que en últim terme defineixen la producció de l'espai. Per Lefebvre, sota el capitalisme, l'espai es sotmès a una racionalitat per la qual esdevé instrumental-homogeni-uniforme-quantitatiu-institucional. *L'espai instrumental* domina, controla, nega i reprimeix *l'espai diferencial*, *l'espai lúdic*, regne de *l'autogestió generalitzada* i generalitzant-se, el camp de *l'apropiació*.<sup>12</sup> *L'espai abstracte* subsumeix *l'espai concret*, tot i que el procés d'homogeneïtzació mai pot arribar a esborrar totes les particularitats d'aquest, i per això és conforma com a *espai diferencial* (Lefebvre, 1976 [1970]:138). L'espai així planificat, com a útil, com a instrument, es tradueix en *habitat*, una descripció morfològica que constitueix un quadre, un fons buit, l'esquelet físic de la ciutat. *L'espai concret*, en canvi, és el de *l'habitar* (*Ibidem*, 1976 [1970]:187), com a activitat, com a situació. És l'espai viscut, que també podríem anomenar espai practicat o reapropiat, on es desplega allò urbà. L'urbanisme «posa entre parèntesi *l'habitar*», el simplifica i el limita a «actes elementals: menjar, dormir, reproduir-se» (*Ibidem*, 1976 [1970]:38). *L'habitar*, concepte metafísic inspirat per Bachelard, Nietzsche o Heidegger,<sup>13</sup> és un fet antropològic (*Ibidem*, 1975: 154) que es relaciona amb el concepte d'apropiació. Habitar és apropiat-se d'alguna cosa, usar-la, modelar-la, fer-la pròpia a partir de l'ús intensiu, un terme que genèricament cal diferenciar del de propietat.<sup>14</sup> Així, mentre l'ús implica apropiació -temps, ritmes, símbols i una pràctica-; el valor de canvi implica propietat. Per això, de forma inversament proporcional, quan «més funcionalitzat està un espai, menys possible és l'apropiació» (*Ibidem*, 200:411).

---

12 Destacats en cursiva els conceptes emprats per Lefebvre al llarg de la seva obra.

13 BACHELARD, GASTÓN. *La poética del espacio*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica, 2000 [1957]. «Habitar com a poetas», habitar poèticament, com extreu Lefebvre (1976:186) de Heidegger a partir d'un poema de Hölderlin. HEIDEGGER, MARTIN. Conferència «Construir, habitar, pensar». [en línia]. Darmstad, 1951. <<http://www.geoacademia.cl/docente/mats/construir-habitar-pensar.pdf>> [7 de febrer de 2015]. HEIDEGGER, MARTIN. Conferència «El hombre habita poéticamente». Traducció de Jorge Serrano Cabezas. [en línia]. Bühlerhöhe, 6 de octubre de 1951. <[http://www.tesis.uchile.cl/tesis/uchile/2001/serrano\\_j/pdf/serrano\\_j.pdf](http://www.tesis.uchile.cl/tesis/uchile/2001/serrano_j/pdf/serrano_j.pdf)> [7 de febrer de 2015].

14 Apropiació no equival a propietat, de la mateixa manera que posseir no és el mateix que tenir en propietat. La distinció entre possessió i propietat (tot i que també caldria distingir entre apropiació i possessió) ens pot ajudar a entendre millor la diferència que ja establia el dret romà, i que derivat del mateix, apareix gairebé a tots els codis civils del món. A grans trets, podem observar que mentre la possessió és de fet (hecho), la propietat és de dret (derecho). Aquesta distinció també fou treballada per autors com Proudhon (1984, 1997) o Marx (2001), assenyalant que la possessió no es pot separar de l'ús del bé en qüestió, mentre la propietat com abstracció i convenció jurídica acostuma a resultar autònoma de l'usdefruit.

## 2. De la valorització de l'espai a l'acumulació de capital

L'espai i el temps, doncs, són construccions socials que el mode de producció dominant, el capitalisme, va produint i redefinint segons el seu requeriment. Una necessitat que, a grans trets, es podria identificar com la captura de la producció social en vistes a la generació de valor i l'acumulació privada de capital en mans de les classes dominants (Harvey, 1982, 1994).<sup>15</sup> El capital per sobreviure sempre exigeix anar més enllà de la seva mera reproducció estacionària, necessita expandir-se dinàmica i constantment, per tal de crear valor i sobre-valor o plusvàlua. Quan pels motius que siguin no ho pot aconseguir, les contradiccions inherents al seu funcionament esclaten en forma de crisis cícliques endèmiques, que al seu torn, imposen una reestructuració de la composició del capital per corregir les «disfuncions» en els mecanismes d'acumulació, de cara a la recuperació dels beneficis. És aquí quan l'ampliació de la geografia del capital a través dels canvis d'escala (Smith, 2008) pot jugar un paper clau a través de l'expansió territorial, l'obertura de mercats, les innovacions en la distribució, l'acceleració de la circulació o l'extrapolació de l'explotació a nivell mundial, per tal de crear nous espais de i per l'acumulació (Harvey, 2007: 255-260).

En aquest sentit, la colonització o urbanització capitalista de l'espai respon a una vocació estratègica del comandament social que mira d'adequar funcionalment l'econòmic i l'espacial en vistes a l'extracció de plusvàlua, de cara a la seva acumulació. Per complir aquest objectiu, el capital endega tot un seguit de processos complexos d'articulació territorialitzant, de concentració i dispersió, d'expansió i contracció, de fixació i mobilitat, d'equalització i diferenciació, d'acceleració i paralització, d'inversió i desinversió a diferents escales, en funció de la conjuntura, les oportunitats de negoci i els cicles econòmics en curs. A grans trets, l'acumulació de capital o l'alimentació del «flux de la corrent de plusvàlua» (Fourquet i Murard, 1976:27), es vehicula a partir de dos itineraris: en el primer -directe- es cerca simplement «reinjectar l'excedent o la plusvàlua al procés de producció» de forma fluctuant (o nòmada) per generar més valor i retroalimentar així el flux de forma constant. En el segon, -de forma indirecta-, l'acumulació es fixa (es

---

15 El concepte de classe dominant al·ludeix en aquest cas al posicionament avantatjós de certs grups socials respecte a l'apropiació dels mecanismes de producció i distribució social d'excedent i de plusvàlua. La pertinença a una determinada classe, no passaria exclusivament per la propietat o no dels mitjans de producció com ho establí el propi Marx, sinó que es realitzaria també en funció de la posició relativa de l'individu respecte a la circulació i al procés d'acumulació del capital (econòmic, polític o cultural) en curs.

sedentaritza) «s'atresora, congela o conserva» i sorgeix la urbanització, que funciona com a reserva, estoc o emmagatzematge de valor (*Ibidem*, 1976: 50).

En consonància, el capitalisme necessita l'espai, el territori, ja no tan sols com a medi i mitjà de producció, sinó com a mecanisme essencial de regulació (Harvey, 1982; Smith, 2008). De fet, si sobreviu, és només gràcies a la seva capacitat de conquesta, integració i de readequació de l'espai (Lefebvre, 1976 [1972]:99; 1976 [1972]:134; 2002). «L'espai només pot ser conquerit a través de la pròpia producció de l'espai» (Harvey, 1998: 285), de tal manera, «l'antiga economia política es torna economia política de l'espai» (Lefebvre, 1973:18). El conjunt de l'espai adquireix un caràcter estratègic i es constitueix en un escenari preparat per l'acumulació, un paisatge i un horitzó idonis per la reproducció del capital i la posada en pràctica de la disciplina del valor. Però no tan sols com a medi i mitjà per arrancar plusvàlua, sinó més enllà, a través d'una «completa reorganització de la producció subordinada als centres d'informació i de decisió» (Lefebvre, 1976 [1970]: 161). Com i amb quins mecanismes es produeix aquesta adaptació de l'espai de cara a l'acumulació i les exigències del capital?

### **2.1. La valorització de l'espai: l'espai-mercaderia**

La formació de l'espai capitalista constitueix un procés inherentment carregat de contradiccions. La geografia del capital segrega al mateix temps que homogeneïtza; precisa zonificació i especialització (producció/consum, centre/perifèria...), però també homologació i homogeneïtzació (Lefebvre, 1973:18). Aquesta qualitat del territori és prerrequisit i producte de les condicions d'existència del mode de producció, doncs la (re)producció de la seva «forma elemental», la mercaderia, requereix d'un espai isomorf i isòtrop que permeti establir unitats equivalents i intercanviables, siguin porcions d'espai o temps de treball, convertibles en valor monetari.<sup>16</sup> D'altra banda, l'espai és un tipus de mercaderia peculiar, un producte i un medi de producció a la vegada, que presenta de per si un caràcter monopolista intrínsec, doncs «mai podrà haver-hi una més d'una parcel·la de terreny exactament en el mateix lloc (...). En les societats capitalistes aquesta característica de l'espai absolut és institucionalitzada per la relació de propietat privada, de manera que els “propietaris” posseeixen privilegis monopolístics sobre trossos d'espai» (Harvey, 2007 [1973]:175).

---

<sup>16</sup> Per interpretar aquest procés, fins i tot alguns, seguint a Althusser, han parlat d'una divisió social de l'espai (Lipietz, 1974), derivada d'una visió territorial de la concepció clàssica de la divisió social del treball d'Adam Smith.

Com va establir Marx (1973), la mercaderia com a mediació social és la «cel·lula germinal» de tota la societat moderna i opera en funció d'una abstracció fonamental, el valor. Si aquesta abstracció representa un determinat tipus d'intermediació social, podem dir llavors, que el valor, bàsicament, és una relació social (Harvey, 1982:15), que tanmateix precisa i pressuposa l'existència de certs condicionaments per poder operar.<sup>17</sup> Tot i que teòricament la mercaderia incorpora valor a partir de la quantitat de treball socialment necessari per produir-la, això és, com a encarnació de valor; la complexitat del procés de producció -mediat per la separació imposada per processos com l'alineació generalitzada o el fetitxisme de la mercaderia- amaga les condicions socials que l'han fet possible, i per tant, sols es mesurable relativament, en concurrència, durant la circulació i el joc de l'intercanvi amb el mercat mundial.

Ara bé, com se sap, per Marx seguint a Adam Smith, la mercaderia es constituïda dialècticament per una dualitat, que ens explica a la primera pàgina de *El Capital* (1973): «Tot objecte útil, el ferro, el paper..., pot considerar-se des de dos punts de vista: atenent la seva qualitat o a la seva quantitat»: el valor d'ús (la substància, la materialitat) i el valor de canvi (la magnitud del valor). Mentre el valor d'ús és «el suport material del valor de canvi», i tant sols es realitza en el seu ús i consum, el valor de canvi és una «materialitat espectral» (*op.cit*, 1973:3-6), la magnitud del valor d'un objecte en relació als altres com a bé intercanviable, la part quantificable que permet objectivitzar i exterioritzar el valor com a mesura d'equivalència. Tot i que en últim terme, l'objectiu del capitalisme és incrementar el valor del capital mitjançant la producció de valors d'ús, el mercat capitalista funciona gràcies a la relativa autonomització del canvi respecte a l'ús. És a dir, es separa l'element qualitatiu del quantitatiu per fer realitzable el valor de canvi, que tan sols es realitza mitjançant la circulació de capital. Això si, la relació dialèctica entre els dos valors es més complexa del que sembla a primera vista, doncs, per exemple, normalment es necessita valor de canvi -i la seva representació en diner- per accedir al valor d'ús. O un cas encara més problemàtic, quan el valor d'ús del «capital-diner» -no com a

---

17 Una característica fonamental i essencial per a que funcioni el valor de canvi de les mercaderies i el diner és l'existència de la propietat privada individual, que estableix el dret de pertinença i d'exclusivitat sobre un objecte, procés o espai. D'aquesta manera, com hem vist, l'espai del capital institucionalitza el caràcter intrínsecament monopolista de l'espai (Harvey, 2007[1973]:175). El manteniment de la propietat requereix d'una autoritat (l'estat) i de tot un cos jurídic sancionador i disciplinari per poder garantir-la, i constitueix la base -i sovint s'oblida o es dóna per descomptat- de les relacions d'intercanvi i el comerç (Harvey, 2014:53-64). En aquest sentit, ja Marx va assegurar que «la constitució política és, en la seva expressió més elevada, la constitució de la propietat privada» (*citad a*: Hardt i Negri, 2010: 19). A més, si s'examina el tema dels drets en general, aviat es descobreix que sempre van associats d'alguna forma a certes assumpcions sobre la propietat privada i certa concepció «occidental» de l'individu (Strathern, 1988, *citad a*: Graeber, 2001:38).

representació de valor de canvi, sinó com una mercaderia més-, s'empra per produir més valor (benefici o plusvàlua) (Harvey, 2014:43).

En qualsevol cas, l'important a retenir és que la totalitat de l'existent és valoritza, es sotmet a la racionalització del mercat, tot es compra i es ven, susceptible de convertir-se en mercaderia, inclús el propi espai i el propi temps. Sota el capitalisme, el sòl -l'espai- es mesura com a renda, la jornada laboral -el temps- en salari, mentre la unitat equivalent de canvi s'estableix mitjançant el preu. La satisfacció de les necessitats humanes és converteix en mer subproducte de l'acumulació de capital, la producció de bens d'ús (valor d'ús) es transforma en un simple vector de l'abstracció-valor, pel que hi ha una tergiversació dels fins i els mitjans (Scholz, 2000:25). La creació de valor constitueix així una «forma social total» en el sentit antropològic del terme. Sigui mitjançant l'explotació, sigui a partir de l'especulació, sigui a partir dels drets patrimonials de renda, el mecanisme d'extracció de valor resulta la clau de volta o el mecanisme fonamental del capitalisme (Jappe, 2003, 2011). A partir del mateix, actua el que Marx anomenà el «subjecte autòmat de la història», on el capitalista és tan sols «capital personificat» i el mecanisme de producció de valor és anònim, impersonal, fetitxista, imposant una «dominació sense subjecte» (Kurz, 2003).<sup>18</sup>

La valorització capitalista implica, doncs, la creació de formes de vida atrapades en la geografia del capital i la seva racionalitat, la disciplina del valor, que implica la producció d'unes relacions socials reificades i fetitxistes, on les persones són cosificades i les coses personificades (Scholz, 2000). És el món filtrat pel sedàs de la comptabilitat, entrades i sortides, ingressos i despeses, actius i passius, el qualitatiu reduït al quantitatiu en funció d'un principi d'equivalència i una escala de valorització pretesament universal (Graeber, 2001:36). És el regne de la calculabilitat, encarada a l'acumulació de capital i la maximització de beneficis, un «enfocament utilitari» de les relacions socials (Sahlins, 1988). La traducció de l'afany de les ciències naturals d'operacionalitzar matemàticament la realitat, de convertir les seves parts en variables d'una equació, extrapolat a la totalitat de la vida social (Simmel, 2007: 15). Una generalització, que en realitat és fruit d'un «reduccionisme» fonamental (Jappe, 2003: 18), associat a un procés històric de separació i d'autonomització gradual de l'esfera econòmica de la resta de la societat (Polanyi, 2006 [1957]), que, a saber, fins i tot sembla haver derivat en el seu domini sobre la resta

---

18 En un sentit similar s'expressava Maurice Halbwachs pel que fa a la producció de les ciutats (*cf.* 1909:382). També concorda amb el que Jean Lojkiné anomenà l'estructura cega de lo polític, en referència a l'estat (Topalov, 1984:188).

d'àmbits. La disciplina del valor esdevé totalitària, en el sentit de partir de la pretensió de voler sotmetre la totalitat del cos social mundial, no tan sols valoritzant certs aspectes, sinó sobretot, -i aquí es on es manifesta el seu androcentrisme inherent- desvaloritzant-ne d'altres com el -mal anomenat- àmbit reproductiu, una esfera fonamental pel sustent i la producció de la vida (Federicci, 2013; Scholz, 2000).

## **2.2. Ajustaments espacial-temporals: el segon circuit d'acumulació**

Si el diner és la representació material del valor, el capital és el procés d'expansió del valor (Harvey, 1982:20). En el cicle d'acumulació ordinari, el capitalista inverteix diner en produir mercaderies per aconseguir més diner i generar un sobre-valor, una plusvàlua. La plusvàlua és la part excedent de valor -en forma d'interès, de renda o de benefici- que s'apropia el capitalista després de restar el cost dels mitjans de producció, les matèries primeres i eines (el capital fixe) i la força de treball (el capital variable) (Harvey, 2007[1977]:234). És variable, admet variabilitat, perquè des de l'òptica de l'economia política clàssica és sobre aquest segon element que el capital arranca el guany de valor mitjançant l'encadenament al treball assalariat i l'explotació. Els treballadors, a canvi d'un salari, realitzen un sobre-treball, un plus-treball que supera el socialment necessari per reproduir la pròpia força de treball, i a un nivell agregat, la societat. Així, el salari és l'expressió d'una relació global entre les classes (Aglietta, 1979:115). És aquesta part «extra» de labor que «s'expolia» a la força de treball, de la que se'n deriva o es genera el plus-valor. Aquesta relació dialèctica entre plusvàlua i plus-treball, desvetlla la importància de la relació capital-treball -això és, la lluita de classes- i la decisiva composició relativa de forces de cara a la reproducció o trencament de l'ordre capitalista. Un cop realitzada la plusvàlua, una part de la mateixa és reconvertida-reinvertida en capital per produir més valor i el cicle d'acumulació torna a començar. Però, què succeeix quan els circuits d'acumulació ordinaris es paralitzen i entren en crisi? Com s'inscriuen espacialment aquests cicles d'acumulació? Quina expressió morfològica adopta sobre l'espai i el temps, sobre el territori en concret, tenint en compte, un cop més, el fetitxisme de l'espai-mercaderia, en que la producció de l'espai amaga les relacions socials que l'han fet possible?

Una de les magnituds importants en aquest aspecte és la rotació del capital a través del temps, quan més ràpid es (re)produeixen els cicles d'acumulació, majors guanys es poden obtenir (Harvey, 1994:10). L'acceleració de la circulació de capital, dels moviments, de

mercaderies i de persones, l'increment de la mobilització general (Gaudemar, 1981) resulta essencial per la velocitat del motor de l'acumulació de capital, doncs sense circulació no hi ha realització del valor produït. Les innovacions tecnològiques i tècniques en el sector productiu, la millora en els sistemes de coordinació i comandament, la instantaneïtat i hiperconnexió que proporcionen les telecomunicacions, resulten elements vitals per l'augment de la productivitat i per accelerar la rotació de capital, superant relativament la contradicció entre producció i realització. L'acceleració capitalista organitza un règim de temporalitat específic i funcional al règim d'acumulació. Sense aquest increment de velocitat no hi hauria hagut ni expansió, ni concentració ni centralització de capitals. És en aquest sentit que Paul Virilio assenyala que la velocitat és la cara oculta de la riquesa (1997; Benko, 1985).

La voluntat inherent del capitalisme d'accelerar el procés de circulació del capital i de superar totes les barreres físiques per la seva realització es tradueix en el que Marx va anomenar com l'aniquilació de l'espai pel temps (Smith, 2008:126-127, Harvey, 1982:377-379; 2007:263-267). La necessitat d'acceleració de la mobilitat tendeix a reduir distàncies, que ja no és mesuren amb metres o quilòmetres, sinó amb hores o segons, on la distància ja no es pot confondre amb la proximitat (Lefebvre, 1973:15-23). Però aquest afany, al mateix temps, topa amb el requeriment d'estabilitat de certes infraestructures imprescindibles per l'increment de la velocitat dels flux, com els sistemes de comunicació o transports (carreteres, ferrocarrils, aeroports...). Aleshores, una porció del capital i de la força de treball ha de ser immobilitzada, fixada a l'espai, per facilitar una major mobilitat a la resta, i pot passar que a mitjà o llarg termini, aquestes mateixes infraestructures acabin configurant-se com a obstacles per la generació de valor. Aquesta tensió entre expansió i concentració és una de les contradiccions importants de la producció capitalista de l'espai i la conformació de centres i perifèries n'és una traducció directa, on cada centralitat crea la seva pròpia perifèria i aquesta és sistemàticament «subdesenvolupada» per ajustar-se a les necessitats de desenvolupament del centre (Wallerstein, 2005). Un cop més, l'espai per ser «aniquilat», necessita ser produït d'una determinada manera.

La dialèctica entre mobilització i localització o entre equalització i diferenciació obliga al capital a produir socialment escales distintes (Smith, 2008), això és, a reorganitzar l'escala de la seva geografia política i econòmica, i cercar diferents mecanismes de compressió espacial-temporal (*spatial fix*). Ja sigui, en general, accelerant la capacitat de

transport o el flux de mobilització global; o per exemple configurant centres d'atracció econòmica, en forma de grans aglomeracions urbanes que permetin l'alternança ràpida i simultània de cicles d'acumulació i l'afluència de «rendes en cascada» (Lojkine, 1971), amb les anomenades economies d'aglomeració -en ambdós casos, serien exemples d'aniquilació de l'espai pel temps-. O també, en canvi, fent inversions amb un temps de rotació lent per tal d'accelerar el temps de rotació en un futur a llarg termini, mitjançant megaprojectes (alta velocitat, ports, preses, canals, centrals nuclears, grans events) -en un desplaçament o aplaçament temporal- (Harvey, 1998: 285-286; 2004; 2007:348-353; 2014: 149-163; Swyngedouw, Moulaert y Rodríguez, 2002).

Una qüestió important i paradigmàtica respecte als ajustaments o arranjaments espacial-temporals es pot veure a partir de l'anàlisi del fenomen immobiliari, doncs el capital fix immobilitzat permet, -depenent del moment dels cicles d'inversió-, fixar o «conservar» el valor a l'espera d'oportunitats d'acumulació, o bé, en canvi, mobilitzar-lo d'una forma vertiginosa en un període de temps relativament curt. Aleshores, a partir de l'immobiliari, es crea un segon sector, un circuit d'acumulació paral·lel al de la producció industrial, que absorbeix les possibles fases de decreixement i depressió d'aquest. El valor es territorialitza i entren en el joc de les rendes del sòl -formes de plusvàlua localitzades (Topalov, 1984)- i els drets de propietat.<sup>19</sup> Així ho descrigué Lefebvre (1976 [1970]:165) amb una precisió prescient:

Pot passar inclús que l'especulació de béns arrels es converteixi en la font principal, lloc quasi exclusiu de "formació de capital", és a dir, de realització de plusvàlua. Mentre baixa el grau de plusvàlua global formada i realitzada a la indústria, creix el grau de plusvàlua formada i realitzada en l'especulació i mitjançant la construcció immobiliària. El segon circuit suplanta el primer. D'accidental passa a ser essencial.<sup>20</sup>

El capital mobilitza l'immobiliari i aquest es converteix en el «*centre neuràlgic del capitalisme*» (Lefebvre, 1976 [1972]:100, *cursives a l'original*). D'aquesta manera, per

---

19 Els preus ja no estaran determinats per les condicions de producció, sinó per les de circulació. El valor del sòl no deixa de ser una forma fictícia de capital que deriva de les expectatives de futures rendes. La renda és una fixació i una transformació de la plusvàlua engendrada en un procés de valorització de capital concret en una àrea determinada (Topalov, 1984:10-11). El seu valor varia en funció del diferencial de renda a obtenir de la inversió, la taxa de desvalorització associada a l'ús i la plusvàlua derivada associada a una bona localització respecte als circuits globals de capital. La renda tanmateix sempre és contingent, depèn del mode de producció i de certes institucions com a garants de la propietat privada (Harvey, 2007[1973]: 202).

20 I la cita, que ens permet comprovar l'alt grau de lucidesa de Lefebvre, segueix: «Encara es poc conegut el paper de l'immobiliari en els diferents països (especialment a Espanya i Grècia, etc.) i bastant mal situat en els mecanismes generals de l'economia capitalista» (Lefebvre, 1976 [1970]:165).



absorbir possibles crisis de sobreacumulació o devaluació es forma una reproducció ampliada del capital a partir de les rendes del sòl, «un mode separat d'existència del capital» que Harvey anomena «circuitos secundaris d'acumulació» (1982:235-236). Els circuits secundaris<sup>21</sup> permeten commutar el capital d'una esfera a una altra (*capital switching*) quan el circuit primari es posa en crisi (Harvey, 1985; Beauregard, 1994). Per aquest motiu, la intensificació de la urbanització o l'expansió del mercat immobiliari, amb la creació de les seves particulars «bombolles» o «booms», com a passat a l'Estat Espanyol a les darreres dècades, constitueix un bon indicador de l'arribada d'una possible crisi o recessió generalitzada (Wyly, Atia i Hammel, 2004:629).

Els ajustaments espacial-temporals són tàctiques del capital en la seva lluita permanent per la fixació d'escalas en l'organització de la geografia del capital (Jessop, 1997: 29; 2008) i admeten molta variabilitat de tipologia; fins i tot poden explicar l'origen de moviments geopolítics o geoestratègics de gran abast com la globalització (Brenner, 1999), l'imperialisme i el colonialisme (Luxemburg, 1985), l'emergència de noves escalas com les mega-regions (Florida, 2009), així com moviments bèl·lics per la conquesta de llocs clau per l'accés a matèries primeres (López i Rodríguez, 2011:51). També serveixen, en general, per contrarestar el que Marx considerava la tendència endèmica del capitalisme cap a la caiguda generalitzada de la taxa de guany, tenint en compte que aquestes tàctiques compressives del capital deriven en l'enconyiment del Món (*shrinking world*) (Harvey, 1998[1989]) i permeten una igualació general de les taxes de profit. El mecanisme és el següent: l'exigència permanent d'inversió en transports i capital fix augmenta la composició orgànica del capital -la relació entre el capital constant (capital mort) i el variable (capital viu)-, repercutint en la caiguda tendencial de la taxa de benefici. Quan més alta sigui la quantitat utilitzada en salaris en proporció a la inversió en el procés de producció o en béns d'equip, més plusvàlua produirà el capital total (Harvey, 2007: 266, Topalov, 1984:19). En aquest sentit, el camp immobiliari i de la construcció es revelen com a sectors clau pels inversors de cara a afrontar aquesta dinàmica, doncs no segueixen la baixada de la utilitat mitjana mercantil, ja que, en general, precisen d'una proporció superior de capital variable respecte al capital constant, és a dir, proporcionen una plusvàlua potencialment més gran (Lefebvre, 1976 [1972]:101).

---

21 Dins el circuit secundari podríem ubicar-hi el mercat immobiliari, però també la indústria de l'oci o el turisme, estretament relacionats amb la transformació qualitativa de l'espai, la urbanització i la creació de paisatges funcionals a l'acumulació de capital. Com clarifica David Harvey, el circuit secundari fa referència a la creació i extracció de plusvàlua mitjançant els drets de propietat (de tota mena) i dels interessos provinents de desemborsaments previs en forma d'inversions de capital fix (2007 [1973]).

El capitalisme, en definitiva, es basa en la circulació adequada de la plusvàlua i per assolir-la necessita accelerar al màxim la rotació del capital, és a dir, una adient mobilització de capitals i de plus-treball per aconseguir més plusvàlua, i si no pot aconseguir-ho per aquesta via necessita ajustar l'espai, el territori. La mobilització intensiva de recursos s'incardina de cara a generar més diner i més mercaderies, és a dir més capital, i això deriva en la producció de quantitats ingents de sobre-producte social, això és, d'excedent.<sup>22</sup> L'expressió material i territorial de la concentració d'aquest excedent són les ciutats. De fet, ja en origen, aquestes formacions socio-espacials aparegueren com un reflex espacial de la concentració geogràfica de producte social excedent<sup>23</sup> (Harvey, 2011:9-10, 2007 [1977]:226; Castells, 1972: 23), i també, òbviament, com l'espai d'apropiació per excel·lència d'aquest excedent. És en aquest sentit, que la urbanització sempre ha estat un fenomen de classe, i que resulta un camp especialment vàlid per observar els processos d'assignació desigual del producte social, l'escenari on s'inscriuen territorial i espacialment les desigualtats, això és, l'ordre social encarnat o territorialitzat, així com el marc simbòlic i normatiu sobre el qual es legitimen. La configuració i producció de l'espai capitalista cal interpretar-la doncs, com un mirall polièdric on s'inscriu la submissió de classe fruit de l'estructura productiva imperant i "ha de ser considerat com un conjunt de relacions socials que reflexen les relacions establertes a la societat com a totalitat» (Harvey, 2007 [1977]: 319).

La ciutat, tan sols «existeix en funció d'una circulació i de circuits, és un punt extraordinari en els circuits que la creen o que ella crea» (Deleuze i Guattari, 2000: 440) en una causalitat circular. Al llarg de la història, la ciutat s'ha constituït com un «mitjà de producció energètic-econòmic, (...) una màquina termodinàmica, (...) però sobretot, com una màquina de producció informativa que codifica i descodifica els flux d'energia, connecta la potència productiva del treball social mitjançant operacions de juntura, de mescla i reconexió de processos de producció de tota mena» (Fourquet i Murard, 1976:27). Una màquina productora d'informació, que amb l'arribada del capitalisme es

---

22 L'excedent social és la quantitat de recursos materials que excedeix els necessaris per a la reproducció de la societat en qüestió (Polanyi, 1957:321, *citada a*: Harvey, 2007 [1973]: 227), tal i com, relativament, «els membres que la componen l'entenen» (*Ibidem*, 2007 [1973]: 229, *en cursiva a l'original*). Aquest últim apunt afegit per Harvey assenyalava la relativitat de les necessitats socials. Per tal de driblar aquest contratemps en la definició d'excedent proposada per Polanyi, Harvey veu en la plusvàlua de Marx, una expressió més acurada de la mesura de l'excedent sota el capitalisme.

23 És ben sabut que a les ciutats prístines s'hi concentrava aquella gent que no vivia directament del treball de la terra, sinó de l'intercanvi de béns fruit precisament de l'excedent dels cultius i de productes. Aquest excedent i la convergència d'activitats aparellada feren emergir al seu torn tota mena d'activitats tècniques especialitzades (oficis varis, funció legal, política, religiosa o militar) (cf. Childe, 1975; Mumford, 2012).

confon amb la pròpia màquina del capital, doncs l'acumulació de capital, també és acumulació d'innovacions tecnològiques, científiques, ruptures institucionals, obres d'art etc. (*Ibidem*). El capitalisme necessita ajustar-escalar maquinament el territori per poder sobreviure i reproduir-se, precisa les ciutats com a marcs on crear-destruïr paisatges a la seva mida, mesura i semblança, i poder generar noves oportunitats de lucre i acumulació.

### **2.3. El paisatge del capital: una geografia desigual**

L'entorn urbà es converteix en el marc privilegiat de la concentració i mobilització general d'acumulació de capital a tres grans nivells. En un primer àmbit, la urbanització depèn de la capacitat del capital d'absorbir les crisis de sobreacumulació i rendibilitzar la sobreproducció d'excedent. Com hem vist, les ciutats serveixen per integrar i assimilar el producte excedent (de capitals i de mà d'obra) que els capitalistes generen en la seva recerca de beneficis. En segon lloc, l'entorn construït esdevé un refugi de valor, doncs ofereix la possibilitat d'*immobilitzar* el valor -en el doble sentit de fixar i d'invertir en béns immobles- durant les èpoques d'alta volatilitat econòmica, especialment associades amb la financiarització de l'economia i l'ofensiva neoliberal de les darreres dècades (Brenner i Theodore, 2002; Harvey, 2007[2005]; Dumenil i Levy, 2004, 2006, 2007). I en tercera instància, en consonància amb l'anterior, les ciutats esdevenen una eina de primer ordre per forçar l'acceleració de la formació de capital, com a «mer instrument d'acumulació i de benefici» (Ledrut, 1971:50), és a dir, per la «formació, realització i repartició de plusvàlua» (Lefebvre, 1976 [1970]: 42), a partir dels usos especulatius dels cicles immobiliaris i l'obertura de circuits secundaris d'acumulació.

Si el mecanisme de generació de valor troba algun obstacle o impediment per a la seva realització i expansió, sigui per sobreacumulació o per devaluació, i el capital no es pot fixar d'una forma rentable, es produeixen situacions d'escassetat generalitzada. L'excedent de mercaderies es devalua -igual que el diner i el capital-, augmenta l'atur, la desinversió i la degradació del territori. Per aquest motiu, les polítiques del capitalisme parteixen de la necessitat endèmica de trobar terrenys profitosos per a l'absorció d'excedent de capital i això es realitza mitjançant l'expansió geogràfica i la reorganització espacial. Aquest és el vincle intern entre el desenvolupament del capitalisme i l'aparició del fenomen urbà (Harvey, 2011:10).

El mode de producció hegemònic construeix paisatges funcionals a l'extracció de plusvàlua i a l'acumulació de capital i els destrueix o els «deixa morir» quan l'estructura

d'oportunitats per la qual havien estat creats ja no serveix als objectius de negoci inicial, és la «destrucció creativa»<sup>24</sup> inscrita sobre el territori (Harvey, 2004: 103). L'obsolescència de l'entorn construït, -sigui funcional o econòmica (Weber, 2002: 175)- resulta massa lenta pel capital i moltes vegades genera processos autodestructius. Llavors, la inversió no pot suportar la ralentització i «es veu abocada a cercar sense treva terrenys, territoris i noves zones» (Lefebvre, 1976 [1972]:102). Normalment els processos de remodelació o destrucció de barris i ciutats senceres són l'expressió de crisis d'inversió en capital fix, i operen d'aquesta manera per adaptar l'espai geogràfic a les noves necessitats d'acumulació (Harvey, 2007: 266). El resultat és una dinàmica cíclica de pujada i baixada de la inversió en el temps i l'espai a diferents escales, que genera un procés continuat de desenvolupament<sup>25</sup> geogràfic desigual (Smith, 1982, 2008; Massey, 1985; Weber, 2002; Harvey, 2007 [1973]; Lees, Slater i Wyly, 2008: 50-51). La dialèctica entre desenvolupament i degradació implica la configuració a escala urbana de cicles alterns i successius de desenvolupament, degradació i redesenvolupament, -o millor, en termes geogràfics, de territorialització, desterritorialització i reterritorialització-, on el capital fluctua de barri a barri, de ciutat a ciutat o de regió a regió, en funció de les oportunitats de lucre i acumulació, articulant-se en un seguit de jerarquies d'escales espacials (local, regional, estatal i global) (Smith, 1982, 2008).<sup>26</sup>

---

24 Si bé el concepte de destrucció creativa sempre s'associa amb la figura de l'economista Joseph Schumpeter, en realitat fou emprat per primera vegada per Werner Sombart, a partir de les idees de la filosofia alemanya i en particular de Nietzsche. La destrucció creativa és basa en la necessitat del capital de revolucionar constantment l'estructura econòmica, destruir allò antic per a que emergeixi quelcom nou. Per a Schumpeter, la destrucció creativa o la creació destructiva és el tret essencial del capitalisme (cf. Schumpeter, 2015).

25 Seguint a Cindi Katz, «quan es parla de desenvolupament -sempre desigual- és menys un procés imposat per un lloc a un altre que el moviment desigual de capital cercant, produint i reproduint llocs i persones en relacions particulars i diferenciades respecte a estratègies peculiars d'acumulació (...) Desenvolupament és el flux iteratiu de capital movent-se a través de l'espai en el temps, fent i refent llocs particulars, estructurant i reestructurant relacions socials de producció i reproducció; i essent completat, compromès, i contrarestat pels actors socials, que en les seves pròpies històries i geografies són capaços de suscitar àmplies i diferenciades pràctiques socials materials. Aquestes pràctiques i les relacions socials associades poden abraçar, refer, i ser disruptives mitjançant l'encontre» (Katz, 2004:ix, *traducció pròpia*). De totes maneres, tot i que utilitzada per Neil Smith (2008), cal ser prudents amb la noció de desenvolupament, doncs és un concepte amb fortes connotacions evolucionistes que pressuposa diferents estadis i una idea unilineal de progrés, i que, sobretot a partir de 1945 s'ha utilitzat molt freqüentment per imposar l'hegemonia nord-americana i els seus models de vida a escala colonial (cf. Castoriadis, 1980; Wallerstein, 2005:12).

26 Per Smith, la noció clau per entendre la producció de l'espai es que es realitza mitjançant la producció social d'escala: «L'escala, en efecte, és la forma més elemental de diferenciació espacial, la que demarca la llar pròpia de la resta del globus» (2008 [1984]: 229). La globalització, per exemple, es fruit del conflicte entre les relacions econòmiques del mercat i les resistències i lluites polítiques en contra de la mercantilització, i que ha tingut com a resultat la producció de l'espai global, la globalització com a nova escala legítima d'apropiació i desposseïció del capital. Sobre la contribució decisiva de Neil Smith (2008 [1984]) pel que fa al tema de la formació de la jerarquia d'escales geogràfiques com a estratègies d'homogeneïtzació i diferenciació, d'empoderament i desempoderament i en general les característiques de la geografia escalar del capitalisme actual (cf. Brenner, 2001; Peck, 2002; Swyngedouw, 2004; González, 2005).

Així doncs, les contradiccions internes del capitalisme sobre el territori s'expressen mitjançant la recreació constant de paisatges geogràfics desiguals (Harvey, 2007: 354), d'una naturalesa produïda *ex nihilo* per a l'acumulació de valor i de capital. El desenvolupament geogràfic desigual crea una dialèctica específica entre centre i perifèria immanent al procés d'acumulació i al circuit secundari del capital. Si les rendes del sòl i els actius immobiliaris ofereixen millors taxes de retorn que la producció industrial, el capital no dubta ni un minut en avocar-se cap a l'especulació immobiliària. De fet, mai com fins ara el procés d'acumulació havia estat tant associat al procés de desenvolupament de l'entorn urbà (liquidació d'actius, absorció de plusvàlues) mitjançant els mecanismes del capital financer (capitals ficticis, dispositius de crèdit, refinançament del deute, hipoteques) (Merrifield, 2011:102).

Un reflex evident d'aquesta desigualtat a nivell urbà es dona respecte al mercat immobiliari. A inicis del segle passat, per exemple, Maurice Halbwachs establí, que més enllà de la tautologia de la llei d'oferta i la demanda, els preus del sòl i per tant dels immobles, respondrien, en últim terme a un «valor d'opinió» en funció dels emplaçaments i la situació; en aquest sentit, el valor és diferencial i subjecte a l'estimació dels operadors del mercat (1909:241). Els preus del sòl, des d'aquesta perspectiva, serien tan sols el preu anticipat de les edificacions que s'hi construiran en un futur (López i Rodríguez, 2010: 191). Per aquest motiu, alguns barris -els que prometien un guany futur- eren sotmesos a l'especulació, i d'altres no (*cf.* Topalov 1997; 1999:19; Martínez, 2008:140-141).

Seguint el fil d'aquest argument, a l'interior de cada ciutat es formen varies zones de preus, que conformen una pluralitat de submercats autònoms de l'habitatge, organitzats de forma jeràrquica. Christian Topalov (1984) n'identifica almenys tres: el de l'habitatge privilegiat, el de l'habitatge normal i el de l'habitatge infranormal. Per aquest autor, el que els distingeix no és tant la qualitat de l'allotjament en si, sinó el funcionament del mercat, i la modalitat de formació dels preus, és a dir, la relació específica del mercat respecte la producció. El mercat normal es caracteritza per una producció en massa i quantitativa, on les ubicacions són substituïbles i per tant, intercanviables o equivalents amb d'altres zones de les ciutats, on els preus es formen en relació a la producció capitalista corrent. El mercat privilegiat, al contrari, es defineix per l'escassetat, la distinció de la ubicació i el privilegi de l'emplaçament i en consonància, per la formació de preus de monopoli. Per últim, el mercat d'habitatge infranormal està format per aquells habitatges vells i precaris

que han quedat fora del mercat i dels preus reguladors, perdent tota referència a la producció, manteniment o substitució en si, i que per tant, únicament són regulats per les condicions de circulació. Aquest submercat normalment presenta deficiències estructurals greus i sovint és sotmès a la desinversió i a la degradació per part dels propietaris. Les tensions que es produeixen a les fronteres no rígides, en relació de contigüitat d'aquests submercats, és un dels motors essencials de l'especulació immobiliària (Topalov, 1984:159-168).

Finalment, l'extensió de la geografia global desigual al territori deriva en una paradoxa: «quan menys importants són les barreres espacials, major és la sensibilitat del capital a les variacions de lloc dins de l'espai i major l'incentiu que els llocs es diferenciïn amb l'objectiu de resultar atractius pel capital» (Harvey, 1998:327). L'exigència de distinció del capital s'aguditza i s'acompanya, al mateix temps, de la tendència a l'estandarització de les formes de vida. A més, tot i l'expansió aparentment desterritorialitzada dels circuits del capital, la xarxa global precisa de nodes, enclavaments, localitats per poder operar. D'aquesta forma, la dialèctica constitutiva del capital entre centralització i descentralització es tradueix sobre el terreny en la dialèctica espai-lloc. La producció de «singularitat, autenticitat, particularitat i especialitat» (Harvey, 2007 [2001]:428) de l'espai serveix per acumular capital simbòlic -en el sentit de Bourdieu-, per tal de captar i extreure rendes de monopoli<sup>27</sup> a partir de la comercialització de la distinció i l'exclusivitat dels llocs. És l'emergència de l'anomenada economia posicional i els béns posicionals, aquell tipus de béns, serveis, treballs, posicions i altres, que són escassos o estan subjectes a la congestió o a l'amuntegament, com per exemple el turisme (Urry, 1995:135). «El turisme s'alimenta d'autenticitat», però sota l'aparent diversitat només encobreix la pura repetició (Lefebvre, 2000:101). Aquestes circumstàncies obren la porta a imaginaris i pràctiques de comercialització de l'espai com el màrqueting urbà, la ciutat-marca, i la sobreproducció de conceptes que intenten «caçar al vol» -àvids d'actualització constant-, les trepidants transformacions urbanes: brandificació, festivalització, urbanalització, turistificació de la ciutat (Muñoz, 2008; 2010). En definitiva, es tracta de la complementarietat de l'extracció de plusvàlua de la producció industrial i la manufactura amb l'esfera del consum productiu; la modulació del paisatge en funció de la

---

27 Si «tota renda es basa en el poder de monopoli de propietaris privats sobre certes parts del planeta» (Harvey, 2007[2001]: 418), les rendes de monopoli emfatitzen encara més aquest caràcter, doncs corresponen al control exclusiu sobre una mercaderia (producte, recurs, ubicació, obres d'art) gairebé única i no reproduïble, pel qual el seu propietari pot demanar un increment substancial molt per sobre del seu valor de mercat. Normalment, en aquests casos, és el preu de monopoli el que fixa la quantitat de la renda.

consumibilitat i confortabilitat dels llocs, la producció de valor a partir de la recreació del món simbòlic i la gestació d'ambients iconogràfics que mobilitzin emocionalment als consumidors-clients de l'espai.<sup>28</sup> És la consolidació de la ciutat com a simulacre, la tematització o «disneyficació» urbana, la ciutat com a parc temàtic (Sorkin, 2004). En aquest sentit, Harvey, posa a Barcelona com un clar exemple d'èxit i fracàs en l'explotació d'aquesta variant dels circuits d'acumulació, a partir de l'especulació i el turisme (2007 [2001]:429-430).

#### **2.4. L'acumulació per desposseïó: el capitalisme assistit**

La territorialització dels mecanismes d'acumulació de capital implica la imposició de la disciplina del valor a un marc global i els seus efectes correlatius sobre els territoris que colonitza. L'anomenada globalització no és més que el desenvolupament d'un ajustament espacial a gran escala (López i Rodríguez, 2011:53), un canvi d'escala de la geometria del poder del capital donada la necessitat de superar barreres frontereres, incrementar la velocitat dels flux i fluïdificar la circulació del capital financer. Per això, per desemmascarar, deslegitimar i desnaturalitzar aquesta operació hegemònica de rearticulació dels marcs d'acumulació, alguns han preferit parlar de «glocalització» (Swyngedouw, 1997, 2004).

En aquest context, si les inversions en el circuit secundari esdevenen rentables i els inversors poden retornar els crèdits que han demanat, tot realitzant la plusvàlua, el valor fictici s'amortitza. Però si no, la sobreacumulació de valor crea la devaluació de tot l'entorn construït. Quan això succeeix, es posa de manifest la incapacitat dels circuits de capital d'acumular a través de la seva reproducció ampliada. Aleshores, els processos d'acumulació de valor endeguen el que Harvey anomena el «nou imperialisme» (2004), la globalització neoliberal, basada en processos com «l'acumulació per desposseïó».<sup>29</sup> Aquest mode d'acumulació, que remet al moment «d'acumulació primitiva originària», una mena de *big bang* fundacional del capitalisme, consisteix a assegurar la generació de

---

28 En aquesta direcció, resulta interessant assenyalar el valor associat a la recreació històrica dels llocs, la sublimació de l'addicció al passat, arribant fins i tot a la «invenció» de centres històrics com el barri gòtic de Barcelona, amb la conversió de l'espai urbà en una mena de museu a l'aire lliure. (cf. Còcola, 2011).

29 Aquest tipus d'acumulació és la traducció contemporània del que segons la teoria marxiana fou l'acumulació originària o primitiva, element fundacional de la gènesi del mode de producció capitalista. A l'arrel de la transició entre el feudalisme i el capitalisme, el procés d'acumulació originària remet al procés de sotmetiment de gran part de la població de cara a l'expansió i colonització del capital, mitjançant dos grans fenòmens imposats amb altes dosis de violència: l'impuls de la propietarització generalitzada (el naixement de la propietat privada amb el cercament dels terrenys comunals, les expropiacions sistemàtiques als camperols, l'expropiació dels recursos naturals i el naixement de l'estat modern com a força garant de tot el procés...); així com la proletarització en massa (la mercantilització de la força de treball, l'esclavisme, l'inici de l'expansió colonial, l'encadenament al treball assalariat...).

lucre, guany i plusvàlua, mitjançant el recurs a la violència sistemàtica, per forçar processos de privatització, propietarització, expulsions massives, requisita de recursos naturals, explotació i precarització de grans masses de població i en definitiva, l'expropiació organitzada de recursos comuns per seguir garantint l'acumulació privada de capital.

Aquesta mena de processos assenyalen la violència inherent i el seu monopoli per part de l'estat com una força econòmica essencial i de primer ordre pel desenvolupament capitalista (Harvey, 2004:113, 2006:153; Federicci, 2010: 92). Des d'aquesta perspectiva, la disciplina del valor s'assenta en últim terme sobre el poder d'establir marcs legals, fixar propietats i la capacitat d'implementar càstigs per part dels estats. Res a veure, per tant, amb els cicles econòmics «autònoms» que propugnen els defensors de les premisses de l'economia (neo)clàssica reactualitzada, que és el (neo)liberalisme. El caràcter crematístic de l'economia financera i l'especulació endèmica que comporta, han generat processos, -ja no tant «originals» ni «primitius»- molt similars als de la fase inicial del mode de producció, però en ple segle XXI, on l'acumulació d'uns implica la desposseïció de milers. És aquí on se'ns revela el domini de l'espai i la producció de les ciutats com a dispositius de concentració del poder polític, inclús per davant dels processos d'acumulació d'excedents i de capital.

Des dels orígens, «la ciutat com a seu del poder polític precedeix a la ciutat com a lloc d'acumulació dels excedents productius, l'acumulació sols és l'efecte del subjugament» (Fourquet i Murard, 1978:59). Per tant, és la submissió, el domini de classe, la que possibilita l'acumulació de capital, i no a la inversa. L'acumulació de capital permet seguir reproduint la submissió, vet-ho aquí la veritable economia política del capital. Com ens recorden Deleuze i Guattari, el capitalisme «trionfarà gràcies a la forma-Estat i no gràcies a la forma-ciutat» (2000:442), doncs seguint a Braudel, en última instància és l'estat el que ha disciplinat les ciutats (*citat a: Ibídem.*). D'aquí se'n desprèn, per exemple, que la distinció, o millor, falsa dicotomia entre públic i privat, no sigui més que l'emascament pervers de la privatització progressiva i generalitzada del planeta per part de les classes dominants al llarg de la història. És l'estat el que «inventa» i més tard coadjuva al mode de producció capitalista a consolidar i fer permanent la denominada esfera d'allò privat, segregant-la d'allò públic o comú, que ja existia prèviament.



Des d'aquest punt de vista, l'actual projecte (neo)liberal consistiria bàsicament en «l'aplicació de determinades polítiques per garantir la subjecció de la majoria a les forces del mercat, així com, la preservació de la protecció social cap als més forts» (Gill, 1995:407). Un règim que es podria anomenar «neoliberalisme disciplinari», que combina el poder estructural del capital amb instàncies del poder disciplinari en el sentit de Foucault (Gill, 1995:411, Foucault, 2009), un règim regulatori amb altes dosis de revenjisme social (Smith, 1996, 2009; Mitchell, 2003).

### 3. El projecte neoliberal

L'acumulació per desposseïció és un dels instruments a partir dels quals el projecte neoliberal imposa la seva hegemonia amb l'objectiu de compassar i de recomposar els circuits d'acumulació per incrementar-ne la rendibilitat i reafirmar el poder de les classes dominants com a resposta a les *rigideses* de l'anterior model d'acumulació, el fordisme.<sup>30</sup> El neoliberalisme, també anomenat «règim d'acumulació flexible» (Harvey, 1998), és una etapa més del capitalisme derivada de la reestructuració del capital, que emergeix durant les dècades posteriors a la crisi del petroli de 1973 (Harvey, 2006, 2007 [2005]; Dumenil i Levy, 2007, 2011). Un nou-vell règim que implica una mena de *retour à la normale* del liberalisme pel que fa a la recreació de l'ordre social contemporani.

Des d'una perspectiva amplia, englobaria tot un conjunt de pràctiques que anirien des de la generalització de la utopia econòmica fonamentalista del mercat autoregulat; l'extensió d'una racionalitat instrumental, essencialment competitiva i fortament individualista; la flexibilitat, mobilització i condicionament de la força de treball al procés de valorització, i l'obtenció de beneficis amb l'explotació industrial a ultrança de les perifèries. També comporta fenòmens com la intensificació de la competició entre centres urbans com a centres estratègics a escala mundial amb l'emergència de les ciutats globals (Sassen, 1991); la propietarització en massa; la generalització de la destrucció creativa com a tàctica recurrent a tots els àmbits, fins a la concreció d'un marc polític institucional adequat per la lubricació dels circuits de capital i la seva acumulació, basat en un estil de governança hipermercantilitzat (Weber, 2002).<sup>31</sup>

L'amplitud del fenomen, però, segurament ha provocat certa difuminació, inconsistència i vaguetat en l'ús del concepte, derivant en una noció potser massa «omnipresent, omnipotent i promíscua» (Clarke, 2008). És per aquest motiu que alguns autors prefereixen parlar del neoliberalisme realment existent («*actually existing neoliberalism*») (Brenner i Theodore, 2002) o millor, accentuant el caràcter processual,

---

30 L'alta volatilitat i la relativa poca capacitat de creixement del capitalisme global, no fan més que assenyalar el paper més redistributiu i acumulatiu que productiu o generatiu del projecte neoliberal. Més enllà de generar creixement econòmic a països concrets, l'etapa neoliberal del capital en les darreres dècades s'ha caracteritzat per reordenar l'estructura de classes; restaurar el poder de les classes dominants al món anglosaxó o per la formació d'una classe capitalista on no n'hi havia ( Rússia, Xina, India...) (Harvey, 2006:152-153).

31 Impulsant, a saber, polítiques d'austeritat per a la població en general acompanyades de facilitats i flexibilitat fiscal per la implantació d'empreses, la subordinació de les polítiques públiques a l'endeutament i al mercat financer, la minimalització de les polítiques socials per part de l'estat, l'externalització i privatització de serveis públics, entre d'altres.

posar èmfasi en el procés en curs de «neoliberalització»<sup>32</sup> (Peck i Tickell, 2002). El neoliberalisme proporcionaria, des d'aquest punt de vista, un substrat ideològic, un marc de treball o «software» per la «globalització competitiva», aplicable amb variabilitat i en funció de l'escala, proteïforme i adaptable ergonòmicament, contingent a cada situació concreta de neoliberalització (*Ibidem*, 2002:380, Wilson, 2004). En aquest sentit, hi hauria una tensió estructural entre «escales de fluxes i escales de regulació»; si la primera es contrau o s'expandeix a través de processos de (re)desterritorialització, la segona s'articula en forma de compromisos territorials institucionalitzats que mediatitzen els processos de cooperació o competició per possibilitar la circulació dels fluxes (Swyngedouw, 2004:16) La precisió en l'anàlisi dels efectes d'aquestes polítiques s'ha de basar, doncs, en la dialèctica permanent entre el marc ideològic que conforma el neoliberalisme i les polítiques concretes, adaptades a cada regió. Tan sols d'aquesta forma es pot captar i atendre al caràcter inherentment jaspiat o clapejat («*variegated caràcter*») de les expressions locals del procés de neoliberalització i la seva producció *sistemàtica* de diferenciació geoinstitucional (Brenner, Peck i Theodore, 2010a:184, *cursives a l'original*; Peck i Theodore, 2007).

Segons els autors mencionats, el procés de neoliberalització es pot delimitar en tres grans fases: una primera etapa de pre-formació anomenada «proto-neoliberal» a finals de la dècada de 1970; una segona caracteritzada per la destrucció i desmantellament del règim d'acumulació anterior, el fordisme-keynesianisme, que anomenen «*roll-back neoliberalism*» (neoliberalisme retrotraient) a la dècada de 1980 i finalment una tercera de construcció i consolidació de les noves estructures de poder i regulació, «*roll-out neoliberalism*» (neoliberalisme «desenrotllat») durant la dècada de 1990 cap endavant (Peck i Tickell, 2004; Brenner i Theodore, 2004).

### **3.1. De l'emprenedor a l'emprenedorisme**

El moment destructiu del neoliberalisme -privatització, desmantellament de l'estat de benestar, retallades, polítiques d'austeritat- precedeix el moment creatiu del mateix. És llavors quan s'invoca la figura de l'emprenedor i el seu magma, la repetida innovació social. Quan cauen tots els sistemes de protecció social, quan s'anul·len tots els recursos institucionals per pal·liar les desigualtats socials, només aleshores, s'apela a l'individu i a

---

32 Un terme més adient als processos d'implantació local del fenomen i l'aplicació concreta de les tesis neoliberals al territori, que varia en funció del context institucional-polític heretat, la dialèctica entre els vells marcs de regulació i els projectes de desregulació orientats al mercat o la intensitat de la lluita política existent a cada lloc.

la seva capacitat d'empendre, d'innovar. L'emprenedor, sense dubte, és la forma de vida neoliberal per excel·lència. Tot i que sembla remetre al dinamisme individual, en realitat l'emprenedorisme pretén amagar la solitud inalienable de l'individu sota el règim neoliberal, fagocitant la possibilitat d'articulació col·lectiva i menyspreant la capacitat col·lectiva d'autoorganitzar-se, remet per tant, a la paràlisi. Pur reflex dels dogmes neoliberals, sembla que sota la seva ègida només existeixi la sortida individual a la resolució dels problemes, negant-nos la qualitat constitutiva de les persones com a éssers socials. Rere aquesta retòrica s'hi amaga un discurs tàctic per individualitzar l'èxit, però també i sobretot, les problemàtiques socials, de cara a vulnerar l'autodefensa dels sectors més empobrits de la classe treballadora.

En el mateix sentit, la famosa frase de Margaret Thatcher de: «No existeix una cosa anomenada societat. Hi ha homes i dones individuals, hi ha famílies» (1992, *citada* Owen, 2013:65) és simptomàtica i reflexa aquest mateix esperit d'intentar trencar amb la idea de classe o amb qualsevol component gregari o agregat social que pogués derivar en formes de solidaritat o resistència. Avui en dia, vint anys després, l'esperit emprenedor és hegemònic i prolifera arreu, impregnant tots els discursos socials, des dels àmbits més conservadors fins als més progressistes. Tothom emprèn: hi ha escoles d'emprenedors, regidories d'emprenedors, empreses d'emprenedors, inclús hi ha cooperatives d'emprenedors. Com a mostra il·lustrativa podem citar l'inici d'un article d'Antoni Vives, -una persona, com veurem, important en l'esdevenir de la Colònia Castells-, regidor del districte de Les Corts i tinent d'alcalde d'urbanisme de l'ajuntament de Barcelona a l'època de CIU (Convergència i Unió) i durant el seu mandat, màxim impulsor del model d'*smart city* a Barcelona:

Catalunya s'ha de proposar esdevenir una *start-up nation*. Cal que la nostra joventut esdevingui emprenedora, independent i plena d'iniciativa. Cal formar la nostra gent perquè gosi treure's de sobre la por d'empendre negocis i iniciatives cíviques pel seu compte, sense esperar que el paraigua de l'administració arribi per aixoplugar el que ja no és aixoplugable. Una nació que entomi el risc de l'empresa, que vol dir una nació feta de persones decidides a guanyar el present. Un país d'homes i de dones que fan de la iniciativa cívica i de la iniciativa empresarial o autònoma un dels trets fonamentals d'identitat (Vives, 05/03/2012).

Rere l'entusiasme quasi líric i l'èmfasi reiteratiu a la realitat nacional, la frase «el que ja no és aixoplugable», denota com l'emprenedorisme, el neoliberalisme i les seves formes

de regulació institucional tendeixen a deixar a la intempèrie a aquell individu, condemnat a viure en solitud qualsevol situació d'urgència social o de misèria.

Però, en realitat, més enllà del mantra del mercat autoregulat i lliure, les pràctiques polítiques adscrites al neoliberalisme, lluny d'implicar la desregulació a ultrança, comporten un mode de regulació concret i particular de la societat i l'economia. Si acordem que la desregulació és, ja de per si, un tipus de regulació determinada,<sup>33</sup> l'articulació dels marcs polítics i legals neoliberals s'incardina, al contrari del que pregonen les tesis neoclàssiques, a regularitzar i a intervenir al territori com un agent econòmic més, com una empresa. Seguint, un cop més, a Lefebvre, «l'espai sencer es tractat conforme al model d'empresa privada» (2000: 433). Aquests marcs institucionals del neoliberalisme es poden associar amb l'emprenadorisme, ja no només com a exaltació de la figura de l'emprenedor, sinó com a patró de governança, és el que Harvey (2004, 2007 [2001]); anomena emprenedorisme o empresarialisme urbà (*entrepreneurialism*).

La governança emprenedora és constitueix com una aliança estratègica entre les elits, -siguin de l'administració, de la societat civil o de l'esfera privada, particularment en forma de partenariats públicoprivats, i tota mena de fórmules de societats d'economia mixta- per promoure processos de desenvolupament local i regional de les ciutats, de cara a generar rendes i obtenir plusvàlues del territori. Aquesta dinàmica es produeix en el marc d'una competitivitat interurbana global ferotge<sup>34</sup>, en vistes al seu posicionament respecte la circulació de capitals i la possible atracció de finançament o captació de flux d'inversió. Es tracta de generar marcs de confluència per establir el que s'anomenen «màquines de creixement urbà» (*Growth machines*) (Molotch, 1976; Logan i Molotch, 1987). Autèntiques màquines corporatives de classe articulades per tal de produir successives dinàmiques d'inversió acumulatives que permetin la realització dels cicles llargs que normalment requereixen els circuits secundaris (Harvey, 2007[2001]:427). Això normalment inclou la realització de millores en les comunicacions i els transports d'alta velocitat, l'articulació de *hubs* o punts internodals, el desenvolupament

---

33 Un tipus de (des)regulació que, per exemple, inclou la necessitat d'incrementar contínuament les despeses en seguretat, monitorització, prevenció, protecció i càstig (exèrcits, armament, efectius policials, presons, centres d'internament per migrants, fronteres...). La metàfora weberiana de la gàbia de ferro -encara que atribuïda a la traducció «lliure» de Talcott Parsons pel sociòleg alemany-, s'acomodaria molt bé a la societat contemporània. Mentre s'apel·la a la llibertat com a valor suprem, tant individual, com dels mercats o del comerç, fins i tot la «llibertat» de disposar de propietat privada, el rol de l'estat es disciplinar, regular, «crear i preservar marcs institucionals apropiats per a tals pràctiques» (Harvey, 2006:145).

34 Paradoxalment, la participació de cada enclavament urbà en la competitivitat global, els encadena a sotmetre's a aquesta lògica, constituint les pròpies condicions de subordinació (Peck i Tickell, 2004: 46).

d'infraestructures de tota mena, l'explotació de la imatge i internacionalització de la marca o tot allò que maximitzi l'atractiu i incrementi el valor global de la ciutat, ja tota ella posada en venda. L'emprenedorisme urbà és la governança de la ciutat com a catalitzadora de l'expansió capitalista neoliberal, com mai fins ara (Smith, 2008:260).

A les últimes tres dècades, i malgrat les darreres crisis mundials, l'ortodòxia neoliberal ha esdevingut hegemònica i ha imposat la seva supremacia a nivell global (Gill, 1995: 400). Els discursos i pràctiques que comporta han sigut naturalitzades, a dreta i esquerra, com si no corresponguessin a unes polítiques orientades i determinades socialment sinó com a quelcom extern, exògen i aliè al desenvolupament de les relacions socials i als dispositius de poder (Harvey, 2006; Peck i Tickell, 2004). Com a exemple, una anècdota: l'estiu de 2014, en un programa divulgatiu, Xavier Sala i Martín, professor a la universitat de Columbia i un dels economistes més mediàtics i més identificats amb l'imaginari neoliberal a Catalunya, a la pregunta de «Que és el neoliberalisme?», -responia: «Jo, de veritat, no tinc ni idea, no conec ningú que s'autoproclami com a neoliberal. Conec a molta gent que s'autoproclama liberal, més aviat és un concepte en que els antiliberals utilitzen per criticar als liberals». La negació absoluta, en aquest cas, se'ns revela com una tàctica discursiva utilitzada per naturalitzar les polítiques associades al neoliberalisme com a mers components del sentit comú. I la negació relativa, podríem dir opositiva -«els antiliberals»- funciona com un antídote per contravenir els fantasmes contra les possibles definicions nocives associades al règim d'acumulació neoliberal. Però la contestació de Sala i Martín no acabava aquí i continuava: «És com si separéssim la llibertat que un ha de tenir en economia, de la llibertat que un ha de tenir en la resta d'aspectes de la vida. Liberal ve de llibertat i el valor fonamental que els liberals *atorquem* a l'ésser humà és la llibertat...».<sup>35</sup> Qui es pot oposar a un valor com la llibertat? I sobretot, a la llibertat individual? Sucedeeix el mateix que respecte a l'emprenedor: qui pot estar en contra d'emprendre? La mistificació dels conceptes és mobilitzada per recobrir de legitimitat unes pràctiques que perpetuen les desigualtats de classe.<sup>36</sup>

Després de la crisi financera de 2007 i de l'obertura d'un nou cicle de protesta amb la primavera àrab, els indignats, Occupy wall street, la crisi grega, la revolució a Kobane o

35 Cal fixar-se en la utilització de la primera persona del plural del verb *atorgar*, l'assumpció del caràcter nètament liberal del testimoni, que he assenyalat amb cursives: Afers exteriors, 02/08/2014 <http://www.ccma.cat/tv3/alacarta/afers-exteriors/economia/video/4901132/>

36«Ell s'ho ha buscat», «tothom pot fer-se ric, si treballa», «et compro l'argument» constantment sentim expressions com aquestes en la parla quotidiana. No són més que constatacions que el neoliberalisme s'ha inoculat en les maneres de pensar i de fer de gran part de la població, més enllà dels governs de dretes o d'esquerres.

l'ascensió gradual de governs progressistes a l'Amèrica llatina entre d'altres, molts han proclamat la fi de l'hegemonia neoliberal. El debat és a l'ordre del dia (Aalbers, 2013) sobretot de cara a la direcció de la reestructuració econòmica en curs. És una crisi en el model o és una crisi de model? Alguns han mantingut que malgrat estigui mort, les pràctiques neoliberals segueixen actives, i continua dominant (Smith, 2009); d'altres han metaforitzat l'estat actual del capitalisme neoliberal com un zombi que va desencaixant-se i dislocant-se (Peck, 2010). En qualsevol cas, segur que és prematur aventurar la seva fi, doncs les estructures polítiques, financeres i monetàries que el sostenen i els principis rectors que els hi donen cobertura encara són vigents (el Banc Mundial, el Fons Monetari Internacional, les ONG's assumint les tasques de l'estat de benestar...) (Hackworth, 2009). Tal i com hem vist, la complexitat dels processos de neoliberalització (Peck i Tickell, 2002; Peck i Theodore, 2007, Brenner, Peck i Theodore, 2010), és a dir, la seva naturalesa contingent i proteïforme, amb el seu caràcter -històricament específic, desenvolupat desigualment, híbrid i amb una tendència modulada de la disciplina del mercat regulatòria i reestructurant (Brenner, Peck i Theodore, 2010:330)-, resulta difícil indicar si el procés derivarà en un canvi en el règim d'acumulació i en els mecanismes de regulació institucionals, i si ho fa, en quina tendència, mesura o direcció ho farà. Quines repercussions tindrà sobre el mode de regulació la crisi del mode d'acumulació? (Jessop, 2008). Culminarà en una transformació més profunda que derivi en un nou cicle sistèmic d'acumulació i un canvi en l'hegemonia política mundial? (Arrighi, 1999). Malgrat aquestes dificultats, i la seguretat que certes pràctiques neoliberals perviuran inoculades en les relacions socials i institucionals, alguns han assenyalat que assistirem al retorn d'un capitalisme neomanegerial (Duménil i Levy, 2010: 326). La fallida i el rescat bancari arreu del planeta han assenyalat, per exemple, el paper intervencionista i de salvaguarda vital en últim terme de l'estat pel que fa a l'economia, mesures keynessianes adoptades per governs neoliberals. Hem vist també, com els propis neoliberals han negat sempre l'existència del propi neoliberalisme, i això també hauria de ser un indicatiu prou vàlid per avaluar la seva supervivència. A més, de que no ha existit mai el neoliberalisme en estat pur i sempre ha estat un fenomen parcial (Hackworth, 2009; Brenner, Peck i Theodore, 2010a:211). D'altra banda, les etapes de reestructuració del capital també suposen moments de ruptura potencial i l'eclosió de possibles alternatives i polítiques emancipatòries (Hall, Massey i Rustin, 2013). Les crisis estructurals comporten sempre canvis socials i ens trobem en un moment convuls i de transformació on gairebé tot és possible.

De totes maneres, com diu Giovanni Arrighi, seguint a Braudel, el capitalisme necessita canviar constantment per poder sobreviure (1999: 391-429; 2008), això és, només sobreviu mitjançant la innovació, fruit de la destrucció creativa schumpeteriana, pel que no ens hauria d'estranyar que sigui amb la versió neoliberal emprenedora o amb el retorn a les pràctiques del capitalisme de gestió o manegerial (Cf. Harvey, 2007:366-390), a escala global, les classes dominants seguiran actuant en aliança o *obligant* a assumir les despeses i els riscos a les administracions públiques i en canvi, gaudint dels beneficis des del mercat privat a conveniència. Amb l'augment de les polítiques d'austeritat imposades per pagar el deute financer, l'eixamplament de les desigualtats de classe<sup>37</sup>, de gènere i d'ètnia, l'extensió de la mercantilització i privatització de les matèries primeres o la destrucció ecològica del planeta, el capitalisme seguirà mutant i expandint-se, pantant el ritme, regulant, la desposseïció dels més vulnerables i l'acumulació d'uns pocs.

---

37 Més enllà dels estudis que han demostrar l'augment progressiu de les desigualtats entre classes al llarg del capitalisme (Piketty, 2014), la desigualtat augmenta any rere any, segons els informes Eurostat (2014) que indiquen un augment del coeficient de Gini, índex en funció de la renda disponible de les llars, a l'Estat espanyol de la crisi. Aquest país és el segon més desigual de la Unió Europea darrera de Letònia. En la distribució de la renda entre el 20% de la població de major renda i el 20% de menor renda, ha augmentat 5,3 vegades el 2007 a 6,8 vegades el 2011. Font: <[http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Income\\_inequality\\_statistics#The\\_Gini\\_coefficient\\_across\\_the\\_EU\\_in\\_2012](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Income_inequality_statistics#The_Gini_coefficient_across_the_EU_in_2012)>.



## 4. La ciutat i l'urbà

Henri Lefebvre obria «La Revolución urbana» (1976[1970]), una de les seves obres més llegides, amb el plantejament d'una hipòtesi de partida: «la urbanització completa de la societat» (*op.cit*, 1976[1970]:7). La interpretació ordinària d'aquesta asseveració assenyala el compliment d'aquesta hipòtesi com una autèntica profecia, certificant el domini de la població urbana sobre la rural -més de la meitat del planeta, concretament un 54%-<sup>38</sup> per primera vegada a la història. Ara bé, no és pas exactament de la generalització dels habitants de les metròpolis al Món de la que parlava l'autor occità, -o no, només-, sinó més aviat de la societat urbana o l'urbà proliferant més enllà de la forma ciutat. Perquè, en efecte, per Lefebvre una cosa és la ciutat i l'altre l'urbà.

La ciutat és fruit de la combinació d'una forma d'articulació social determinada amb una entitat espacial concreta, això és, representa una configuració material socioespacial particular. Entre varies definicions recopilades, podem assajar una definició en temptativa, dient que la ciutat és el «punt d'articulació privilegiat entre un espai densificat, diferenciat i limitat en la seva amplitud i una població agrupada, heteròclita i especialitzada» (Stebe i Marchal, 2014:6). O bé, segons la definició clàssica de Louis Wirth de la segona generació de l'anomenada Escola de Xicago, un «assentament relativament gran, dens i permanent d'individus socialment heterogenis»(1938). O també, la ciutat , com a «espai de convergència de totes les formes de mobilització» (Gaudemar, 1981:234), de valorització i circulació, tant de capital, com de mercaderies, però sobretot de persones. Articulació, densitat, heterogeneïtat, convergència, mobilització... La ciutat és abans que res, un marc material de convivència i l'espai d'expressió del conflicte social per excel·lència, el lloc on les contradiccions s'evidencien, topen i xerriquen.

Seguint aquest raonament, la ciutat no es pot entendre sense les pràctiques que la recorren, sense les relacions socials que hi tenen lloc, i és aquí on apareix el concepte d'urbà o de societat urbana com una forma de vida -en que la vida no pot ser separada de la seva forma (Agamben, 2002:13)-. El terme societat urbana no pot aplicar-se a qualsevol ciutat, designa una realitat en formació, en part real i en part virtual, que s'està forjant, que està prenent cos (Lefebvre, 1976 [1972]: 65). L'urbà emergeix de les ciutats, però no

---

38 UN Department of Economic and Social Affairs, Population Division. *World Urbanization Prospects The 2014 Revision*. New York: United Nations, 2015.

és exclusiu d'ella, i en el transcurs de la història s'ha autonomitzat relativament respecte al seu marc físic. De la mateixa manera que podem trobar pobles molt urbanitzats, també existeixen barris de ciutat totalment ruralitzats (Remy i Voyé, 2006).

Les ciutats -i també l'economia de mercat- són molt anteriors al capitalisme, però ha estat dins aquest mode de producció quan han colonitzat -gairebé completament- allò social, i han assolit la seva màxima expressió i desenvolupament. La conjugació entre la producció d'un espai concret i el procés de valorització ha provocat l'extensió de les metròpolis, de les conurbacions (Geddes, 1915:34) o la universalització del que Lewis Mumford (2012:875-944) anomenà megalòpolis. La ciutat ha esclatat definitivament per implosió-explosió sota els efectes de la industrialització, com un «recipient que rebenta» (*Ibidem*, 2012:918) i tendeix a generalitzar-se i a reproduir-se pel territori. Però l'espai urbà és una contradicció concreta que porta en si la seva pròpia negació, pel que la ciutat no desapareix, al contrari, és «la societat sencera la que es fa urbana» (Lefebvre (1976[1972]:67). La industrialització resulta indissociable del procés d'urbanització i de la intensificació exponencial de les dimensions urbanes a tots els nivells, però a la llarga, les conseqüències s'han emancipat de les causes -d'altra banda, de forma similar, com ho ha fet el mercat respecte el capitalisme-. La ciutat com a producte volatilitza la ciutat com a obra, el creixement quantitatiu de la producció econòmica suscita un fenomen qualitativament diferent i crea una nova problemàtica, la problemàtica urbana i una nova racionalitat, la racionalitat urbana. (*Ibidem*, 63-71).

La societat urbana, doncs, no existeix en essència, ni com a substància, sinó tan sols virtualment, com a virtualitat, com a abstracció concreta (Lefebvre, 1976[1972]:68-69; 1976[1970]:66), això és, com a potència cap a una nova forma de vida. L'urbà és un «camp de tensions molt complex (...) un possible-impossible que busca allò realitzat, una presència-absència sempre renovada, sempre exigent» (Lefebvre, 1976[1970]:48). És tracta d'una labor crònicament inestable, porosa i permeable, un treball del social sobre si mateix, fent-se i desfent-se, liquant-se i solidificant-se, una i altra vegada (Joseph, 1998). L'urbà és un «estil de vida» com anticiparia el mateix Wirth (1938), caracteritzat per l'encontre, la simultaneïtat, l'aglomeració, la congregació (Lefebvre, 1976[1970]:44), però també per l'enfrontament, les confrontacions... L'urbà és d'una naturalesa cumulativa (Lefebvre, 1976[1970]:124) i emergeix com a resultat de la pugna entre les contradiccions i els condicionaments heretats del procés de producció de la ciutat, és tant el lloc d'expressió dels conflictes, com el lloc del desig (Lefebvre, 1976[1970]:181).

Des d'aquesta concepció, «a l'espai urbà sempre hi passa alguna cosa (...). Virtualment, qualsevol cosa pot passar a qualsevol lloc. Aquí o allà, una multitud pot congrega-se, els objectes amuntegar-se, una festa desplegar-se, un esdeveniment ocórrer, terrible o agradable. El caràcter fascinant de l'espai urbà prové d'aquesta característica: la centralitat sempre possible» (Lefebvre, 1976[1970]:136). Vet-ho aquí un dels seus trets essencials, la centralitat. Una centralitat, però, que no té res a veure amb la promoguda per l'urbanisme capitalista; més aviat, es tracta d'una centralitat policèntrica produïda de forma dialèctica i indissociable del seu contingut, resultat de l'eliminació de tots els centres o millor, basada en el fet de que qualsevol punt pot esdevenir centre, com a punt de trobada de les diferències, a partir de la simultaneïtat i la transparència (Lefebvre, 1976 [1970]:122). L'urbà, i per aquest motiu és el veritable protagonista de la revolució urbana lefebvriana, inaugura un règim espacial-temporal diferencial que pot subvertir l'ordre social establert amb la constitució d'un camp de visió cec pel poder. En aquest sentit, l'estat i l'urbà són incompatibles, doncs, «allò estatal només pot impedir la formació d'allò urbà» (Lefebvre, 1976 [1970]:184). A través de la intensitat de les interaccions a la vida quotidiana, l'urbà pot tergiversar l'ordre habitual de la producció de l'espai de la ciutat i resultar opac pel comandament social. És el triomf de l'habitar sobre l'habitat, l'espai percebut i viscut -l'espai practicat o apropiat- contra l'espai concebut, el ritme dels cossos sobre el ritme dels especialistes (Lefebvre, 1992), l'apropiació versus la propietat, l'espai concret contra l'espai abstracte, el valor d'ús per sobre del valor de canvi, en definitiva, l'urbà sobre l'urbanisme.

Si les condicions físiques, materials, socials o institucionals de la ciutat poden llegir-se com una estructura estructurada i estructurant de la vida social; estructurada perquè és el reflex de les condicions socials que l'han fet possible; i estructurant, com a pura disposició de cara a un model de vertebració social que determini no causalment, sinó probabilísticament les pràctiques (Bourdieu, 1979); la realitat urbana es presenta, en canvi, com una estructura estructurada, però estructurant-se (Delgado, 1999:25). Una sociabilitat inconclusa en permanent construcció i moviment, terreny fèrtil per a la improvisació i la transformació de les condicions d'existència de la realitat metropolitana. L'urbà es troba en aquells llocs on la vida social encara no s'ha solidificat, a la fluïdesa dels carrers, de les places, de l'espai públic, en qualsevol lloc on les relacions es construeixin sobre la marxa, entre estranys, en una cohabitació i una copresència fugaç, de vegades gairebé inaprehensible, en trànsit constant.

L'urbà és una forma de vida, i per tant de relacionar-se, un marc de visibilització del vincle sobre el que s'assenta el llaç social, un camp propici de cara a realitzar una disposició plena, la interacció social simbòlica (Blumer, 1981; Goffman, 1971, 2001). Una interacció social, pròpia de les condicions situacionals que l'emmarquen per retroalimentació indirecta. Situacions, en el sentit goffmanià, com a petites mostres de l'ordre social comprimides, escenificades i pactades colateralment pels interactuants, recíprocament actualitzades (García, 2002:178), marcades per la transitorietat, la fragmentació, la instantaneïtat, la mobilitat, la copresència, la visibilitat mútua i l'anonimat. Reunió d'una multitud d'estranyes -sempre relatius- disposats quotidianament a cooperar subreptíciament o a evitar-se mútuament, exposats, publicitats, oferents, però, a la vegada, protegits mimèticament per una fina pel·lícula feta d'indolència, de reserva i d'indiferència (Simmel, 1986), que opera com un preservatiu de la persona front l'acumulació i acceleració dels estímuls nerviosos de la gran ciutat.

Ara bé, arribats fins aquí, podem dirimir la falsabilitat, -si s'ha complert o no-, la hipòtesi lefebvriana de la urbanització completa de la societat. O si per al contrari, lo urbà, «lloc del drama», s'ha convertit en «el drama de l'urba» (Lefebvre, 1976 [1970]:130). Ha passat gairebé mig segle des de que Henri Lefebvre llancés el manifest que anunciava una revolució urbana generalitzada, i de ben segur que just en el moment de la escriptura encara ressonaven els efectes del maig del 68 i el seu «Tot és possible». Llavors, una revolució era «potencialment», «virtualment» -com el desplegament de l'urbà lefebvrià- possible. Tot i que al llarg del període, la inestabilitat política i els fets insurreccionals s'estengueren arreu, poc a poc la reestructuració capitalista i del comandament polític s'imposà d'una forma astuta, particularment a França, on el «Tout est possible» es convertí en el «Tout est permis, mais rien n'est possible» (Clouscard, 2007:184). La recuperació, inclús la reapropiació per part de la governança de molts dels conceptes lefebvrians, especialment el recorregut «dret a la ciutat» (Lefebvre, 1978; Goonewardena, 2011), la noció de centralitat o la invocació de la mateixa revolució urbana buidada de qualsevol contingut emancipador (Busquet i Garnier, 2011) semblen manifestar que tal revolució urbana, si s'ha realitzat, no s'ha produït en els termes referits. Lefebvre mateix reflexionà amargament sobre la invalidació de la seva hipòtesi, quan pocs anys abans de morir, titulava un dels seus darrers articles amb l'eloqüent «*Quand la ville se perd dans une métamorphose planétaire*» (1898). En aquest escrit, es lamentava del fet paradoxal

de que quan més creixia la ciutat, més es degradaven les relacions socials. Però, deixem que sigui ell mateix el que faci el seu propi diagnòstic:

Tot ha passat com si l'extensió de les velles ciutats i la constitució de les noves servissin d'aixopluc i de refugi a les relacions de dependència, de dominació, d'exclusió i d'explotació (...) Mentrestant el profit polític pels dominants és clar: gentrificació (*embourgeoisement*) del centre de la ciutat, reemplaçament d'aquesta centralitat productiva per un centre de decisió i de serveis. El centre urbà no esdevé tan sols un lloc de consum, sinó que pren en ell mateix un valor de consum. Exportats o deportats als barris perifèrics, els productors retornen com a turistes al centre del que els han desposseït, expropiat. (...) El fenomen urbà s'ha modificat profundament. El centre històric ha desaparegut com a tal. No resta més que els centres de decisió i poder d'una part i de l'altra espais fàctics i artificials. És veritat que la ciutat persisteix, però dins un aspecte museïficat i espectacular. L'urbà concebut i viscut com a pràctica social és en vies de deteriorament i pot ser de desaparició (Lefebvre, 1989:16).

Sembla clar que per l'últim Lefebvre, la realització de l'urbà com a possibilitat emancipadora s'ha extingit o és a punt de fer-ho. En aquest sentit, Merrifield (2011:104) es pregunta amb certa raó si el dret a la ciutat -i potser es podria incloure l'urbà en aquesta apreciació- hauria esdevingut un significant polític buit?<sup>39</sup> El mateix autor conclou, citant al mateix Lefebvre, que si un concepte no encaixa i no funciona, s'ha d'abandonar i «regalar-li a l'enemic» (*Ibidem*, 109). En qualsevol cas, podríem seguir pensant que l'urbà continua essent pura virtualitat en la transformació de la vida quotidiana encara en curs, pura potència per acomplir-se, doncs «no hi pot haver pensament sense utopia» (Lefebvre, 1976 [1972]: 58).

---

39 El significant polític buit és una estratègia de la ciència política conceptualitzada per Ernesto Laclau (1996) a partir de la inversió i separació lacaniana de la distinció significant-significat. Segons aquest autor, el significant polític buit (per exemple, la democràcia) pot actuar com a punt nodal que permet agregar i articular l'antagonisme (contra la dictadura o la casta) i conquerir l'hegemonia política. Aquestes teoritzacions, que escapen a l'abast d'aquest treball, han estat fonamentals per explicar l'accés al poder de la família Kirchner a l'Argentina, o més a prop, fenòmens com el de «Podemos» a l'Estat Espanyol.

## 5. L'urbanisme o l'educació capitalista de l'espai

Si com ens temem la ciutat i l'urbà han estat colonitzats pel capital, només ha sigut possible mitjançant una eina estratègica, l'urbanisme. L'estratègia urbanística es compon d'una racionalitat, un dispositiu institucional i unes pràctiques concretes desplegades sobre l'espai per part de l'estat com a mediador dels interessos de les classes dominants, amb l'objectiu de refermar l'hegemonia sobre l'espai -articulant-lo jeràrquicament- i (a)condicionar-lo de cara l'obtenció de l'acumulació de capital. L'urbanisme sempre és «urbanisme de classe» (Lefebvre, 1976 [1970]:165).

Ara bé, aquesta lògica de classe sempre es procura ocultar o dissimular en nom de l'interès general, la rendibilitat de les operacions o sota la hipotètica neutralitat de la tècnica. L'espai es fa funcional i la més important de les funcions -i alhora, la més oculta- és «formar, realitzar, repartir de forma nova l'excedent de tota la societat (la plusvàlua global) (Lefebvre, 1976 [1970]:161). Aquesta és la ideologia -en el sentit més marxista com a falsa consciència- de l'urbanisme. L'arquitectura existeix realment -encara que sigui per satisfer falses necessitats-, l'urbanisme, en canvi, és «pura ideologia espectacular» (Kotanyi i Vaneigem, 1961:214), «superestructura de la societat neocapitalista» (Lefebvre, 1976 [1970]:168-169). Així doncs, l'urbanisme parteix des dos problemes fonamentals, la il·lusió de totalitat i la de científicitat.<sup>40</sup> El contrast entre la insistència en la importància del mètode científic i la manca d'una base científica efectiva, sòlida i real, no és més que una operació d'encobriment i emmascarament de determinats «sistemes de valors» (Choay, 1976:98).

### 5.1 La racionalitat instrumental: tècnica i benefici

Arquitectes, urbanistes, delineants, aparelladors, enginyers, constructors, promotors, polítics, juristes, economistes... Professionals de la planificació i agents de tots els àmbits de la producció de la ciutat estudiaran tots els detalls de l'avantprojecte. El pla vigent metropolità i si és menester modificar-lo, l'explotació i l'estructura de la propietat, l'accessibilitat i les infraestructures, el finançament, els preus i la renda del sòl, les possibles expropiacions i les despeses derivades, els enderroc necessaris, la vialitat i els traçats viaris. Tot estarà mesurat, calculat, comptat, computat, matemàticalitzat,

---

40 Per Françoise Choay (1976), historiadora de la ciutat i l'urbanisme, l'ordenació de les ciutats no és, ni ha sigut mai una ciència rigorosa, al contrari, l'existència d'un urbanisme científic és un dels mites de la societat industrial. (*Ibidem*: 95). Com a molt es pot parlar de l'urbanisme com a «logotècnica» (*Ibidem*: 101).

geometritzat...; fins que la precisió es plasmarà sobre el paper, sobre els plànols. La lògica del plànol permetrà realitzar una abstracció de l'espai-temps, suspendre la temporalitat i convertir allò que s'esdevé en un relat o text llegible (Franquesa, 2012:61).

Tones i tones de documentació justificaran cada mil·límetre del projecte, una documentació escrita amb un llenguatge esotèric -que ningú llegirà mai completament-, però que servirà per fonamentar i legitimar tècnicament – en nom de l'eficàcia i l'eficiència (Ellul, 2003)- les actuacions futures. I més tard, vindran les maquetes com a distopies miniaturitzades sense ànima, un somni pels apologetes del civisme. Dispositius que donaran forma al relat traduint les línies en volumetries, una sublimació imprescindible cap a la desvirtualització del projecte. Llavors serà el torn dels polítics, que es valdran de tots els càlculs anteriors, per celebrar els plens adequats i aprovar, esmenar, modificar i reaprovar el projecte en curs. Construiran un discurs, traducció profana de les tècniques *escritures*, una narrativa legitimadora que es filtrarà a la premsa per generar consens social sobre el que ja estarà decidit d'avant-mà. I la maquinària, ajustant els règims de temporalitat al vaivé del capital, podrà trigar més o menys, esdevenir més o menys complicada, involucrar a una zona o a l'altra, però ni la lògica subjacent, ni la naturalesa dels actors ni els interessos a defensar, ni l'opacitat del procés, canviaran sobremanera.

El problema consubstancial d'aquesta lògica de la calculabilitat pretesament omniscient és que sempre opera sobre un gran buit, un atzucac de perspectiva que mostra un punt feble inalienable en forma d'oblit sistemàtic. Per sota de l'exactitud i de totes les equacions d'estructura emergeix la gran variable negligida: els usuaris de l'espai, els que no seran mai contemplats dins els càlculs, els que no sortiran mai ni als mapes ni als plànols ni a les maquetes. Els vianants, els habitants, els usufructadors de l'espai i sobretot, les seves necessitats. En una simple, però vital qüestió de perspectiva, els presents i futurs usuaris de l'espai quedaran, tal i com anunciava Lefebvre, dins una mena d'angle mort en la visió dels tècnics (1976 [1970]:158-159), cecs davant la dinàmica de la producció social de l'espai, però sobretot, davant la producció espacial del social. Com va dir l'arquitecte Giancarlo De Carlo, per tal de posar èmfasi en l'oblit permanent dels arquitectes respecte als usuaris de l'espai: «els arquitectes contemporanis haurien de fer tot el possible per a que l'arquitectura dels propers anys sigui cada vegada menys la representació d'aquells que la projecten i cada vegada més la representació d'aquells que la usen» (2013:38),

Aquesta és l'aporia de la ciència urbanística actual, el deliri d'uns agents urbanístics indiferents a una vessant tant imprescindible per la construcció de la ciutat com ho són les persones, allò que ells anomenen factor humà. L'adopció d'aquesta perspectiva implicarà que les víctimes també sempre siguin les mateixes, en especial les persones amb pocs recursos. Ningú preguntarà als afectats d'expropiació què és el que prefereixen fer amb el seu futur, ningú tindrà previstes les molèsties dels endarreriments constants, ningú els assessorarà sobre les dificultats tècniques i burocràtiques que puguin sorgir. Ningú tindrà tampoc en compte, factors claus com: la convivencialitat (Illich, 2011), l'habitabilitat de les morades i els llocs, la multiformitat de les relacions socials, la gestió de l'espai públic comú, el cultiu de l'heterogeneïtat, el foment dels llocs de trobada, la proximitat habitatge-lloc de treball, l'accessibilitat als equipaments i serveis col·lectius, la diversitat i imprevisibilitat dels usos quotidians.

Però la negligència constant de la “humanitat” de la ciutat no es deu tan sols a la tecnocràcia, sinó sobretot a la racionalitat econòmica que la governa, el combustible que anima la producció de l'entorn urbà. La construcció de les ciutats d'avui en dia es produeix sota el govern gairebé exclusiu i implacable de la persecució del benefici econòmic, on l'urbanisme tant sols és l'instrument de territorialització d'uns determinats interessos. L'articulació del territori de cara a la seva adequada capitalització i generació de riquesa, on prima més l'interès cap a la maximització del benefici per part de la classes directores, que no pas la construcció d'un entorn adequat per la satisfacció de les necessitats humanes de la població (cf. Faudry-Brenac i Moreau, 1973).

## **5.2. L'urbanisme com a dispositiu de poder**

Si el monopoli de la violència legítima va ser definit per Max Weber (2000) com el fet constitutiu de l'estat modern. Un monopoli, a saber menys visible o «reconegut» d'aquest, és el de la capacitat de definir i d'establir els marcs legals-normatius generals de regulació o de disciplina de la vida sobre el territori.<sup>41</sup> Dins d'aquest àmbit també hi hauríem d'incloure, especialment, la potestat de fixar els límits dels marcs d'intervenció urbanístics, així com el legislar, planificar i portar a terme les transformacions urbanes corresponents. Efectivament, l'estat a través de l'urbanisme disposa del monopoli d'actuació urbanística legítima sobre l'espai. Això no vol dir, ni molt menys, que sigui l'únic actor amb capacitat d'intervenció, però sí, que la seva projecció es convertir-se en

---

<sup>41</sup> Aquestes pràctiques i mecanismes institucionals destinats en general a la fiscalització de la població poden ser concebudes com a «cultures del control» (Garland, 2005).



l'organisme disciplinari privilegiat encarregat de dissenyar el camp de possibilitats de producció de l'entorn construït.

L'urbanisme procedeix de dalt a baix, és una intervenció vertical sobre la ciutat, que pretén sotmetre el procés d'urbanització i la pràctica urbana a la seva lògica jeràrquica. És la imposició d'un ordre determinat des d'una instància que es presenta com a il·lusòriament unitària (ciència, art, tècnica i coneixement). La il·lusió urbanística enganya i s'enganya a si mateixa amb les seves pretensions de totalitat omniabarcant (Lefebvre, 1976 [1970]:156-158). L'urbanisme és un dispositiu de poder, que organitza «la requisita de la metròpolis» (Gaudemar, 1981:243), domestica a les poblacions urbanitzades, «amb la pretensió de confinar les possibilitats de l'acció social sobre l'espai» (López Sánchez, 1993: 52). En aquest sentit, pretén subsumir, (a)condicionar i reemplaçar la *pràctica urbana*, quan justament aquesta sempre es constitueix com un *camp cec* per als urbanistes. Ells creuen dominar l'espai, però tant sols executen un(a) ordre social (Lefebvre, 1976 [1970]:158-159, *en cursiva a l'original*); ordre, en els dos sentits del terme, com a disposició i arranjament dels elements socials en l'espai-temps, i com a manament o prescripció, com a obediència. L'urbanisme esdevé el dispositiu de poder de producció de l'espai per excel·lència, un mecanisme de gestió de la biopolítica de les poblacions (López Sánchez, 1993:57).

Com denunciaren els situacionistes: «El desenvolupament del medi urbà és l'educació capitalista de l'espai. Representa l'elecció d'una certa materialització del possible, amb exclusió d'altres. (...) Tota planificació urbana es comprèn únicament com el camp de la publicitat-propaganda d'una societat, és a dir l'organització de la participació en alguna cosa on és impossible participar» (Kotanyi i Vaneigem, 1961:214). D'aquesta manera, podem identificar l'urbanisme com un dispositiu de domesticació de l'espai que respon a l'interès de les classes dominants; encarregat de la representació, planificació, delimitació, zonificació i construcció de la ciutat. És aquesta posició de domini la que és clarifica amb la concepció d'espai concebut, recorde'm-ho, el tipus d'espai dels polítics, planificadors i dels urbanistes, l'espai instrumental generat pel capitalisme com a estructura de la reproducció de les relacions de producció (Lefebvre, 1976[1975]:232). L'espai de l'urbanisme és l'espai estratègic enfrontat a l'espai urbà, l'espai tàctic dels usuaris. El primer és un espai de dominació, de propietat, de valor de canvi i de distribució, de «classificació al servei d'una classe», com diria Lefebvre (2000:432), un espai masculí, quantitatiu i homogeni. El segon un espai subjugat, però al mateix temps

de resistència, d'ús i apropiació, un espai femení, qualitatiu, heterogeni. El contrast entre la rigidesa del plànol i la flexibilitat de la vida urbana provoca estridències i contradiccions insalvables entre l'urbanisme i l'urbà. Si la reixa quadriculada del projecte arquitectònic augmenta la llegibilitat de l'espai, aquesta mateixa naturalesa quantitativa i codificada del territori implica, al mateix temps, l'obliteració i la invisibilitat de la vida urbana, la neutralització dels llocs, reduint l'espai a la seva condició de control social i disciplina (Sennet, 2009: 85-110; Peran, 2008:9-12). L'urbanisme, encegat per la visió de l'espai concebut, és incapaç de percebre l'apropriació qualitativa de l'espai viscut o practicat, per això la solució urbanística es presenta com un problema per la supervivència de l'urbà com a potencialitat.

### **5.3. Necrourbanisme**

Si entenem l'urbà com quelcom més que un determinat marc físic amb una alta densitat poblacional, com una relació social inestable que va més enllà de l'entorn físic que les acull, una forma de vida caracteritzada per l'intercanvi fluid i constant entre objectes, persones i codificacions (Lefebvre, 1976[1970]; 1976[1972]; Joseph, 1998; Delgado, 1999), llavors entendrem més fàcilment que l'urbanisme capitalista és urbanicida per naturalesa, doncs tant sols planifica en funció de la possibilitat d'apropriació material de la riquesa social comuna i l'acumulació de capital com a fi absoluta, per sobre de qualsevol altra meta-narrativa. És llavors quan adaptant el concepte de necropolítica, revers de la noció foucaultiana de biopolítica (Mbembe, 2011; Valencia, 2010), podríem dir que l'urbanisme en les actuals condicions de producció del social només pot esdevenir necrourbanisme. Perquè és en aquest àmbit on es decideix sobiranament sobre la mort o la vida de l'espai social i les relacions que el (re)signifiquen quotidianament, imposant un ordre sobre tota la resta d'ordres possibles. L'espai abstracte, recordem un cop més a Lefebvre, serveix d'instrument a la dominació, és un «espai mortal», que liquida les condicions d'emergència de les diferències, amb l'objectiu d'imposar l'«homogeneïtat abstracta» (2000: 427).

Des d'aquesta perspectiva, la metròpolis d'avui creix proporcionalment a l'espai urbà que destrueix, i es constitueix com una gran maquinària creadora d'espais morts o no-llocs (Augé, 2004), exterminadora d'aquells espais vius i urbans on s'hi cultiven altes densitats d'estimulacions nervioses (Simmel, 1986), productora d'espais «sociòfugs» (Osmond, *citata*: Hall, 2003:134); creadora de necròpolis d'oficines, centres comercials, hotels i

decorats pintorescs exclusius per a turistes; destructora d'urbanitat, de llocs de trobada, d'espais humans poblats per formes de vida en litigi constant, fets de i per un intercanvi inestable però generalitzat.

L'urbanisme apareix així com una màquina de generar *segregació*, que ocasiona *disgregació* de la vida mental i social. Els polítics i planificadors urbans amb l'objectiu d'eludir les contradiccions, per arribar a l'harmonia, prefereixen la disgregació del vincle social (Lefebvre, 1976[1970]:180). No es d'estranyar que sota aquest ascendent s'incrementi la «inseguretat organitzada» (Virilio, 1999): les tàctiques preventives i dissuasòries contra determinats usos de l'espai públic i del carrer, per a tothom i en particular contra aquells que són qualificats «d'indesitjables» (Low, 2006). Això és, contra determinats usuaris de la ciutat, els més desposseïts i sobretot els anomenats sense sostre, als qui s'aplica, el que Don Mitchell anomena, parafrasejant a Marx i Harvey, «l'aniquilació de l'espai per la llei» (2003). La generalització dels discursos de «tolerancia Zero» (De Giorgi, 2005; Smith, 2009), ha fomentat la proliferació de normatives i l'enduriment dels marcs legals i administratius, amb l'excusa de la profilaxis (Fraile, 2001) i la regulació de la vida pública; i ha potenciat la promulgació d'ordenances restrictives i punitives de regulació del comportament a la via pública com l'ordenança cívica de Barcelona (cf. Fernández Bessa i Dimasso, 2009).

En l'àmbit del discurs, el civisme ha resultat ser l'explotació d'un altre significant buit, amb la voluntat de crear en torn la vida pública una comunitat purificada (Sennet, 2002), una arena higienitzada per l'acumulació del capital. La implementació d'una mena d'esperit comunitari com a expressió d'un nacionalisme de ciutat que alimenta unes relacions socials desproblematitzades i desconflictualitzades, en l'intent de construcció d'una ciutat i un ciutadà-típus de classe mitjana universal convivint amb harmonia, -sobretot estètica i aparent- al marge de les desigualtats de classe. En aquest sentit, el discurs envolvent i *catch-all* del civisme (que inclou fets tant dispars com jugar a pilota, menjar o beure, manifestar-se, patinar, pintar o el treball sexual a la via pública) ha resultat ser una retòrica legitimadora per aprovar l'ordenança i domesticar/mobilitzar/disciplinar tots aquells habitants que no conjuguen amb la gramàtica del valor, per a que no espatllin els acabats del necrourbanisme, el decorat funcional del turisme.<sup>42</sup>

---

42 Cal afegir que el tractament de certs comportaments a l'espai públic com a delictes o quasi-delictes ha dut també a una evident judicialització de la gestió de l'entorn urbà, és a dir, a la intervenció directa de l'administració pública en la regulació de l'espai públic, sobretot a través dels agents policials. En el cas concret de l'ordenança cívica de

Pel que fa a les tecnologies del control, la prevenció dissuasòria quotidiana, s'acompanya de l'augment de les tecnologies de vigilància i el control i d'operacions puntuals de repressió discrecional, organitzant-se batudes periòdicament en funció de la necessitat, el lloc i el moment. També destaca la generalització de l'anomenada arquitectura interdictòria o restrictiva i la correlativa creació d'espais interdictoris (*interdictory spaces*) (Flusty, 2001:659). Dispositius dissenyats per excloure aquelles poblacions o maneres de fer que no conjuguen amb la disciplina del valor: punxes al terra per impedir dormir a l'aire lliure, eliminació de bancs col·lectius i confecció de bancs individuals, eradicació de lavabos públics o dutxes a les platges, programació de reg automàtic a la gespa, remullada sistemàtica de les places a mitja nit per part dels serveis de neteja a mode de *toc de queda*, per forçar el desallotjament dels llocs. A la ciutat de Barcelona, per exemple, una tendència creixent és la privatització encoberta de molts espais públics amb l'extensió massiva dels permisos per a terrasses de bar, que han inundat places, carrers i passeigs, i que de retruc han servit per domesticar/regularitzar/disciplinar aquells usos dels espais públics susceptibles de molestar al veïnat amb la regularització dels horaris.<sup>43</sup>

L'urbanisme capitalista o necrourbanisme esdevé doncs una estratègia de producció de la ciutat que prioritza sistemàticament -a partir de l'ús tàctic dels cicles econòmics- la rendibilitat de les operacions, per sobre de l'atenció de les necessitats reals dels habitants. No és per casualitat que l'obra pionera de Jane Jacobs portés per títol «Mort i Vida de les grans ciutats» (2011[1961]), doncs l'autora bàsicament demostrà que el resultat de l'actuació continuada de l'urbanisme -especialment mitjançant la rigidesa, la segregació i l'homogeneïtzació funcional-, és precisament la destrucció de la urbanitat i de la vida urbana, justament al contrari dels motius pels quals havia sigut creat. Una de les

---

Barcelona, l'ambigüitat o la indeterminació del bé a protegir en el redactat de gran part de l'articulat, ha obert la porta a la discrecionalitat dels agents policials en qüestió, això és la creació de la figura del policia-jutge (Fernández Bessa i Dimasso, 2009:128). Paral·lelament, la implementació de l'ordenança ha suposat una tendència a l'administrativització del dret, amb la facultat d'actuar directament sobre la persona infractora sense la necessitat d'atorgar les garanties procedimentals que exigeix qualsevol actuació basada en el dret penal. Moltes d'aquestes polítiques, que parteixen del que la criminologia crítica (Melossi, 1992) anomena paradigma actuarial, tracten de gestionar les anomenades "poblacions riscoses", on l'objecte de la governabilitat ja no és el subjecte individual sinó un determinat grup social. La persona no és perillosa per un determinat comportament immoral, incívic o delictiu, sinó que és considerada sospitosa, en tant que pertany a un grup catalogat amb un cert nivell de risc, susceptible d'actuar incívicament. Aquesta mescla d'instruments administratius i penals serà una de les característiques que més influència tingui en les noves polítiques de control del delictiu i de l'ús de l'espai públic per determinats col·lectius, fet que implica avançar la punició de certs comportaments per mitjà de la prohibició de nombroses conductes, del seu control policial i sanció administrativa (*Ibidem*:12).

43 A moltes places de la ciutat es dona la paradoxa de que no és possible consumir begudes en un banc públic, mentre si que ho és si ho fas assegut a la terrassa d'un bar.

contradiccions fonamentals de l'urbanisme és que la recerca d'ordenació i de solucions sempre genera nous desordres i problemes.

A grans trets, el necrourbanisme comet «barricidis» (cf. Massala, 2014) i desemboca en la mort de l'espai públic -reduït a simple eufemisme d'espai de titularitat estatal-; la privatització de grans superfícies i la prioritització dels megaprojectes com a impulsors del desenvolupament urbà (Swyngedouw, Moulaert y Rodríguez, 2002), així com el correlatiu abandonament, degradació i desposseïció de recursos dels barris populars. La tematització del paisatge de cara a la seva posada en valor mitjançant la recreació d'escenaris destinats al consum i a l'oci especialitzat; i la generalització de la gentrificació com a mètode de reordenació urbana -ja assumida obertament per les administracions públiques (*municipal-led o state-led gentrification*)-, amb l'expulsió dels habitants de rendes baixes dels espais de centralitat (Glass, 1964; Smith, 1979, 1982, 1996, 2002; Hackworth i Smith, 2001; Hackworth, 2001; Bidou-Zachariassen, 2003; Atkinson i Bridge, 2005; Lees, Slater i Wyly, 2008, 2010; DDAA, 2008; Clerval, 2013).

Sota el règim neoliberal, a l'àmbit urbà, es consoliden les tendències explicades pel que fa a l'extensió de la geografia desigual del capital (la intensificació de la mercantilització, l'homogeneïtzació, la fragmentació) i la competició interurbana a nivell mundial, on les ciutats esdevenen nodes fonamentals pel dinamisme de la circulació de capital. L'urbanisme neoliberal (Peck, Theodore i Brenner, 2009; Hackworth, 2006) generalitza els processos de destrucció creativa i sistematitza la producció de paisatges desiguals funcionals a l'acumulació, creant clapes de sobreabundància o degradació en escales juxtaposades, entre regions a nivell global, però també a l'interior de cada ciutat. L'urbanisme del segle XXI s'articula com l'instrument per excel·lència del que Neil Smith anomenà pel cas de New York com «la ciutat revenjista», l'escenari funcional que certifica l'acumulació d'uns i la relegació urbana per la majoria a nivell mundial, és l'apogeu de la ciutat dividida, el moviment reaccionari del capital en lògica de reconquesta de cara a la reafirmació del seu domini (1996; 2009; Harvey i Smith, 2005). Un nou colonialisme urbà de classe (Atkinson i Bridge, 2005), que conforma les metròpolis com a centres d'atracció de capital, però també de segregació urbana, nuclis de modes de regulació i règims de marginalitat avançada (Wacquant, 2007), control punitiu (Davis, 2002), de gentrificació generalitzada (Smith, 2002) i de sistemàtica expulsió de pobres.

## **6. La reestructuració de la metròpolis capitalista: renovació urbana o gentrificació?**

En una cara, flamants districtes econòmics, centres històrics gentrificats, zones residencials i àrees comercials exclusives es constitueixen com les interfícies territorialitzades del capital global, els nous emplaçaments de la metròpolis mundial hiperconnectats per l'alta velocitat. A l'altra, barris populars envellits i degradats, perifèries marginals i aïllades, moltes vegades sense infraestructures, equipaments, ni accés als recursos bàsics, un planeta de ciutats misèria (Davis, 2008). La polarització socioespacial és un dels trets distintius de la ciutat global, que alguns autors han batejat també, per aquest motiu, com la ciutat dual (Sassen, 1991; O'Loughlin i Friedrichs, 1996; Castells, 2001) o millor, perquè polaritzada no vol dir bipolaritzada, la ciutat «quartejada» (Marcuse, 1989). Aquesta dualitat, de vegades, transmet l'idea equívoca de que hi ha dues parts oposades en simètriques proporcions, quan en realitat, a part dels múltiples i evidents matisos intermedis, hi ha una elit extractiva relativament petita a una banda, i la gran majoria del planeta a l'altra. És el que alguns moviments socials han volgut visibilitzar amb la metàfora – més o menys afortunada- de l'1% versus el 99% (Graeber, 2014).

En qualsevol cas, el fenomen de la polarització, es reproduceix a diferents escales d'una forma fractal, tant a nivell global en la divisió social internacional de la producció i la competició interurbana mundial, com a nivell intern en les transformacions dels barris i districtes de cada ciutat. D'una forma inversament proporcional, per vasos comunicants, el que en una banda és distinció i exclusivitat, per l'altra implica segregació, exclusió i marginació. Malgrat des del comandament social s'intenti constantment apaivagar i diluir l'antagonisme, és d'aquesta manera com es reproduceix i territorialitza el conflicte social i la lluita de classes contemporània. En una dinàmica de frontera urbana viva i mòbil, guiada per la rendibilitat (Smith i Williams, 1986), xoquen i s'oposen moviments i contramoviments, relegació i resistència, fins que normalment, el capital personificat acaba empenyent, desplaçant i expulsant les poblacions al vaivé de les inversions, al ritme de les successives reestructuracions del capital.

El«revenjisme urbà», causa i efecte de l'urbanisme neoliberal (Smith, 1996; Mitchell, 2003; Atkinson, 2003; MacLeod, 2002, Slater, 2009), es mostra especialment pervers en referència a la destrucció dels barris populars i la dinàmica d'expulsió de la població de

rendes baixes dels seus habitats tradicionals, reconvertits en nous centres d'atracció de la inversió. Es tracta de l'afany de (re)conquerir la centralitat, el pol d'atracció entès com la capacitat d'un punt de l'espai de polaritzar l'activitat al seu voltant i assegurar el centre urbà per les classes dominants i les lògiques d'apropiació del capital. Per aquest motiu, les metròpolis capitalistes tendeixen a centrifugar les persones pobres, expulsant les formes de vida associades i els nuclis d'habitació barata del centre de la població, per tal de readaptar l'entorn urbà a les exigències d'acumulació de capital.

Però, ¿no és cert que aquests desplaçaments forçats, aquesta «mobilització general» com diria Gaudemar (1981), malgrat canviïn els noms dels processos (segregació, reestructuració, gentrificació) o s'eufemitzin (renovació, revitalització, remodelació, regeneració), han existit sempre -almenys en la història moderna- i han sigut elements constitutius de les metròpolis sota el capitalisme?

Efectivament, d'expulsions, especialment de la gent de rendes més baixes n'hi hagut sempre, coincidència que remarca el fet de la constitució dels barris populars com una contradicció estructural del mode de producció i la mercantilització de l'espai, irreconciliable amb els modes d'ocupació o apropiació de la classe treballadora. N'hi ha incomptables mostres, en el context francès per exemple, només cal comparar diacrònicament l'anomenada haussmanització de París (Ceaux, 1974; Lefebvre, 1978 [1968]; Harvey (2008[2006])); Hazan, 2011), amb els processos de «renovació-deportació» de les classes treballadores a les perifèries de les dècades de 1960-1970 (Coing, 1966, Castells i Grup de Sociologie de Nanterre, 1970, Godard, Castells *et alli*, 1973, Duclos, 1975); i amb els actuals processos en curs de gentrificació (Bidou-Zachariasen, 2003; DDAA, 2008; Clerval, 2013), els estudis sobre la temàtica de la renovació urbana (Bidou-Zachariasen, 1994; Donzelot i Epstein, 2006; Lelévrier, 2007; Porter i Shaw, 2009; Donzelot, 2012; Epstein, 2013, 2014) o els temes derivats com la qüestió controvertida de la mixicitat social (Lelévrier, 2013; DDAA, 2010). També pel cas de Barcelona podem establir una comparació similar, tot i que amb menys exemples d'estudi: tenim la recerca pionera de Pere López Sánchez sobre l'elitització del barri de Santa Caterina (1986) o la recerca del mateix autor sobre el conflicte al voltant de l'obertura de la Via Laietana (1993). Més tard, a principis de l'actual segle, aparegueren tímidament els primers estudis sobre la gentrificació de la Barcelona vella (Martínez Rigol, 2000; Sargatal, 2001). Però no ha sigut fins més darrerament, que s'han desplegat alguns estudis sobre la temàtica de la renovació urbana (Tapada-Berteli i Arbaci, 2011), el

procés de transformació del «barri Xino» (Fernández González, 2014) o la vida quotidiana i la destrucció dels grups de cases barates (López Sánchez, 2013; Portelli, 2015).<sup>44</sup>

### **6.1. La ciutat com a qüestió de classe: la gentrificació**

Ja fa mig segle que la sociòloga Ruth Glass anomenà gentrificació al procés de substitució progressiu de la població obrera d'alguns barris de Londres per famílies de renda superior o de classe mitjana-alta (1964). Des de llavors, el que havia començat com poc més que una metàfora per il·lustrar un cas empíric concret -amb especial preponderància a l'àmbit anglosaxó-, s'ha convertit, al llarg de cinc dècades, en un fenomen global, i en un dels termes més controvertits i que ha generat més debats dins les ciències socials i els denominats estudis urbans.

En primer lloc, els discursos en torn la gentrificació emergiren com una resposta als arguments neoclàssics dominants en economia urbana durant la dècada de 1970 (Slater, 2011), segons els quals, les transformacions en aquest àmbit serien fruit de l'assignació eficient de recursos a partir de les decisions racionals dels subjectes econòmics i la formació dels preus a través del mecanisme del mercat, com a arbitre omniscient i neutral del valor (Weber, 2002:186). Des d'un bon començament, doncs, els estudis sobre la gentrificació apareguren com un alternativa explicativa al simple joc de l'oferta i la demanda com a factors determinants, i als subseqüents processos de filtratge en l'elecció residencial, partint de la necessitat de posar la qüestió social a l'epicentre de tots els processos de reestructuració urbana. Segurament, la potència crítica i la capacitat del concepte en aconseguir capturar amb precisió la dimensió de classe i les desigualtats en els processos de transformació urbana estiguin entre el motius d'haver suscitat tanta polèmica (Smith, 1996: 32). A més, si hom repassa la copiosa literatura apareguda sobre la matèria, de seguida es pot comprovar que ha anat evolucionant dialògicament respecte a les pràctiques urbanes que anava descrivint, conforme el fenomen s'anava estenent. A través de la història del concepte es pot glossar la trajectòria i les transformacions metropolitanes dels últims anys i la seva interpretació per part de la teoria urbana.

---

<sup>44</sup> En la mateixa línia de recerca, cal destacar, entre d'altres, els treballs dels membres de l'Observatori d'Antropologia del conflicte Urbà (cf. Arico, Mansilla, Stanchieri, 2015); els treballs sobre Palma de Mallorca (Franquesa, 2010; Morell, 2010, 2015), sobre Bilbo (Rodríguez Álvarez, 2002; Vicario i Martínez Monje, 2005), sobre Sevilla (Diaz Parra, 2010, 2013), sobre Granada (La Corrala, 2009) o sobre Madrid (Observatorio Metropolitano, 2007).



Neil Smith, un dels autors cabdals pel desenvolupament del terme, en un article amb col·laboració amb Jason Hackworth (2001, Smith, 2002) delimitava en tres etapes el desplegament de la gentrificació per Estats Units i Europa (cf. Lees, Slater i Wyly, 2008: 173-179). Molt resumidament, el fenomen succeeix de la forma següent: inicialment, en una zona urbana donada, després d'un intens procés de desvalorització i degradació de l'entorn, quan el diferencial de renda (*rent-gap*) és el màxim possible (Smith, 1979:545; 1996:52-74) -això és, quan el potencial augment del valor del sòl mesurat en renda potencial és més alt i els promotors poden comprar a preus baixos, capitalitzar i amortitzar les despeses (construcció, finançament...) i finalment vendre a un preu de venda superior que deriva en guany-, només llavors, s'activa la primera etapa o de gentrificació esporàdica. Perioditzada entre 1950 i 1973, fou protagonitzada per petits inversors ordinaris de classe mitjana en forma de petites rehabilitacions aïllades d'immobles en els barris depauperats dels centres històrics i acostumà ha anar acompanyada per polítiques actives de l'administració pública (ajudes a la rehabilitació, facilitats fiscals...) (Hackworth i Smith, 2001:466). La segona etapa entre les dècades de 1970 i 1980, fou la d'ancoratge, expansió i consolidació del fenomen. Durant aquesta fase, el procés ja abastà les zones centrals de les metròpolis, coincidint amb l'arrencada de les polítiques neoliberals i l'emprenedorisme urbà: la formació de partenariats públicoprivats, la financiarització de l'economia o l'ús de grans infraestructures culturals com a esquers pel desenvolupament econòmic. La tercera etapa, després d'un breu període de recessió, s'estengué al llarg de la dècada de 1990 fins a l'inici del nou segle, fou la fase de la gentrificació generalitzada com a estratègia global d'acumulació de capital (*Ibidem*, 2001). Durant aquesta fase es produí la intensificació de totes les tendències anteriors, l'exportació del fenomen a d'altres continents on encara no havia arribat; l'increment del paper de l'estat com a agent actiu en l'impuls dels processos de gentrificació camuflats sota l'etiqueta de la regeneració urbana; l'extensió a d'altres zones de la ciutat més enllà del centre pròpiament dit; així com, la diversificació d'aquest tipus de pràctiques més enllà del fet residencial (creació de centres de negocis, àrees d'oci especialitzat, tematització de l'espai, centres comercials, ports de luxe) (Smith, 2002). En aquesta darrera etapa, la política urbana estratègica de les ciutats passa per sotmetre's completament a l'organització sistemàtica de grans events o megaprojectes a gran escala com a catalitzadors de la transformació urbana (Swyngedouw, Moulaert i Rodríguez, 2002). Aquesta periodització, però, ha de ser entesa de forma orientativa i com a tipus-ideal, doncs els processos de gentrificació -com el de neoliberalització- són fenòmens

contingents que responen a les especificitats particulars d'escala de cada enclavament i a la dinàmica particular de cada cicle econòmic (Wilson, 2004).

Els debats sobre la qüestió al llarg dels anys -de vegades, inclús bel·ligerants i profundament ideològics-<sup>45</sup> han permès construir un objecte d'estudi de forma mancomunada a partir de la formulació d'hipòtesis, refutacions, implicacions contrastadores i contra-hipòtesis a banda i banda de l'Atlàntic. Així doncs, la gentrificació, com a clara manifestació del desenvolupament geogràfic desigual ha sigut teoritzada també, com a reflex de la realitat, a partir d'un desenvolupament teòric desigual. A partir del rebuig comú als arguments neoclàssics dominants en economia urbana, el principal eix de controvèrsia al voltant de la gentrificació sempre ha girat en torn les causes explicatives del fenomen, polaritzant-se en dos grans blocs: per una banda, aquells que, com Neil Smith, Jason Hackworth (2001), Daniel J. Hammel (1999) o Eric Clark (1987) han prioritzat el marc productiu, el mercat del sòl i els moviments del capital, això és, les polítiques de l'oferta i el paper dels agents involucrats (estat, institucions financeres, immobiliàries, promotors, propietaris) com a factors determinants per explicar els processos de gentrificació; i per l'altra, aquells com David Ley (1994, 1996), Chris Hamnett (1991) o Tim Butler (1997) entre d'altres, que han privilegiat el marc de la demanda i el consum, així com la reestructuració del mercat laboral i les transformacions en l'àmbit cultural com a factors decisius per donar compte dels processos de gentrificació. En aquest sentit, l'emergència d'una nova classe social, que ha rebut diversos noms (*cultural new class*, *service class*, *creative class*) associada als nous estils de vida (l'emprenedor, el *yupi*) de les metròpolis centrals postindustrials terciaritzades, seria un dels elements fonamentals per explicar els fenòmens urbans com la gentrificació, en l'impuls d'aquestes noves classes mitjanes de «retornar al centre de la ciutat» i el seu rebuig a viure a les urbanitzacions suburbanes com els seus progenitors.

En qualsevol cas, amb el temps, el desenvolupament binari a una banda i l'altra dels arguments explicatius sobre la gentrificació, amplificat amb l'obertura d'esculls aparentment insalvables entre oferta o demanda, capital o cultura, estructura o agència (Lees, Slater i Wyly, 2008:191), i reforçat a causa de lectures certament dicotòmiques del

---

45 Els debats teòrics sobre la gentrificació gairebé sempre parteixen d'un rerefons ideològic, que es podria simplificar bàsicament en el context anglo-saxó entre perspectives marxianes i posicionaments liberals/postmoderns (cf. Lees, 1994; Redfern, 1997).

debat (Hamnett, 1991)<sup>46</sup>, es van superar gràcies a aportacions més conciliadores. La compatibilitat entre capital i cultura (Zukin, 1987) i la complementarietat (Clark, 1994:1034; Lees, 1994) entre les dues posicions va permetre una síntesis explicativa conjunta dels fenòmens, l'exploració de l'impacte de la gentrificació a nivell global amb l'eclosió de la «geografia de la gentrificació» (Lees, 2000) i una profundització en la matèria. Malgrat aquesta mena de «treva» de principis dels noranta, els debats en torn el concepte, amb clares reminiscències a la matriu de discussió anterior, han reaparegut constantment (Lees, 2000) reobrint novament el «camp de batalla» teòric i ideològic.<sup>47</sup> Tantmateix, els estudis s'han multiplicat i especialitzat, tractant el fenomen de gentrificació des d'angles molt diferents, sigui per temàtiques o en funció dels actors rellevants en el procés: en relació a qüestions com el gènere (Markusen, 1980; Bondi, 1991;), l'ètnia o comunitat d'origen (Taylor, 1992; Wilson i Grammenos, 2005; Goetz, 2011); els estudis que interrelacionen ètnia, classe i gènere (Cahill, 2006, 2007) o en relació a l'orientació sexual (Lauria i Knopp, 1985). També han aparegut nous conceptes per donar compte de fenòmens relacionats amb la gentrificació, però amb matisos en funció del tipus d'àrea afectada (*greentrification* (Phillips, 1993; Smith i Phillips, 2001), *brownfied gentrification* (Treanor, 2004; Essoka, 2010), *new-built gentrification* (Davidson i Lees, 2010).

La gentrificació és un procés social de reestructuració urbana que ancora l'escala local i la global en un marc situat, -un determinat barri o una determinada zona urbana- i que s'articula a partir de la lògica de frontera d'exclusió i inclusió. Efectivament, la frontera del benefici o de la gentrificació és la «nova frontera urbana», una línia cartografiada que selectivament separa les zones on s'inverteix de les que es desinverteix, les que es gentrifiquen de les que es degraden, en el procés dinàmic de reestructuració de les ciutats (Smith, 1996: 189-198). Per tant, per explicar el procés, i seguint al propi Smith, potser més important que la (re)inversió és estudiar la desinversió, com a factor necessari per a que es produeixi la primera. Doncs mentre normalment la inversió esdevé palpable -l'acció sempre acostuma a ser més observable que l'omissió-, sovint la desinversió es pot

---

46 Resseguint els treballs tant de Smith com de David Ley, les dues figures més representatives a banda i banda del debat producció/consum es pot comprovar com cap dels dos va defensar l'exclusivitat dels factors explicatius i que hi haguéssin certa inflació agonística entre les dues interpretacions (cf. Lees, Slater i Wyly, 2008:190; Smith, 2012: 88-90; Slater, 2004: 1192; Slater, 2011:574-575).

47 Un d'aquests debats eclosionà en relació a una sèrie d'autors i recerques (cf. Caulfield, 1994, citat a: Lees, 2000) que plasmaren els possibles efectes positius de la gentrificació associats a la revitalització de centres urbans i zones degradades (*emancipatory city thesis*), correlacionada amb l'emergència de teòrics espais de respecte a la diversitat. Davant aquesta tesi, Neil Smith, per exemple i com hem vist, emmarcà la gentrificació en una estratègia més ampla de revenjisme social i urbà (*revanchist city thesis*) (Lees, 2000).

confondre amb el simple deteriorament pel pas del temps, que, a més, retroalimenta i agreuja els efectes de la desinversió o falta de manteniment. D'aquesta manera:

Siguin quines siguin les conseqüències disfuncionals, en termes socials, provocades o exacerbades per la desinversió -habitatges deteriorats, increment del perill per la salut dels residents, destrucció de la comunitat, gütització del crim, pèrdua d'estoc d'habitatges, augment de la gent sense sostre- la desinversió és, al mateix temps, econòmicament funcional dins el mercat immobiliari i pot ser concebuda com una dimensió essencial del desenvolupament desigual de l'espai urbà (Smith, 1996:192, *traducció pròpia*).

Aquesta disfuncionalitat funcional s'encarna a la perfecció en l'enderroc, l'abandonament o la solarització de determinades finques, constatable sobretot en temps de crisi o de reestructuració econòmica, quan resulta més rentable pel propietari destruir un immoble i «mantenir» un solar buit que invertir en el manteniment de l'edifici. Al paisatge urbà llavors comencen a proliferar el que es podria anomenar com a territoris de la crisi: (des) fets urbans, naus buides, cases podrides sense sostre, cases inacabades amb les obres parades, solars abandonats... Els denominats per l'acrònim anglès TOADS («llocs temporalment obsolets, abandonats o derelictes» (Greenberg, Popper i West, 1990, *traducció pròpia*, citat a: Weber, 2002: 188). Un contrasentit urbà que es repeteix una i altra vegada per tota la geografia, per tot arreu, però sobretot als barris populars, on s'obren grans buits o esquerdes urbanes a mode de trinxeres per la conquesta de la frontera urbana, terrenys deixats en *guaret* immobiliari a l'espera de temps amb collites millors o de millor rendibilització del guany i la plusvàlua (Dalmau, 2014). En qualsevol cas, el repte metodològic més important per poder cartografiar els processos de gentrificació radica en trobar indicadors vàlids, els punts d'inflexió inscrits en dades empíriques (a saber, moviments hipotecaris, permisos d'obres, impagament d'impostos per part dels propietaris, casos de *mobbing* immobiliari, desnonaments, abandonament i solarització d'una finca...) del moment en que la desinversió es produeix forçosament per provocar un cicle d'inversió continuada.

Després d'aquest esquemàtic repàs al voltant dels debats sobre el concepte de gentrificació, que, com hem vist, ha incidit més en les causes del fenomen que no en les conseqüències, ha de quedar clar que la potència i la qüestió central de la temàtica resideix en haver desvetllat que els processos subseqüents a l'expulsió i el desplaçament forçat de la població treballadora dels llocs de centralitat de la ciutat no són fets aïllats (Hackworth, 2007:95-97) ni naturals, ni molt menys espontanis o fruit de la casualitat, i

que responen a una estratègia més ampla de «reestructuració de classe del paisatge urbà del centre» (Smith, 1996:39) de les metròpolis neoliberals contemporànies. Amb *víctimes*, els expulsats, les famílies de rendes baixes, que se'n van, i *botxins* identificables, els inversors i representants del capital immobiliari, els beneficiaris del procés, les unitats domèstiques de rendes més altes, els que es queden. El lucre i la comoditat d'alguns agents implica directa o indirectament conseqüències terribles pels afectats-residents, sobretot els llogaters o no propietaris, que són els qui evidentment més pateixen les conseqüències d'aquesta mena de processos. La gentrificació no deixa de ser, en últim terme, una expressió de la circulació del capital per la ciutat, una revalorització del centre de les metròpolis que fa visible i materialitza els moviments errabunds del capitalisme contemporani pel territori, i que podem identificar, sobretot en la seva fase de generalització. Finalment, la gentrificació és sobretot un tipus d'ajustament socioespacial (*spatial fix*) neoliberal.

## 6.2 L'expulsió: les cases barates com a paradigma

«Estoy en peligro de que se me caiga la vivienda encima, ellos no me quieren dar ninguna vivienda, al contrario, no vienen a arreglármela...» -responia Maria Cuadrado a les preguntes, micròfon en mà, d'un periodista del telenotícies.<sup>48</sup> Com a significatiu rerefons de la imatge, un solar ple de cascalls i les restes d'un enderroc recent. Era la tardor de 1993, la primera fase del pla de substitució de les cases barates del Prat Vermell havia començat i la Maria, entre runes, explicava que era una de les afectades per l'expropiació sense dret a real·lotjament als futurs nous pisos, encara per construir, d'aquella barriada de la Zona Franca.<sup>49</sup> Onze anys més tard, el 2004, un testimoni similar d'una dona de 84 anys, reverberava des de l'altre extrem de Barcelona, al Bon Pastor: «Que nos las arreglen, pero que no nos las tiren. Hemos estado abandonados; nos han cobrado lo que han querido; y luego después no quieren ahora más que robarnos. Eso es robarnos: la dignidad y robarnoslo todo; porque son unos ladrones!».<sup>50</sup>

---

48 Font: <https://archive.org/details/TelediarioConflictoEnLasCasasBaratasDeEduardoAunsbarcelona>

49 Per una història d'aquest grup de cases barates (cf. López Sánchez, 2013). Sobre el barri i la recepció del llibre es pot veure també la seva continuació en forma de blog: <https://rastrosderostros.wordpress.com/>.

50 Entrevista amb María Martínez Cánovas, grabada per Stefano Portelli i Silvia Minarelli el 12 de juliol de 2004. Sobre l'experiència del barri de Bon pastor (cf. Portelli, 2014, 2015). També es pot consultar: <http://bonpastor.noblogs.org/>; <http://repensarbonpastor.wordpress.com/2011/04/20/bon-pastor-tapiado-y-ciudad-fantasma/>; <http://laciutathoritzontal.org/>.

Els testimonis pertanyen a dues veïnes de dos dels grups de cases barates que el *Patronato de la Habitación de Barcelona* construï el 1929 i exemplifiquen la vivència de centenars d'habitants d'aquesta ciutat a les darreres dècades. Paraules afectades de veïns afectats que es repeteixen en cada procés d'expropiació, fins i tot en aquells casos en que el trasllat forçat suposa una hipotètica millora objectiva de les condicions de vida. Un procés correlatiu que assenyala la cara menys amable i les conseqüències palpables de l'actuació urbanística sobre els afectats pels anomenats plans de renovació urbana: l'expulsió i el desplaçament (Hartman, Keating i LeGates, 1982, Marcuse, 1985, 1986; LeGates i Hartman, 1986; Atkinson, 2000; Newman i Wyly, 2006; Portelli, 2015). La mobilitat forçada d'aquesta població és el que Peter Marcuse anomenà desplaçament per pressió (*desplacement pressure*), essent sotmesos prèviament al xantatge d'una disjuntiva perversa, sense aparentment cap altra sortida: o l'abandonament o la gentrificació (1985, 1986; Slater, 2009; Van Criekingen, 2008). Habitualment, els processos d'abandonament i de gentrificació poden formar part de dos moments en un mateix cicle de reestructuració urbana, o fins i tot conviure simultàniament en una mateixa zona, i corresponen a la polaritat dins el mercat de l'habitatge, en aquest cas patrocinada per l'administració pública pel qual: «Es crea un cercle viciós en el que els pobres es troben contínuament sota pressió de desplaçament i els rics busquen contínuament tancar-se a dins dels murs dels seus barris gentrificats. Lluny de constituir un remei contra el desplaçament, la gentrificació l'empitjora.» (Marcuse, 1986:333, *traducció pròpia*).

El procés urbanístic dels grups de cases barates ens proporciona un clar exemple de la hipermobilitat e inestabilitat residencial crònica que sol acompanyar als habitants més precaritzats de la ciutat (*cf.* Le Galès, 2012:27; Hartman, Keating i LeGates, 1982). Si ja en moltes ocasions, des de l'origen, aquests pobladors acostumaven a ser de condició migrant, els desplaçaments a que els sotmeteren els dits plans de renovació i la pressió urbanística, els condemnà a la inestabilitat absoluta, obligats a vagar de barri en barri en funció dels moviments d'inversió de capital. La seqüència afectació, expropiació, desnonament, construcció, trasllat, poblament, desinversió, absència de rehabilitació-degradació, abandonament; fins a tornar a començar el cicle: afectació; expropiació, desnonament..., amb tota la complexitat associada als processos d'aquestes característiques, ens il·lustra a la perfecció l'actuació i evolució d'una part significativa de la política municipal en matèria d'habitatge públic en els darrers 80 anys.

Cal pensar que molts dels afectats contemporanis de les cases barates ja havien estat expulsats prèviament de les barraques, on ells o els seus avantpassats havien morat des de la seva arribada a la metròpoli. Entre 1914 i 1922 el nombre de poblats de barraques es triplicà, colonitzant els buits que deixava el creixement urbà, passant de 1.200 a 3.600, i la gent seguia arribant en massa.<sup>51</sup> La progressió era imparable degut al degoteig constant de persones que venien a proletaritzar-se a les fàbriques, a les obres del Metro o a la construcció dels edificis i infraestructures per acollir la segona Exposició Universal de 1929, organitzada amb el pretext de l'expansió urbana de la metròpolis i el leitmotiv de la urbanització de Montjuïc (Solà-Morales, 1974). De fet, el motiu principal de la construcció dels grups de cases barates fou allotjar els barraquistes que envoltaven els vessants de la muntanya i que precisaven ésser “deportats” per no espatllar el paisatge dels visitants del gran esdeveniment internacional.<sup>52</sup> Així doncs, molts dels desnonats de les cases barates ho havien estat prèviament de les barraques. La «gran Barcelona» volia migrants com a mà d'obra per aixecar les seves infraestructures i per augmentar l'anomenada demanda interna, però no tenia lloc per allotjar-los decentment; volia braços per treballar, però no per viure, precisava treballadors i treballadores però no residents, volia fer funcionar les fàbriques però no que si fessin barris, volia que produïssin però no que no es reproduïssin. Quan, a més, aquests s'autogestionaren i s'edificaren els seus habitatges com pogueren, apropiant-se de terres de ningú, on ningú volia ubicar-s'hi, se'ls va permetre restar allà només fins que algú tornà a decidir que feien nosa i que eren un obstacle de cara a organitzar el «megaprojecte» de l'època. Amb aquesta dinàmica, desplaçament rere desplaçament, les persones de rendes baixes són condemnades a esdevenir migrants eterns, a vagarejar de perifèria en perifèria, allunyant-se successivament, com a bàrbars perennes, dels nous centres que creen els moviments errants del capital pel territori.

Dels quatre grups inicials de cases barates, Can Peguera (Ramon Albó), Bon Pastor (Milans del Bosch), Baró del Viver i Prat Vermell (Eduard Aunós), avui, i només gràcies a la pressió veïnal, tan sols se'n conserva el primer íntegrament. El segon es manté en peus

---

51 Altres estimacions assenyalen de que el 1922 hi havia 3.859 barraques: 2.076, un 53,79% es trobaven al districte VII (Sants-Montjuïc); 465, un 12,05% al districte V (El Raval); 460, un 11,94% al districte X (Poblenou) i 450, un 11,66 % al districte I (Ciutat Vella) Pons i Martino Ponència presentada al Congrés Nacional d'Higiene de l'Habitació, 1922. Citat a: Ddaa. Barcelona.Les Cases Barates, Ajuntament de Barcelona, 1999: Barcelona.

52 Creació d'un paisatge funcional a l'acumulació? Mega-projectes com a motor de la transformació urbana? Com es pot veure, almenys en el cas de Barcelona, el neoliberalisme no ha inventat res. Cal dir també, que tot i la construcció d'aquests grups residencials i la “neteja” de Montjuïc, el nombre de barraquistes seguí augmentant fins arribar a 6.000, just al mateix any de la inauguració de l'event (Ddaa, 2009).

parcialment i trobant-se a la tercera fase del procés de definitiva desaparició. El pla urbanístic de remodelació del Baró de Viver es va iniciar el 1987 i va finalitzar el 1999, suposant la substitució de 344 cases barates afectades del conjunt original, així com 486 habitatges de l'any 1956, afectats per aluminosi.<sup>53</sup> L'operació d'expulsió i destrucció al barri del Prat Vermell (Eduard Aunós) es va desenvolupar entre 1991 i 1998 amb l'enderroc de 533 cases barates i la construcció de 340 habitatges de substitució.<sup>54</sup> Quantes persones de rendes baixes foren desplaçades/expulsades d'aquests barris a d'altres perifèries? Quin fou el seu destí, on anaren a parar? Quantes, en canvi, van romandre als barris afectats? Preguntes difícils de respondre i que requeririen d'un estudi acurat de la mobilitat de la població i dels desplaçaments en cada procés per poder esbrinar-ho. El que si constitueix una evidència -tan sols cal comparar el nombre d'habitatges de substitució- és que els processos de renovació urbana han suposat -directa o indirectament- l'expulsió de centenars de famílies del centre de la metròpolis -al no poder afrontar o no complir els requisits per poder optar al real·lotjament- cap a perifèries cada vegada més allunyades.

### **6.3. La regeneració: la lògica de la renovació urbana**

*Urcotex* és una empresa constructora que, entre d'altres activitats, s'encarrega d'ensorrar, derruir, demolir, esfondrar, enrunar, abatre, ensulsiar, destruir, demolir i enderrocar tota mena d'immobles, edificis o infraestructures, i en el cas concret de la Colònia Castells, d'un barri sencer.<sup>55</sup> A continuació d'aquesta sobredosi de verbs, sembla que hagi de quedar clar a quina mena d'activitat es dedica aquesta empresa; però sorprenentment, al contrari, si acudim a la pàgina web corporativa ([www.urbotex.com](http://www.urbotex.com)), no trobarem ni rastre del lèxic esmentat. La paraula més propera segurament és «desmantellament» i sense dubte, la més destacada és «deconstrucció». Després de felicitar a l'equip comercial de l'empresa per aquest esforç lingüístic en la cerca d'eufemismes, cal esmentar que la feina

---

53 <http://www.pmhb.org/document.asp?id=14&subid=1>

54 De fet, aquella zona (Prat Vermell i Prat Nou) d'uns 750 m<sup>2</sup> encara està afectada per un pla de remodelació en vistes a construir un nou barri residencial (la Marina del Prat Vermell) amb 10.000 pisos, zones verdes i equipaments, pendent de si s'eliminarà o no una altra petita colònia obrera residencial, la Colònia Bausili. Malgrat l'aprovació del pla el 2007, la crisi econòmica ha provocat la paralització de l'operació. Tot i ser un pla urbanístic proposat i dinamitzat des de l'Ajuntament de Barcelona, la forta dependència del sector privat de cara a la inversió, finançament i edificació massiva, més l'oposició del veïnatge afectat, han acabat semi-paralitzant el projecte. En qualsevol cas, segurament la zona experimentarà una transformació sense precedents, seguint el camí dels entorns de l'eix Gran Via, de barri industrial a districte de negocis.

55 Cal destacar que tot i tractar-se principalment d'una empresa d'enderrocs, a l'entrar a la pàgina web les activitats destacades en primer terme són la rehabilitació i restauració de monuments i edificis emblemàtics com la Catedral de Barcelona, el Palau Güell, la Casa Amatller i tota mena d'esglésies. Sense dubte la cara amable entre les activitats de l'empresa, en una «bona» operació de comercialització i màrqueting. ([www.urbotex.com](http://www.urbotex.com))



d'enderrocar un barri com la Colònia Castells és una de les tasques materialment més dures i més embrutidores que es poden realitzar, així com també una de les experiències més traumàtiques pels habitants de les casetes. Malgrat aquest gir d'empesa d'enderrocs, cal dir que la «deconstrucció» de la Colònia Castells es va fer sense cap mena de respecte pels residents encara pendents de recol·locació o d'expulsió, i posant en risc en més d'una ocasió la seguretat de les persones que cohabitaven amb l'operació de destrucció (TDC, 9 de juny de 2011).<sup>56</sup>

Però deixem els enderroc per un altre moment i citem un altre exemple per il·lustrar encara més l'argument que es vol exposar a continuació. Una de les màximes encarregades de la gestió del pla urbanístic i d'expropiació de la Colònia Castells fou la societat anònima REURSA, una empresa mixta creada el 2006 per l'INCASOL (Institut Català del Sòl), organisme públic encarregat de gestionar el sòl de la Generalitat de Catalunya, i que correspon al revelador nom de Remodelacions Urbanes S.A. Una empresa creada *ex-novo* per afrontar la «remodelació», llegeixis destrucció i substitució d'habitatges de molts barris de tot Catalunya, per tal de, com expliquen a la web:

...atendre la important, i creixent, tasca de remodelació de grups d'habitatges que requereixen ser substituïts al llarg de tot el territori català, iniciatives que s'havien desenvolupat des del 1992 a través d'"Oficines" i de contractes d'assistència tècnica, i d'actuar en algunes de les àrees urbanes *obsoletes* acollides a la nova llei de barris, en les que el problema de l'habitatge a substituir apareix com un *escull clau*. ([http://incasol.gencat.cat/es/altres\\_webs/reursa/qui\\_som/](http://incasol.gencat.cat/es/altres_webs/reursa/qui_som/), *cursiva meua*).

Que les zones a remodelar siguin titllades «d'obsoletes» i com un problema «escull clau», ja diu molt de la perspectiva de treball de la que parteix aquesta empresa a l'hora de tractar amb les persones afectades. La renovació o remodelació urbana, en aquest cas, parteix del mite de *tabula rassa*, doncs estrictament no estem parlant de rehabilitació sinó de destrucció i construcció. A més, l'obsolescència ha esdevingut la coartada neoliberal de la destrucció creativa, l'antítesi de l'emprenedorisme i la innovació, com una part fonamental de l'acumulació de capital espacialitzada, i apareix superficialment com un fenomen moralment neutre causat pel simple pas del temps. L'obsolescència funcional és simplement la materialització o espacialització del temps de rotació del capital, i

---

<sup>56</sup> Per veure tan sols un exemple de les molèsties i irregularitats comeses per l'empresa durant el procés d'enderroc es pot consultar en aquesta entrada al blog del col·lectiu Salvem la Colònia: <http://salvemlacolonia.blogspot.com.es/2011/06/vergonya-i-impunitat.html>.

substitueix l'agenciament de l'inversor-propietari-promotor, tot re-ubicant-lo a la mercaderia mateixa (Weber, 2002: 185-186).

El primer element a destacar és precisament la lectura estigmatitzadora que reben aquest tipus de barris en l'imaginari social dominant, com a llocs exclosos socialment per excel·lència, refugi o reserva de pobres i que s'il·lustra amb conceptes com el «d'urbanització marginal» (Solà-Morales, 1974; Busquets, 2004), zones degradades, residuals, insalubres, obsoletes..., termes habitualment utilitzats pels projectadors urbans per referir-se a aquest tipus de barriades. Aquesta consideració comporta un diagnòstic associat, la necessitat de destrucció, eradicació o eliminació d'aquella anomalia. O com dirien els tècnics urbanistes, eufemísticament, el seu esponjament. Un argument que es vertebra a mode de destrucció creadora, amb certes reminiscències higienistes i derivada de visions organicistes de la ciutat, per altra banda de llarga tradició i arrelament a casa nostra (Sánchez de Juan, 2000). Això és, la ciutat com a metàfora orgànica (Van Criekingen, 2008:82), concebuda anàlogament com un cos al qui aplicar mesures terapèutiques relacionades amb la salut/malaltia urbanes, per aquest motiu es parla de «patologia de l'espai», «espais malalts» (Lefebvre, 1976[1970]:162; 2000:118-119). El tractament de la zona com una epidèmia o una plaga (Weber, 2002), una excepció a extirpar de la trama urbana. Tot i que, sempre recobert amb conceptes emmarcats en el caràcter profilàctic de les operacions, on la desaparició física equival al guariment, l'extracció benigne d'un tumor maligne per eradicar el càncer de la ciutat.

No és casualitat que un dels conceptes més emprats pels arquitectes i urbanistes sigui el de sanejament. Per això en un altre apartat de la pròpia web de Reursa ja citada, s'esmenta el concepte de «cirurgia urbanística», on els tècnics de l'urbanisme apareixen com a «metges de l'espai» (Lefebvre, 2000:119).<sup>57</sup> La qual cosa ens porta a preguntar-nos si no podríem parlar d'un urbanisme terapèutic, com una forma més refinada de tractament dels barris populars, com a forma de poder, de disciplina i de control social dins la societat terapèutica (Espai en Blanc, 2008), com a «escenificació encoberta d'un nou fenomen de poder que travessa l'espai del ser en quan a subjecte (en aquest cas, objecte) a i de teràpia» (Malventi i Garreaud, 2008). En aquest sentit, «la seva intervenció no perseguiria curar, sinó prevenir, avaluar riscos, revisar aptituds, i sobretot, tractar cada cas com a particular. Aquest és el secret del mode terapèutic del poder» (Espai en Blanc, 2008).

---

57 <[http://incasol.gencat.cat/es/altres\\_webs/reursa/qui\\_som/salutacio/](http://incasol.gencat.cat/es/altres_webs/reursa/qui_som/salutacio/)>.

Però no del tot terapèutiques han de ser aquestes polítiques quan necessiten recobrir-se amb una retòrica legitimadora que amaga i suavitza les conseqüències reals de tot procés urbanístic d'expropiació i expulsió, doncs, remodelació, regeneració, renovació, revitalització impliquen en correspondència la demodelació (enderrocs i destrucció), l'envelliment predeterminat (degeneració i degradació) i la devitalització (necroubanisme). Per aquest motiu, la perversa dialèctica de la renovació/ degradació s'amaga mitjançant eufemismes que disfressen la lògica interna del mecanisme:

...el desplazamiento de lo viejo por lo nuevo obliga a la búsqueda de ese lenguaje que no desperdicie los activos de lo patrimonial. El vocabulario se apresta, en consecuencia, a la inflación del re-guión, ya que es preciso incorporar palabras que legitimen la re-qualificación de lo urbano como re-vitalización (insuflar vida donde hay muerte), como re-habilitación (hacer habitable lo inhabitable), como renovación (poner al día lo que es añejo)... (López Sánchez, 2000:5).

Aquests termes comparteixen la característica d'ésser neutres socialment i portadors de la pròpia legitimitat. L'ús del prefix re- implica un cert retorn a la normalitat, l'inici d'un nou cicle "natural", associat amb la idea de renaixement o de resurrecció. Perquè si un barri necessita revitalitzar-se és perquè, en definitiva, està mort. Qui podria estar a favor de la de-vitalització o de la de-generació de la ciutat? El propòsit d'aquesta retòrica legitimadora és triple: amagar qualsevol lectura en termes de classe de la reestructuració urbana; aconseguir la màxima adhesió social i anestesiar preventivament qualsevol intent de crítica (Van Criekingen, 2008:72). La revitalització, per tant, no és més que la coartada per la revalorització capitalista de l'espai (López Sánchez, 2000).

D'aquesta concepció se n'extreu un altre element, el tractament de la pròpia població dels barris mencionats com una representació interactiva del mateix espai, amb la conseqüent cossificació dels habitants de l'indret afectat com a població amb problemes socials. La desigualtat és fa cos, una forma corporal estigmatitzada (Goffman, 2003). Es bascula de la estigmatització del lloc a l'estigmatització de les persones que hi resideixen i la desposseïció simbòlica d'aquests barris converteix els seus habitants en veritables pàries urbans (Wacquant, 2007), amb el que la lògica d'exclusió i la que alimenta les polítiques a aplicar és la mateixa. La revalorització del barri als ulls dels urbanistes implica la devaluació, la desvalorització dels seus habitants. La població d'aquests barris sol ser presentada com a població sobrant, excedent, supernumerària i que cal reubicar o expulsar en algun altre lloc per a que no molesti. Aquesta lectura s'inscriu perfectament

en la descripció de la trajectòria residencial de les persones amb baixos ingressos de renda, en la major part dels casos, erràtica, inestable, sempre sotmesos a una deriva involuntària en funció dels espasmes del mercat immobiliari o com en el cas de la Colònia Castells, de la direcció de les polítiques públiques municipals.

L'equivocació de partida més comuna d'aquestes polítiques és pensar en la qüestió urbana com una variable independent respecte la qüestió social. Les transformacions urbanes són necessàries però no suficients per explicar els canvis socials, de fet és la qüestió social la que explica la qüestió urbana i no la qüestió urbana la que explica la qüestió social (Castells, 1972; Topalov, 1990; Urry, 1995: 65). La qüestió social sempre va més enllà de la qüestió urbana, per això l'error de perspectiva i plantejament de les polítiques de renovació urbana i també de l'òptica de l'anomenat «efecte de barri». Aquest suposat efecte és el concepte clau associat a aquestes polítiques i als estudis que els hi donen cobertura. Parteix d'una hipòtesi senzilla però incisiva «el lloc on vius afecta les teves oportunitats vitals», però no es pot confondre la correlació amb la causalitat (Cheshire, 2012:19) més aviat, en canvi, com ha dit Tom Slater, no és que «el lloc on vius afecti les teves oportunitats vitals», és que «les teves oportunitats vitals afecten el lloc on vius» (2013).

Una altra narrativa legitimadora estretament vinculada amb l'anterior, que ha esdevingut una icona com a premissa i objectiu acceptat i acceptable d'aquestes polítiques és la mescla o mixtura social (*social mix*) per la formació de comunitats mesclades (*balanced o mixed communities*), per tal d'evitar -diuen els seus apologetes- la concentració o gütització de la misèria (DDAA, 2010). En primer lloc, la mixicitat social, parteix com una solució a una pressuposada contrastació de la hipòtesi dels «efectes de barri» negatius sobre les poblacions de classe treballadora (Lelévrier, 2010). I en segon lloc, permet traslladar el pes dels objectius de les polítiques urbanes de l'exclusió a la inclusió -no és el mateix parlar de segregació que de mixicitat social- legitimant les accions de l'administració i positivitzant la mobilitat residencial o el desplaçament i disgregació de les comunitats de rendes baixes. Perquè si després d'anys i anys d'articulació de la crítica, oposar-se a la gentrificació com a estratègia de desplaçament de classe pot resultar fàcilment comprensible: ¿Qui podria gosar oposar-se a la voluntat de barrejar classes socials per a que hi hagi una espècie de contagi a través de la diversitat, que faciliti -gràcies al repetit efecte de barri- l'ascens social de les classes més desfavorides? (Bridge, Butler i Lees, 2012).

Ara bé, més enllà de l'ús retòric del concepte, de forma similar al que succeeix amb la instrumentalització del concepte de gueto (Aramburu, 2000); d'una banda, el terme de barreja social és ambivalent, paradoxal, polisèmic i fins i tot, contradictori (Genestier, 2010): quin grau de diversitat ha de ser observable per a que un barri sigui considerat com a heterogeni? I amb quina escala i quins indicadors són plausibles per asseverar tal condició (Le Galès, 2012)? Per l'altra, es notori que aquests discursos són unidireccionals, i normalment tan sols es pretén potenciar la mixtura social en determinats barris de classes treballadores o amb habitants de rendes baixes i rarament en aquelles zones de concentració homogènia de població de classe mitjana-alta (Smith, 2002; Slater, 2005, 2006; Lees, 2008; Davidson i Lees, 2010, Bridge, Butler i Lees, 2012). En realitat, «a penes es dissimula que la concentració d'exclusos no és problema pels exclusos, sinó pels que exclouen» (Delgado, 2006:152). Assumint aquesta premissa es podria deduir que la mixicitat social respon a una estratègia més àmplia de preparació d'un paisatge i un decorat funcional de cara a la distinció social dels gentrificadors (Clerval, 2008:103-104). En la mateixa direcció, resulta destacable que la inflació dels discursos de les polítiques urbanes en torn la mescla social contrasten amb la, en general, poca rellevància de les polítiques socials de promoció social. El gran èmfasi posat en la mobilitat *espacial* contrasta amb la escassa importància atorgada a la mobilitat *social* (Van Criekingen, 2012:174-175, *en cursiva a l'original*).

En qualsevol cas, seguint l'argument expressat més amunt i recordant el que deia Lefebvre, la contigüitat espacial no es tradueix gairebé mai en proximitat social (1973:15-23). L'abisme o falla entre classes no es supera amb la simple convivència en una mateixa àrea, al contrari, tal i com han mostrat alguns autors, darrera l'aparent barreja social es produeixen unes relacions socials tectòniques (Butler i Robson, 2003; Slater, 2005; Davidson i Lees, 2010). La distància social es manté malgrat la proximitat espacial, la gent provinent de diferents àmbits (de classe, ètnia, cultural, educatius) s'evita i no interactua en el dia a dia. Inclús pot passar que en lloc d'atenuar-se les desigualtats socials, s'agreugin les condicions de les famílies més desfavorides, en perdre el suport de l'entorn comunitari, com per exemple la complementarietat del veïnat o les xarxes informals de suport mutu en la recerca de feina (Cheshire, 2012:21-23). En general, les polítiques que apunten a mesclar forçosament a poblacions de condició social no diferent, sinó desigual -inclús en el cas de les benintencionades- esdevenen un tractament dels símptomes i no de les causes del problema (Cheshire, 2007: 34; 2012).

Més enllà d'aquesta confusió conceptual, doncs, la fraseologia articulada en torn les estratègies de renovació o regeneració urbana, i les seves tàctiques: «l'efecte de barri» i la mixtura social, no són més que retòriques o narratives legitimadores per encobrir o justificar pràctiques socials concretes de reestructuració metropolitana, siguin processos de gentrificació (Bacqué i Fijalkow, 2007; Porter i Shaw, 2009; Davidson, 2012) o de mobilització forçada de gran part de la població de rendes baixes del centre de les ciutats. Com diria David Harvey, la majoria de vegades, emprendre una renovació urbana vol dir simplement, canviar la pobresa de lloc (2007 [1973]:149). L'ús constant d'eufemismes destinats a positivitzar o minimitzar allò negatiu (Tevanian i Tissot, 2010), així com l'ambigüitat dels conceptes emprats en els exemples citats a l'inici de l'epígraf en relació a la Colònia Castells, així ho demostren. Com va dir Henri Coing, en un dels primers treballs etnogràfics de referència a França sobre el tema: les polítiques de renovació urbana no tracten només de cases, pedres i de carrers, sinó que afecten profundament a les persones. Així que més enllà de la reestructuració urbanística, aquests processos s'han d'enfocar i estudiar com una forma particular de transformació social general (1966), com un subterfugi de les classes dominants per superar l'antagonisme amb l'assumpció d'uns hipotètics valors abstractes basats en el consens i la consciència ciutadana (Delgado, 2006:155). En últim terme, conclusivament, la lògica i el discurs de la renovació urbana no deixen de ser, directa o indirectament, l'expressió de l'assumpció dels objectius de les polítiques de gentrificació per part de l'administració pública (Smith, 2002).

## 7. El barri: apropiació i vida quotidiana

Quan hom visita qualsevol ciutat del món, una de les primeres coses que s'observen al fer un cop d'ull al plànol per planificar les visites a realitzar, són les delimitacions i els noms de les distintes àrees que componen la totalitat metropolitana. El Raval, Sants, Gràcia, Poblenou, Vallecas, Lavapiés, Malasaña, Belleville, la Goutte d'or, Exharcia... són noms que contenen una història, un imaginari simbòlic i una idiosincràsia particular, així com certa densitat relacional i de convivència que els diferencia respecte d'altres zones. Al mateix temps, hi ha parts de la ciutat que malgrat disposar d'una nomenclatura associada no presenten una especial cohesió ni cap tret característic en comú, formant una peça estandarditzada més dins del tot uniforme urbà. Darrera aquesta primera apreciació d'un viatger imaginari respecte a les delimitacions de les ciutats s'hi amaga en general la complexitat de qualsevol procés de producció urbana i en particular, la polisèmia i l'ambivalència de la noció de barri (Gravano, 2003). Què és un barri? Resulta una unitat significativa per l'anàlisi social? Perquè hi ha ciutats que es divideixen en barris com a realitats determinants pels habitants i d'altres que no? En aquesta recerca, la noció de barri resulta fonamental per entendre el caràcter situat i relacional de l'objecte d'estudi, la importància de l'arrelament i permanència d'unes formes de vida i de convivència en la vida quotidiana en un entorn determinat, sobretot de cara a comprendre l'abast i les conseqüències de la seva expropiació i destrucció.

Un barri no és un simple expressió geogràfica ni tampoc una unitat natural donada, sinó que és el resultat concret d'una forma d'urbanització impulsada mitjançant l'estructuració de diferents processos polítics, econòmics i socials. Els barris són tan antics com l'existència de les pròpies ciutats, però les seves formes i funcions han anat transformant-se notablement al llarg del temps. El resultat del procés urbanitzador no s'ha donat mai d'una forma neutral ni homogènia, sinó que sempre ha estat íntimament relacionat amb l'estructura socioeconòmica dominant. Els barris no són fruit de l'atzar, ni accidents geogràfics, sinó que se'ls construeix (Castells, 1972). Efectivament, durant el procés d'urbanització del capitalisme industrial, a les metròpolis en formació, s'hi produïren unes diferenciacions de classe que tingueren com a resultat incipient una clara segregació i fragmentació de l'espai urbà. Si, simplificant, els enclavaments centrals i els llocs privilegiats foren produïts pel capital com a espais per a l'acumulació i la residència de les classes dominants; els territoris excèntrics, espais de confinament de les classes laborioses, foren apropiats pels treballadors i treballadores. Fou aleshores, quan fruit

d'aquesta dinàmica d'apropiació, fent de la necessitat virtut, nasqueren els barris populars. De fet, el propi concepte de barri sempre ha estat més associat a la noció de barri popular que no a la de les zones altes i exclusives de les classes directores (Topalov, 1979). Cal tenir en compte que la capacitat de mobilitat dels grups socials amb rendes baixes acostuma a ser més restringida que la dels grups socials dominants, amb la tendència conseqüent a reforçar i cercar la confiança, la protecció i la reciprocitat de l'entorn comunitari més proper (Remy i Voyé, 2006:199-201; cf. Ramadier, 2007:132-133).

Ja des dels inicis, la sociologia urbana de l'Escola de Chicago, impulsada per autors com Robert Ezra Park, William Isaac Thomas, Ernest Burgess o Louis Wirth, entre d'altres, llegiren i delimitaren la ciutat en àrees diferenciades, associant la noció de barri amb la de "comunitat". Per Park, els barris constituïen un escenari social significatiu, articulats per l'autoconsciència de la vida comunitària (1999). Des d'aquella visió ecològica, els habitants, en la seva condició d'animals socials territorials, *marcaven territori* i constituïen àrees naturals i zones diferenciades de la ciutat amb una idiosincràsia particular. Des d'aquella concepció, el veïnat es delimitava a partir d'unes fronteres ecològiques, físiques i socials, materials i simbòliques, on normalment la unitat física estimulava la unitat simbòlica i els límits simbòlics arribaven a associar-se amb els físics.<sup>58</sup> Tot i que l'existència de diferents barris també podria interpretar-se, a la manera durkheimiana de la morfologia socioespacial, com la traducció territorial de la diversificació dels grups socials produïda per la divisió del treball (Halbwachs, 1932; *citata*: Grafmeyer, 2007:23), aquella lectura ecològica de les zones urbanes fou durament criticada, uns anys més tard, per autors com Castells (1972, 2001: 55-98) i Lefebvre (1975 [1970]:195-203), que hi descobriren una ideologia encoberta. Els autors esmentats

---

58 Els representants d'aquesta escola crearen el concepte d'àrees naturals per categoritzar les subdivisions urbanes. Les àrees naturals es composaven d'agrupacions d'individus que compartien interessos o funcions, amb la missió d'operar com un mecanisme de supervivència en una entitat regida per la llei del més fort. I eren el resultat d'una sèrie de processos que, per competència, per domini, o per invasió-successió transformava les àrees socials de la ciutat (cf. Park, 1999; De la Peña, 2003). Derivades d'aquesta noció de la societat en sorgiren diversos models d'interpretació de la distribució urbana, propers a la geografia humana, com per exemple el model d'àrees concèntriques de Burgess als anys 1920, o a l'economia, com el model del sector o el model de Hoyt de finals dels 1930. Aquests models d'interpretació de la localització urbana es caracteritzaren per coincidir en que la formació de classes socials responia també a un procés espacial. Calia entendre l'espai urbà com un espai social, on la distribució de classes no era aleatòria, sinó que responia a dinàmiques interpretables geogràficament. Aquestes divisions, que permetien una llegibilitat més acurada de la ciutat, foren però aviat superades per altres models d'interpretació, com per exemple el dels nuclis múltiples de Harris i Ullman, que no atribuïen una casualitat geomètrica tant gran a la distribució de l'espai al voltant d'un sol centre i que sobretot permetien una interpretació que fos aplicable més enllà de la pròpia ciutat de Chicago, que feu de model estàndard i laboratori social en el desplegament d'aquests marcs explicatius (cf. Harvey, 2007 [1973]).



defensaren que el barri no era una noció que pogués ser explicada per si mateixa, sinó que responia a processos concrets i més amplis. No obstant, el concepte de barri ha perdurat i mantingut el seu significat de manera recurrent en la vida urbana actual, construint –de forma relativament autònoma- identitats socioculturals, polítiques i amb valors de distinció simbòlica (Gravano, 2005).

### **7.1 Cap a una definició de barri**

L'encavalcament entre temps i espai genera allò que antropològicament s'entén com a lloc. Els llocs presenten un conjunt de possibilitats, de prescripcions i de prohibicions, amb tres característiques bàsiques, són: identificatoris, relacionals i històrics (Augé, 2004:58). És a dir, a través de l'existència de llocs, les persones desenvolupem un sentit de pertinença que ens permet identificar-nos amb un cert entorn i amb unes formes de vida particulars que considerem com a pròpies, i per tant, apropiades. Aquest procés d'identificació es creà per contaminació o contagi, hibridació i aprenentatge a través de la relació continuada amb els altres. O, com diria Tarde, es genera per imitació, per oposició o per adaptació en el desplegament de les relacions infinitesimals que componen allò que és real (Joseph, 1994). Però, no cal oblidar, que aquest joc microscòpic i performatiu de les identitats és troba enquadrat en un context històric, que en última instància respon a unes condicions conflictives de producció espacial-temporal que condicionen el marc i perfil de les relacions mencionades. Els barris, aleshores, es podrien interpretar com els llocs per excel·lència, que operen com a marc de referència i d'agregació social fonamental dels habitants, el sumatori dels quals formarien la metròpolis. Els llocs que particionen l'espai-temps metropolitana, dividint la ciutat en tant que unitat relativament homogènia, però a la vegada, construint representacions coherents i diferenciades, d'autonomia, amb la fabricació d'una simbologia pròpia.

La noció de barri ha estat abastament estudiada, però la pròpia naturalesa del concepte, ha provocat que no existeixi un acord a l'hora de fixar una definició compartida. De fet, per les ciències socials que intenten llegir la ciutat actual, el barri se'ns presenta com un cos estrany que no acaba d'encaixar en les premisses i discursos hegemònics acadèmics sobre la ciutat. Quantes vegades s'ha proclamat la mort dels barris dins la uniformitat i l'individualisme de les metròpolis d'avui?<sup>59</sup> Per molts, el barri representa poc més que un

---

<sup>59</sup> Ja a finals de la dècada de 1960, Raymond Ledrut declarava la inutilitat relativa per inanició del barri com a unitat sociològica pertinent, manifestant que els pols preponderants de la vida metropolitana eren la ciutat i l'habitatge (1968, 1971). També Lefebvre fou molt crític amb la ideologia de barri, més relacionada amb la idea de comunitat

arcaisme molest, una forma d'agregació passada que no concorda amb la mobilitat generalitzada atribuïda a la urbanitat actual, una solidificació innecessària en un món líquid (Bauman, 2002). Un retorn espuri a una racionalitat dual obsoleta, la tornada a certa idea de comunitat (*gemeinschaft*) associada a les formes de relació rurals i a certa densitat de l'agregació, enterrada sota l'asfalt de les grans ciutats, on en canvi predomina la fluïdesa, la racionalitat instrumental i la debilitat de la integració, concretada en el concepte d'associació o societat (*gesselschaft*) (Tönnies, 1979).

Malgrat aquestes apreciacions, l'aposta per fer una lectura de la ciutat per barris parteix d'un compromís amb el trencament de la idea d'homogeneïtat de la metròpolis, presentada com un tot uniforme, on qualsevol espai de la ciutat és llegible des de la mateixa lògica i per tant, equivalent. El barri opera com una escala (Smith, 2008), unitat medidora o instància intermèdia fonamental entre la casa particular i la ciutat en general, entre l'espai privat i l'espai públic, entre la intimitat de la vida quotidiana i l'alteritat generalitzada (Mead, 1973:41), entre el conegut i el desconegut, o millor, en paraules d'Henri Lefebvre, «entre l'espai geomètric i l'espai social (...). [El barri] és la porta d'entrada i sortida entres espais qualificats i l'espai quantificat, el lloc on es fa la traducció (de i per als usuaris) dels espais socials (econòmics, polítics, culturals etc.) en espai comú» (1975 [1970]:201). Això és, es conforma com una entitat de mediació entre el reconegut i el desconegut, com el llindar que junta i separa dos espais, de vegades, de naturalesa antagònica.

Des de que un dels fundadors de la sociologia urbana francesa, Paul-Henry Chombart de Lauwe definís el barri com la «unitat elemental de la vida social» (1952) la definició de barri sempre ha estat una qüestió controvertida. Des de la literatura, per exemple, Georges Perec el definia d'una manera pragmàtica com, simplement: «la porció de ciutat en la que un es desplaça fàcilment a peu» (2004:93). Enllaçant amb aquesta definició, des de la perspectiva que aquí es defensa, serien les pràctiques quotidianes i els itineraris dels habitants les que delimiten i recreen el concepte de barri, són les passes les que cusen l'espai, les que «teixeixen els llocs» (Certeau, 2000:109). El barri, llavors, es pot associar a la idea de proximitat reproduïda i actualitzada per les repeticions aleatòries de la rutina quotidiana (Mayol, 1999), això és, pels ritmes compartits de la vida quotidiana (Lefebvre, 1992). I el que caracteritza aquesta proximitat és precisament la intensitat del vincle que ens uneix a les persones amb les que co-produïm un lloc determinat. Persones, veïns i conservadora associada a la vida parroquial, que a la seva potencialitat emancipadora (1975 [1970]:195-203).

veïnes, que sense ser completament anònims pel fet de la proximitat, no estan tampoc absolutament integrats en el teixit de les relacions humanes preferencials (amistoses, familiars). El barri tot i ser una «unitat sociològica relativa» (Lefebvre, 1975 [1970]:201), «imposa un saber fer de la coexistència que no pot decidir-se ni evitar-se al mateix temps» (Mayol, 1999: 13). «Sense barris, igual que sense carrers, pot haver-hi aglomeració, teixit urbà, megalòpolis. Però no hi ha ciutat» (Lefebvre, *Ibidem*). Els barris són el terreny per excel·lència del desenvolupament de la vida quotidiana, una dimensió tractada com a «residual», «allò que queda» quan s'ha extret per a l'anàlisi totes les «activitats especialitzades, superiors, especialitzades», quan en realitat és la totalitat que ho engloba tot i sutura la pràctica social fragmentada del capitalisme (Lefebvre, 1991:97).

El barri és, per tant, una porció de l'espai social, és a dir, un fragment delimitat d'espai que és apropiat a través de l'experiència dels seus residents. Aquesta apropiació la duen a terme persones que tenen en comú la co-residència i el procés de construcció constant del lloc, concretat en unes pràctiques i relacions socials, generalment de caràcter recíproc, que atorguen coherència al barri com a tal. La pràctica de barri «és una convenció col·lectiva tàcita, no escrita, però llegible per tothom a través dels codis de llenguatge i del comportament», on qualsevol transgressió a la norma genera un joc d'exclusió social front els que són excèntrics i no comparteixen aquells codis (*Ibidem*, 1999: 14). Així, el barri precedeix el seus habitants, però aquests al seu torn el creen cada dia amb les pràctiques que el recorren. D'aquesta manera, el veí i la veïna serien aquells que no són ni íntims ni anònims, sinó simplement socials (Franquesa, 2010:58) i el barri seria aquell terreny fèrtil pel desenvolupament de les formes de sociabilitat espontània, que Michel Maffesoli anomenà socialitat (*socialité*) (1988).

Fins aquí s'ha delimitat el concepte de barri, però s'ha fet bàsicament, generant l'equivalència entre la idea de *barri* i de *veïnat*, que són qualitativa i quantitativament diferents. En l'aspecte quantitatiu, la unitat del veïnat és un nexa de relacions socials constituïdes sobre la base de la proximitat residencial; el barri, en canvi podria ser considerat com la suma o agregat d'unitats de veïnat, que transcendeixen la simple compartició residencial (Ledrut, 1971:126). A nivell qualitatiu el concepte de barri no s'esgota en el concepte de veïnat i implica anar un punt més enllà que el de la simple generació d'un espai compartit que és transforma en lloc, per la força de l'experiència compartida. D'aquesta manera, el barri pot esdevenir una forma d'articular políticament la ciutat, a partir de l'ús que el sotmeten els seus habitants, i la intensitat del vincle social.

## **7.2. El barri com espai de vertebració sociopolítica**

El barri conté unes relacions socials immediates, que a través de la vivència compartida i l'experiència històrica, poden eventualment generar una capacitat comunitària transformadora. Existeixen determinades condicions que, ocasionalment, han convertit la malla comunitària barrial en allò que Emili Salut, durant la Barcelona revolucionària de 1936, definí com a veritables «vivers de revolucionaris» (1938). Des d'aquesta concepció, el barri pot esdevenir un tros de ciutat que generi una formes de vida que produeixin altres maneres de fer i d'apropiació que els instituïts per la geografia del capital. Si les relacions entre veïns poden densificar-se i coagular-se d'alguna manera és compartint un lloc propi des d'on poder articular estratègies que permetin produir i gestionar allò comú (Hardt i Negri, 2011; Laval i Dardot, 2015) des d'un nou ordre polític i social autònom, que permeti l'obertura de rimaies i intersticis a la malla de poder de la ciutat disciplinària.

El barri, doncs, és un lloc, on certes relacions, potencialment, es poden constituir en xarxes, més o menys denses, des d'on impulsar processos d'autoorganització, més o menys estables, que apostin per vindicar certes formes de vida, que articulant contrapoders col·lectius es defensin de les agressions de la geografia del capital i generin alternatives quotidianes de gestió comunitària. Com dirien en aquesta direcció els membres del Comité Invisible : «No es qüestió d'ocupar, sinó de ser territori. Cada pràctica fa existir un territori (un barri) (...) L'autoorganització local, al sobreposar la seva pròpia geografia sobre la cartografia estatal, l'emmaranya, l'anul·la; produeix la seva secessió» (2009: 139-140). Però aquesta pretensió s'ha d'entendre sempre com a projecte no com a essència, amb connotacions utòpiques o millor, tal i com deia Foucault, heterotòpiques (1994).

Tanmateix, cal anar en compte en atorgar-li massa importància a l'adscripció a un lloc donat com a factor decisiu en la construcció de comunitat, doncs una localitat no és correspon necessàriament a una comunitat. La proximitat social no crea espontàniament cap grup social (Di Méo, 1994:259). L'existència de comunitats no implica automàticament l'organització de la comunitat sencera, no és un qualitat donada sinó que ha de ser construïda. Així doncs, el barri apareix no només quan existeix un veïnat o una

comunitat prèvia, sinó precisament quan es camina cap a la construcció d'aquesta comunitat com a projecte col·lectiu. El barri es forma quan:

els seus residents volen forjar una comunitat on el punt de comunió és voler que el lloc on es visqui (el seu barri) sigui un punt important de les seves vides. (...) En fer això generen un reconeixement, i unes relacions socials vinculades al lloc que xoca amb els plans del valor de canvi. I aquesta demanda, així, no s'adreça només al seu barri, sinó que reivindica la vida, i oposa a la lògica del plànol (i del paisatge) i a l'espai mercaderia, l'espai social, l'espai viscut (...) El barri emergeix com una categoria política que implica una politització de l'experiència, de la vida quotidiana» (Franquesa, 2010:78-79).

Així doncs, es corrobora que el barri és una empresa potencialment política (Crenson, 1983). Aquesta articulació com a comunitat política ha estat evidenciada durant diversos períodes històrics, especialment en aquelles etapes d'alta conflictivitat social. Autors com Chris Ealham (2005) han estudiat pel cas barceloní, la importància dels barris ja no només com a epicentres de l'organització obrera en relació al treball assalariat, sinó com a nodes elementals d'una esfera pública proletària no estatal, basada en l'existència de xarxes i formes de sociabilitat que fomentaven la construcció d'una hegemonia pròpia (Agulhon, 2009, Coing, 1966). Una certa «economia moral thompsoniana» (Thompson, 2012) que defensava col·lectivament els interessos comuns obrers i desenvolupava lluites que afectaven a les condicions de (re)producció de la vida, com l'habitatge o l'alimentació:

El movimiento anarquista formaba parte de los barrios de la época desde un punto de vista antropológico. El anarquismo era algo propio, un producto de los barrios, y también algo que construyó su identidad. Hay familias enteras anarquistas y grupos anarquistas que son grupos de amigos y conocidos de barrio. Estaba tan metido en las redes cotidianas de los barrios obreros que era básicamente imposible de reprimir. Había una cultura de barrio previa que tenía mucho que ver con la cultura anarquista y la complementaba, una cultura que justificaba en su código moral el delito económico para llegar a fin de mes y una cultura de acción directa que se remontaba a los años treinta del siglo XIX. El movimiento anarquista atrapó y encauzó la tradición previa de protesta violenta y directa del pueblo de Barcelona (Ealham, 2005).

Si les primeres perifèries industrials, els antics pobles del pla de Barcelona, veieren néixer l'incipient moviment obrer a mitjan segle XIX, les segones perifèries, bastides entre 1920 i 1930, -un exemple paradigmàtic de les quals fou la Colònia Castells-, encara tingueren

una diferenciació sociogeogràfica més definida. La seva composició era més homogènia, sense aiguabarreig social, completament proletària; i els seus usos més restringits, bàsicament habitacionals, doncs els nous assentaments proletaris s'edificaren en llocs força apartats de les fàbriques i tallers, encara al cor dels vells barris obrers i populars del vuitcents. Com bé ha estudiat José Luís Oyón (2008), els canvis productius fomentaren la major precarietat del nou proletariat, la majoria de vegades d'origen migrant i l'acusada segregació entre espai assalariat i espai de residència alimentà una radicalització militant important, i que noves lluites entorn el consum, l'habitatge o el transport, essencials per a la (re)producció de la vida obrera en el territori, agafessin una dimensió més àmplia que anteriorment.

D'altres autors que han treballat sobre la metròpolis barcelonina durant el període esmentat com Pere López Sánchez (1993, 2013), han apuntat que:

El control del espacio era, pues, un punto estratégico para los contendientes en la guerra total que concernía a la relación capital-trabajo. Esa dilatación del antagonismo en el territorio, y también la del corolario más amplio de la ingobernabilidad, señalan al espacio urbano como base de agregación de colectividades y palanca bien conocida para satisfacer las demandas planteadas en cada conflicto; o, simplemente, para consentir la pervivencia de unos modos de vida autónomos, desligados de la malla del poder capitalista (1993: 41).

D'aquesta manera, l'antagonisme anà més enllà de la configuració de les lluites laborals, i aplegà tota una sèrie de maneres de fer i comportaments col·lectius de la vida quotidiana, que es caracteritzaren per la «negació de l'ordre urbà capitalista», articulades com a línies de fuga, com a «desercions proletàries» (*Ibidem*, 1993:12). Per aquest autor, a més, la qüestió central que es plantejava en el tombant de segle era la relació entre la inestabilitat en els llocs de treball i el «gran estancament» de la mà d'obra en els barris populars tradicionals. No obstant, aquell estancament no era res més que *contramobilitat* i *autoterritorialització*, una relativa estabilitat al barri o poca mobilitat en l'espai, que proporcionava als membres de la comunitat obrera recursos i la constitució de xarxes de solidaritat per a fer front a la precarietat econòmica. Això és, una *immobilitat* com a modalitat d'una *contramobilitat* alternativa a la mobilitat forçada de la lògica del capital (López, 1993: 9; cf. Gaudemar, 1981).<sup>60</sup> Als barris es forjà una robusta comunitat obrera i

---

60 A més, cal assenyalar que la idea de barri comporta certa vinculació amb un determinat nivell d'estabilitat residencial, com a una de les precondicions bàsiques de la cohesió comunitària: «No existeix barri sense estabilitat, sense permanència i sense arrelament temporal en un determinat lloc» (Dennis, 1984, *citad a*: Oyón, 2008:283). Així doncs, òbviament, en èpoques d'alta mobilitat residencial, la dificultat de coagulació comú entorn alguna idea de barri

popular, amb fortes normes de reciprocitat i sòlides xarxes locals de suport mutu. D'aquesta manera, la territorialització de les lluites obreres no fou únicament una tàctica defensiva, sinó que suposà, pel moviment obrer català, la pedra angular des d'on emanaren les seves formes d'organització. Contra la producció (per tant desposseïció) capitalista de la ciutat, les lluites obreres territorialitzades contribuïren a l'apropiació col·lectivitzada de l'espai.<sup>61</sup>

### **7.3. El barri com a espai d'apropiació**

La desaparició dels barris com a realitats diferenciades en determinades metròpolis és un símptoma més de la fragmentació, individualització i trencament del vincle social comunitari i al mateix temps de la uniformització i homogeneïtzació de la població en el teixit urbà, fruit de la racionalització neoliberal capitalista de la ciutat. Tanmateix, hem vist la importància del barri com a potencial refugi i marc d'apropiació idoni per part de les classes treballadores. L'entorn de barri segueix constituint per molta gent el marc vital de desenvolupament de l'existència quotidiana i ens podríem preguntar perquè amb una recapitulació dels elements més importants que hem articulats en torn la noció de barri.

En primer lloc, el barri és l'espai urbà que conté la vida quotidiana, una baula entre la persona individual i l'ésser social. Un espai que transcendeix el marc purament familiar, lloc d'iniciació per excel·lència de determinades activitats en el recorregut vital, des de les relacions amoroses o els primers contactes socials i esportius, fins el lleure, la festa o les incipients manifestacions polítiques (Buraglia, 1998). En segon terme, la conformació dels barris populars s'ha d'associar a una experiència històrica determinada, una «intensitat de vida barrial» (Ledrut, 1971) caracteritzada pel manteniment d'una unitat

---

presenta més dificultats que en èpoques de certa estabilitat.

61 Unes dècades més tard, en un cicle de protesta posterior, també Manuel Castells comprovà la importància dels barris com a epicentres del conflicte social. En els seus estudis sobre el moviment veïnal a la dècada de 1970, considerà que l'emergència dels moviments socials urbans era el resultat de la contradicció, pròpia del capitalisme, entre la lògica privada de l'acumulació del capital i la reproducció social de la força de treball. Els barris es convertiren en una base organitzativa sòlida i la major part de les lluites, encara que provocades inicialment per un problema particular, donaren lloc a la mobilització i a la creació d'associacions de veïns destinades a abordar tots els assumptes de la vida diària, des de l'habitatge, a les zones verdes, des de l'abastiment d'aigua fins a l'organització de festes populars (Castells, 1977). Una altra qüestió relacionada és la consideració de les lluites barrials i dels moviments socials urbans com a elements de l'esfera de la reproducció i el consum. Contra la posició ortodoxa marxista que estableix que la realitat del barri pertany al camp de la reproducció necessària i que és en l'àmbit productiu on es dirimeixen les transformacions socials significatives, cal afirmar que els subjectes socials que es reproduïen a si mateixos, encara que no vinguin la seva força de treball a un capitalista, també ocupen un lloc a l'estructura de classes com a treballadors: «No hi ha lluita de classes que no sigui a la vegada una lluita per les condicions reproductives de la classe obrera; i per això, tampoc hi ha lluita per les millors condicions de vida que no sigui lluita de classes» (Evers *et alii*, 1982:27).

mínima de diferenciació espacial i unes formes culturals pròpies, amb les seves relacions de veïnatge, de solidaritat, d'ajuda mútua i de proximitat. En tercer lloc, el barri és una producció col·lectiva en permanent construcció on es cimenta el sentit de comunitat, forjat a base de compartir residència, vinculació quotidiana, trajectes, comunicació, sociabilitats, imaginaris, recursos; unes pràctiques d'apropiació i d'ús de l'espai que el converteixen en un *lloc*; doncs, principalment són les pràctiques socials les que produeixen i recreen el barri.

El barri, doncs, pot constituir una escala d'apropiació geogràfica com a marc d'emancipació. «L'escala geogràfica és política precisament perquè és la tecnologia d'acord amb la qual els esdeveniments i persones són, de forma bastant literal, «continguts a l'espai» (...) En escala, així doncs, són destil·lades les possibilitats opressives o emancipatòries de l'espai, la seva mort però també la seva vida.» (Smith, 2008 [1984]: 229-230, *traducció pròpia, cometes del text*). El barri com a tecnologia escalar pot facilitar l'articulació entre les diverses dimensions de la vida social urbana, materialitzar referents espacio-temporals, catalitzar la sociabilitat i possibilitar la vida comunitària a partir de maneres de fer i imaginaris compartits, xarxes de solidaritat i suport mutu (Willmott i Young, 2010). L'escala de barri com a marc d'apropiació i experimentació per excel·lència i generadora d'un «nosaltres» en procés de construcció permanent.



## 8. Expropiació versus apropiació

Segons els diccionaris, expropiació és l'acció o efecte d'expropiar (Rae, 2001; 2004). Etimològicament, el mot prové del llatí, i es compon del prefix «ex-», que significa «fora o més enllà, amb relació a l'espai i temps»<sup>62</sup>, indicant privació (Rae, 2001); i de «propi», «que és d'una persona o una cosa amb exclusió de tota altra» (Enciclopèdia Catalana, 2004). Com la majoria de mots és d'una naturalesa polisèmica, tot i que en general el significat bascula des de l'ús social comú de manllevar allò que és propi, allò que hom posseeix -la (des)apropriació o (des)possessió-; fins al sentit jurídic, polític i administratiu del dispositiu concret, que permet la transferència de forma coactiva d'un bé de l'esfera privada a la pública en benefici de l'interès general, a través de les lleis d'expropiació forçosa.<sup>63</sup> D'aquesta manera, el significat es balanceja enmig de la distinció entre possessió (de fet, d'acte) i propietat (de dret) que, recordem-ho, ja s'ha establert (*cf.* Nota 14). Ens movem, per tant, en un terreny relliscós sobre el que serà impossible evitar de transitar al llarg de la recerca. Perquè, què és i qui dictamina, finalment, el proteïforme interès general? Com es resol la col·lisió gairebé inherent del dret a un habitatge digne i el dret a la propietat? A més, si considerem que l'origen històric dels mecanismes d'expropiació com a instrument administratiu és protegir la utilitat pública per sobre de la privada, ¿pot passar que durant l'execució del pla es contravingui aquest caràcter públic, precisament afavorint l'interès privat -protegint la propietat privada, generant sòl edificable, venent terrenys públics per a operacions immobiliàries- per sobre del públic -protegir les poblacions socialment més desfavorides o de rendes més baixes-? Ja al 1909, en els seus treballs sobre les expropiacions del sòl de París en l'època haussmaniana, Halbwachs demostrà com aquelles operacions afavorien l'interès particular -el lucre individual-, doncs directa o indirectament repercutien en l'augment dels preus del sòl i en

---

62 Fixe'm-nos que l'expropiació és, en aquest sentit, una acció (a)u-tòpica, doncs posa en suspensió l'espai-temps, que és el mateix que dir que suspèn les relacions socials.

63 Dins el dret administratiu, la primera llei d'expropiació forçosa de l'Estat espanyol fou la llei de 17 de juliol de 1836, i es creà sota ascendència francesa, atorgant tot el poder de decisió sobre el procediment i les indemnitzacions als jutges. Posteriorment es promulgà la llei de 10 de gener de 1879, que malgrat algunes rectificacions, pervisqué fins a la Llei de l'octubre de 1939, una llei feta a mida per adoptar mesures d'excepcionalitat per administrar la victòria franquista, en que l'expropiació es podia realitzar amb una simple declaració del consell de ministres (DDAA, 1995). La següent llei fou la de 16 de desembre de 1954, vigent fins el desembre de 2012, i que s'ha caracteritzat en la utilització del caràcter d'urgència com a mesura ordinària i en la lentitud dels processos (*Ibidem*). De fet, a saber, negativa o positivament, ha sigut la única llei que no es va reformular amb la Constitució de 1978 (Marchena, 2003). I encara, la reforma recent mitjançant la llei 17/2012 dins els Pressupostos Generals de l'Estat de 2013 ha deixat el marc general i ha consistit en certes modificacions tècniques respecte a les taxacions, les indemnitzacions, el finançament, la valorització del sòl i sobretot pel que fa a les grans infraestructures (autopistes, aeroports...). Segons el jurista José Ramón Chaves, els canvis a la llei retallen garanties pels afectats d'expropiació, sobretot perquè canvia la composició de les juntes provincials d'expropiació i deixa en quatre anys el període per sotmetre a retaxació els afectats per un pla d'expropiació (2013).

general, al foment de l'especulació i al creixement artificial de les rendes del sòl (1909; Martínez, 2008:147-148).

L'expropiació sempre és un tema controvertit, i ho és, perquè en definitiva tracta sobre la suspensió del dret de propietat, com hem vist, la clau de volta sobre la que s'assenta tot el mode de producció, la base de l'estructura jurídica capitalista. Administracions, partenariats, immobiliàries, grans i petits propietaris, llogaters, rellogats, ocupes... Negociacions, titularitat, modes de tinença, antiguitat, taxacions (individuals o conjuntes), indemnitzacions, retards, desplaçaments, trasllats, desnonaments... Els processos d'expropiació, -fins i tot, els aparentment més simples- revesteixen una complexitat inherent per la multiplicitat de situacions, temporalitats, perspectives i parts afectades que engloba. Els veïns i veïnes de la Colònia Castells formen part d'un barri, -encara- sotmès a un procés de destrucció, enderroc, indemnització i substitució. Un cas particular d'aplicació del dispositiu concret d'expropiació en la gestió d'un pla urbanístic que en aquesta recerca serà tractat com un estudi de cas dins d'un procés més genèric. Per tant, en l'explicació d'aquest cas d'expropiació també bascularem constantment del sentit particular, al sentit genèric d'expropiació de la ciutat. En aquest sentit, l'expropiació com a mecanisme específic de les administracions és la manifestació concreta d'un fenomen més general d'expropiació, sigui per part de l'estat o del capital, del que alguns autors han anomenat la ciutat popular o proletària (López Sánchez, 1993; Oyón, 2008; Ealham, 2005).<sup>64</sup>

---

64 Popular i proletària s'utilitzen com a sinònims en aquesta recerca, tot i que evidentment no són exactament la mateixa cosa. El proletariat, segons Marx i Engels, és la classe de treballadors assalariats que, privats de mitjans de producció propis, es veuen obligats a vendre la seva força de treball per poder subsistir (1978:136), és la base de la societat, que obté el seu sustent única i exclusivament a partir de la venda de la seva força de treball, i no del guany del capital. Per Castoriadis, seguint a Trotski, el proletariat en si significa ser objecte sotmès a l'explotació material, el proletariat per a si, en canvi, és la classe que ha pres consciència política de l'explotació, el subjecte revolucionari per excel·lència (1978:89). Per tant no és en relació estricta respecte les relacions de producció com es forma la classe proletària sinó en relació a la lluita entre dirigents i executants, al conflicte social i la capacitat d'oposar una «contraorganització» explícita o implícita a l'organització capitalista de la producció (*Ibidem.* 69). El terme ve del llatí «proletarius» que significa el que fa «proles», el que té descendència, i en diferents fases de la història ha estat el nom amb el que s'ha designat a les classes dominades, subordinades, subalternes, els més desposseïts de la societat. En aquesta recerca, distanciant-nos de Marx i Engels, preferim millor parlar de proletariat com a les classes desposseïdes de qualsevol època o de qualsevol mode de producció; que d'obrer, figura específica del mode de producció capitalista en la fase d'industrialització. En aquest sentit, entenem que el concepte de proletari és més inclusiu i omniabarcant (associat al concepte de classe de rendes baixes) perquè va més enllà de l'activitat laboral associada a la naturalesa d'un treball concret (les classes treballadores) (pel tema de la classe o cultura obrera cf. Hoggart, 1957). Ara bé, també s'entén que el mot proletari és un significant antic i en retrocés en el llenguatge contemporani, per això s'ha optat per l'opció de popular, relatiu o pertanyent al poble, simplement perquè és un concepte més comprensible a l'actualitat. Per Agamben, el mot poble, del llatí *populus* s'ha utilitzat històricament tant per designar als «pobres, els desheretats, els exclosos de la política» (1995:39), com per al·ludir a tota la població d'un determinat país. Es tracta d'un altre terme ambivalent i polar, alimentat per la dialèctica entre «el conjunt del poble com a cos polític integral» i el «subconjunt del poble com a multiplicitat fragmentaria de cossos necessitats i exclosos» (*Ibidem.* 41). Una dialèctica que assenyala el conflicte biopolític per excel·lència entre exclusió i inclusió, entre la «zoé i la bios», entre dominants i dominats. A

L'expropiació, per tant, és una «tècnica o aparell de mobilització» (Gaudemar, 1981:23), un «vector de desplaçament d'una jerarquització socialment establerta de la mobilitat» (*Ibidem*: 47). És l'expressió material sobre el territori de l'exclusió d'unes formes de vida i de relacionar-se, que són mobilitzades/expropiades/expulsades -la mobilització crea la perifèria, igual que la perifèria fomenta la mobilització- d'un espai que prèviament s'havien apropiat les classes proletàries, els barris populars. Òbviament, l'expropiació de la ciutat popular, en aquest cas, comporta la destrucció de la mateixa i les formes de vida associades. Per aquest motiu, la dialèctica apropiació (pràctiques urbanes) i expropiació (mecanisme de l'urbanisme com a requisita de la metròpolis) és central per la perspectiva adoptada, però també per la producció de les ciutats. La polaritat conflictiva entre apropiació popular i expropiació capitalista és la matriu constitutiva de la geografia de la ciutat capitalista, doncs l'antagonisme obliga constantment al capital a modificar les formes de dominació (López Sánchez, 1993:96). Un cop més, tornant a Lefebvre, la producció de l'espai és determina en la tensió i pugna entre l'espai concebut-abstracte i l'espai viscut-concret i diferencial (2000:49). «Passar de lo concebut a lo viscut, és transitar del concepte sense vida a la vida sense concepte» (*Ibidem*, 428).

Tot i que des de la concepció urbanística de l'espai concebut sovint s'oblida de que les maquetes tant sols són projeccions fictícies de la realitat, als carrers de les ciutats hi habiten persones de carn i ossos. Aquestes persones, usuàries de l'espai, habitants i vianants, s'apropien de l'espai que travessen, i quan l'utilitzen, d'alguna manera, tenen la capacitat de recrear-lo i transformar-lo a cops d'usos làbils i imprevistos, no adequats segons la funcionalitat del plànol. Les formes de vida que s'apropien i utilitzen l'espai són a la ciutat, el que el *software* és al *hardware* (Sassen, 2011), doncs són les relacions socials les que animen l'entorn construït, les que recreen quotidianament l'urbà mitjançant el seu ús, transformant-lo. L'antagonisme o la insubordinació de classe no tant sols es visibilitza de forma *explícita* en els grans moments d'enfrontaments socials espectaculars (vagues, motins, revoltes i insurreccions) sinó, sobretot, de manera *implícita*, en l'activitat «autònoma i anònima» (Castoriadis, 1979:70-71), en el dia a dia de cada barri de cada ciutat, quan els usuaris de l'espai públic usufructuen l'espai concebut segons la seva disposició. Així, apropiat, «l'espai en si» pot passar a esdevenir «espai per a

---

l'antiga Roma per exemple, aquest antagonisme es visibilitzava especialment a partir de la distinció entre *populus* i *plebs*. (*Ibidem*. 39-56). Quan es llegeixi popular doncs, s'ha d'entendre en el sentit de *plebs*, en el sentit de proletari, allunyant-nos, evidentment, del sentit folkloritzat i despolititzat també atribuïbles al terme (Populisme, Partit Popular...). (Pel concepte de poble en el sentit emancipatori cf. DDAA, 2013; pel concepte de plebs, cf. entrevista a Foucault, Rancière, 1977:92).

si», és a dir, el barri com a «base material d'una comunitat amb aspiracions cap un determinat mode de vida», que serveix per transitar de la reproducció de l'espai a la transformació de l'espai (Lipietz, 1987:79). Un procés que podríem anomenar de realització d'una plusvàlua de valor d'ús, que enlloc de crear acumulació de capital, genera acumulació comunitària i un vincle social més intens.

La pugna silent, però persistent, que tensiona allò social, acorda amb el que Isaac Joseph va identificar com la dialèctica entre disposicions i dispositius (1999); la tensió lefebvriana entre espai concebut i espai viscut i percebut o també amb el que Michel de Certeau va plantejar com l'enfrontament entre lògiques d'acció estratègiques versus modes d'apropiació tàctics (2000: 40-48)<sup>65</sup>. L'estratègia es desplega des d'una instància o lloc de poder, des d'on s'estableixen discursos i sistemes totalitzadors i totalitzants sobre la realitat, amb la capacitat d'articular un conjunt de llocs físics on es distribueixen les forces. L'urbanisme, per tant, parteix d'una posició estratègica des d'on pot dictar les lleis i normes que regularan el funcionament de la ciutat. L'espai abstracte «serveix d'instrument a la dominació» (Lefebvre, 2000:427), on la «prohibició és el revers i la cobertura de la propietat, de l'apropiació negativa de l'espai sota el règim de la propietat privada» (*Ibidem*, 368), d'aquesta manera, l'espai concebut pretén reduir el viscut al visible, al percebut, creant una falsa il·lusió de transparència (Martínez Lorea, 2013:22).

La tàctica, en canvi, és la capacitat que té un usuari qualsevol de subvertir a partir de l'ús -i de les seves «trajectòries indeterminades» (*Ibidem*; cf. Deligny, 1970)-, un espai concebut i produït per una acció estratègica. Els veïns-usuaris hauran de partir d'un marc fixat i establert, jugant sempre a camp contrari, des del qual subvertir-lo, o bé reproduir-lo. Per tant, la tàctica «no té més lloc que el de l'altre (...) és un art del dèbil» (*Ibidem*, 2000: 41), compostat d'ardits i astúcies que conjuguen unes «maneres de fer», a mode de moviments brownians, que subverteixen l'ordre estratègic. Modes d'apropiació subtils i de resistència a la vida quotidiana, que es poden associar al que James C. Scott, en els seus estudis sobre els camperols, anomenà «les armes dels dèbils» (1985, 2003). Certa actitud subreptícia, reticent i escapadissa, de dissimulació, d'absentisme i retards induïts, de submissió fictícia, de falsa acceptació de les normes, de furts i delinqüència, d'ignorància fingida, de difamacions, d'incendis provocats, de petits sabotatges inadvertits... Unes formes *brechtianes* de lluita de classes que no requereixen de

---

65 Més enllà d'aquests exemples, es poden sobreposar també altres dualitats anàlogues com a la de *polis* i *urbs* (Delgado, 1999:192-200), la de societat i estat (Clastres, 2010), poder i potència de Spinoza (*citata a*: Delgado, 1999:193) o entre espais estriats i espais llisos (Deleuze i Guattari, 2000: 483-506).

coordinació ni de planificació i que, en qualsevol cas, eviten qualsevol tipus d'enfrontament directe i obert amb les autoritats (*Ibidem*, 1985:30). I tot i que lògicament, aquestes formes de deserció quotidiana no impliquen explícitament una transmutació revolucionària de l'ordre social ni un atac frontal al poder instituit, d'alguna manera, minen el seu principal fonament, «la definició capitalista de la realitat» (Castoriadis, 1979:73).

La intensitat de la vida social als barris, i més encara els barris populars, sempre és fruit de l'apropiació dels seus habitants, «habitar és habitar-se» (Ibañez, 1997:229), crear «espais habitats» (Pétonnet, 1982), la funció d'habitar és comunicar el ple i el buit (Bachelard, 2000:130). Habitar és la reapropiació de l'espai per part de l'usuari en la seva vida quotidiana, mitjançant *l'autogestió generalitzada* com a resposta a l'expropiació del capital i de l'urbanisme (Lefebvre, 1976 [1970]: 184). Tot projecte revolucionari comporta una reapropiació de l'espai, associada a una reapropiació del cos (Lefebvre, 2000:193). Així, «les lluites urbanes es forgen en la indisciplina social de la quotidianitat dels barris populars (...) sordes, subterrànies, fetes d'una multiplicitat de petits actes (...) que desvien la requisita dels seus objectius. (...) La requisita, quotidianament tergiversada en els barris populars, es metamorfosa en requisita invertida (...) és l'automobilització popular» (Gaudemar, 1981:244).

Però el barri com a espai recorregut i reconegut no és l'únic àmbit propici a l'apropiació i territorialització. També l'urbà com a virtualitat -tot i que potser, a saber, de forma provisòria i instantània-, pot tendir a la *re-apropiació* de la vida, del temps i l'espai que expropia l'estat (Lefebvre, 1976 [1970]: 184).<sup>66</sup> De tal forma, l'urbà és constitueix en camp de possibilitats d'apropriacions insòlites amb la capacitat de subvertir les directrius de les lògiques de producció (López Sánchez, 1993: 56). La ciutat és l'espai privilegiat de la contramobilització popular, doncs com és el lloc de la requisita, també es converteix en el lloc de la deserció (Gaudemar, 1981:245). L'apropiació pertany unívocament al món de l'acció, és sempre una pràctica social, un actuar de determinada manera (López Sánchez, 1993: 104), doncs, és l'apropiació la que constitueix i construeix allò propi i no a la inversa. En aquest sentit és com habitar, ha de ser tractat més com un verb que com un nom (Turner, 1972). Habitar és apropiat-se d'un espai, resistir al procés d'expropiació; i

---

66 En aquest sentit, «la incompatibilitat entre estat i l'urbà és radical. Allò estatal només pot impedir la formació de l'urbà» (Lefebvre, 1976 [1970]: 184).

resistir no és tant sols escapar al control, sinó crear nous espais-temps, crear un nou món (Deleuze, 1995).

Ara bé, tot i que condicioni, no existeix cap marc físic que de per si faciliti i encara menys afavoreixi una determinada sociabilitat. Com dirien Jean Remy i Liliane Voyé «no existeix una relació automàtica i unívoca entre una forma espacial donada i un efecte social particular, però que, tanmateix, existeix entre ells tota una gama de possibles compatibilitats i incompatibilitats (2006: 19). La ciutat horitzontal (Portelli, 2015) no entén de morfologies ni està feta de pedres, sinó d'una materialitat de carn i ossos. En definitiva, l'apropiació i l'expropiació funcionen com a lògiques contraposades i antagòniques, cada una amb el seu règim espacial-temporal propi, per això l'urbanisme és incapaç de produir i governar els codis de l'apropiació. L'espai viscut -recorde'm-ho resulta un camp cec pels urbanistes i per la governança. L'únic que es pot fer des d'aquestes instàncies i des d'aquesta lògica és vincular el vincle, descodificar els codis, deformar les formes de vida i de sociabilitat, i un cop destruïdes les formes comunitàries essencials, llavors si, expropiar el barri sencer, destrossar les cases, les pedres i el marc físic arquitectònic. La destrucció material de les cases, les pedres i els carrers tan sols és un epifenomen de la destrucció social de les formes de vida, les relacions socials i el vincle comunitari.

Para comprender la historia no basta saber cómo son las cosas,  
sino cómo han llegado a ser lo que son.

Franz Boas.

La ciudad es, al menos tras 1789, el lugar por excelencia de la insurrección.

Jean-Paul de Gaudemar.

Las Casitas del Barrio Alto con rejas y antejardín, una preciosa entrada de autos esperando un peugeot. Hay rosadas, verdecitas, blanquitas y celestitas, las Casitas del barrio alto todas hechas  
con recipol

Víctor Jara.

**II.**

**MEMÒRIA.**

La Colònia Castells. La creació d'un barri popular

La Colònia Castells constitueix des del seu naixement el paradigma de suburbi, el que en castellà en diuen *barrio bajo*, una zona pròpia dels seus habitants, els *barriobajeros*.<sup>67</sup> Aquest últim terme, al diccionari, a part dels residents del *barri baix*, també fa referència, indicativament, als «mal educats, als desgarbats en el comportament o en el parlar» (Rae, 2014). L'expressió prové de les experiències higienistes de finals de segle XIX, on el *barri baix* era aquell, normalment perifèric, propi dels migrants i de les classes treballadores.

Com a expressió dels pànics morals de la burgesia, aquelles zones eren habitualment vilipendiades com els llocs per excel·lència de la brutícia, el vici i la immoralitat, els *baixos fons*. Era en barris com aquells on les classes laborioses es convertien en classes perilloses, -com diria Louis Chevalier per París (2007)-; llocs que constituïen, com Friedrich Engels definí pels barris obrers de Manchester, «un caos bigarrado, carente de plan, de casas más o menos rayantes en la inhabitabilidad» (1978[1845]:307). També és pot constatar que el terme anglès, similar però no exacte, el *downtown*, es refereix precisament al contrari, la part principal de la ciutat. I que en català equival a *zona alta*, terme que, en canvi, si s'utilitza en el parlar quotidià.

En qualsevol cas, la Colònia Castells nasqué com un *barri baix*. Baix per l'altura de les cases; baix en els preus -barat- en els materials emprats i en la franja del mercat immobiliari; i sobretot, baix de classe baixa -proletària- perquè, fos en el segle XX o en el XXI, sempre ha sigut un barri de jornalers i persones treballadores. Un *barri baix* que també morí com un *barri baix* -tot i que, això si, atrapat en una *zona alta*-.

---

67 L'expressió *barriobajero* també és definida al «Diccionario de las periferias» un treball interessant produït per un col·lectiu dels moviments socials de base del barri madrileny de Carabanchel. *cf.*<http://carabancheleando.net/>.



## 1. La cintura roja-i-negre

Esta vez, según se ve, se trata de que con esto de la cintura roja se explique el problema de los suburbios que todas las grandes ciudades tienen planteado, suburbios que son habitados casi solamente por proletarios que la inmensa mayoría de ellos son afiliados a los partidos de extrema izquierda, llamados también partidos rojos. Esta situación de que la ciudad burguesa, comercial, bancaria y placentera se encuentre cercada por un cinturón de barrios extremos repletos de socialistas, comunistas y anarquistas, pone los pelos de punta a los portavoces de capitalismo, porque piensan que el día que la cintura se estreche ahogada ahogará a la ciudad que no los deja vivir en su seno, ya que los confina en el extrarradio como unos apestados y unos indeseables.<sup>68</sup>

Aquesta cintura roja, que tan bé glosà la ploma d'un obrer-periodista, ens pot servir com a metàfora eloqüent per assenyalar la creació d'una nova perifèria obrera, que «estrenyia i ofegava» el centre d'una metròpolis en expansió com la Barcelona de 1930, quan just havia assolit el milió d'habitants. Aquella xifra era el resultat d'un procés d'urbanització intensiu que es remuntava a dues dècades abans, amb un pic molt identificable entre 1920 i 1926 durant el període d'entreguerres, dins un cicle constructiu i immobiliari sense parangó fins aleshores.<sup>69</sup> Just en el moment àlgid d'aquell procés, el 1923, es començà a construir la Colònia Castells, un petit barri fet de passatges estrets i cases baixes per a persones de condició obrera.

Com brillant i exhaustivament ha mostrat José Luis Oyón al llarg dels seus treballs (Oyón i Garcia Soler, 1996; Guàrdia i Oyón, 1997; DDAA, 2003; Oyón i Gallardo, 2004; Oyón, 2008), aquest enclavament de les Corts constitueix el paradigma d'un model d'urbanització i un patró arquitectònic que s'estengué per tot el pla de Barcelona, conformant el que esdevindria la segona corona perifèrica metropolitana -o millor, en plural, respectant-ne la variabilitat-, les segones perifèries. Així creixeren -de vegades de forma dispersa- al límit sud del pla Collblanc, La Torrassa i Can Tunis; al oest, Can Baró; a la zona est de Gràcia, el Camp d'en Grassot; al Guinardó, la barriada dels voltants de

---

68 GALFE. «La Cintura Roja». *Acción Cooperatista*, número 683, 5 de juny de 1936. Galfe era el pseudònim de Josep Rovira i Marquès, obrer tèxtil, sindicalista, cooperativista i també periodista autodidacta ( cf. Dalmau i Miró, 2014).

69 Entre 1920 i 1930 la població cresqué un 40%. A partir dels estudis dels permisos de construcció de nova planta entre 1897 i 1936, José Luis Oyón construeix una gràfica que mostra un pic molt pronunciat en l'edificació entre 1921 i 1925. Si durant el tombant de segle el creixement és manté més o menys regular en uns 150 expedients anuals. A partir de 1920, les sol·licituds creixeran fins els 700, pujant fins els 1600 el 1923-24, i tornant a baixar el 1925-26, amb dos crestes més identificables durant els anys 1930 i 1935. (Oyón i Garcia Soler, 1996; DDAA, 2003:14; Oyón i Gallardo, 2004:27).

l'Hospital de Sant Pau i al nord, l'àrea oriental de Sant Martí, la Trinitat Vella i el barri de Can Dragó. Junt amb aquests suburbis de nova creació també hi hagué l'explosió urbanística de barriades una mica més antigues, com el desenvolupament i creixement exponencial del barri del Carmel o el Camp de l'Arpa. El poblament expansiu i accelerat d'aquelles zones densificà el territori, omplí els intersticis i emplenà els buits erms que la urbanització havia anat deixant entre l'Eixample de Cerdà i la primera perifèria industrial formada pels barris tradicionals del vuitcents. La ciutat de 1930, definitivament, ja no era la mateixa que la de 1915 (Oyón, 2008:21).

El període en que domina aquest tipus d'urbanització tant característica, tindria com a moment culminant la construcció dels grups de cases barates del Patronat de l'Habitació el 1929 -a l'època, encara no gaire municipal (López Sánchez, 2013:32-38)-.<sup>70</sup> Aquests darrers barris, totalment segregats de la ciutat i composts de centenars de cases baixes idèntiques, organitzades al voltant de passatges,<sup>71</sup> venien a serialitzar o estandaritzar de forma comprimida el paisatge que, de forma fragmentada anava component la mencionada perifèria barcelonina, gairebé a mode de resum de les dinàmiques urbanes citades. La importància de la Colònia en aquest aspecte és que vindria a ser un exemple pioner d'aquest tipus d'experiències d'habitatge popular, i constituí el projecte d'iniciativa privada més gran de l'època amb una concepció urbanística unitàriament concebuda (DDAA, 2003).

Un element clau de context per entendre l'inici d'aquest auge constructiu fou la neutralitat de l'Estat Espanyol durant la Primera Guerra Mundial, que suposà,

---

70 L'estudi de Pere López i Sánchez (2013) sobre el barri de cases barates de Can Tunis ha desvetllat que en un inici encarregat de portar a terme el projecte fou una institució anomenada el Patronat de l'Habitació -a seques- i no, tal i com durant molts anys s'ha citat, el Patronat Municipal de l'Habitació, que no es formaria fins anys més tard, ja durant el franquisme. Com es pot apreciar, la dinàmica de col·laboració públicoprivada, o allò públic-estatal com a corretja de transmissió dels interessos privats no és exclusiva del neoliberalisme actual, sinó un element constitutiu de la metròpolis capitalista. Ja a l'època referenciada, en plena dictadura de Primo de Rivera, la construcció de les cases barates fou un assumpte públic portat a terme per empreses privades, o en el seu defecte, basada en la concertació públicoprivada amb la cobertura i la formació de tota mena de partenariats «mixtes». En aquest cas concret, es creà un patronat com a òrgan representatiu i dues empreses diferents (ambdues amb el nom de foment) per a portar a terme l'adjudicació (Sociedad Mercantil Anónima Fomento de la Vivienda Popular) i la construcció efectiva (Fomento de Obras y Contratas) (*Ibidem.* 37). El Patronat de l'Habitació disposava d'un Comitè executiu format per lo més «culte, distingit i eficaç» (*Ibidem.* 33), en les pròpies paraules de Milans de Bosch, que encapçalava el comitè com a governador civil. La resta de membres pertanyia a «la flor i nata de bancs i caixes, institucions econòmiques i socials representatives de la indústria, el comerç, la navegació i la propietat» (*Ibidem.* 32). També hi figuraven «el Rector i els degans dels col·legis d'advocats i notaris i el Marquès de la Foronda -el dels tramvies- i el Comandant de Marina i el Governador militar i el Bisbe i el President de l'Audiència i de la Diputació i l'alcalde i alguns regidors...» (*Ibidem.* 32). Un negoci ben lucratiu a costa d'una hipotètica operació d'habitatge social.

71 Chris Ealham ha assenyalat que una visió aèria dels nuclis de cases barates podrien suggerir una topografia més pròpia d'un quarter militar o un camp de presoners que d'un conjunt d'habitatges socials, amb una clara intenció segregadora i disciplinària de cara al control social, inaugurant un cert urbanisme preventiu (Ealham, 2005:42).

immediatament després, l'obertura d'una conjuntura favorable a grans oportunitats de benefici per part del capital -creixement de les exportacions i la demanda tant externa com interna-, però també l'agreujament de la intensitat dels desequilibris socials -una forta inflació que provocà el descens dels sous, l'augment dels lloguers i també de les plusvàlues- (Sudrià, 1994:49-50). En general, l'edificació d'aquest model de suburbi respongué a la creixent demanda de mà d'obra d'una indústria que s'estava modernitzant, electrificant i diversificant més enllà del tèxtil, però sobretot i amb un major pes encara, a la necessitat de treballadors per afrontar les obres de grans infraestructures com les dues primeres línies de metro o el tramvia; la urbanització de vies importants com el carrer Balmes, la Travessera o la Diagonal, la millora i extensió del clavegueram; i el més important, les obres de construcció i urbanització de gran escala degudes a l'Exposició Universal de 1929.<sup>72</sup>

La dinàmica d'inversió privada i de fort endeutament públic originà un fort magnetisme d'atracció i de mobilització de persones, que generà, en una típica lògica circular d'efectes multiplicadors, el subseqüent creixement de la població, amb l'augment del consum i de la demanda total, variable estratègica clau dels cicles de creixement econòmic (Sudrià, 1988). I seguidament, a ritmes espasmòdics, la consegüent re-activació d'un nou cicle d'acumulació. A remolc dels grans esdeveniments i de la febre constructiva, la metropolinització, la segona fase del projecte burgès de la Gran Barcelona encapçalat per la Lliga Regionalista, estava en marxa i també les seves conseqüències explosives. La subordinació del desenvolupament urbà als interessos privats es retroalimentà amb l'aposta urbanística per un model d'expansió urbana il·limitada (Masjuan, 2000), que suposà l'ampliació d'un enorme camp verge per la inversió immobiliària, que ja s'havia inaugurat amb l'annexió dels pobles del pla, a partir de 1897 (Solà-Morales, 1994:152). Finalment, les desigualtats en l'accés al resultat final del producte social s'inscrigueren al territori mitjançant el que es podria anomenar com la «urbanització de la injustícia» (Merrifield i Swyngedow, 1997), amb la proliferació de la segregació urbana, l'amuntegament, l'infrahabitatge, l'autoconstrucció i el barraquisme.<sup>73</sup>

---

72 Com podem veure igual que la utilització públicoprivada dels partenariats o patronats que hem assenyalat, l'us de grans esdeveniments com a motor econòmic i de transformació urbana -el que avui anomenaríem megaprojectes- és un fenomen de llarga tradició a Barcelona. Les dues exposicions universals (1888 i 1929) serviren com un «mecanisme d'atracció, com un dispositiu publicitari» per atreure inversió i realitzar intervencions «epidèmiques» a l'entorn urbà (Guardia i García Espuche, 1994:34).

73 Segons algunes aproximacions, el 1922 hi havia 3.859 barraques que allotjaven a 19.984 habitants (Pons i Martino, *citad a*: Oyón i Iglesias, 2010) i el 1929 amb noranta-vuit nuclis de barraques a la ciutat (Pons i Martino, *citad a*: Tatjer, 2010) el nombre havia ascendit fins a 6.500 (Oyón i Iglesias, 2010: 25).

La situació desencadenà l'esclat i dislocació de la vella ciutat del vuitcents amb l'afluència massiva d'una massa obrera que arribava a la ciutat i que no tenia lloc on aposentar-se ni al centre ni als barris tradicionals densament ocupats i que precisava d'habitació a preus reduïts. Davant l'escassetat d'habitatges, especialment al mercat de rendes baixes (Oyón i Iglesias, 2010:24), les respostes bascularen des del paternalisme fins a l'autoorganització (Tatjer, 2010:37). D'una banda, s'incrementaren les subdivisions al parc d'habitatges existent mitjançant tota mena de fórmules: la subpartició de pisos, l'habilitació de terrats, l'aparició dels passadissos;<sup>74</sup> i esdevingué molt habitual l'existència de rellogats a cada casa.<sup>75</sup> Per l'altra, s'originaren barriades senceres de casetes, algunes mitjançant l'autoconstrucció, on s'allotjaven totes aquelles persones, moltes d'elles de caràcter jornalero, que s'establien a la ciutat en busca d'una feina que els permetés garantir la supervivència. L'afany especulatiu, la recerca de l'abaratiment al màxim de les despeses de construcció -materials econòmics, murs i estructures precàries-, l'ocupació intensiva horitzontal del sòl, unida a l'escassa capitalització d'alguns propietaris, foren les fórmules més habituals d'optimització dels beneficis per part dels constructors, en una pràctica que es podria anomenar com a «minifundisme immobiliari» (Fernández de Retana, 1992:56). Una especulació primitiva caracteritzada per la hiperocupació horitzontal de la parcel·la i l'abaratiment exponencial de les despeses de producció» (*Ibidem.* 52).

El problema de l'habitatge tan sols feu palès l'esclat de les contradiccions d'un model de ciutat, agreujat per la inacció absoluta de les administracions,<sup>76</sup> i les falles del somni burgès capitalista que volia impulsar la Lliga Regionalista. Un somni, que com presagià el poeta Joan Maragall en un article ja el 1908 -un anys abans de l'anomenada setmana tràgica- podia convertir-se en un malson espectral, «un fantasma de ciudad futura que turba la paz de nuestra noche, y nunca más podremos vivir sin sobresaltos» (Maragall, 1961:744). Les paraules de Maragall eren una referència apologètica als efectes de l'expressió urbanística d'aquell somni burgès, el Pla Jaussely, que pretenia assajar a escala metropolitana la implementació de la taylorització de la ciutat. L'afany d'organitzar la ciutat com un gran taller o fàbrica, o el que és el mateix, l'intent de racionalització

---

74 Per referències sobre els passadissos (cf. Fernández de Retana, 1992; Tatjer, 2003).

75 Es calcula que el 1922 hi hagué 75.000 rellogats a la ciutat, i el 1927, segons dades de Jaume Aiguader, uns 100.000 (Oyón, 2008: 176).

76 Des de la primera Llei de Cases Barates el 1911 fins la segona, el 1921, només es construïren des de l'administració pública una casa per cada 540 famílies (Aiguader Miró, 1922, *citada* a: Masjuan, 2000: 142). Pels efectes i iniciatives concretes derivades de la primera llei de Cases Barates (cf. Tatjer, 1997; Hernández, López i Cobeta, 1997; Dalmau i Miró, 2010:317-320). Per un estudi general sobre la evolució de les polítiques d'habitatge obrer (Tatjer, 2005). Per estudis específics sobre els grups de Cases Barates «municipals» (Domingo i Segarra, 1999; López Sánchez, 2013; Portelli, 2015).

capitalista de la mateixa, tingué la seva plasmació manifesta en aquest pla i el seu imaginari, una continuació en matèria d'interconnexions del Pla Cerdà, que havia d'articular el nou artefacte urbà, la Catalunya-Ciutat i que es concretaria parcialment en el Pla d'Enllaços de 1917 (Topalov, 1990: 65; López i Sánchez, 1993: 60-68).

Però la cintura roja no era una figura espectral ni merament urbanística, i efectivament, el fantasma maragallà acabà per prendre cos, el malson es feu realitat. L'activitat constructiva convulsa d'aquells anys anà aparellada amb una no menys convulsa lluita social.<sup>77</sup> Just un mes després de que es demanessin els permisos per la construcció del primer projecte per a la Colònia Castells, exactament el diumenge 10 de març de 1923, eren assassinats a trets els sindicalistes Salvador Seguí i Francesc Comas i Pagès, conegut com a *Paronas*,<sup>78</sup> en una emboscada al barri del Raval de Barcelona. Eren dues morts més entre les 424 víctimes mortals, -sense comptar els ferits-, que deixà el període (Pradas, 2003: 268),<sup>79</sup> això si, molt significatives. La mort del «Noi del sucre» simbolitzà un dels punts àlgids del període batejat com a «pistolisme», on l'enfrontament sagnant entre patrons i obrers, entre el Sindicat Lliure i el Sindicat Únic, certificà la voluntat de les classes directores de tallar de sota-rel l'articulació d'un sindicalisme de masses. El mes de setembre d'aquell any el general Primo de Rivera perpetrà el cop d'estat, la Confederació Nacional del Treball resultà un cop més il·legalitzada, i les seves possibilitats de creixement condemnades a la clandestinitat.<sup>80</sup> L'eliminació dels militants amb més capacitat de vertebració, l'enduriment de les postures patronal i l'ascensió al poder de la dictadura atieren l'antagonisme i foren elements determinants per comprendre el procés de radicalització de les generacions més joves de militants. Uns militants que acabaven d'arribar a la ciutat i que s'assentarien en els nous barris perifèrics com la Colònia Castells. D'aquesta manera, la cintura roja es convertí definitivament en la cintura roja i

---

77 Les vagues i conflictes laborals s'intensificaren passant d'una mitjana de 53.356 vagues a l'any entre 1910 i 1917 a 142.710 conflictes anuals en el quinquenni de 1918 a 1923 (Pradas, 2003:38).

78 Sobre Salvador Seguí «El noi del sucre» (cf. Salut, 1938; Foix, 1974; Cruells, 1974; Huertas, 1974; Vega, 1994).

79 Segons Pradas, entre 1918 i 1923 foren assassinats 168 sindicalistes i anarquistes, 3 advocats, 76 obrers de filiació desconeguda, 40 patrons, 29 encarregats, 30 agents de l'autoritat, 6 obrers amb posicions antisindicals, 42 pistolers del sindicat lliure i 30 en la categoria d'altres (2003: 268).

80 Entre 1918 i 1919 als barris obrers catalans es respirava un ambient clarament pre-revolucionari. La influència de les revolucions russa i ucraïnesa avivaren les esperances del proletariat autoorganitzat, i per molts, la revolució revestia un caràcter imminent. Les onades vaguístiques foren el combustible necessari pel creixement de les organitzacions obreres i la constitució d'una gran central sindical que aconseguí articular tots els sectors sindicals i societaris després de molts intents fallits previs. La CNT al 1915 tenia 15.000 afiliats a Catalunya; el juliol de 1918 ja comptava amb 73.860, i el 1919 arribà a la xifra de 427.000 militants. El 1918 es celebrà el Congrés de Sants de la regional catalana, on es creà la fórmula dels sindicats únics d'indústria, que substituïren les antigues organitzacions professionals i que foren claus en l'èxit de la vaga de La Canadenca de l'any posterior (cf. Peirats, 1971; Buenacasa, 1977; Gabriel, 1981; Marín, 2010; Termes, 2011). Per una visió des de dins del període (cf. Sanz, 2013).

negre, inaugurant el temor a lo perifèric, esperant, com proferia Rovira a la cita, «el día que la cintura se estreche airada ahogará a la ciudad que no los deja vivir en su seno» (*Ibidem.*).

## 2. El naixement d'una colònia obrera

La Colònia Castells fou projectada el 1923 en uns terrenys de poc més d'una hectàrea, adjacents a la Riera de Magoria, just al costat d'una fàbrica d'hules, xarols i vernissos propietat de la família Castells. Aquesta contigüitat en l'espai i en la nomenclatura, així com la utilització del terme «colònia», sovint han generat confusions respecte als orígens del barri. Per aquests motius, una idea molt estesa entre l'imaginari popular ha tendit a associar la construcció de la Colònia amb l'antiga fàbrica. Des d'aquesta perspectiva, la barriada s'hauria construït per allotjar els treballadors de la mencionada indústria i es podria enquadrar en l'estudi de les colònies industrials, aquells complexos habitacionals que servien per allotjar-controlar els treballadors d'una fàbrica annexa tant típiques de les valls fluvials a Catalunya (cf. Terrades, 1994).

Però la toponímia no ens pot portar a l'engany. Aquesta interpretació ha estat refutada després d'una mínima recerca documental efectuada per l'equip dirigit per Oyón en l'estudi sobre la barriada (DDAA, 2003). En primer lloc, la data de construcció de la Colònia Castells és bastant posterior a les dels complexos al·ludits que daten de finals del XIX. En segon lloc, com veurem, l'estudi de l'evolució de l'estructura de la propietat permet entendre com la fàbrica i els terrenys on s'enclavà la Colònia pertanyien a dos branques diferents d'una mateixa família, fins i tot, enfrontades entre elles. I finalment, la utilització del nom de «colònia» a conjunts residencials no necessàriament vinculats a cap fàbrica nodriu, estava molt estès en el període d'entreguerres que ens ocupa (*Ibidem.*).<sup>81</sup>

Però, quin és l'origen d'aquella fàbrica? Com era el territori al tombant de segle? Què hi havia en aquells terrenys abans d'ubicar-hi la Colònia? Per posar-nos en antecedents, cal dir que la instal·lació fabril, situada entre la riera (actual Carrer d'Entença) i el camí de la Travessera (Travessera de les Corts), ja existia des de molt abans, el 1859, a nom de Josep Bonafont i Capella, que hi fabricava xarols i pells adobades. Després de fer fallida el 1874, Manuel Castells i Carles, un empresari xarolista comprà la finca i hi començà a produir hules i teixits encerats. El febrer de 1878 l'Ajuntament de les Corts aprovà un plànol d'urbanització que projectà les línies mestres dels terrenys, el carrer Jordà (avui de

---

81 Exemples d'aquest tipus d'urbanització d'habitatges sense tenir necessària relació amb algun projecte industrial serien: la Colònia Cantí, la Colònia Agrícola, la Colònia Taxonera o el barri de la Trinitat. Per veure un exemple de l'ús de "colònia" com a projecte d'urbanització d'habitatge (cf. Checa, 1999). Això no vol dir, però, que no es puguin establir certs paral·lelismes entre les dues tipologies, el fenomen fabril i la concentració urbana, el relatiu «aïllament» o la concentració de persones treballadores i la consideració de la població com a potencial mà d'obra. Per un estudi de les característiques generals de les colònies fabrils (cf. Terrades, 1994; Enrech, 2002).

Montnegre) i perpendicularment, un primer carrer Castells que travessava la finca des de dalt de Travessera fins al límit sud-est de la propietat. Manuel Castells morí el 1904 i deixà l'herència a la seva dona, Maria Juncosa, la fàbrica passà a anomenar-se *Vídua de Manuel Castells*. El 1911, al cap de set anys, també morí ella, la propietat fou dividida en dues parts, a banda i banda del carrer Jordà-Montnegre, i quedà repartida entre els dos fills Agustí i Manuel Castells Juncosa. El primer heretà els terrenys i la fàbrica d'uns 3.500 m<sup>2</sup>, amb l'entrada principal pel número 18 de la Travessera; i el segon, els camps que hi havia a sota. Però Manuel morí prematurament l'any següent, el 1912, i la finca fou llegada a la seva vídua Maria Dolors Barnola i Grau en usdefruit i en herència a la seva filla, Maria Castells (Portavella, 1999; DDAA, 2003; Tatjer, Vilanova i Insa, 2005).

Cap a 1915, doncs, mentre la part inferior quedava sense urbanitzar, a la part superior s'hi consolidà una incipient urbanització vorejant el carrer Castells, un tram d'uns cinquanta metres de llarg que servia de passatge d'entrada posterior a la fàbrica.<sup>82</sup> Al primer número d'aquesta via, fent cantonada amb Montnegre, hi havia el domicili de l'industrial, una torreta rodejada de 240 m<sup>2</sup> de jardí. Més tard, el 1919, el mateix propietari se'n construí una altra a la parcel·la contigua, també envoltada de jardí. A l'altra banda del carrer, amb un pati tocant a la banda de Magòria, els Castells vengueren dues parcel·les a d'altres propietaris, que construïren dues cases més, una de planta baixa i pis, i l'altra de baixos i dues plantes, amb set habitatges.

Aquesta era la situació de la zona durant els anys de la Gran Guerra, els terrenys de la futura Colònia encara per colonitzar, segurament utilitzats com a horts i camps de conreu, amb la riera com a eix vector. Aquí i allà masos aïllats rodejats de camps, la progressiva proliferació d'instal·lacions industrials de tota mena (indústries, bòbiles...) i isolades institucions religioses. Una composició molt típica del paisatge d'aquella franja de territori amb una urbanització dispersa dominada pels camps entre el poble-barri de les Corts -concretament l'Eixample de les Corts noves- amb la zona de la futura Diagonal,

---

82 La fàbrica d'hules, vernissos i secants propietat d'Agustí Castells seguí una trajectòria molt típica de la petita i mitjana empresa catalana i cresqué o esllanguí al ritme dels cicles industrials. A part de les instal·lacions cortsenques, també tingueren una botiga al centre de Barcelona, al carrer Portaferrixa. L'any 1932 l'empresa passà a ser propietat de la vídua d'Agustí, canviant un cop més el nom i esdevenint societat anònima pel de *Viuda d'Agustí Castells & Cia S.A.* El 1919 s'electrificà i el 1940, just després de la guerra, n'esdevingué propietari un tal *Rafael Canela y Payés (Successor de la Viuda d'Agustí Castells & Cia)*, que va mantenir la producció d'hules i vernissos, i durant la dècada dels cinquanta canvià la denominació per la de Rafael Canela Payés S.A. Fins que el 1964 es constituí una societat de nom *Everca S.A* que n'assumí la titularitat i deixà la producció de vernissos, que ja no es fabricaven degut a l'aparició del plàstic. A partir de llavors, l'empresa es dedicà només a la fabricació d'hules, papers plastificats i teles plastificades, amb vint-i-cinc treballadors en plantilla. També llogaren part de les instal·lacions a altres dues empreses (Tatjer, Vilanova i Insa, 2005). Per informació més detallada es pot trobar tota la documentació sobre la trajectòria de l'empresa a l'Arxiu Municipal del Districte de les Corts.



encara sense urbanitzar, i els límits -encara indefinits- de l'Eixample de Barcelona, caracteritzats per la proliferació d'institucions com la presó Model, el Quarter d'Alcàntara o l'Hospital Clínic, les vies de l'avinguda Roma i les grans fàbriques tèxtils, l'Espanya Industrial a Sants i el primer Can Batlló (l'actual Escola Industrial) al carrer Urgell com a infraestructures de referència geogràfica.

### **2.1. Els orígens: Especulació, cases barates i material de rebuig**

Vicente J. Fenollosa «desea construir veinte casitas en un terreno sito en la calle Montnegre cerca de la riera Magória» amb la intenció de «construir una Colonia Obrera».<sup>83</sup> Així s'expressava el 21 de febrer de 1923, la sol·licitud del primer permís d'obres del que seria la Colònia Castells, en la finca de més d'una hectàrea, concretament d'11.536 m<sup>2</sup>, que restava sense urbanitzar a la part inferior del carrer Montnegre. Fenollosa, constructor, actuava en col·laboració amb Maria Barnola, la vídua de Castells i el seu nou marit, Ricardo Martínez Torres. Serà la única ocasió, a més, que aparegui el terme colònia explícitament en tot l'expedient. Segons reflexa el document esmentat, el primer projecte, que anava firmat per l'arquitecte Josep Capdevila, pretenia construir vint cases de 30 m<sup>2</sup> útils amb un pati al davant de 7,5 metres. Les edificacions havien de ser d'una planta interior de 6 metres d'amplada de façana i planta quadrada dividida en quatre parts, tres habitacions i un menjador-cuina, més un petit pati posterior, de poc més d'1 metre, al fons, amb el lavabo.

Però aquell primer projecte aviat patiria modificacions per la pròpia iniciativa dels constructors. El mes de març ja sol·licitaren un canvi per augmentar fins a 117 les cases a edificar. En poc més d'un mes, sense adduir-ne els motius, la promoció s'havia multiplicat per sis. El permís es concedí el 7 de juny de 1923 i per la seva mida, constituïa més una excepció que una norma en l'impuls constructiu d'aquells anys, normalment fet de projectes de mides més modestes (DDAA, 2003: 37).<sup>84</sup> El nou projecte delineava el que seria el traçat de la futura Colònia, tres passatges d'uns 100 metres de llarg per 2,5 metres d'ample paral·lels amb Entença amb un passatge transversal de 5 metres que els unia. Les cases s'havien reduït un metre, fins als 5 metres d'ample, tot i que conservaven els 6 metres de profunditat, modificació que significà la reducció interior de 27 m<sup>2</sup> de superfície útil. El jardí davanter es quedava amb 3 metres i el pati posterior es mantenia

---

83 Expedient 1000. Llicències d'obres particulars. Nova Planta, Foment, 1923. Arxiu Municipal Administratiu de Barcelona.

84 Colonia Castells. Permís d'obres definitiu. Foment 1000, 1923. Arxiu Municipal Administratiu de Barcelona.

igual amb 1 metre. Totes les cases havien de respondre al mateix patró, menys tres habitatges més grans que donaven al carrer Montnegre. Així doncs, veiem que des de l'inici, la intenció de la vídua i els seus associats fou l'extracció de rendes immobiliàries de la franja més econòmica del mercat de l'habitatge, un mode d'especulació *familiar* que quedà inscrit al territori amb els noms dels carrers -Castells, Barnola i Maria-<sup>85</sup> el del pare, la vídua i la filla respectivament. El projecte aprovat hipotetitzava una densitat per 700 habitants per hectàrea, una compressió increïble i semblant a la de l'Eixample, agreujada, en aquest cas pel caràcter horitzontal de la promoció (*Ibidem.*).

Les obres començaren l'estiu de 1923, però a l'agost, amb dues cases del primer passatge semiacabades, cinc propietaris de la zona, amb l'industrial Agustí Castells al capdavant, enviaren un escrit de queixa a l'Ajuntament, en el qual sol·licitaven la paralització i l'enderrocament immediat de les edificacions construïdes, denunciant la inadequada col·locació dels ciments i la mala qualitat dels habitacles que «dan la sensación de que se va a construir un campo de barracas en lugar de casas baratas» (*citad a: DDAA, 2003:38*). Els motius de la denúncia es poden llegir entre línies a la denúncia interposada, la por al descens de les rendes de localització degut a la proximitat d'un nucli d'habitatges com aquell: «el inmenso prejuicio que ocasionaría a aquella barriada la presencia de un campamento de barracas con sus habitantes algunas veces poco deseables» (*Ibidem.*) Des dels fonaments, doncs, la Colònia Castells ja fou objecte i material de rebuig per part dels propietaris de la zona, inclús com hem vist per part del cunyat de la propietària, el germà gran de la família Castells.

Com a conseqüència de la denuncia, les obres es paralitzaren immediatament. Els inspectors trobaren diverses irregularitats: l'existència de finestres cegues, uns fonaments que sobrepassaven els límits del futur carrer d'Entença, així com l'escassa llum interior degut a l'alçada insuficient dels immobles (les cases feien 3,10 metres quan havien d'arribar als quatre per normativa). Els primers defectes foren corregits de seguida, no així l'alçada, davant la qual els constructors sol·licitaren fins a dues vegades, que quedessin subjectes a una excepció amb l'argument del caràcter econòmic de la promoció i la voluntat d'acollir-se al Reglament de Cases Barates de 1922. Les propostes foren rebutjades i passaren uns mesos entre recursos i instàncies amb les obres aturades.

---

85 Aquest últim passatge, molt més tard al desaparèixer el carrer Castells de la banda de la fàbrica, canvià el nom pel de passatge Castells, mentre l'antic passatge Castells es convertí en el carrer Castells.

Després d'aquests contratemps, d'instàncies i recursos, el mes de novembre es reprengueren les obres.

## **2.2. El procés de construcció i l'estructura de la propietat**

Només amb un simple cop d'ull, sense necessitat d'acudir als registres, el resultat final de la morfologia del barri, ja ens indica un procés irregular i desigual de construcció. Si bé al llarg del primer passatge Castells -anomenat passatge Maria a l'inici-, i en algunes cases del de Barnola baixant des de Montnegre, hi havia trams amb series de casetes idèntiques, a la resta del barri, la dissimilitud absoluta entre les cases serà la tònica dominant. L'explicació d'aquestes diferències és atribuïble a la naturalesa del propi procés constructiu, i aquesta circumstància es constata en el mateix procés d'estructuració de la propietat.

Segurament, com s'ha avançat, les obres començaren pel llavors passatge Maria i el de Barnola, per l'àrea que tocava al carrer Montnegre i aquest fet explicaria la repetició exacte del patró arquitectònic de cada casa amb la seva mida minúscula i el respecte a les volumetries del projecte inicial. Però no passà el mateix amb la resta d'edificacions, que tot i respectar l'alineació primordial, destaquen precisament per una bigarrada heterogeneïtat. I això succeeix perquè ja des de l'inici, la propietat començà a vendre parcel·les a d'altres propietaris i promotors, probablement per falta de capacitat d'inversió; i finalment, una mica més endavant, també solars a famílies o unitats domèstiques particulars.

El resultat fou que la família constructora propietària tan sols acabà construint poc més d'una cinquena part del barri, i l'estructura de la propietat s'anà segregant gradualment. Atenent a les sol·licituds dels constructors a l'expedient de construcció, es comprova com, hipotèticament, abans del final de les obres ja hi havia compromisos establerts amb famílies per tal de que anessin a habitar a la barriada (*Ibidem.* 39). Així, mentre s'anaven venent parcel·les, progressivament s'anaren construint els altres carrers, la resta de Barnola i el carrer de Castells, les zones que concentrarien més propietaris-residents del barri. La venda de parcel·les es solia realitzar amb el pagament d'una entrada pel valor de la meitat del solar i la resta, en terminis trimestrals (*Ibidem.* 47). La consulta de l'hemeroteca desvetlla força moviments de compra-venda a la Colònia al llarg d'aquells anys, moltes encapçalades per l'al·lusiú, preu de «Ganga»: per exemple el març de 1925 es venia la casa del número 55 del carrer Castells per 5.000 pessetes i un mes després se'n

oferien dues, al número 44 per 18.000 pessetes.<sup>86</sup> O ja el 1928, «se vende casita con piso en la Colonia Castells, recién hecha barata buena renta, razón en el 95».<sup>87</sup>

Poc després de reiniciar les obres de la Colònia, el febrer de 1924, Vicenç Piera i Galtés, un industrial amb un ascendent molt arquetípic de les Corts, demanà el permís per aixecar un altre passatge a l'anomenat Camp del Soldat, un solar adjacent al dels Castells-Barnola, de la seva propietat. Així nasqué el Passatge de Piera, el darrer impuls en la urbanització del barri. El projecte mantingué el caràcter econòmic dels habitatges veïns, però en millorà substancialment alguns aspectes. Es planificaren quaranta casetes -tot i que se'n construïren poc més de la meitat- de 34 m2 amb un patí frontal i un d'interior de 33 m2, arrencades a banda i banda d'un passatge una mica més ampli, -de 5 metres-, que els del barri adjacent. De la mateixa manera que els constructors de la Colònia, però amb menor mesura, Vicenç Piera també vengué alguna parcel·la a propietaris rendistes i a propietaris residents.

Entre 1924 i 1928 el traçat del barri s'acabà de consolidar i la majoria de cases ja estaven en peus, tot i la permanència d'alguns solars buits entremitgeres. La diversificació de propietaris també comportà la construcció d'alguns edificis, més o menys irregular, de dues plantes als carrers Barnola i Castells, i fins i tot, de dos immobles de tres plantes a la cantonada entre Castells i Montnegre. Aquest procés desigual d'edificació implicà una gran heterogeneïtat en els resultats arquitectònics i en els mètodes de construcció, des dels mètodes més serialitzats de les grans famílies propietàries (Castells/Barnola, Piera), a l'edificació concreta d'immobles de pisos per llogar per part d'alguns propietaris, la construcció per habitatge dels propietaris-residents, fins a l'autoconstrucció de les cases.<sup>88</sup> Per tant, i el que és més important, des de l'inici, hi haurà una multiplicitat de situacions en la tipologia de tinences i d'actors, i en la variabilitat d'usos, que determinarà una desigualtat estructural gairebé endèmica entre grans, mitjans i petits propietaris que mai visqueren al barri (un total de quatre, que disposaven de tres o més solars; i deu

---

86 *La Vanguardia*, 1 de març de 1925; *Ibidem.*, 17 d'abril de 1925.

87 *LV*, 18 d'agost de 1928.

88 Cal tenir en compte que les reduïdes dimensions de les cases implicà en molts casos l'autoconstrucció d'estructures als terrats i l'aixecament massiu de pisos a partir d'envans i sostres d'uralita. Al marge de les cases idèntiques, la diferenciació edificatòria també deixà alguna mostra del que podríem anomenar com una arquitectura popular i autogestionada d'autoconstrucció (cf. Turner, 1972, 1977; De Carlo, 2013), prou imaginativa com per a incorporar a mode decoració unes rajoles ornamentals de les antigues obres del metro, al número 123 o 16 (numeració actual) del carrer Castells, amb les sigles GMB (Gran Metro de Barcelona) esgrafiades, dissenyades del pintor valencià Francesc Aguar. Amb diferència aquesta era la casa més fotogràfica de la Colònia i davant la qual, molts visitants esporàdics es preguntaven si estaven davant un cas rar de modernisme. Fins i tot, es pot assenyalar que segons la veïna resident a la mateixa, la casa era patrimoni nacional fins que s'afectà el barri (Entrevista veïna del carrer Castells, 26 de maig de 2009, Font: <https://www.youtube.com/watch?v=Ia48ly9Se9Y>).

propietaris que en disposaven de dues el 1930); petits propietaris que residien a la casa (uns 35, el 25% del total, a la mateixa data) i els llogaters i d'altres usuaris-habitants en situacions més o menys irregulars (que concernia entre el 75 i 80 % de les cases) (*Ibidem.* 47-55). Aquestes diferències de tipologia es reproduiran també, com veurem, en una certa jerarquia entre residents dels diferents carrers, disminuint en l'imaginari social i en l'escala simbòlica a partir del passatge Piera, el de més «estatus», fins arribar al passatge Maria, on des de l'origen sempre hi habitaren les famílies amb rendes més baixes. Fins al punt, per exemple, que tant a nivell històric com en la vivència quotidiana, trobem que alguns habitants del passatge Piera, en molts casos, han negat sempre i neguen a dia d'avui la seva pertinença a la Colònia en el sentit estricte. En contrast, les casetes idèntiques del passatge Maria anaren dirigides als sectors jornalers més pobres que pagaven un dels lloguers més baixos de la ciutat, un lloguer mensual d'unes 35 a 40 pessetes al mes (*Ibidem.* 50-51). Aquesta diferència ha perviscut fins els nostres dies, essent sempre també el passatge amb més rotació i mobilitat d'habitants.

### **2.3. Una perifèria entre dos centres**

La història de la Colònia Castells, doncs, cal situar-la al bell mig d'un llarg procés de producció, de pugna i de reconfiguració de l'espai. Un episodi més d'aquesta història d'amor i desamor entre el centre i les perifèries, que ens ha portat a l'estructuració actual de la metròpoli barcelonina. Com hem vist, la urbanització d'aquesta mena de barris fou una traducció sobre el territori concret de les contradiccions d'un cicle econòmic expansiu. Ara bé, quin fou el context o el marc de producció d'aquella realitat? Quines foren les condicions d'emergència concretes d'una barriada d'aquestes característiques en una ubicació com aquella? L'àrea compresa entre Sants, l'Eixample i les Corts visqué un procés d'urbanització força intens durant aquella etapa. Si bé, com hem vist, la zona ja contenia indicis d'industrialització dispersa al llarg del segle XIX, amb prats d'indianes (prat d'en Rull), rajoleries (bòbiles com la de Can Feu, Amat o Can Macians), establiments de productes químics com el Vidriol (*Llopis & Cia*), adoberies, fàbriques tèxtils (*Serra & Cia*, Castells, Batlló, fàbrica de botons de M. López) i destil·leries (Can Déu); des de principis de segle vint fins a 1936, la presència industrial augmentà d'una forma exponencial. Si el 1904 les fàbriques eren una trentena enmig d'un entorn bàsicament rural, el 1930 ja n'hi havia localitzades 150, i la majoria s'havia electrificat. La producció s'havia diversificat amb la fabricació de tota mena de béns de consum (cuines, objectes de vidre, cintes, mitges, botons, estilogràfiques, raspalls de dents, llibres, ganivets...); hi

hagueren canvis en la introducció de materials (alumini, galactita, cel·luloide...); i es produïren transformacions en la estructura empresarial amb l'aparició de la forma jurídica de Societat Anònima i l'entrada de capital estranger (Tatjer, Vilanova i Insa, 2005). El 1933 el nombre augmentà fins a les 300 empreses, quan les Corts ocupava el quart lloc en importància en el rànquing d'industrialització darrere Sant Martí, Gràcia i Sants (Nadal i Tafunell, 1992:286).

Així doncs, podem suposar la formació d'una incipient perifèria industrial al llarg de tota l'àrea que arrencava des del nucli tradicional de les Corts, amb el Forn de Vidre de les Cristalleries Planell com a punt de referència. Un paisatge jalonat de bòbiles, prats d'indiana, però també de velles masies, institucions sanitàries com l'institut frenopàtic (1867) i institucions religioses com el convent de monges de Loreto (1867), l'Hospital de Sant Joan de Déu (1867), l'asil del Bon Consell (1875), la Casa de la Maternitat i Expòsits (1884), l'Hospital de Sagrat Cor de Jesús (1885), l'escola-taller de l'Infant Jesús per a infants pobres (futur escola del Pare Manyanet, el 1883) o l'asil de Sant Rafael (1888). La presència d'instal·lacions esportives com l'antic camp del FC Barcelona, construït el 1922 entre la Travessera i Numància, fins a connectar amb el nucli vuitcentista popular i fabril del Camp de la Creu -a l'altra banda de la riera de Magoria-. I d'aquesta, a les perifèries industrials ja al·ludides entre l'Eixample i Sants.

La hipòtesi més plausible pel naixement de la Colònia, doncs, és que al desenvolupament d'aquest teixit de producció s'hi intercalés la formació d'enclavaments residencials econòmics per nodrir la demanda de mà d'obra a les indústries, una mena de perifèries residencials o barris dormitori per a treballadors, sense pràcticament cap equipament (Oyón, 2008: 129; DDAA, 2003:87). És en aquest sentit que cal explicar el procés de formació del barri i d'altres zones de cases baixes de la zona, moltes d'elles ja desaparegudes, que nasqueren en els intersticis d'aquesta geografia difusa abans, però sobretot a partir de la «febre constructiva» de 1920. entre elles, cal citar els passadissos de cases del passatge Roca al Camp de la Creu o un altre ja desaparegut al carrer Montnegre davant del passatge Piera; cap al nord-oest, el conjunt del carrer de l'Aviació i tota l'àrea compresa entre Morales, Déu i Mata i Taquígraf Garriga; cap al sud, el nucli -ja enderrocat- de Can Passeras una mica més avall d'Entença; o els passatges encara existents de Planell, d'Albert Piñol o de Tubella. O també, l'aparició d'algun nucli d'autoconstrucció i barraquisme. La construcció d'aquestes barriades vingueren a perfilar

el caràcter perifèric i obrer d'aquesta zona de la ciutat fins almenys el final de la dècada de 1950, entre el nucli consolidat de les Corts i la dinàmica d'una metròpolis en expansió.

#### **2.4. La gent de la colònia: els colons**

«Esto era una isla, (...) éramos como colonos».<sup>89</sup> El mot colon prové del llatí *colonūs*, derivat de l'arrel del verb *colo* (habitar o cultivar) amb tres significats principals.<sup>90</sup> El primer, el més usual actualment, aniria associat al sentit colonial d'una persona que ocupa un territori; el segon, deriva de la simple condició d'habitant d'una colònia; i el tercer, en desús, remetria al camperol que arrenda una terra per treballar-la i normalment, viure en ella -una figura semblant a la del masover-.<sup>91</sup> En el cas de la Colònia podríem establir associacions amb tots ells, el primer en relació als propietaris constructors que colonitzaren una zona «verge» i els altres dos en correlació amb els habitants de la colònia. Però no tan sols, com es podria pensar, pel simple fet d'habitar una colònia obrera, sinó també perquè podem aventurar que al 1920 el significat de colon anava més associat a la figura del masover. Així, el naixement dels barris com la Colònia podria anar relacionat en un principi amb la centralitat de l'arrendament i l'emergència a nivell residencial d'una mena del que es podria anomenar metafòricament com a nous masovers o colons urbans.

Però més enllà de la condició de colons, molts de caràcter migrant recent arribats d'altres geografies, el que posa de manifest l'emergència de barris com la Colònia és la intensa proletarització, segregació i uniformització de les classes treballadores barcelonines entre 1920 i 1930 al ritme del cicle expansiu del capital (Oyón, 2008:83, 126). Fugint del jou del camp, la massa obrera jornalera que arribava, es trobava, de cop, atrapada pels nous ritmes de treball desqualificat, sense la relativa protecció dels gremis, abocats a estrènyer els llaços de la sociabilitat primària, el parentiu, els orígens comuns i el paisanatge o la proximitat veïnal de convivència (DDAA, 2003:64), és a dir, el carrer, la comunitat i el barri.

---

89 Entrevista a Conxa Pérez, Soledad González i Diego Jiménez, Josep Valle i Fèlix López (*citat a*: DDAA, 2003: 64).

90 Un altre significat associat al terme colònia és el que li assigna la biologia, en el sentit de colònia animal: Conjunt d'individus de la mateixa espècie estretament relacionats entre ells, de disposició i forma característica (Enciclopèdia Catalana, 2004), que en qualsevol cas, reafirma la qualitat del barri com la d'un territori habitat per pràctiques socials gregàries.

91 En el seu origen, el concepte es relacionaria més amb aquest darrer significat, doncs, colon durant l'imperi Romà designava a les persones que arrendaven la terra per cultivar-la subjectes a un contracte de *colonat*, s'emprava també per designar, en un sentit més genèric, als treballadors per compte aliè i era sinònim de *incola*, l'habitant d'una ciutat sense plens drets de ciutadania (*cf.* Fatás i Marco, 1978: 181-198).

Segons les xifres del Padró de 1930, la majoria dels habitants dels passatges en aquella data eren de condició proletària, assignats a la categoria IV, V i VI segons la classificació d'Oyón, Maldonado i Griful (2001), això és, treballadors manuals, peons i jornalers sense qualificació laboral, en gairebé un 80% (DDAA, 2003: 59). A la Colònia, nou de cada deu caps de família eren jornalers; un de cada deu era treballador qualificat d'ofici i tant sols un escàs 3% eren comerciants o empleats diversos (Oyón, 2008:132). Tant els homes com les dones solien posar-se a treballar molt d'hora en edat adolescent, i aquest fet es pot associar a l'alt grau d'analfabetisme, el 35% dels caps de família, gairebé tres vegades la mitjana de la ciutat (DDAA, 2003:73).

Des de l'inici, la Colònia Castells fou un barri-rebedor, una zona d'acollida que proporcionava la possibilitat d'un refugi econòmic -tot i que precari- per la gent acabada d'arribar a la ciutat, on la fragilitat i pobresa dels materials contrastava amb la fortalesa i riquesa de la comunitat. La família cridava a la família, i la família cuidava a la família; el parentiu era un aglutinant comunitari essencial, articulat d'una forma essencialment matrilocal (Ibídem. 105) amb el paper preponderant de les dones com a vehiculadores fonamentals del vincle social. La intensitat de la xarxa de parentiu i el paisanatge era també la principal causa d'agrupament nuclear. Per aquests motius no és d'estranyar que el 91% dels caps de llar provinguessin de fora la ciutat i un 85% de l'exterior de Catalunya, sobretot de València (en especial de les comarques interiors de la Canal de Navarrès i la Vall de Cofrents), però també d'Aragó, Múrcia i Almeria, i en menor mesura de Conca i Albacete (DDAA, 2003:65-68). Així doncs, el perfil majoritari dels colons, tot i la certa diferenciació interna que també hem vist, respondria a una agrupació bastant uniforme d'un proletariat desqualificat i migrant, amb predominança de gent molt jove (Ibídem. 72). Com ho testimonia Soledad González, una de les habitants dels passatges: «Toda la colonia era uno»<sup>92</sup>, i tal homogeneïtat fàcilment es podia convertir en «un element decisiu en la formació d'una consciència grupal» (Oyón, 2008:132) i traduir també en una apropiació comunitària diferencial de l'espai.

El 1930 a la barriada hi vivien gairebé 800 persones repartides en 142 llars, una densitat increïble per ser una àrea de cases baixes, amb una mitjana de 5,22 persones per allotjament i on el 36% dels habitatges superava el nombre de 6 persones (DDAA, 2003:69-71) amb el conseqüent amuntegament. La majoria de llars eren compartides, o bé per la família extensa o per parents més o menys llunyans, i inclús hi havia molts casos

---

92 Entrevista a Soledad González (citada a: Ddaa, 2003:111).



de cohabitació entre famílies alienes. Com a conseqüència més immediata, la vida al carrer es convertí en un dels pilars de les formes de convivència donada la compressió i mida reduïda de les cases. Com ho recorda un altre habitant de la barriada, un -llavors adolescent- Francisco «Paco» Piqueras i Cisuelo :

Es de los barrios mejores que han habido en Barcelona, porque todos..., aún hoy, los pocos que vivimos, en especial más mujeres que hombres, aún recordamos los tiempos aquellos de la buena amistad que había en todo el vecindario... Todos nos saludábamos, todos éramos amigos, cada cual con su colla, però no habían allí disputas ni nada (...). Había una amistad entre vecinos que no la he conocido jamás en ningún otro lugar (...). Cada día a eso de las seis de la tarde todos los vecinos de un sitio para otro de las calles, reunidos allí xarrando, eso ya no se ha visto nunca más (...) Todos eramos obreros, nos apoyabamos en todo.<sup>93</sup>

Un altre fet a destacar i a contrastar amb l'estabilitat que requereix la construcció de certes formes comunitàries, és l'alta mobilitat residencial que caracteritzà al barri en aquella època, tant sols el 46% dels colons romangueren a la mateixa casa entre 1930 i 1932, tot i que la xifra pot ser matisada per la coincidència amb el conflicte en torn la vaga de lloguers de 1931 i els desallotjaments atribuïbles (*Ibidem.* 83). En qualsevol cas, el més probable és que la majoria de llogaters-jornalers de la Colònia amb els pitjors habitatges, normalment els del passatge Maria, es mudessin de residència més habitualment que els propietaris-residents (Castells, Piera) que, lògicament, es mobilitzaren menys i dotaren de certa estabilitat residencial a la barriada, gràcies també a la densitat de la xarxa de les relacions de parentiu. I això, tot i l'absència d'institucions de sociabilitat secundària, doncs a part d'un bar, La Campana, dos botigues de comestibles, una petita impremta i una petita escola particular improvisada en una de les cases, no hi havia d'altres usos que no fossin el de residència. Tot i que les festes de la revetlla de Sant Joan i d'altres celebracions organitzades als passatges tingueren especial transcendència, la majoria d'activitats de participació social, cultural i política es realitzaven a l'altra banda d'Entença, al barri veí del Camp de la Creu amb una presència de vida associativa consolidada i més dosis d'aiguabarreig social.<sup>94</sup>

---

93 Entrevista a Paco Piqueras, 11 de desembre de 2001 [Enregistrada i facilitada per José Luis Oyón]

94 Entre d'altres hi hagueren l'Ateneu Obrer Instructiu de les Corts, el Centre Republicà Federal de les Corts, el Centre Republicà de les Corts, el Centre Federal de les Corts, el Bar Els Federals, l'Agrupació Cultural Humanitat o l'Agrupació Excursionista Amanecer (*cf.* Solà, 1993:159-160; DDAA, 2003: 89; Gabriel, 2004:263-265).

### 3. Una obreriada confederal

«La Colònia era de militància confederal». Així, amb contundència, s'expressà el militant anarquista Paco Piqueras quan li preguntaren sobre un dels trets distintius de la Colònia Castells. «La colonia es de los barrios que mejor militancia ha habido en Barcelona de cenetistas y anarquistas».<sup>95</sup> Efectivament, el record del jove concorda amb el minuciós estudi de José Luis Oyón, que permet demostrar la presència massiva de militants o simpatitzants llibertaris amb residència al barri. A partir d'entrevistes a testimonis, l'estudi del grau d'abstencionisme a les eleccions de la barriada, o el nombre de milicians que anaren al front durant la guerra es pot determinar que molta gent de la Colònia i del seu entorn participaren directa o indirectament en l'ambient insurreccional anarquista de l'època (2008; DDAA, 2003).

Però no tan sols a través d'aquest autor i la recerca històrica -indirecta- es pot incidir en el caràcter especialment combatiu de la Colònia, sinó també, i sobretot, a partir de la memòria -directa i viva- de dues dones militants llibertàries, com Conxa Pérez Collado i Sara Berenguer.<sup>96</sup> Tot i que no estrictament colones, eren veïnes de la zona i els seus records testimonien la concentració de tota una xarxa de militants que vivien al barri o sota un mateix radi d'acció al llarg de la perifèria dibuixada. Una malla comunitària que es teixia lenta i quotidianament a través de trobades informals al Bar Els Federals i la participació en projectes com l'Escola Racionalista «Eliseu Reclús» de les Corts, a càrrec dels germans Carrasquer (Félix, José, Presentación i Francisco).<sup>97</sup>

En la major part dels casos es tractava d'una militància adquirida a partir de l'adscripció proletària, on es conjugaven múltiples combinacions entre l'hàbit familiar i fraternal -entre germans-, l'ambient sindical als llocs de treball, la interrelació territorial de proximitat o la freqüentació d'ateneus i locals. Era una militància basada en l'autoaprenentatge i la formació cultural autodidacta, a través de lectures a esquitllentes

---

95 Entrevista a Paco Piqueras, 11 de desembre de 2001 [Enregistrada i facilitada per José Luis Oyón].

96 Sobre Concha Pérez Collado (cf. Rello, 2006; Moroni, 2008; Bofill, 2013; Berenguer, 2008). Sobre Sara Berenguer, (cf. el seus llibres 1988, 2008).

97 El bar, regentat per un tal Pep (o Pepet) i les seves dues germanes, una família de republicans federals del Camp de la Creu, funcionava a la pràctica com un ateneu amb classes de francès, esperanto, quadre escènic i una coral format per seixanta veus (López Parra, 1981:48). L'escola, situada al carrer Vallespir, 184, a prop de la plaça del Centre funcionà des dels anys 1934-1936 i fou una iniciativa conjunta entre els germans Carrasquer i la gent del barri de l'Ateneu Llibertari entre d'altres Antoni Blas, Vicente Granero, Jesús Guillén i família, Pompeyo Rosquillas Corró, Sergio Somoza, Juan Ramírez «Bonafusta» i els més joves Conchita Martínez, Mari, Robles, Sara Berenguer, López (Parra?) (Fèlix Carrasquer, 2013 [1981]:48). Sobre els Carrasquer, (cf. l'autobiografia de Francisco Carrasquer, 2013). Sobre les escoles racionalistes (cf. Solà, 1978). Piqueras recorda que a l'escola hi anaven cinc o sis de la Colònia, ell mateix, José Vicens «El Valencia», un tal Domínguez... (Entrevista a Paco Piqueras, 11 de desembre de 2001).

entre hores de feina, l'assistència a conferències i tertúlies, però també sobretot a través de l'acció, l'exemple de la pràctica de contestació i resistència contra les agressions patronals del dia a dia i l'autoorganització d'una cultura -com a saber-pràctic- de rebel·lia i de protesta. A més, l'anarquisme no era un conglomerat homogeni i hi cohabitaven tendències complementàries, però diferents: des dels qui participaven activament al sindicat únic del ram, els qui formaven part dels grups d'acció, els qui acudien a un ateneu, els qui militaven en algun grup d'afinitat i a la Federació Anarquista Ibèrica (FAI) o els qui impulsaren l'escola racionalista, entre d'altres.

Una mostra d'aquesta heterogeneïtat es podia trobar entre els sis germans d'una mateixa família com els López Parra,<sup>98</sup> residents al número 118 (de la numeració antiga) o 26 (de la nova) del carrer Castells. Mentre els germans grans pràcticament no s'implicaren abans de la guerra -malgrat que finalment tots anaren al front-, els tres petits militaren activament. Però si un d'ells, el Miguel, fou un militant anarcosindicalista de base i de barri, un «home d'acció», Pepe i Jesús foren naturistes-higienistes-vegetarians practicants. El propi Jesús formà part del primer matrimoni celebrat amb una cerimònia naturonudista de l'estat en un indret de Gavà. D'aquesta forma ho explicava ell mateix a la revista del grup, *Pentalfa*, en una carta d'agraïment:

El domingo, 23 de Fructidor (Septiembre), se realizó en el Parthenón de Gavá un casamiento naturo-desnudista. A mi me cupo la satisfacción de ser el primero que realiza este acto. Con este motivo quiero significar a todos los jovenes naturo-desnudistas que se ha dado el primer paso en pro de una sociedad mejor (...) Hagamos valer nuestra personalidad, derecho que nadie nos puede negar y vivamos nuestros sueños de amor, en los que el sentimiento y la libertad van unidos. A todos, amigos míos, que animasteis con vuestra presencia el recinto (...) os doy las gracias en nombre mío y en el de mi compañera y os invitamos a seguirnos por el sendero de la Felicidad por el Naturismo Integral.<sup>99</sup>

L'altre germà, Miguel López Parra, des de l'exili d'un camp de concentració a França just després de la guerra, rememorava el barri i la seva trajectòria educativa autodidacta, coincidint també en l'afany per la lectura amb els testimonis de Piqueras, Conxa Pérez i Sara Berenguer:

---

98 En realitat eren vuit germans, doncs n'hi havia dos que eren d'un matrimoni anterior de la mare Trinidad Parra que es quedà viuda (José María i Pascual). La resta eren: Manuel, David, José, Jesús, Miguel i Paco.

99 Veure fotografies de l'acte a l'Annex 1. La casa, l'antiga masia de Can Torelló, era una de les infraestructures de l'escola de naturisme, que fou regentada per Nicolas Capó. D'origen italià, però provinent de l'Uruguai, Capó fou l'introduïdor de les idees naturistes i la trofologia (ciència de l'alimentació) a Catalunya. Impulsà la revista *Pentalfa*, amb prop de 25.000 exemplars. La pròpia revista li dedicà un extens reportatge amb fotografies a l'esdeveniment (cf. Roselló, 2003).

En la conversación yo saqué a relucir el hecho de haber asistido, en el año 1932 y en el Bar Los Federales de Las Cortes a un cursillo de francés, al que asistí sólo quince días, primero; porque no sabiendo gramática española, me resultaba demasiado cuesta arriba meterme en unos estudios, en los que yo estaba convencido de que nada me habían de servir. Cualquiera hubiese pensado en aquellos momentos de que siete años más tarde había de quedar atrapado en Francia, de la forma en que me encontraba en aquellos momentos, siempre rechazé los estudios, sin embargo, des de muy joven me obsesionaba la lectura. Los Emilio Zóla, Kropotkine, Reclus, todos los libros ácratas que caían en mis manos los devoraba, y no me importaba entregarme a la lectura de un Platón, de un Séneca, de no me importaba quien fuera el autor del libro, ni que su contenido fuera filosófico o social, e inclusive religioso. Yo aprendí algo de lo que podríamos decir cultura general, en los cursillos que se hacían en los Ateneos Libertarios, teniendo que destacar, de entre muchos de los compañeros que se dedicaban a enseñar, a los que no sabíamos a penas nada, tendría que hacer mil elogios para la persona extraordinaria que fué Francisco Carrasquer. Todos los hermanos Carrasquer, en su profesión de educadores, se entregaron a enseñar a los compañeros, que después de la jornada laboral, acudían a cursillos de alfabetización, que ellos dirigían de forma magistral (López Parra, 1981: 31-32).

### **3.1. Cases barates i cases cares**

Una de les característiques de les lluites del període fou que el conflicte anà més enllà del llindar de l'estricta àmbit sindical i laboral, i per tant, això feu que els embats fossin protagonitzats per altres actors proletaris com les dones o els aturats. Els motins de subsistències contra la carestia amb les expropiacions d'aliments per part de masses de dones enfurismades, les protestes dels aturats -especialment en el cas de la construcció-, els conflictes en torn la venda ambulat, així com també l'articulació de formes de protesta i lluites inèdites fins aleshores com la vaga de lloguers, comportaren la creació de noves tàctiques i modalitats d'articulació amb l'emergència dels comitès, -com el Comitè de Defensa Econòmica-, o formes d'autoorganització amb base territorial, com els comitès de barriada.<sup>100</sup>

El setembre de 1931, enmig d'una vaga de llogaters en plena ebullició, un grup de dones del barri, residents al passatge Maria s'adreçava a la redacció de *Solidaridad Obrera* per denunciar les condicions dels seus habitatges. La notícia amb el titular de «Denuncia contra un casero» deia així:

---

100 De la mateixa manera que l'emergència de la forma organitzativa dels sindicats únics resultà clau per «guanyar» la Vaga de la Canadenca el 1919, aquesta nova modalitat d'articulació fou essencial per poder aturar el cop d'estat del 18 de juliol de 1936. Pels comitès de defensa de barriada (cf. Guillamón, 2011).

Un grupo de mujeres de la Colònia Castells, domiciliadas en el pasaje Maria, de la barriada de Las Corts, ha visitado nuestra redacción, para protestar de los abusos del propietario de dicha Colonia, que es un grupo de «Casas caras» y malas a más no poder. Dicho propietario, desde hace mucho tiempo, tiene a los vecinos que explota completamente abandonados. Con todo y pagarla, las casas carecen de agua; los retretes, con grave peligro para la salud pública, no funcionan, y está la Colonia tan abandonada, que estos días de lluvia era menester salir de las casas con agua y todo hasta los tobillos.<sup>101</sup>

La vaga de lloguers, si bé havia tingut manifestacions abans als grups de Cases Barates, començà immediatament després d'acabada de proclamar la segona república, en aquests grups i també a la Barceloneta (cf. Rider, 1986; Aisa, 2014) i tot apunta -malgrat l'escassetat de dades empíriques disponibles- que també tingué seguiment a la Colònia (DDAA, 2003:111; Oyón, 2008:426-427). La iniciativa partí d'un grup dins el Sindicat Únic de la Construcció amb la creació del Comitè de Defensa Econòmica l'abril de 1931, inspirats ens una protesta similar que s'havia dut a terme a Buenos Aires. A Sants i les Corts s'hi organitzà la Comissió de Defensa Econòmica de les barriades de Sants i les Corts amb seu al carrer Galileu. La protesta consistia en no pagar el lloguer durant mesos i en demanar una rebaixa generalitzada del 40%, així com en la resistència i reocupació de l'habitatge en cas de desnonament.

Conxa Pérez recordava accions com aquelles, en que després de que la policia expulsés als residents amb tots els mobles disseminats al mig del carrer, els veïns i veïnes tornaven a pujar i col·locar els mobles i ajudaven a recuperar l'immoble als afectats. I si es tornava a produir l'agressió, el veïnat obria les portes dels seus domicilis per allotjar als expulsats, fins que no trobessin un altre sostre. En el cas de la Colònia, més enllà de l'estiu de 1931, les accions com aquella es reproduïren també més tard el 1935 i 1936, segons recorda Soledad González, amb impagaments i desallotjaments, especialment al passatge Maria. La negativa del propietari a arreglar els defectes estructurals de les cases feia que aquests deixessin de pagar la renda: «La gente estaba en la calle... teníamos a toda la colonia detrás. El amo no quería arreglar nada... pero sí cobraba... y entonces la gente de la colonia, como era una piña, acordaron (de) no pagarle el alquiler hasta que no arreglara las casas» (citad a: DDAA, 2003:112). En aquell cas, després de mesos de conflicte, l'ajuntament intercedí i els afectats hagueren de ser reacomodats. Inclús repetidament

---

101 *Solidaridad Obrera*, 19 de setembre de 1931, núm. 259

després de la guerra es tornaren a produir episodis com aquell, una constant degut a la precària estructura material i la deixadesa dels propietaris (DDAA, 2003:113).

### **3.2. L'obrerada i la gimnàstica revolucionària**

Converses de passatge, tertúlies de bar, activitats d'ateneu, escoles emancipadores, bodes nudistes, excursions, lectures autodidactes, espais d'autonomia... Foren l'expressió cultural d'una voluntat d'emancipació social que s'alimentava de les ganes d'aprendre i que començava per l'autodeterminació d'un mateix, però que acabava indefectiblement amb els altres, de forma mancomunada, seguint el lema «d'un per tots i tots per un» -com resava la coneguda proclama de Dumas-, àmpliament utilitzada pel proletariat. Les formes de sociabilitat i la cultura obrera eren assajos col·lectius en el present, del que havia de ser la societat futura.

Però ser proletari i viure a un barri proletari als anys 1930 comportava moltes més coses que la mera apropiació i autoconstrucció cultural. La vida quotidiana era travessada per l'explotació, com a productors i com a consumidors -com deien ells mateixos-, per l'autoritarisme patronal i governamental, pels pactes de la fam, per l'exclusió sistemàtica i quotidiana de qualsevol recurs o servei (educatiu, cultural, sanitari, habitatge, mobilitat), i moltes vegades també, per la repressió més ferotge: detencions, intimidacions, tortures, empresonaments, fins a l'assassinat. La intensitat de l'enfrontament antagonista en plena república es vertebrà i es feu patent en els múltiples conflictes laborals de l'època com la vaga de la construcció de la primavera-estiu de 1933 o la vaga dels transports (tramvies i autobusos) de més de cinc mesos de l'any següent, on els joves de la barriada hi participaren activament.

El conflicte s'exacerbà. Si els germans grans ja havien viscut la crueltat del pistolisme i els anys de la dictadura, els més petits hagueren d'afrontar un altre combat, cada vegada més militaritzat, durant el cicle insurreccional de 1932 a 1934 (Ealham, 2005:227-238). En aquells episodis, l'escalada acció-repressió-acció es convertí en una dinàmica d'extensió i multiplicació del conflicte, que normalment acabava amb el càstig i la repressió cap als obrers. En el moment àlgid de la vaga dels transports, *Solidaridad Obrera* sintetitzà perfectament els engranatges del mecanisme: «A una fuerza, otra fuerza; a una resistencia, otra resistencia; y a una violencia...».<sup>102</sup> Com repercutí

---

102 «La Huelga del Transporte». *Solidaridad Obrera (SO)*, 11 d'abril de 1934.

concretament aquell context d'efervescència social en els joves de la Colònia i del seu entorn?

Un exemple ens el proporcionen els germans Granero, Pepita, Vicente,<sup>103</sup> Ramón i José,<sup>104</sup> i el seu grup, que havien crescut a la Colònia, molt a prop i en el mateix carrer que Piqueras. Durant la vaga de la construcció, en un piquet foren detinguts Ramón i Pepita Granero, José i Conxa Pérez, Rafael Arnau, Juan Anadón», i d'altres joves, tots del barri.<sup>105</sup> Més tard, durant la vaga dels transports, els esdeveniments s'agreujaren. El petit dels germans, José, de 20 anys i vicepresident del Ateneu Llibertari Faros, fou detingut i condemnat a l'agost de 1934 acusat d'intentar cremar un tramvia.<sup>106</sup> Durant l'acció, el mes de febrer, hi va haver un tiroteig a la cantonada Marina/Gran Via amb els vigilants armats que solien anar dins els vehicles. Mentre fugien, Granero fou ferit d'un tret a l'esquena, també Anadón, mentre Rafael Arnau caigué ferit mortalment.<sup>107</sup> Els seus companys recolliren el cos i s'afanyaren a amagar-se a una casa d'una familiar (Berenguer, 2008: 152). Un cop allà, cridaren a un metge que els curà clandestinament i certificà la mort d'Arnau. En aquell moment, com temien un registre policial, amagaren el difunt a sota del matalàs d'una dona que hi jeia convalescent. L'escorcoll arribà però no hi aconseguiren trobar res. Tot seguit, ràpidament, traslladaren el cadàver a la carretera de Sant Andreu, on cremaren el cos per tal de que no el reconeguessin i hi haguessin més detencions (*Ibidem.*).<sup>108</sup>

---

103 D'origen valencià i del Sindicat Únic de la Construcció de la CNT, Vicente Granero començà a militar molt jove i fou el president de l'Ateneu Cultural Amanecer. Fou autodidacta, amb un afany de lectura voraç (revistes Hoy i Umbral, Rollan, Zola, France, Rocker, Abad de Santillan, Nettelau...) pel que freqüentà la biblioteca de l'Escola Industrial. Identificat amb l'opció trentista, fou el Secretari del Comitè de barriada de les Corts durant la revolució (Iñiguez, 2001).

104 Els Granero, com Conxa Pérez i altres joves del barri com el germà de Conxa, José Pérez, eren membres de les Joventuts llibertàries de l'Ateneu Llibertari Faros o Agrupació Pro-Cultura Faros, a l'avinguda Mistral, 17, del barri de Sant Antoni. D'altres militants de la barriada, com Piqueras, freqüentaren el local de les Joventuts Llibertàries al carrer Provença, 106. Oyón ha documentat l'existència d'almenys quatre grups d'afinitat a l'entorn de la colònia «Siempre Adelante», «Sacco i Vanzetti», «Inquietud» i «Los Prácticos» (2008: 437; DDAA, 2003:90-91).

105 Conxa Pérez explicava que els perseguí la policia i que Arnau li va passar la pistola per a què li amagués, pensant que no l'enregistrarien. Finalment tot el grup fou capturat i detingut, i tant ella com Arnau, passaren cinc mesos a la presó (Berenguer, 2008: 146-147).

106 El grup estava format per Granero, Rafael Arnau, José Barriendos Barriendos, Valerio Cardona Giménez i Pablo Pascual Adán (bibliotecari de l'Ateneu Faros). L'acció fou el 17 de febrer, i poc després, en plena fugida i sense ingressos, realitzaren un atracament contra una camioneta de la Companyia General d'aigües de Dosrius, conjuntament amb Cardona i Pascual Adán (LV, 20 de març de 1934). El propi José també fou jutjat per un consell de guerra -tot i que fou amnistià- per haver participat en un tiroteig i llançament de bombes de mà contra la policia durant els fets insurreccionals del gener de 1933 al Poblenou (SO, 10 de gener de 1933).

107 Rafael Arnau Martínez (Biar (Alacant), 1912 / Barcelona, 16-02-1934). Arribat al barri el 1926, no hem pogut localitzar el seu domicili exacte, treballava com ebenista al carrer Riego, 22, de Sants i també pertanyia al grup de l'ateneu Faros.

108 La policia finalment si que pogué identificar el cadàver i com hem vist, les detencions arribaren, i també les tortures, com denuncià Granero durant el judici, que fou molt accidentat, i en el que l'acusat es negà a declarar. A part de Granero també foren empresonats Valerio Cardona Giménez i Pablo Pascual Adán, condemnats a tres anys de

Un altre cas fou el de la família Zafra Fajardo, que tot i no viure a la barriada residien molt a prop, al carrer Salvador Vallverdú, 29, la continuació de l'antiga Travessera Vella de les Corts (avui Marquès de Sentmenat). Els germans Ginés i Cosme Zafra Fajardo foren militants actius de la barriada i compartien grup d'afinitat amb els joves de la Colònia. A Ginés, el germà gran, del Sindicat Únic de la Construcció, el detingueren diverses vegades. Una d'elles, a l'agost de 1933 amb Manuel López Marques, acusat de «coaccions» als «esquirols» que treballaven a les obres de l'Hospital Militar, en ple apogeu del conflicte a la construcció. Al cap d'uns dies foren alliberats.<sup>109</sup> Però menys sort tingué el germà petit, Cosme, pertanyent al Ateneu Llibertari Humanitat i al Sindicat Únic de Barbers, quan dos anys després fou assassinat de forma truculenta -només tenia 19 anys- per un guàrdia d'assalt que vivia a les proximitats del seu domicili.<sup>110</sup> Cal destacar la lectura antagònica dels fets que feren dos mitjans de comunicació també antagònics que seguiren el cas. Per una banda, *La Vanguardia* explicà que fou Cosme qui s'havia acostat a un tramvia amb una ampolla de líquid inflamable a la mà, i que quan el guàrdia d'assalt li donà l'alto, aquest disparà contra ell, i el policia respongué matant-lo.<sup>111</sup> Pocs dies després *Solidaridad Obrera* desmentí la història amb un seguit de notícies en números successius que asseguraren, després de parlar amb veïns de la zona, que Cosme fou interpel·lat, provocat i disparat pel guàrdia d'assalt quan aquest sortia tranquil·lament de casa seva; que ja es coneixien prèviament de la barriada i que ja havien mantingut algun enfrontament previ, desmuntant un per un els arguments i les proves adduïdes pel diari mencionat anteriorment.<sup>112</sup> El cas tingué molta repercussió, s'obrí una subscripció per recollir diners per la mare i dies més tard, un manifest signat per 224 veïns i veïnes de la zona denunciaren l'assassinat del jove i certificaren la versió del diari dels treballadors.<sup>113</sup>

Els joves de la barriada, doncs, en un context d'agudització dels conflictes laborals, s'implicaren a fons en les lluites socials i en patiren les doloroses conseqüències. Piqueras també recorda a d'altres residents al barri com a membres dels grups d'acció, com per

---

presó. *LV*, 3 d'abril de 1934.

109 *LV*, 3 d'agost de 1933. *SO*, 8 d'agost de 1933.

110 Anteriorment, feia pocs mesos que havia estat detingut junt a vint-i-vuit companys més en una reunió clandestina a Santa Coloma de Gramenet. *LV*, 3 d'abril de 1934.

111 *LV*, 17 de juliol de 1934.

112 Segons *Solidaridad Obrera* l'agent, Miguel Martínez era conegut per l'animadversió manifesta contra els joves anarquistes de la barriada (*SO*, 17 de juliol de 1934). El tramvia no passava pel lloc on ocorregueren els fets, i l'agent no anava d'escolta de cap tramvia doncs sortia del seu domicili segons testimonis presencials, amb samarreta i sabatilles (*SO*, 18 de juliol de 1934). També hi hagué problemes durant l'enterrament, els obrers es concentraren davant l'Hospital Clínic per homenatjar al mort, fet molt habitual durant l'època, però la policia el tragué per la part del darrera i d'amagat per evitar concentracions de solidaritat (*SO*, 19 de juliol de 1934).

113 *SO*, 26 de juliol de 1934.



exemple els germans Gómez Romero (Eleuterio i Miguel) i el seu cunyat Leonardo Herrero, els Chillarón o els Poveda, aquestes dues últimes famílies, tant els pares com els fills. La Colònia Castells i el seu entorn configuraven, en definitiva, el que Pere López i Sánchez anomena, -emprant una expressió utilitzada pel militant llibertari Joan Garcia Oliver-, una *obrerjada*. Un mot que no es troba als diccionaris, però que en aquells anys s'omplí de significat amb les formes de vida que construïren els obrers i les obreres de les segones perifèries barcelonines:

Una obrerjada, sin embargo, es más que un decorado de cartón piedra y unos figurantes de hojalata que se ajustan a los guiones prescritos, mejor o peor relatados, con mayor o menor precisión. Como aquel militante contaba, una obrerjada debe más bien asociarse a gesta obrera, a revuelta, a insurrección, a cualquier ejercicio comprendido en el repertorio de las tablas de una gimnasia revolucionaria encarada, sin torcimientos y con prisas, precisamente a precipitar la revolución social. Por eso suena a clandestinidad sumergida que discurre normalmente lejos del figoneo. (...) Aquel barrio de Casitas Baratas era una obrerjada dada a obrerjadas (López Sánchez, 2014: 77-78).

### **3.3. L'esclat de la revolució social**

El 18 de juliol de 1936, després d'un primer aixecament militar al nord d'Àfrica, un nombrós sector de l'exèrcit espanyol prenia les armes a totes les ciutats principals de l'estat amb el propòsit de culminar un cop d'estat contra la república. Al dia següent, 19 de juliol, els carrers de Barcelona s'ompliren de treballadors i treballadores que sortiren als carrers decidits a fer front a la temptativa militar. La resposta fou massiva, la xarxa operativa sindical teixida al llarg dels anys a partir dels comitès es mostrà efectiva i hi coadjuvà la col·laboració d'algunes forces militars i policials -sobretot la dels guàrdies d'assalt- que s'havien mantingut fidels a la república. L'instint d'autodefensa, malgrat la inferioritat de l'armament, impulsà la resistència, els obrers assaltaren els principals quarters militars i en una lluita aferrissada, guanyaren carrer per carrer el domini de la ciutat.

Però la victòria contra el cop d'estat no acabà amb la resistència i el fet de que una gran part de les classes dominants s'identifiquessin amb els sublevats fou el ressort definitiu que propulsà la revolució social. Les classes treballadores es feren amb el control de la ciutat en tots els àmbits, prengueren els mitjans de producció i reorganitzaren la ciutat i l'economia -amb la col·lectivització de prop del 70% d'empreses de la ciutat (Oyón, 2008: 454)-.<sup>114</sup> Els comitès es convertiren en contrapoders comunitaris que generalitzaren

---

<sup>114</sup> Per les col·lectivitzacions ( cf. Castells, 1993).

l'autogestió obrera i la propietat fou abolida de *facto*. Fou el «curt estiu de l'anarquia» (Enzensberger, 2005), que si bé tan sols durà uns mesos, esdevingué una revolució atípica emanada des de la base i conduïda pels més humils, en el, segons Ealham, «major festival revolucionari de la història contemporània europea» (2005: 275).

Però deixem que sigui la mateixa Conxa Pérez, amb les seves paraules, la que ens expliqui la vivència de la intensitat d'aquelles jornades des de les Corts :

Aquello se veía venir. (...) La noticia del levantamiento en África nos cogió a los de mi grupo en casa de un compañero, y ya se esperaba que ocurriera aquí otro tanto de un momento a otro. Fuimos inmediatamente a uno de nuestros lugares de reunión, el bar Els Federals (...) allí coincidíamos con gente del POUM, con la que siempre tuvimos mucha afinidad, con republicanos y miembros de ERC, pero pocos comunistas porque con ellos acabábamos siempre peleándonos (...). Pasamos la noche del 18 al 19 como pudimos, durmiendo por turnos sobre los colchones en el bar. Antes de que amaneciera, nos avisan de que el cuartel de Pedralbes se ha unido al alzamiento. Sin pensarlo mucho, porque si nos paramos a pensarlo no vamos, forramos el camión del bar con colchones y salimos para allí, prácticamente desarmados. Subimos por la calle Morales. De camino, nos dispararon desde el campanario del convento de Loreto, que estaba en la Travessera de Les Corts, cerca de donde está hoy la filmoteca. Como queríamos llegar al cuartel cuanto antes, atravesamos como pudimos y continuamos la marcha. Sobre las 6 de la mañana llegamos a la Diagonal. Allí ya encontramos soldados leales que nos recibieron con el «Salud, compañeros ». Resulta que los fascistas habían salido en dirección a la Plaza Catalunya. Decidimos llegar al cuartel para intentar armarnos. Cuando llegamos, los compañeros de Sants ya estaban allí. En el cuartel sólo había una guardia de pocos militares que, además, se declararon leales a la República. Nos recibió un oficial y él mismo nos acompañó al depósito de armas y nos dijo que cogiéramos lo que quisiéramos. (...) Yo llevaba una pistolita, que tenía su historia. La escondía mi padre desde hacía años. Me había enseñado a cargarla y manejarla, y yo iba siempre detrás de ella, pidiéndosela. «Cuando llegue el momento», me decía, y entonces me la dio. (...) Otros compañeros llevaban escopetas de caza, algún que otro fusil de las jornadas de octubre del 34 y varias armas que se habían recuperado en el Paralelo, en las alcantarillas (las habían tirado y se ve que no llegaron a hundirse). En fin, apenas nada. Así que cargamos el camión de fusiles hasta los topes y volvimos al bar. Entonces nos dimos cuenta de que, emocionados como estábamos, inos habíamos dejado la munición! Mientras ocurría esto, habían abierto las puertas de la Modelo e iban llegando los presos y otros compañeros para armarse. A la vez, en el barrio seguían las incautaciones. Hacia el mediodía, nosotros nos dirigimos al convento de Loreto y lo incautamos; en el campanario no había ni rastro de

nadie. Hicimos salir a las monjas, vestidas de paisano. Luego, empezamos a levantar barricadas en algunos puntos del barrio (en la Travessera, en la calle Cabestany, otra donde estaba la fábrica que le decían del Vidirol...) por si había que defenderlo. Por la tarde, algunos compañeros se incautaron de la Maternidad. Aquí, bastantes monjas decidieron quedarse para cuidar de los niños. A la que se quería ir, se le escoltaba hasta el tren y se le daba para el pasaje; otras se quedaron en Barcelona, con parientes o conocidos. En fin, contra lo que se ha dicho, se las trató bien, demasiado bien. Al frente de la Maternidad queda Félix Carrasquer, (...). Nosotros nos dirigimos del Loreto al ateneo del barrio, que ya existía (estaba en el passatge Sagristà y se llamaba Ateneu Humanitat), para habilitarlo como depósito de armas y suministros. Allí mismo montamos la cocina colectiva (...). A los tres días, mi hermano y yo nos enteramos de que en el cuartel de Pedralbes se estaba organizando una columna para salir hacia el frente y nos apuntamos. Estuvimos tres o cuatro días y yo salí para Caspe, donde nos incorporamos a la Columna Ortiz. (Rello, 2006).

Així doncs, la gent de la Colònia Castells i el seu entorn participaren activament i des del primer moment en els esdeveniments.<sup>115</sup> Molts, com José Granero, Genís Zafra, José Carrasquer, Ramón Robles, Mariano Chillarón,<sup>116</sup> Joaquín Vidal, José López, Victòria López Collado, Francisco Berenguer, Eusebio Piqueras, un tal «Miquelet»<sup>117</sup>, o Conxa Pérez, entre els que hem pogut localitzar, anaren al front amb una centúria anomenada -en referència a Garcia Oliver- «Los aguiluchos de les Corts». Composada per una majoria d'homes i set dones, formaren part de la Columna Ortiz, que partí el 24 de juliol de la ciutat. D'altres, hi acudiren més tard, com els germans Calvo, Paco Piqueras<sup>118</sup> o els germans López Parra. De fet, darrera dels grups de cases barates, aquesta zona de les Corts fou el barri que aportà més milicians confederals voluntaris per anar a fer front als nacionals i recuperar Zaragoza (Oyón, 2008: 464).

Paral·lelament, els qui no anaren al front i es quedaren, començaren a organitzar la rereguarda, confiscaren els locals dels colpistes que havien marxat (les cases més

115 Com a curiositat, en una visita a la Colònia el maig de 2008, Conxa Pérez ens explicà que en una casa del carrer Castells havien amagat armes i municions d'aquell dia. Això contribuï a estendre's com un rumor entre els veïns contemporanis de que encara hi havia un «zulo» amagat amb armes i explosius al barri.

116 El pare de Chillarón, també Mariano de nom, resident al carrer Castells, 123, fou afusellat al Camp de la Bota (Entrevista a Paco Piqueras, 11 de desembre de 2001).

117 Resident al carrer Montnegre, tocant a la Colònia, fou la primera víctima del front de la columna (Entrevista a Paco Piqueras, 11 de desembre de 2001).

118 Piqueras participà al Comitè de barriada fins que marxà a l'agost amb la centúria d'Agustín Camón, part de la columna Vivancos. Participà a diverses batalles: Saragossa, Belchite, Buesa, Utrillas, Valdeconejos, Oliete, Calanda i Alcanyís. En aquest darrer punt, i contrari a la militarització de les milícies que imposà la formació de l'exèrcit popular, abandonà el front. De retorn a Barcelona s'uní a la 121 Brigada Mixta de la 26ª Divisió (antiga «Columna Durruti»), amb la qual lluità a la zona de Tremp, fins que fou ferit. En sortir de l'hospital, retornà a la divisió amb la qual acabà la guerra com a milicià de la Cultura, caporal i comissari de companyia. Amb la derrota, creuà els Pirineus per Osseja. (Iñiguez, 2001)

sumptuoses, esglésies, convents...) per instaurar una nova contrageografia revolucionària (menjadors col·lectius, locals pels diferents comitès, sindicats, llocs de repartiment d'aliments, punts d'assistència mèdica). A les Corts, el Comitè de Defensa Revolucionari es traslladà des de Els Federals al convent de les Carmelites, al carrer Deu i Mata. Vicente Granero en fou el secretari, i estigué format, en un primer moment, per gent de la barriada com Pompeu Rosquillas, Lola Granero, Antonio Blas, Sergio Somoza, Fèlix Carrasquer, Presentación Carrasquer, Juan Ramírez «Bonafusta», Vicente Cruz, Paco Piqueras, Aurea Cuadrado, Sara Berenguer, Santiago Brunete «El Chispa», Jesús Guillén, Àngel Miret, Paulino Sosa o «Peret de Cervera».<sup>119</sup> Per altra banda, l'Ateneu llibertari s'instal·là al palauet de Can Deu a la plaça de la Concòrdia i poc després a una torreta que havia sigut de l'església, molt més gran, al carrer Numància, 149; on s'hi organitzà una escola per a infants. Al carrer Calàbria amb Paris s'hi instal·là un local per organitzar el proveïment format per José Carrasquer (el pare dels germans), Carlos Sanz i Bartolomé Guerra. Finalment, a principis d'agost, el recinte de la Maternitat passà a ser dirigit per Fèlix Carrasquer i Àurea Cuadrado (Berenguer, 1988).

Els esdeveniments posteriors són suficientment coneguts, la fi de la revolució el maig de 1937 enmig de disputes intestines en el bàndol republicà i la derrota final el 1939 amb el començament de la dictadura franquista. Gràcies a les memòries d'un d'aquests joves, Miguel López Parra (1981), sabem de les vicissituds i el calvari que hagueren de passar molts dels membres de l'exèrcit derrotat -més de mig milió de persones-, amb els camps de concentració com a preludi d'un llarg exili:

Refugiados en Francia. Así nos hicimos representantes del vergonzoso título que las leyes internacionales catalogan a los vencidos, los que en un conflicto bélico se ven obligados a refugiarse en un país que dicen que no es el nuestro (...), yo fuí un peón más entre los miles y miles de peones que componíamos aquel desordenado juego de ajedrez, que con mano despiadada alguien dirigía en la sombra, (...) para el Gobierno francés significábamos más que un problema económico un problema de orden público. (...) de aquí que toda la línea fronteriza, desde Irún hasta Port-Vendrés, los franceses lo convirtieran en un inmenso campo de concentración. Playas inhóspitas, pastizales alejados de lugares habitados, fueron lugares ideales para concentrar a montones de hombres haraposos, famélicos, enfermos, destrozados, aunque mantuvieron la viva expresión de su auténtica imagen por la epopeya

---

119 Molts d'ells com Paco Piqueras, Jesús Guillen o Vicente Granero col·laboraren amb el comitè i poc després anaren al front.

de su gesto generoso y colectivo, que denunciaba al mundo el próximo futuro de una amenaza latente en la política internacional (López Parra, 1981:12).

Yo me encontraba un tanto desmoralizado por el pésimo estado físico en el que me encontraba, notaba la ropa pegada a mi carne y esto me producía, más que dolor, moralmente como si estuviese en inferioridad de condiciones con respecto a la salud de mis compañeros, dejando aparte las otras molestias de las que ya estábamos acostumbrados, como era el cosquilleo de los piojos, arrastrándose por la suciedad de nuestros miserables cuerpos.(...) Estos problemas se iban agrandando en la mente de cada uno de nosotros. Mi hermano, Eugenio Guerra y Bernardo Pérez, a buen seguro pensaban en la suerte de sus esposas, de sus hijos. Yo en cambio pensaba en mi madre, hacia mucho tiempo que vivía obsesionado con la imagen de mi madre, en aquellos momentos hubiese dado parte de mi vida por un abrazo de ella. Luego mis hermanos, David, José, perdidos por algún frente en los que aún continuaba la contienda, y Manolo, desperdigado, sin haber sabido nada más de él desde que emprendimos la retirada por tierras de Alòs de Balaguer. En cuanto a mi hermano Paco, tenía confianza de que él se encontraría a seguro por encontrarse en un batallón de retaguardia (López Parra, 1981: 17).

Malgrat totes aquestes penalitats, molts foren, els que com Paco Piqueras -que coincidí en els camps de concentració de Vernet i Septfons amb Miguel- seguiren lluitant. Després de passar per diversos camps (Mazeres, Vernet, Septfons, Argeles) i d'escapar-se reiterades vegades, el 1940-41, en plena Segona Guerra Mundial, creuà la frontera i fou detingut per la Guàrdia Civil a Figueres. Passà quatre anys entre batallons de càstig i camps de concentració i de treball forçat (Barcelona, Reus, Algeciras, L'Escala, Mallorca, Pollensa) fins que fou llicenciat el 1945. Llavors tornà a Barcelona i s'incorporà a la lluita clandestina, on ocupà el càrrec de secretari de la CNT de la barriada de les Corts de 1946 a 1948 i fou secretari de defensa de Barcelona el 1949 i 1950. El 1960, després de l'últim viatge del maquis Quico Sabaté (cf. Téllez, 1992), fou detingut i sotmès a dures tortures i pallisses policials. Més tard, durant la reconstitució de la CNT, tornà a assumir càrrecs d'importància dins l'organització i escrigué diversos llibres i articles a la premsa confederal (Iñiguez, 2001).

El hundimiento del presente supone también el hundimiento del pasado. La vida es un montón de ruinas insignificantes e irónicas

Pier Paolo Passolini.

Estaba yo más cerca de los pisos de la M30 de Madrid, o de los bloques checoslovacos (...), o de las canastas de baloncesto y de las vallas metálicas de Harlem que se veían en el cine, estaba más cerca yo de todo aquel callejeo tan distante que del Paseo de Gràcia o de cualquier otra calle del centro de Barcelona.

Javier Pérez Andujar.

Reconnâître que les banlieues ont fortement tendance à ne pas rester banlieues.

Georges Perec

**III.**

## **GENEALOGIA DE LA DESTRUCCIÓ**

Un barri baix atrapat en una zona alta

Sovint s'oculta o es menysvalora, -a saber, per interès, desconeixement, vergonya o recança- el paper fonamental de la dictadura franquista com a procés disciplinari essencial per la instauració del capitalisme a l'estat espanyol. Segurament, un dels motius principals d'aquest ocultament radica en l'evident continuïtat de les classes dominants extractives i les bases estructurals del règim durant la democràcia, per més que l'operació política «lampedusiana» del mite de la transició -o millor, transacció (cf. Col·lectiu Etcètera, 1998; Muniesa, 2005)- s'esforcés en demostrar el contrari. Finalitzada la Segona Guerra Mundial amb la derrota dels seus aliats, el franquisme acabà esdevenint un procés totalitari d'implantació de l'economia de mercat que, paradoxalment, quedà eclipsat pel vernís de les formes autoritàries -i també totalitàries- arcaiques del nacional-catolicisme. Franco, com a punta de l'iceberg dels interessos de les classes dominants, imposà dictatorialment la reestructuració capitalista, sobretot a partir de 1959 amb l'ajuda de la tecnocràcia, un cop «pacificat» el territori, exterminada l'oposició i per tant, «superades» les conseqüències directes més catastròfiques de la guerra civil. Des d'aquest punt de vista, la seqüència de la guerra i després la dictadura ens podria aparèixer com un procés de destrucció creativa a gran escala per part del comandament social, una pacificació necessària per derrotar la ingovernabilitat que tant havia caracteritzat els primers compassos de segle, amb l'objectiu de garantir els processos d'acumulació de capital. La dictadura franquista posà les bases pel naixement d'un model socioeconòmic, un model urbanitzador i de ciutat, un incipient estat de benestar, i de forma transversal, un model de misèria cultural que, com una rèmora, encara es mantenen vigents malgrat la mort del dictador fa més de quaranta anys.

## 1. El franquisme com a règim revengista

La dictadura franquista implantà un règim revengista de terror i persecució política contra tota aquella part de la població que havia defensat la república, especialment entre les classes treballadores. Durant els primers anys, la llei del silenci i la delació es convertiren en una pràctica comuna, la solidaritat donà pas a la por. Fou molt habitual, per exemple, que s'obris una investigació i es cridés a declarar a qualsevol susceptible de ser sospitós, per determinar la trajectòria de les persones i famílies durant la guerra. En un document del juny de 1940, trobat a una casa del passatge Barnola a la Colònia, podem copsar com un resident del barri, Ramón Pérez Villar, treballador de la Societat General d'Aigües de Barcelona, havia de presentar testimonis o avals de la seva conducta i adhesió als principis del moviment:

Por exigirlo el Ilmo. Sr. Ingeniero Instructor designado por el Estado para la depuración de las Empresas de Agua, Gas y Electricidad de Cataluña, le rogamos que, en su propio interés, se sirva Vd. Presentar en la Secretaria de esta empresa, dentro del plazo de cinco días y por escrito, los avales o documentos de justificación personal firmados por las personas que a tal efecto designo Vd. en su declaración jurada y que, para su recuerdo, le designamos a continuación, o de otras en su defecto.<sup>120</sup>

La introducció progressiva del «espíritu nacional», del nacional-catolicisme franquista entre la classe treballadora, formà part d'una operació de control social i d'adoctrinament massiu que intentà l'eliminació de qualsevol vestigi d'autoorganització i de contestació social. Un repàs a l'hemeroteca dels primers anys de la dictadura així ho demostren, com per exemple la notícia del 4 de juliol de 1945 on s'informava de la realització d'una cerimònia massiva amb 150 nens de la primera comunió d'alguns barris obrers (Collblanc, Verdum i la Colònia Castells). Després de la missa de rigor, «se procedió a la renovación de las promesas del bautismo, imposición del escapulario, consagración a la Santísima Virgen y besamanos a la Santa imagen». Aquestes operacions massives d'evangelització sempre anaven acompanyades d'algun gest de caire paternalista, en aquest sentit, als nens i nenes assistents se'ls regalà el vestit de la primera comunió, roba interior, calçat i un «espléndido desayuno».<sup>121</sup>

---

120 *Carta mecanografiada de Sociedad General de Aguas de Barcelona a Ramon Pérez Villar*, 6 de juny de 1940. Fons personal. Segons una altra documentació amb el mateix origen, en aquest cas, la «depuració» s'acompanyà de l'obligatorietat d'inscriure els seus fills de 13 i 10 anys a l'*Organización Juvenil Española*.

121 *LV*, 4 de juliol de 1945. Era en aquelles cerimònies on també es rebatejaven als nens i nenes amb noms inadequats com en el cas documentat de Llibertat Canela.



Una altra notícia que afectà directament al barri es publicà el setembre de 1947, quan el *Negociado Municipal de Urbanización y Reconstrucción*, entitat de l'ajuntament franquista encarregada de portar a terme els processos urbanístics, informava que obria l'expedient de la Colònia Castells per constatar, tot i que en principi de forma provisional, el caràcter privat i particular dels passatges.<sup>122</sup> El caràcter «privat» del barri exonerava a l'ajuntament de la realització del manteniment dels carrers, pavimentació o implementació de l'enllumenat públic, cosa que institucionalitzà i facultà la desresponsabilització i abandonament per part dels organismes públics. Les tasques de renovació i manteniment de la Colònia quedaren definitivament en mans privades, la qual cosa comportà la prolongació de la precarietat que havia caracteritzat a la barriada des d'un inici, facilitada per la desídia dels propietaris i certificada, per exemple, en la no pavimentació dels carrers durant tota la dictadura.

En aquells anys, a nivell de ciutat, les autoritats franquistes propiciaren la celebració d'un macroesdeveniment fet a mida, -fabricat a imatge del règim-, per tal de dinamitzar l'economia i propiciar la transformació urbanística de zones substancials de la ciutat, el XXXV Congrés Eucarístic de 1952. El vell engranatge de les classes dominants barcelonines per impulsar processos d'acceleració de l'economia a partir de macroesdeveniments i la inversió pública es posà de nou en marxa. Si les exposicions universals serviren com a catalitzadors i aparadors de l'ascens de la burgesia industrial, el Congrés Eucarístic fou el reflex i representà el punt àlgid de la Barcelona nacional-catòlica. Urbanísticament, en el cas concret de les Corts, serví per urbanitzar l'entrada de la Diagonal, l'*avenida del Generalísimo Franco* amb l'expulsió d'un important nucli de barraquistes a prop de la Font dels Ocellets, la ubicació del monument als caiguts de Clarà, la creació de la plaça de Pius XII, -on es celebrà la missa final amb l'erecció d'un altar gegant-, i el que potser fou més important, la preparació del terreny per la construcció de la futura ciutat universitària.<sup>123</sup> Una altra obra pública fonamental de l'època, que acabaria per definir l'entorn de la Colònia fou l'obertura de l'avinguda Infanta Carlota (avinguda de Josep Tarradellas) (Checa, 1997).

Paral·lelament als incipients símptomes de recuperació econòmica, la ciutat anà acollint noves onades migratòries. Si bé en un inici foren més ocasionades pels problemes polítics

---

<sup>122</sup> LV, 18 de setembre de 1947.

<sup>123</sup> La Ciutat Universitària fou un projecte que responia a la voluntat d'allunyar als estudiants, com a col·lectiu susceptible de generar protestes, del centre, i així poder incrementar el control (Checa, 1997:351). Es va començar a construir, tot i que lentament, el 1956. Per la formació general de la Diagonal durant el període (cf. Busquets, 2004: 321-323).

i la repressió derivats de la guerra i la crisi agrícola a l'entorn rural, lentament foren alimentant una demanda creixent a partir d'una gradual reactivació industrial, al ritme d'una economia proteccionista, orientada cap la centralització i la polarització industrial, i per tant avocada a la *macrocefàlia* i el desequilibri territorial. Tals circumstàncies acabaren per generar els conseqüents problemes d'allotjament i una nova explosió de l'infrahabitatge -aquest cop, vertical-, els rellogats i el barraquisme -en el moment amb més habitacles d'aquesta mena de la història de la ciutat, després de la disminució del fenomen dels temps republicans (Oyón, 2010)-, un avançament de la tendència de creixement migratori i de l'explosió de noves perifèries més enllà del pla de Barcelona que vindria a confirmar-se durant les dècades posteriors durant els anys del *desarrollismo*.

### **1.1. Una família propietària del règim**

Hem vist com la majoria dels habitants de la Colònia Castells eren de condició proletària, però qui eren, en aquells anys, els propietaris majoritaris? Com evolucionà l'estructura de propietat? Qui foren els descendents de les promotores Maria Barnola Grau i Maria Castells Barnola? A quines mans anaren les rendes que pagaven mes rere mes els colons i les famílies de la barriada?

Per començar a respondre aquests interrogants, un cop més, com s'ha fet en la determinació de l'ordre constructiu del barri, podem, primer, recórrer a fer un simple cop d'ull a la morfologia urbanística final del marc arquitectònic, en una mena d'exercici d'exploració arqueològica visual en el present, per després, en retrospectiva tornar al temps de dictadura. A l'actualitat, l'illa de casetes que conformava la Colònia, al llinard del carrer Entença, amb els portals als números 239 i 241, encara s'hi aixequen dues úniques grans excepcions, dos edificis de planta baixa més set pisos, amb 28 habitatges cadascun, que amb les cases de la Colònia en peu constituïen un element de discontinuïtat evident respecte el teixit urbà adjacent. De fet, i en això les pedres no enganyen, uns números més avall, al carrer Entença 237, encara hi ha una caseta exactament igual que les dels passatges, construïda el 1936. Què podria explicar aquesta discontinuïtat? Quin és l'origen d'aquests edificis -tan alts- en comparació amb les cases de la Colònia Castells?

Tornem enrere. En un inici, la vídua de Manuel Castells, Maria Barnola i Grau, com a tutora de Maria Castells Barnola, juntament amb el seu nou marit, Ricardo Martínez Torres foren els responsables de la construcció de la Colònia i gestionaren els cobraments

de les rendes amb la creació d'una administradora de finques, Barnola S.A.<sup>124</sup> Entre 1930 i 1960, en una data indeterminada, morí la filla i el matrimoni Barnola-Martínez es traslladà a viure a Puigcerdà, d'on provenia la família de la dona. Mentrestant, el 1952 i el 1955, després d'enderrocar unes quantes casetes del Passatge Maria, l'empresa edificà els dos immobles del carrer Entença mencionats. Els temps havien canviat, el barri estava canviant. El minifundisme horitzontal de dècades anteriors s'havia acabat, i al principi de la dècada de 1950 l'especulació ja s'havia convertit en vertical. Sembla que cada època hagi de tenir la seva tipologia de cases barates assignada.

Segurament, la iniciativa de l'edificació partí de Ricardo Piqueras Martínez,<sup>125</sup> nascut a València i nebot de Ricardo, el que posteriorment esdevindria hereu de totes les propietats del matrimoni Barnola/Martínez. Malgrat la forta inversió inicial, amb un sol edifici d'aquells, la família s'assegurava el cobrament d'unes rendes infinitament superiors a la de la suma de totes les casetes juntes de la Colònia. Amb una façana molt característica d'aquells temps i una materials -formigó aluminós- també molt habituals, l'operació degué sortir ben rendible. I més, tenint en compte que els propietaris vivien lluny i que no podien estar pendents dels «maldecaps» del manteniment de les casetes i dels passatges. El matrimoni tingué una jubilació folgada fins que Ricardo morí el novembre de 1961 amb 76 anys i Maria al cap de dos anys, l'abril de 1963, ambdós a Puigcerdà.

Ricardo Piqueras Martínez (1906-1996), l'hereu universal de Barnola S.A, era enginyer militar i feu carrera dins l'exèrcit. El 1926 fou nomenat tinent i el juny de 1936 arribà a capità de l'«Arma de Ingenieros».<sup>126</sup> Durant la Guerra Civil tingué una destacada participació en el bàndol dels vencedors: «consta en su brillante hoja de servicios la posesión de grandes virtudes militares y el "valor reconocido" por su actuación en la

---

124 Ricardo Martínez Torres era escultor i provenia de València. Fou un dels fundadors, el desembre de 1927, de la Casa de València a Barcelona amb el càrrec de bibliotecari. Un nebot seu, Ricardo Piqueras Martínez, enginyer militar, hi figurava com a vocal. A la junta directiva d'aquesta entitat, per fer-nos una idea del tipus d'institució, hi figurava com a president Vicente Clavel, editor i fundador de l'editorial Cervantes, inventor del Dia del Llibre i vicepresident de la Cambra oficial del Llibre de Barcelona. També hi havia advocats, enginyers, comerciants, un metge i un capità de la Guàrdia Civil (cf. LV, 13 de desembre de 1927). Desconeixem el recorregut i l'obra escultòrica de Ricardo Martínez, però sí que realitzà un bust en homenatge a la «Señorita Catalunya», Elòdia Domènech, guanyadora d'un concurs de bellesa (cf. LV, 5 de febrer de 1929) i que participà de l'acte d'inauguració de la secció arrossera del Palau de l'Agricultura de l'Exposició de 1929, acompanyat de la seva esposa i filla (cf. LV, 13 de juny de 1929).

125 Evidentment aquest Piqueras no tenia res a veure, més enllà del cognom, amb l'altre Piqueras, habitant de la Colònia, del qui ja hem parlat.

126 *Diario Oficial del Ministerio de la Guerra*, 10 de juny de 1936, núm. 132. [en línia] <[http://bibliotecavirtualdefensa.es/BVMDefensa/i18n/catalogo\\_imagenes/grupo.cmd?path=15493](http://bibliotecavirtualdefensa.es/BVMDefensa/i18n/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=15493)> [15 de juliol de 2015].

guerra civil española».<sup>127</sup> Finalitzada la contesa, s'instal·là a Madrid, on fou director general de l'empresa Cubiertas y Tejados S.A.<sup>128</sup> fins el 1965, compatibilitzant el càrrec amb la carrera militar, on arribà a «General de División del Cuerpo de Ingenieros».<sup>129</sup> Casat amb Pilar Suárez, tingueren sis fills, tots nascuts a Madrid: Ricardo, Maria del Pilar, Enrique, Carmen, Eduardo i Javier. Tots ells foren els hereus de Barnola S.A, i els actuals propietaris -menys Eduardo, ja traspasat-, de Barnola S.L.<sup>130</sup>

El primogènit, Ricardo Piqueras Suárez, nascut el 1941, acabà d'estudiar arquitectura el 1958, obrí un despatx propi i des de 1969 fins a 2005 fou arquitecte en cap de la immobiliària Cubiertas y Tejados S.A, on treballà el seu progenitor. El despatx Piqueras & Bonet, format pel propi Ricardo, la seva dona, Neus Bonet, també arquitecta, i un altre germà, Javier, començà a partir de l'especialització en l'edificació -seguint la llarga tradició familiar- de polígons d'habitatge obrer en ple *desarrollismo*. El 1969 per exemple amb una obra de 435 habitatges al Polígon El Val d'Alcalà de Henares per encàrrec de Cubiertas y MZOV. S.A, i encara una altra el mateix any, amb la construcció de 4.156 habitatges al polígon de Ciutat Badia, per encàrrec de la mateixa empresa dins les construccions massives de l'«Obra Sindical del Hogar».

Que lluny quedaven les casetes de la Colònia i els 56 habitatges del carrer Entença. Especialitzats en construcció d'obra social i edificacions barates prefabricades (Alcalà, Badia del Vallès, polígon Sur de Sevilla, polígon Valleaguado de Coslada...), sobretot en aquells anys i especialment per l' «Instituto Nacional de la Vivienda»; sembla però, que no fou la seva única activitat, el 1970 construïren una casa unifamiliar de 365 m2, un dels

---

127 cf. «Premios General Piqueras». Militares, 102, julio 2014, p.32.

128 Fundada el 1916, l'empresa Cubiertas y Tejados S.A fou una de les constructores més importants de l'època referenciada. El 1966 es fusionarà amb MZOV (Compañía de los Ferrocarriles de Medina del Campo a Zamora y de Orense a Vigo). Més tard, el 1997 es fusionarà amb Entrecanales y Távora S.A per crear Acciona, un holding internacional d'infraestructures i serveis i una de les empreses multinacionals més importants de l'estat (alta velocitat, obra civil i industrial, energia, renovables, eòlica i aigua).

129 Com a militar entre 1937 i 1962 fou director de la base de l'exèrcit «Parque y Talleres de Automovilismo de Carabanchel», on hi fundà una escola de formació professional. Un cop arribat a general de divisió el 1962 «General de Brigada de Ingenieros de la VII Región Militar», fou nomenat «General Jefe de la Dirección de Transportes» (cf. *Diario Oficial del Ministerio del Ejército*, jueves 8 de diciembre de 1966, núm. 278. [en línia] <[http://www.bibliotecavirtualdefensa.es/BVMDefensa/i18n/catalogo\\_imagenes/imagen.cmd?path=20131&posicion=1](http://www.bibliotecavirtualdefensa.es/BVMDefensa/i18n/catalogo_imagenes/imagen.cmd?path=20131&posicion=1)>[15 de juliol de 2015]. El 1963 fou condecorat amb la «Gran Cruz Real y Militar orden de San Hermenegildo. També fou General Gobernador de Valencia i el 1973 fou nomenat president de la «Junta Interministerial para aguas de Ceuta y Melilla», amb el que segurament fou enviat al Sàhara, on l'empresa Cubiertas y Tejados S.A hi tenia nombrosos interessos. Com es pot comprovar, al llarg de la seva trajectòria alternà i combinà les ocupacions militars i civils. Mort el 1996, finalment el 2003 l'exèrcit creà un premi amb el seu nom per honorar als diferents cossos d'especialistes dins el cos militar.

130 Tot i haver-hi representació de la majoria de germans en el consell de direcció, el més actiu en les activitats relacionades amb Barnola S.A sempre fou Enrique Piqueras Suárez, qui, per exemple dirigí la junta extraordinària que canvià l'estructura de l'empresa de Societat Anònima a Societat Limitada, ja el maig de 1992 (LV, 29 d'abril de 1992).

seus domicilis familiars, al barri residencial de luxe de Somosaguas.<sup>131</sup> Així com també diverses cases de la franja alta del mercat immobiliari (Majadhonda, Montevalina, Cercedilla, Fuente del Fresno, Montepríncipe...), i a més, xalets i apartaments en zones turístiques com la de Porto Spain a Águilas-Múrcia, entre molts altres. Si es suggereixen els noms de tots aquests indrets tan sols és per remarcar l'antagonisme socio-geogràfic, entre la franja més alta i la més baixa del mercat immobiliari, de les dues branques de construcció a les que es dedicà el mencionat despatx d'arquitectura.<sup>132</sup>

La història de la família Piqueras Suárez, doncs, és arquetípica del desenvolupament d'una família rentista de les classes dominants a partir d'una base de béns immobiliaris en ple franquisme.<sup>133</sup> Una família en clara simbiosi amb el règim, que anà mutant i adaptant l'activitat en funció dels canvis econòmics i estructurals que s'anaren succeïnt; amb la cobertura de les rendes familiars i sota l'ombra d'una gran empresa com Cubiertas y Tejados S.A. Pel que més interessa en aquesta recerca, cal remarcar la importància de l'evolució, encara que ja s'ha assenyalat, dins l'especialització en la construcció d'habitatges econòmics. Una evolució entre la «microespeculació» horitzontal dels Castells/Barnola i la «macroespeculació» vertical dels Piqueras/Suarez, marcada pel fort contrast entre les casetes horitzontals de la Colònia i els blocs verticals de Ciutat-Badia.<sup>134</sup>

Finalment, per tant, no es d'estranyar que els assumptes de la barriada -oblit sistemàtic (si exceptuem, és clar, en el cobrament dels lloguers), la falta de manteniment dels carrers, o les goteres a quasi totes les cases...-, quedessin molt lluny tant en distància geogràfica, com sobretot en distància social, per aquesta família promotora durant tots aquests anys, més preocupada en les competicions hípiques dels fills i néts, - i sense cap mena de deix metafòric ni d'ironia, doncs hi ha dades disponibles-, que en el destí de centenars de famílies treballadores i els seus habitatges.

---

131 A part d'aquesta casa en projectaren i construïren d'altres per la immobiliària familiar, totes en zones residencials exclusives, Pozuelo de Alarcón (358m<sup>2</sup>), Majadhonda (390m<sup>2</sup>). I d'altres per a membres de la família: el 1985 per Enrique Piqueras a Somosaguas (290 m<sup>2</sup>) i per Carmen Piqueras (395m<sup>2</sup>). El 1994 Ricardo i Neus es projectaren una mansió unifamiliar de 635m<sup>2</sup> amb piscina i pista de padel a l'urbanització Valdelagua de San Agustín del Guadalix on hi instal·laren el despatx d'arquitectura. Només cal observar que en els terrenys d'aquesta última casa, per una sola família, hi cabrien 21 cases com les de la colònia. També a càrrec del propi Ricardo, el 1987 construïren un edifici de 22 plantes (3.770 m<sup>2</sup>) al centre de Madrid. Com a projecte, cal destacar l'autoria de Ricardo de l'edifici de la seu central d'Acciona, un gratacels imponent de 2.500 m<sup>2</sup> també a la capital de l'estat.

132 «Proyectos y obras ejecutadas». Madrid: Piqueras & Bonet Arquitectos, 2004.

133 Una altra curiositat significativa d'aquesta mena de famílies és el matrimoni com a element de generació de vincle corporatiu de classe. En aquest sentit, destaca el juliol de 1968 el casament d'Enrique amb Ana María Fontana Bertrán (ABC, 11 de julio de 1968), filla de José Maria Fontana Terrats, reusenc, secretari general de la Cambra de Comerç, fundador de les JONS (Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista) i destacat membre de Falange Española.

134 (cf. Dalmau, 2009).

## 1.2 El *desarrollismo* com a motor d'acumulació

Més enllà de la funció de dinamització de l'economia urbana, la celebració del Congrés Eucarístic simbolitzà l'inici d'una tímida obertura del règim cap al reconeixement internacional -l'*aperturismo*-,<sup>135</sup> certificat pels crèdits successius i l'acord amb els Estats Units d'Amèrica el 1953, l'admissió a les Nacions Unides el 1955, la incorporació al Fons Monetari Internacional (FMI) o a l'Organització Europea de Cooperació Econòmica (OECE) el 1958, que implicaren la fi de l'autarquia i l'entrada de capital inversor estranger (Marin, 2006). Tot aquest procés culminaria el 1959 amb la promulgació del *Decreto-Ley de Ordenación Económica* o *Plan d'estabilización*, que significà una relativa «normalització» de l'economia mitjançant la promoció d'obra pública, la intensificació de la diversificació industrial fomentada amb mesures com els avantatges fiscals a la inversió exterior, la liberalització de les importacions, l'adequació del valor de la pesseta a les divises internacionals o el foment de l'edificació massiva de la iniciativa privada amb bonificacions i subvencions, entre d'altres. En aquest context, començà un revifament de les indústries com el tèxtil, -que viuria la darrera etapa de preeminència com a sector puntal a Catalunya-, però també la confirmació de la tendència cap a la diversificació industrial amb la implantació de companyies elèctriques (ENHER), la siderometal·lúrgica amb les empreses d'automoció (SEAT, Motor Ibérica, ENASA) i les empreses auxiliars; les d'electrodomèstics o la química (*Ibidem*, 2006: 226-228).

En aquelles circumstàncies, malgrat els canvis en l'estructura productiva, la composició de les classes dominants no era molt diferent a la ciutat de la «febre d'or» del tombant de segle passat i en moltes ocasions, les mateixes nissagues familiars compatibilitzaven la triple funció de fabricants, constructors i banquers entre els seus membres. Aquella condició, els permetia bascular les inversions, finançar i re-finançar operacions, convertir el deute en producte industrial o en béns immobiliaris i per tant, desenvolupar-se coextensivament, formant un bloc dominant compacte de classe, caracteritzat per la defensa dels seus interessos corporativistes (Bengoechea, 1994).

L'economia dirigista i vertical permeté, a ritme dels *plans de desarrollo*, endegar un fort procés de creixement durant la dècada de 1960,<sup>136</sup> on es posaren les bases de la composició de l'economia capitalista espanyola d'avui. L'ascens industrial comportà el

---

135 No és casualitat que fos el 1952 quan s'acabà amb el sistema de cartilles de racionament, doncs l'obertura permeté un mínim d'importacions que serviren per desregular el mercat interior (Marin, 2006:223).

136 Durant aquesta dècada, l'economia de l'estat va registrar la taxa de creixement mitjana anual més alta de tot el segle (un 8%) (López i Rodríguez, 2010:139).

subseqüent efecte de mobilització de mà d'obra -pel període de màxima afluença, entre 1961-1965 la migració a Catalunya s'estimà en 800.000 persones, de les que prop d'un 50% restaren a la província de Barcelona (Busquets, 2004:271)-; i que comportà l'expansió, -sense precedents a l'estat fins aleshores-, de la indústria de la construcció. Tant amb l'edificació dels grans polígons d'habitatges modulars, estandarditzats i en sèrie -especialment els d'habitatge social, amb pèssims materials (només cal recordar la paraula aluminosi) i fortament subvencionats com a estímul de la iniciativa privada-; com de polígons industrials, i també, poc després, dels grans complexos turístics. En aquella època aparegueren les immobiliàries, actors amb un paper rellevant com a motor clau de desenvolupament, que assumiren la gestió i el finançament de les operacions, repercutint també en l'augment del volum de les promocions i en l'expansió d'un «boom immobiliari» de 1955 a 1971 (Ynfante, 1974). Per tant, l'activació dels dos grans vectors de l'economia, les dos grans potes sobre les que reposa l'actual model de país, la construcció i el turisme, daten d'aquella època.

El *desarrollismo* fou una mena de laboratori de l'especulació teledirigida, un assaig de *laissez-faire* autoritari a cops de desenvolupament geogràfic desigual a partir de la dialèctica entre centre i perifèria, en un context urbà desbordat, on es posà a prova els límits de resistència de la població amb menys recursos (Smith, 1996). Manuel Solà de Morales, un dels grans teòrics i arquitectes de l'època,<sup>137</sup> explicava en un article, el paper central de les rendes del sòl i la seva maximització, en l'apropiació diferencial privada de plusvàlues derivada de la formació de les perifèries, i el seu rol central en el desenvolupament de la metròpolis capitalista:

Por las Urbanizaciones Marginales, el refuerzo de las expectativas periféricas, provocando la formación en tales zonas de rentas absolutas, aumenta progresivamente también las rentas de posición, «diferenciales», de las áreas más céntricas. Por ello, en períodos de baja inversión de capital en desarrollo urbano (...), donde no hay extensión de infraestructuras exteriores que valoricen las coronas externas ni hay operaciones de reestructuración interior que provoquen nuevas rentas diferenciales, la presión periférica de las Urbanizaciones Marginales puede resultar decisiva para mantener en expansión el mecanismo de formación y explotación capitalista de las plusvalías.

---

137 La figura de Manuel de Solà-Morales, membre de tota una saga d'arquitectes, és paradigmàtica de l'ambivalència jugada per molts professionals de l'arquitectura local, doncs malgrat la gran capacitat teòrica de desvetllar alguns dels processos claus de l'urbanisme capitalista, per exemple, el que ell anomenà urbanització marginal (1974), després participà en el disseny d'edificis emblemàtics com el de l'Illa Diagonal.

En cuanto que la formación de la renta del suelo surge, no de un equilibrio de mercado (que no es tal, y en todo caso monopolizado desde la oferta), sino por la anticipación del beneficio de explotación (promoción y venta de viviendas), basta con el establecimiento de un primer asentamiento, aún mínimo y precario, para generar el plusvalor (puesto que ya garantiza expectativas). El hábitat marginal suple así, en estas zonas, la falta de infraestructuras y de calificación urbanística como fomento de rentas del suelo; no como fenómeno «anormal», pues, sino con plena funcionalidad para el mecanismo general del crecimiento urbano capitalista (Solà-Morales, 1974: 377).

Just el 1953 s'aprovà el Pla Comarcal («de ordenación urbana de Barcelona y su zona de influencia»). Un pla urbanístic general supramunicipal, de clara vocació metropolitana -fou llavors quan s'inventà el concepte d'Àrea Metropolitana-, que amb les seves zonificacions marcà les grans directrius formals i les línies mestres del futur Pla General Metropolità (1976). En l'aplicació concreta, però, el pla esdevingué part d'una estratègia incapaç de portar a terme aquelles tàctiques pertinents per arranjar els greus desequilibris que generarà el creixement econòmic *desarrollista* a partir de la inversió en obra pública i la connivència amb la iniciativa privada (cf. Borja *et alli*, 1972). El pla comarcal, i també la promulgació de la Llei del sòl de 1956, emergiren com una exigència d'ordre derivada de la conseqüent acceptació del creixement desorbitant i desordenat que s'estava produint a la ciutat. Teòricament, el projecte, en el mateix redactat del text, s'oposava a una ciutat monstruosa i amorfa: «una de las primeras preocupaciones que el Plan lleva consigo es el de no formar una inmensa ciudad, que, cual quimérica Mesopotamia, constituya un cuerpo amorfo, máquina de vivir y en la que sus habitantes no fueran más que esclavos de su propia grandeza» (*citad a*: Martí i Moreno, 1974:26). A la pràctica, però, tal imatge es realitzaria com un profecia autocumplida a partir de la sistemàtica impugnació del pla general mitjançant els successius plans parcials i la requalificació de terrenys, propulsats per l'aliança entre les classes dominants, fos des d'instàncies municipals o des dels promotors privats. La zonificació, la *qualificació* urbanística, no tan sols implicà la determinació dels usos, sinó sobretot la *qualificació* del valor dels terrenys. La iniciativa dels plans parcials solia provenir de promotors privats, amb el que la prioritat fou sempre la construcció residencial o de negocis, essent els interessos i la propietat privada els eixos vertebradors de tota la política urbanística, relegant els equipaments i zones verdes a un segon pla. El 1970, el 28% dels espais de zona verda o equipaments esportius planificats s'havien perdut per aquesta via i s'aprovaren prop de quaranta plans parcials (Martí i Moreno, 1974:27). Així doncs, de la



mateixa manera que a l'economia, el model urbanístic vigent, tecnocràtic i dirigista ja es perfilà en aquest pla; es ratificaria en la seva revisió de 1964, i encara ho faria d'una forma més definitiva, en el Pla General Metropolità de 1976 (Delgado, 2007:22).

L'arribada de la crisi del petroli de 1973 a nivell mundial conduí també a la reestructuració econòmica dins l'estat i al començament del declivi del tímid procés d'industrialització fordista iniciat; l'obertura del període de reconversió industrial i la desamortització del sòl fabril, amb la consegüent multiplicació del terreny requalificable, verge i disponible per edificar. Les requalificacions dels plans parcials respongueren, en la major part dels casos, a la recerca d'una revalorització del terreny i l'apropiació privada per part dels promotors. Fou gairebé una invitació a l'especulació immobiliària i a l'enriquiment vertiginós de l'anomenada cultura del «*pelotazo*», que acabà essent hegemònica i definitiva del període conegut com a *porciolisme* entre 1957 i 1973, en record del nom de l'inefable alcalde, Josep Maria de Porcioles.<sup>138</sup> Si la indústria no podia seguir complint la funció de font principal d'extracció de plusvàlua per les classes directores, calia un ajustament espacial-temporal, activar el circuit secundari d'acumulació mitjançant l'especulació immobiliària coadjuvada pel combustible financer, -com bé ens explicava Solà-Morales-, a través de la formació de rendes diferencials mitjançant la dialèctica centre-perifèria (*Ibidem.*) Una etapa que esdevindria clau també pel futur de la fesomia del barri de les Corts.

Efectivament, el porciolisme transmutà completament els entorns de la Colònia. Fou precisament en aquella època quan el trasllat del Futbol Club Barcelona del vell Camp de les Corts al Camp Nou -el 1957-, generà l'obertura d'un procés irregular de requalificació del sòl d'esportiu a habitatge al llarg dels anys següents -inclús amb la intervenció directa del Consell de Ministres-, que comportà ingressos milionaris i que serví per eixugar els deutes contrets pel club.<sup>139</sup> Aquesta operació podria ser considerada menys com una excepció que com un arquetip del desenvolupament urbanístic de la zona, que acabaria convertint el barri en una zona residencial i d'oficines amb el paper aclaparador i

---

138 Per una aproximació al període porciolista (*Cf.* DDAA, 1973).

139 La polèmica arrel de la requalificació del camp de les Corts constitueix un exemple il·lustratiu del funcionament de l'especulació urbanística d'aquells anys. La primera requalificació fou el 1951, els terrenys en origen eren per zona verda privada i després de llargues negociacions entre les cúpules administratives franquistes i els membres de la directiva del Barça, ja al 1962, l'alcalde Porcioles acabaria modificant els plans, permetent l'edificabilitat residencial i la privatització dels terrenys, fent més que rentable l'operació per eixugar els deutes del club. La «solució», i tot, després de la lluita veïnal- passà per declarar com a edificables la part de les grades i instal·lacions annexes al camp i deixar tant sols com a zona verda la part proporcional al que ocupava el terreny de joc (Huertas i Fabre, 1976). Els terrenys els comprà la immobiliària Habitat, de Josep M. Figueras Bassols per 226 milions de pessetes.

predominant de la Diagonal com a porta d'entrada, districte econòmic per excel·lència, amb oficines i hotels, el pol universitari, zones esportives d'elit (Club de Polo, Club de Tennis Turó...) i àrees comercials exclusives. Precisament, el primer pla parcial del pla comarcal, el «Plan Parcial de la Zona Final de la avenida Generalísimo Franco» de 1956 culminà amb l'edificació dels gratacels ondulats Trade de Josep Antoni Coderch el 1968 -tot un esdeveniment a l'època-. Així s'expliquen els orígens de la formació de la zona en un llibre commemoratiu dels edificis esmentats:

De manera paralela se conseguía además que la Diagonal empezara a tomar una nueva dimensión y dejara de ser un lugar de descampados donde muy esporádicamente se podía encontrar alguna casa de veraneo de personas bien situadas económicamente (quintas de recreo), algún edificio señorial o, incluso, barracas que se fueron instalando progresivamente en los laterales de esta arteria después de la Guerra Civil española (desde la avenida de Pedralbes hasta Esplugues) (Martorell, 1998:10).

Dos anys després de que Josep Maria de Porcioles accedís al consistori, a finals de 1957, s'aprovà el «Plan Parcial de la Zona Norte de la avenida del Generalísimo Franco y Las Corts», que afectà el tram entre Francesc Macià i la plaça de Pius XII, una de les zones on més operacions immobiliàries es realitzaren en la franja superior del mercat de l'habitatge.<sup>140</sup> La construcció del Cinturó de Ronda el 1970 -ja delimitat per Jaussely (cf. Brau, 1973), com a epifenomen de la ciutat automobilitzada-, no nasqué tant sols per millorar l'accessibilitat rodada, sinó sobretot per incrementar la circulació de la plusvàlua pel territori (Martí i Moreno, 1974: 53). La construcció d'aquesta via acabà de consolidar el nou perfil de la Diagonal, amb la construcció d'edificis «singulars» d'arquitectes reconeguts, que serviren de referència iconogràfica a un incipient districte econòmic i de negocis que ja començava a esdevenir realitat: l'edifici de Banca Catalana (1968), el de la seu central de *La Caixa* -també de Coderch i Mitjans- el 1974, o la inauguració de *El Corte Inglés* el mateix any -en els terrenys on hi havia ubicada l'antiga presó de dones-.<sup>141</sup>

---

140 El foment de la part alta de la Diagonal com a districte econòmic i zona residencial d'alt *standing* ja s'havia iniciat feia uns quants anys abans. El 1949, per exemple, mitjançant un decret es permetia una bonificació especial per les promocions immobiliàries en aquest sector (Busquets, 2004: 323).

141 La llista seria inacabable, l'edifici del Banc Atlàntic o l'edifici de La Llave de oro (en aquest cas dissenyat pel que era arquitecte en cap d'urbanisme de l'ajuntament, Josep Soteras) (Martí i Moreno, 1974: 77-78). La tendència seguí en democràcia, i un dels punts culminants fou el complex de l'Illa Diagonal -el gratacels ajagut- de Moneo i Solà-Morales, el 1993, una de les últimes operacions urbanístiques de consolidació d'aquesta dinàmica d'urbanització (cf. Marrero, 2004). Sobre l'antiga presó de dones (cf. <http://www.presodelescorts.org/>)

Per tant, fou durant l'última fase de la dictadura quan les Corts es convertí en el que és avui, un dels districtes amb el sòl més car de tota Barcelona, el principal i primer *Central Business District* (CBD) d'abast metropolità, la via privilegiada com a aparador simbòlic per la ubicació de seus de bancs, de caixes, d'immobiliàries, d'empreses multinacionals, d'assegurances, hotels de luxe i centres comercials exclusius, les empreses més importants del país (entre d'altres, el RACC, La Caixa, Planeta, Fc Barcelona, l'Illa Diagonal...).

## **2. El model Barcelona: renovació urbana, bombolles i macroesdeveniments**

L'arribada de la democràcia, -ja s'ha dit- malgrat el mite de renaixement a mode de retòrica legitimadora que l'acompanyà, fou més de continuïtat que de ruptura (Delgado, 2005, 2007), i es plasmà urbanísticament sobre la ciutat com una operació de «reconstrucció» de la mateixa.<sup>142</sup> Després d'una expansió il·limitada, l'artefacte urbà s'havia de reconstruir com un reflex de la naixent democràcia i la reconstrucció política de l'anomenada transició. Els protagonistes d'aquesta operació a nivell urbanístic foren els *tècnics*<sup>143</sup> com Oriol Bohigas (1986), Josep Anton Solans, Albert Serratosa, Jordi Borja o Pasqual Maragall (cf. Delgado, 2007:32); els quals, com ells mateixos assenyalaren, s'havien «infiltrat» dins les institucions franquistes amb un moviment d'«intel·ligent anticipació» (Bohigas, 1983:12). Aquests, com a bons *tècnics* -aparentment aliens als canvis polítics- realitzaren la transició des de dins i seguiren ocupant càrrecs de responsabilitat en els primers ajuntaments democràtics. En aquest sentit, foren ells els que certificarien la continuïtat respecte a la ciutat heretada de la dictadura i portarien a terme l'anomenat «Model Barcelona»; en resum i bàsicament, l'operació d'higienització, remodelació i embelliment d'una ciutat -perfectament sintetitzats en lemes com «Barcelona, posa't guapa»- per la seva capitalització i posada en venda dins el rànquing de les ciutats globals, acompanyada indissociablement de la seva representació i imatge a projectar internacionalment, la -volàtil i buida- marca Barcelona.

### **2.1. La perifèria interior: un barri atrapat a la geografia del capital**

Extingida la necessitat de mà d'obra a la indústria amb la colonització del territori per part del sector terciari, la ubicació de certs enclavaments destinats a l'habitatge obrer com la Colònia Castells, quedaren fora de joc -de lloc-, dislocats en el transcurs del desplegament urbanístic. Quan la ciutat començà la seva implosió metropolitana, i al veure que les circumstàncies topogràfiques li limitaven la lliure expansió, s'inicià un veritable procés de reconquesta d'aquelles «àrees oblidades» on havien anat a raure tota

---

142 Des de l'urbanisme i la historiografia és habitual presentar l'etapa franquista com una etapa gris, de foscor. En aquest sentit, és el mateix que succeeix amb el tractament historiogràfic de l'edat mitjana. Metàfores cromàtiques que serveixen també per elidir i amagar la continuïtat del relleu entre l'ajuntament franquista i els democràtics (cf. Busquets, 2004: 268-315).

143 El concepte de tècnic ha sigut -i encara és- un concepte que podem associar a l'emascament profilàctic del caràcter plenament polític de les decisions urbanístiques. Aquí s'utilitza per emfatitzar el rol que tingueren aquests professionals, que «des de dins» esperaven poder canviar la dinàmica de la ciutat, quan en realitat foren ells mateixos els que canviaren per efecte de la posició ocupada respecte al procés de producció de la ciutat.

aquella gent que la ciutat necessitava però no volia. El procés començà pel centre, domesticant totes aquelles zones que escapaven a la lògica de les classes dominants, via requalificació-expropiació-enderroc-reconstrucció i encara continua en els nostres dies, estenent-se al llarg de les successives corones metropolitanes. Aquesta lògica de reconquesta, però, més enllà de l'oblit circumstancial, convé emmarcar-la en una estratègia capitalista de formació de plusvàlua, un procés funcional a l'extracció de plusvàlues del territori generat a partir de la creació d'un règim espacial-temporal específic adient per a la maximització de les mateixes. Un cop més, Solà-Morales ens ho explica a la perfecció:

...la tolerancia de formas de ocupación degradadas parece justificarse solamente por la expectativa de que esa presencia comporte una infraestructura, una circulación y unos servicios, que valoricen el resto del terreno intermedio. La magnitud de la renta «absoluta» generada sólo por pasar el suelo rústico a un uso urbano es tanta, y tan inciertas las condiciones para que la ciudad se oriente en dirección a aquellos suelos, que conviene abstenerse de una parte de aquella renta por reducir el riesgo de esta incertidumbre. Es una forma latente de coacción al crecimiento urbano (a la administración que lo regula, al planeamiento que lo delimita y a los servicios públicos que lo siguen) hacia el propio sector, en cuanto el asentamiento marginal inicial permitirá luego aducir razones «sociales» y de buen orden público para legalizar y consolidar definitivamente la calificación urbana de todo el sector (...) Ahí es donde la Urbanización Marginal toma su máxima significación: en tanto que, en conjunto, su efecto valorizador del territorio maximiza las expectativas de uso urbano que un crecimiento no difuso de la residencia obrera, compactado en un solo sector o dirección, en unos polígonos o en unas pocas áreas, nunca llegaría a alcanzar (Solà-Morales, 1974: 377-378).

La perifèria obrera que hem delimitat entre 1920 i 1950 quedà, doncs, atrapada i emmaranyada entre el creixement d'un districte de negocis, un pol d'atracció evident pel capital i el procés d'alta densificació residencial que omplí els buits intersticials entre l'Eixample, Sants i les Corts. El salt d'escala de la metròpolis realitzat al llarg de 1970, -quan la ciutat en poc més de vint anys havia duplicat la població (Busquets, 2004: 338)-, agafà a contrapeu i absorbí les segones perifèries. Progressivament, llocs com la Colònia Castells, de la mateixa manera que l'eix del carrer Anglesola (*cf.* Claret, 2010), quedaren com poc més que futurs residus, anomalies obsoletes, excepcions urbanístiques dins el paisatge general, i també com a excepcions socials en mig d'un entorn gentrificat. De cop, es convertiren en perifèries atrapades al centre, víctimes futuribles de la «reconstrucció

de Barcelona» que impulsaren professionals com el citat Oriol Bohigas, una de les ànimes de l'anomenat «Model Barcelona» -la seva biografia, de l'oposició a l'ajuntament, es podria fàcilment confondre amb la història de la ciutat en aquell període-, que ja a la dècada de 1980 descrivia així a les perifèries: «Esas enormes piezas de ciudad -o de «no ciudad» se presentan sin ningún tipo de identidad, sin nada que las haga integrables en la colectividad urbana» (Bohigas, 1986:25).

No és d'estranyar, per tant, que el 1963, encara sota el mandat de Procloles, s'aprovés definitivament el «Plan Parcial de Ordenación de la Zona Norte de la Av Generalísimo Franco entre las plazas de Calvo soteló y del Papa Pio XII y del barrio de Les Corts» i que les zones esmentades quedessin afectades urbanísticament. Així es celebrava l'inici del procés a la premsa, uns anys abans: «Parece, pues, que va a emprenderse decididamente la tarea de ordenación de la avenida del Generalísimo, nuestra más bella vía y, sin discusión, el más hermoso de los accesos a la ciudad, incluso con las desoladas zonas objeto de este proyecto».<sup>144</sup> Una dècada i escaig més tard, el 1974 es presentà públicament el Pla General Metropolità de Barcelona, que s'aprovà dos anys després, i que en el cas concret de la Colònia, seguint les pautes del pla parcial anterior, hi figurà amb una qualificació de zona verda. Des de llavors, el barri estigué afectat, condemnat a desaparèixer.

## **2.2. La reconstrucció del paisatge del capital**

En el procés d'implementació del Model Barcelona, algunes veus sovint hi oposen dues etapes. Simplificant l'explicació, hi hauria una primera fase de reconstrucció -positiva, de «llums»-, de microprojectes de millora als barris, microurbanisme i de generació de noves centralitats, on s'haurien resolt tots els problemes relacionats amb la ciutat heredada; i una segona, d'expansió -negativa, «d'ombres»- de macroprojectes i submissió als designis del capital internacional (Borja, 2010). Segons altres perspectives, les dues serien parts d'un mateix procés de reestructuració urbana, mútuament dependents a les necessitats del règim d'acumulació, i funcionals a la recreació d'un paisatge òptim per la circulació i valorització del capital (Delgado, 2005), ja sense la necessitat de la cotilla de la dictadura per sostenir-se.

El ciutat de Barcelona per convertir-se en un *Model* requeria d'una reestructuració important, una reestructuració que conceptualment posà pedres i persones en el mateix

---

<sup>144</sup> LV, 29 d'agost de 1959.

sac. Per aquest motiu, a la dècada de 1980, el període de reconstrucció adoptà la lògica de la renovació urbana, i per tant de la seva altra cara incommensurable, l'obsolescència. Un discurs legitimador, com hem vist, farcit de ressonàncies higienistes, sostingut per un grup d'urbanistes i arquitectes que es reclamaren hereus directes del racionalisme dels anys trenta, sobretot de Le Corbusier i dels seus referents a Catalunya, homes com Josep Lluís Sert i Torres Clavé, i el GATPAC (Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània), i al mateix temps recuperant també elements noucentistes -la mediterraneïtat de la ciutat- o el caràcter utòpic i higienista del «mite Cerdà». El resultat fou una arquitectura d'un «tarannà ultradirigista i ultraplanificador fundat en la «destrucció creativa» i el redemptorisme espacial» (Delgado, 2005: 139), vernissada d'un discurs de reconstrucció, recuperació i rehabilitació, portada a terme des de la vella tradició del «despotisme il·lustrat» (Balibrea, 2004). Un cop més, tornaren a ressonar les metàfores mèdiques, com la cirurgia, per referir-se a la ciutat, amb les seves «terribles» conseqüències: «Metáfora terrible, la de la cirugía, que contempla a la ciudad como un cuerpo dormido, anestesiado, al que aplicar fríamente unos instrumentos de acero para cortar y coser aquí o allá, usada ya por aquellos tecnócratas de los años 20 y 30, «noucentistes» y racionalistas, de quienes nuestros administradores son, en todos los sentidos, dignos herederos» (Lahuerta, 2005:15).

Pel mateix Bohigas, la rehabilitació havia de mirar cap endavant i no cap enrere, i destruir sense contemplacions aquells indrets que eren un obstacle pel progrés: «Un edificio es una entidad viva y, por tanto, modificable y *mutilable*, transformable sin excesivos miramientos ni respetos» (Bohigas, 1986: 27, *cursives pròpies*):

Rehabilitar quiere decir exactamente «resistituir una persona o una cosa a su primer estado, del que había caído». Aplicado a un espacio de la ciudad, la definición exige alguna precisión. Volver a un primer estado no quiere decir, en este caso, reinstaurar totalmente unas circunstancias antiguas y ya superadas. No quiere decir «restaurar» en términos puramente físicos (...) Quiere decir reencontrar el equilibrio y la correspondencia entre la vida social y la estructura física. No se trata, pues, de volver hacia atrás para poder rehabilitar. Hay que ir hacia delante, en la mejora física del barrio, para adecuarlo a las nuevas necesidades y a la nueva sociedad» (*Ibidem.*).

Durant aquesta hipotètica primera fase del model, la Colònia Castells operà un canvi significatiu, la pavimentació del terra de la barriada. Però no fou, com es podria pensar, gràcies a l'aplicació del microurbanisme i al sentit de la responsabilitat de l'administració

pública de cara al benestar de la gent dels passatges, sinó a la celebració d'un macroesdeveniment a nivell estatal com els Mundials de Futbol de 1982. Així és, fracassada la idea de Porcioles de celebrar una Exposició Universal en aquell mateix any, el premi de consolació fou l'organització de l'esmentat campionat, amb la cerimònia d'inauguració al Camp Nou, un aparador de la nova democràcia ofert al Món sencer (*cf.* Simón, 2012). Un camp, però, que era massa proper a la barriada. Una barriada encara amb carrers de terra i que per tant podia ser susceptible d'espatllar la vista a algun transeüent perdut que s'hi extravies anant cap al camp.<sup>145</sup>

L'urbanisme del Model Barcelona, doncs, més enllà de la pàtina d'innovació amb la que es sol presentar a nivell internacional, es fruit de la repetició d'un patró constitutiu, fet a partir d'impulsos de dilatació i contracció en funció dels cicles econòmics, de llarga tradició a casa nostra, -de permanència i *longue durée* com diria Braudel (1987)- i que es remunta als pressupostos utòpics de finals de segle XIX. Renovació urbana, bombolla i macroesdeveniment; crisi-reestructuració; renovació urbana, bombolla i macroesdeveniment, són els ingredients principals a partir dels quals es van enllaçant els cicles successius, com una repetitiva i enganxosa tonada musical. Els macroesdeveniments sempre han estat les fites del desenvolupament de la metròpolis Barcelonina, el seu *leitmotiv*, des de les exposicions universals al Congrés Eucarístic, i d'aquest, al Mundial de Futbol. Ara bé, l'esdeveniment per excel·lència, que segons la mirada contemporània, canvià la ciutat i «l'obrí al mar i al Món» fou l'acceptació el 1986 de la candidatura de Barcelona per celebrar els Jocs Olímpics de 1992.

Qui no recorda el «À la ville de... Barcelona», aquelles paraules de José Antonio Samaranch, que suposaren el tret de sortida d'aquella etapa de la ciutat? Paraules pronunciades per un personatge de clares arrels franquistes -quina prova més palpable de continuïtat entre règims podríem obtenir?- que escenificà l'obertura de noves oportunitats per a la ciutat en la seva integració als circuits mundials de capital i que celebrà a bots, com anticipant els «booms» posteriors, el seu protagonista fonamental, l'alcalde Pasqual Maragall.

En paraules del propi alcalde, els Jocs Olímpics constituïen el «gran objectiu de tots», el «catalitzador» definitiu que produiria «una mena de fissió col·lectiva al voltant d'una aspiració... mobilitzadora d'energies», que necessitava la ciutat per tancar les ferides del

---

145 Entrevista a Josefina, 19 d'octubre de 2009.



passat, certificar el mite reconciliador de les «dos Españas» de la transició i projectar-se cap al futur i l'exterior (Maragall, 1986: 167). Cap al futur, la reconstrucció, convertida en remodelació, ja tenia la seva coartada o excusa, calia preparar l'escenari per l'esdeveniment. Cap a l'exterior, les olimpíades constituïren una força d'atracció magnètica pel crèdit i les inversions de capital, que permetrien competir a la ciutat en el circuit de les metròpolis globals, com a capital emergent de la regió mediterrània, la capital del Sud d'Europa. La mobilització de «l'esperit olímpic» suposà una onada d'entusiasme que conquerí l'hegemonia entre les classes mitjanes de la ciutat, exemplificada en la figura del voluntari olímpic, un assaig o prototip del que havia de ser la figura del ciutadà voluntarista i universal. Cèl·lula elemental d'una ciutat pacificada, cívica, desconflictivitzada i neutre. El somni -recordem l'avi de Pasqual, el poeta Joan Maragall- que les classes dominants portaven més d'un segle lluitant per aconseguir. Per fi, un *community spirit* o «patriotisme de ciutat» com a maquinària de generació d'adhesió ciutadana que no s'havia aconseguit ni amb la força de les armes, s'assolia a partir d'un esdeveniment esportiu (Delgado, 2005: 108-109).

Tot estava disposat per convertir la ciutat en una arena purificada per la valorització i l'acumulació de capital, i encara més amb l'entrada d'Espanya a la Comunitat Europea el 1986. La ciutat-fàbrica cedia el pas a la ciutat-empresa, del marc per excel·lència de la producció es passà a configurar la metròpolis com els centres d'organització, gestió, processament i decisió d'una fàbrica globalitzada, on la rendibilitat de les operacions passaria a jugar un paper clau. Era l'emergència de la ciutat-negoci (Vela, 2003). L'enderrocament i conseqüent expulsió i desplaçament de les formes de vida no integrables o excloses d'aquests circuits de valorització en fou una de les conseqüències més evidents:

La remodelació de Barcelona s'ajusta així als requisits d'una iniciativa capitalista que es disposa a modificar profundament el paper i l'organització de les regions metropolitanes, El corollari d'aquesta reestructuració és la cronificació de la crisi social a la ciutat. A les bases del projecte de la remodelació urbana despunta la consolidació d'una metròpoli dual, no es descarten uns costos socials considerables, però la ciutat socialment segmentada és el preu que s'assumeix en la modernització, amb la conseqüent expulsió a la perifèria del sistema urbà dels grups socials residuals (López Sánchez, 1991:92).

### 2.3. L'apoteosi del model Barcelona

«Sabíamos, y todos los ciudadanos supieron, que nos estábamos jugando no sólo la celebración de los Juegos Olímpicos de 1992 sino el tipo de ciudad que tendríamos en 1993» (Maragall, 1990:8). Ho sabien molt bé i no escatimaren mitjans per aconseguir-ho, Barcelona ja mai més seria la mateixa. Els Jocs Olímpics representaren el punt de partida i l'epicentre per la consolidació de les principals dinàmiques de producció capitalistes de la ciutat: rendibilització, desregularització, privatització, externalització, flexibilització, financiarització, internacionalització, propietarització, gentrificació, les tendències que col·locaren a la ciutat a l'avantsala de l'eclosió del projecte neoliberal en curs. El macroesdeveniment esportiu serví com a *estàrter* de la renovació urbana i «l'esperit olímpic» com a escenificació d'una «il·lusió de consens» (Olds, 1998) en torn la mateixa, que facilità la convergència entre institucions municipals, autonòmiques i estatals -cosa estranya a Barcelona- (Center on Housing Rights and Evictions, 2008:134) i sobretot, la cooperació públicoprivada, la creació d'una ben engreixada «màquina de creixement» (Logan i Molotch, 1987) que permetria mantenir l'acceleració i que el motor no s'aturés en les properes dècades.

De fet, es tractava de combinar l'efectivitat de l'empresa privada amb la capacitat de lideratge i la iniciativa política de l'estat en la governança de la metròpolis, eliminant les ineficiències de l'administració, per multiplicar la productivitat del territori (A-tres, 2004: 56). D'aquesta forma, l'administració pública podia despullar-se definitivament del seu paper de salvaguarda universal i sentir-se còmode com un agent econòmic indiscutible. Si la ciutat s'havia de regir com una empresa, s'havia d'assignar als seus llocs directors a gerents professionals eficients orientats al negoci i a l'animació de les plusvàlues. Neoliberalització i empresarialisme urbà en estat pur; sota l'ascendència de l'imperatiu neoliberal bàsic de mobilització de l'espai econòmic de la ciutat com un viver fèrtil pel creixement capitalista, la generalització de la mercantilització i la imposició de la disciplina del mercat com a projectes polítics municipals (Brenner i Theodore, 2002). D'ara en endavant, els ajuntaments haurien de fer el possible per maximitzar l'atractivitat de l'espai com a esquer per al desenvolupament capitalista i la inversió financera internacional (Harvey, 2007:370). Un esquer que en realitat era una trampa per la sostenibilitat de la pròpia ciutat, amb l'entrada, -sense possible marxa enrere-, en la dinàmica competitiva interurbana global, en una reedició del mite del caçador caçat, ser caçat quan hom es creu que està caçant (Ibañez, 1997:4).

I, tot d'una, l'excepció organitzacional passà a ser la norma. A partir de llavors, seguint també la tendència estatal, molts serveis es privatitzarien (telecomunicacions, aeroports, autopistes, gas, aigua, electricitat, sanejament) i en els que no, proliferaren els partenariats públicoprivats ja no en la gestió de macroesdeveniments concrets, sinó en la gestió del dia a dia de les infraestructures i de serveis públics fonamentals. Fou el triomf definitiu del capitalisme assistit, l'aliança promoguda per les classes directores entre l'estat i el mercat per convertir la ciutat en terreny fèrtil per l'extracció de plusvàlua, la valorització del territori amb la consecució de rendes de posició i la transferència de capital de les administracions al sector de la construcció amb la desregulació com a coartada:

El capitalisme assistit, en quant a modalitat d'intervenció, comporta que l'acció estatal es proposi com a garantia de les intervencions territorials, ja que cobreix els riscos de la inversió privada i ella mateixa actua més com un agent que com un competidor pel que fa al mercat. Es desborden, per tant, les anomenades polítiques de socialització de les pèrdues, ja que la participació de capital públic es destina a un tipus d'accions on són hegemòniques les fraccions de capital més dinàmiques i potents. En l'aposta per una ciutat-empresa es propugna, aleshores, la desregulació urbanística com a demostració coherent de l'acceptació de la regulació de la ciutat pel mercat (López Sánchez, 1991: 93).

Barcelona es convertí en una ciutat-laboratori (Montaner, 2004) d'aquestes formes de gestió i dinàmiques neoliberals de desenvolupament urbà. I ja se sap que l'experimentació als laboratoris requereix de l'asèpsia com a pre-condició, en aquest cas, social. Començà la Barcelona dels projectes, especialment a partir dels plans estratègics de llarg abast com el Pla Estratègic de Barcelona 2000, una de les línies estratègiques del qual era «configurar Barcelona com un dels centres direccionals de la macroregió» (1990). També a nivell tàctic de remodelació de zones obsoletes al nous ritmes de l'acumulació, a través dels PERI (Pla Especial de Reforma Interior), o amb concepcions urbanístiques com el de les Noves Àrees de Centralitat promogudes per Joan Busquets (1987). Unes fórmules urbanístiques que no feren més que acompanyar la conquesta de noves fronteres urbanes per part de la terciarització neoliberal, a través de la colonització dels nusos principals de la ciutat. La ciutat concebuda dels arquitectes es mostrava un cop més cega, com insistia Lefebvre (1976 [1970]:158-159) a les dinàmiques socials, i per tant, servil als interessos del capitalisme internacional.

En el camp dels responsables del model, el relleu generacional serví per dotar de continuïtat al desenvolupament de la ciutat. En el de la representació política, els alcaldes socialistes es rellevaren sempre seguint la mateixa estratègia, dimitien uns anys abans d'acabar el mandat i la persona escollida com a relleu utilitzava els darrers anys d'alcaldia com a plataforma per a presentar-se a les següents eleccions. Una tàctica successòria eficaç, tot i que amb certs dèficits democràtics, que donà com a resultat trenta dos anys de governs municipals socialistes, de Narcís Serra (1979-1982) a Pasqual Maragall (1982-1997) i de Joan Clos (1997-2006) a Jordi Hereu (2006-2011). El mateix passà amb la tecnocràcia urbanística, els *tècnics* encarregats de la gestió urbanística es rellevaren en la mateixa direcció de continuïtat, els *deixebles* substituïren als *mestres*, com en el cas de José Antonio Acebillo per Oriol Bohigas.

La intensificació de les dinàmiques esmentades en el salt d'escala metropolitana no faria més que incrementar-se al tombant de segle XXI, quan el necrourbanisme s'imposà definitivament com a model paradigmàtic de concepció i producció de la ciutat. D'aquelles dates són per exemple l'edificació de grans gratacels aïllats com la Torre Agbar o l'Hotel Vela. Així com la definitiva colonització del capital de les zones de llevant i de ponent. D'una banda, l'intent d'accelerar la dinàmica de celebració de macroesdeveniments, parcialment fallida amb la invenció del Fòrum de les Cultures 2004, un esdeveniment sense la prestància dels jocs ni de les exposicions, però que serví per modificar una part encara intocada del litoral barceloní, Diagonal Mar. I en la mateixa zona, la substitució -fins i tot en el nom- del Poblenou, barri obrer per antonomàsia, pel 22@, anomenat districte per la innovació (cf. DDAA, 2011). De l'altra, i en la mateixa línia, la potenciació de la ciutat de les «ferias y congresos», amb una intensificació de la celebració d'esdeveniments anuals, bianuals o triennals de tota mena, on l'ampliació de Fira de Barcelona -una altra partenariat mixte públicoprivat- feu possible la multiplicació de «petits» macroesdeveniments periòdics celebrats a la ciutat (World Mobile Congress, Barcelona Meeting Point, Bread and Butter, Saló de l'Automòbil, Smart City Congress...), i en estreta relació, el naixement d'un altre districte econòmic a l'eix Gran Via, enllaçant l'aeroport i plaça d'Espanya.

Així doncs, a mode de resum apressant dels últims vint anys, hem assenyalat dues de les transformacions urbanístiques paradigmàtiques més importants de la ciutat en els seus dos extrems oposats, per dilucidar que, en últim terme, el Model Barcelona ha comportat la substitució de les últimes dues grans zones industrials i obreres de la ciutat per

districtes econòmics assimilables al pioner eix Diagonal. Una operació de destrucció creativa i de reconversió socioterritorial que evidentment ha tingut efectes sobre la població que habita el territori en forma del desplaçament a corones cada vegada més allunyades de la metròpolis. Ho podem veure al Poblenou, immers en un flagrant procés de gentrificació (cf. Mansilla, 2015), i també a les antípodes de la ciutat, a L'Hospitalet i a la Zona Franca, amb l'esmentat eix Gran Via i la transformació en curs del Prat Vermell.

Però si les perifèries han estat colonitzades per districtes econòmics curulls d'activitats logístiques, de gestió i direcció de la banca, del sector immobiliari i seus de multinacionals, és a dir, per les fraccions dominants de la «inflamable» *New Economy* – l'anomenat FIRE (Financial, Insurance, Real Estate) als Estats Units-, tot acompanyat per les infraestructures necessàries per a la celebració de congressos, convencions i fires de mostres, així com, d'àrees comercials i multitud hotels; el centre ha estat ocupat per institucions o edificis emblemàtics caracteritzats pel sobredisseny i l'especialització en activitats culturals o comercials pensats pel consum dels que hom ha anomenat *service class* (cf. McDowell, 1996): a saber, els congressistes visitants, els alts directius dels districtes mencionats, o el turista global ocasional... Aquestes institucions han servit com a palanca cultural de l'expulsió dels residents i la gentrificació urbana en els barris on s'han instal·lat, una «culturitació de l'economia» que ha actuat en simbiosis amb els plans de remodelació urbanística (Degen i Garcia, 2012). Al llarg d'aquestes últimes dècades, el Barri Xino s'ha convertit en el Raval a partir de la proliferació d'institucions culturals amb projecció mundial o d'àmbit metropolità com el MACBA (Museu d'Art Contemporani de Barcelona), el CCCB (Centre de Cultura Contemporània de Barcelona) i educatives com la Universitat de Barcelona (Von Hereen, 2002, Tapada i Arbaci, 2011, Fernández González, 2014). L'entorn de plaça de les Glòries -víctima del mite de Sísif, perpètuament inacabada- en un nou districte cultural, amb l'Auditori, el Teatre Nacional de Catalunya o el Museu del Disseny com a equipaments auxiliars del districte econòmic adjacent. La Rivera a cops de remodelació amb la renovació-privatització encoberta del mercat de Santa Caterina. A Gràcia, tot i que a menor escala però amb un paper pioner, els Cinemes Verdi, que es convertiren en el ressort per la gentrificació i *erasmustització* del barri, malgrat l'origen progressista dels seus promotors.

La conjunció entre el model econòmic-social i les polítiques estratègiques com els macroesdeveniments provocaren, com es sabut i a grans trets, la generalització d'una

economia de bombolles -l'anomenada *bubbleconomics*- (López i Rodríguez, 2010).<sup>146</sup> Amb dos grans vectors determinants com a conseqüència: la bombolla immobiliària-financera i l'explosió del turisme a partir de la «brandificació» de la ciutat. De fet, un dels drames fonamentals, i més evidents, del model Barcelona ha sigut l'encariment exponencial del sòl i de l'habitatge amb la generació de dues bombolles immobiliàries, intercedides per una petita «vall» de crisi -d'altra banda, extrapolables a tot l'estat-. La primera es produí entre 1985 i 1990, la segona entre 1998 i 2007. En aquest interval, el sòl es revaloritzà entre un 700% i un 900% i l'habitatge augmentà el valor en un 232% real (descomptada la inflació).<sup>147</sup> La violència immobiliària fou, per tant, -tot i que difícil de mesurar quantitativament-, consubstancial al model (Taller Viu, 2006), i una conseqüència directa dels moviments de l'oferta. En efecte, la inversió exorbitada en la indústria de la construcció es conjugà amb el procés de propietarització massiva de la població (prop d'un 83% a tot l'estat i una de les més altes d'Europa),<sup>148</sup> on sistemàticament l'habitatge fou concebut més com una mercaderia orientada a la rendibilitat del mercat, que com un mecanisme per a cobrir les necessitats reals de tots els habitants.<sup>149</sup>

Estretament relacionada amb la immobiliària es produí també una bombolla financera. Com a «nou» mercat en expansió, el camp financer ha resultat ser el gran instrument de les classes dominants per l'extracció de rentes, després del cicle immobiliari. Una demostració la tenim en els propietaris de la Colònia Castells, que el 2013 diversificaren la seva activitat inversora amb la creació de varies empreses d'inversió borsària, societats de risc i de compra-venda de deute (SICAV (Societat d'inversió de capital variable). El *vell* mecanisme del sòl immobiliari d'hipotecar les despeses del present pel valor dels ingressos del futur (ajustament espacial), s'ha convertit en la *nova* resposta (ajustament temporal) a les crisis de sobreacumulació. La multiplicació de nous productes financers, el sobreestímul del crèdit, els malabarismes del deute, el xantatge de l'austeritat i la «democratització» de les hipoteques, han provocat la generalització de la financiarització

---

146 La generació de bombolles, sobretot immobiliàries, no és, com hem vist, un fenomen nou a l'estat. Els cicles expansius, succeïts per cicles retractius, han estat una constant en la història de l'economia espanyola moderna, com per exemple el cicle que originà les segones perifèries (1923-1930); el que explosionà les tercers (1959-1973) i aquest últim, que expansionà la metròpolis fins una quarta i cinquena corones metropolitanes.

147 Algunes fons, fins i tot, parlen d'un 300%. «La Burbuja immobiliària» [en línia]. Setembre de 2010. <<http://www.euribor.com.es/docs/LA%20BURBUJA%20INMOBILIARIA-Set-2010.pdf>> [3 de juliol de 2015].

148 Eurostat <[http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/2/2a/Population\\_by\\_tenure\\_status%2C\\_2012\\_%281%29\\_%28%25\\_of\\_population%29\\_YB14\\_II.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/2/2a/Population_by_tenure_status%2C_2012_%281%29_%28%25_of_population%29_YB14_II.png)>.

149 La bombolla immobiliària també estigué circumscrita a la labor legislativa dels successius governs de l'estat, sobretot amb la promulgació del conegut com a Decret Boyer el 1985 pel govern del PSOE (Partit Socialista Obrer Espanyol), un atemptat contra la tinença en lloguer, especialment contra els indefinits i que eliminà qualsevol protecció pels inquilins; i després, amb la liberalització del sòl a partir de la Llei del Sòl de 1998 del Partit Popular.

a tots els àmbits, incloent-hi les economies domèstiques -en el que alguns han anomenat expropiació financera (Lapavitsas, 2009)-. Aquestes circumstàncies, entre d'altres efectes, provocaren que l'estat espanyol es convertís en un dels països més endeutats del món, i repercutiren posteriorment en l'implosió de l'anomenada crisi del deute i el rescat dels bancs per part de l'estat durant el «crash» financer a partir de 2007.

Finalment, una altra de les conseqüències del model ha sigut la intensificació del turisme com a estratègia urbana d'acumulació amb la depredació i sobreexplotació del territori i l'increment anual de visitants, la saturació de places hoteleres, l'arribada massiva de creuers i la producció d'un paisatge pre-fabricat prest per ser consumit, que han convertit la ciutat en poc més que un parc temàtic, fàcil de visitar però difícil per viure-hi, fàcil de consumir però difícil d'habitar (cf. Murray, 2015). De totes maneres, tampoc el turisme és un fenomen nou a la ciutat i ha anat sempre associat, en tota la història de la metròpolis contemporània, a l'anelhada projecció internacional i a la concatenació de petits (fires i congressos) i grans esdeveniments (des de l'Exposició de 1888 al Fòrum 2004) (cf. Palou, 2012).

Al llarg de les últimes quatre dècades, aquestes dinàmiques han acabat convertint l'anomenat Model Barcelona en la Marca Barcelona (Balibrea, 2004). Una simple representació fantasmagòrica -en el sentit de Benjamin (2005)-, buida de qualsevol vincle amb els habitants de la Barcelona real.<sup>150</sup> Una projecció iconogràfica definitivament separada de la vida quotidiana al servei del necrourbanisme i l'acumulació de capital. Com diria Debord a la segona tesi de «La societat de l'espectacle», la marca, finalment ha acabat per esdevenir autònoma de la ciutat de carn i ossos (2005 [1967]):

Les imatges que s'han després de cada aspecte de la vida es fusionen en un curs comú, on la unitat d'aquesta vida ja no pot ser reestablerta. La realitat considerada *parcialment* es desplega en la seva pròpia unitat general en tant que pseudo-Món *apart*, objecte de mera contemplació. L'especialització de les imatges del Món es troba, consumada, en el Món de la imatge feta autònoma, on el mentider es menteix a si mateix. L'espectacle en general, com a inversió concreta de la vida, és el moviment autònom de lo no-vivent (2005 [1967]:2).

Finalment, a partir de 2011, malgrat les greus repercussions de la crisi econòmica, l'ascens de Convergència i Unió a l'Ajuntament de Barcelona amb Xavier Trias al capdavant, significà l'acceleració del procés de neoliberalització a la ciutat. El govern convergent

---

150 Per una recerca sobre el model de Barcelona i la seva imatge (cf. Benach, 1997).

arribà al poder en una ciutat deprimida i subsumida en plena reestructuració econòmica, curulla d'obres paralitzades, plans urbanístics a mitges i sense iniciatives de dinamització destacables -a part d'uns fantasmagòrics jocs d'hivern- a la vista. El govern convergent apostà per sobreexplotar i refermar el model turístic depredador i sense límits, fomentant l'emprenedoria i la iniciativa privada d'apropiació de la ciutat. El màxim exponent de l'urbanisme del període fou precisament Antoni Vives, regidor de les Corts i tinent d'alcalde d'urbanisme, un apassionat del model de *Smart City*, que tingué, com veurem, un paper preponderant en el cas de la Colònia. La proposta de reconversió en port de luxe del Port Vell, l'intent d'atracció, a partir d'exempcions fiscals, de projectes temàtics com el de Barcelona World -bàsicament oci i casinos-, l'enderroc de la circumval·lació de la plaça de les Glòries, la construcció del calaix de cobertura de les vies de Sants, la reactivació de plans parcials aturats (com la mateixa Colònia o Can Batlló), la implementació del pla Buits -per allotjar activitats en solars en desús- o la privatització massiva de l'espai públic, mitjan l'adjudicació generalitzada de terrasses als bars o la cessió d'espais públics per esdeveniments de multinacionals privades, foren alguna de les mesures adoptades durant el seu mandat. A saber, potser l'única cosa diferent del govern Trias respecte a les tres dècades de govern socialista fou que mantingué una actitud sensiblement més permeable de cara a les propostes dels veïns i veïnes dels barris. Tota la resta seguí en la mateixa dinàmica, o pitjor, i l'ajuntament s'erigí com una autèntica corretja de transmissió dels interessos econòmics privats. A més, la presència del mateix partit a la generalitat i el fort endeutament d'aquesta última, suposà un constant transvasament i injecció de fons de les arques municipals a les autonòmiques. L'agudització de la crisi s'afrontà amb la retòrica de l'austeritat i la recepta neoliberal de les retallades massives en els serveis públics, i repercutiren, entre d'altres factors, en l'ascens de l'atur, l'increment dels desnonaments per impagats, així com en un augment ostensible de les desigualtats de renda i la segregació entre els diferents barris de la ciutat.<sup>151</sup>

#### **2.4 Les Corts: portal residencial de la ciutat en majúscules**

Després de tot aquest procés, en les darreres cinc dècades, les Corts s'ha conformat com un barri residencial de classe mitjana-alta, determinat posicionalment per la proximitat del districte econòmic, definitivament consolidat, de la Diagonal. Segons expressava en

---

<sup>151</sup>Cf. Ajuntament de Barcelona. Distribució territorial de la renda familiar disponible per càpita a Barcelona. Gabinet Tècnic de Programació. Gerència Adjunta de Projectes Estratègics, 2013.



una nota de premsa de l'ajuntament del maig de 2010 en motiu de la proposta de modificació urbanística de l'avinguda:

L'avinguda absorbeix el 2% de les activitats empresarials de Barcelona, i cal destacar que el 5,4% de l'activitat de finances i assegurances i el 3,7% dels serveis a les empreses i activitats immobiliàries de la ciutat estan ubicats en aquesta artèria. La Diagonal localitza més d'1 milió de metres quadrats de superfície d'activitats del terciari, el que representa el 5,4% del total de Barcelona. Destaca el fet que gairebé el 15% de la superfície destinada a finances i assegurances i a serveis a les empreses i immobiliàries de la ciutat, se situen en aquesta avinguda. (...) No tota la Diagonal és igual: per trams, destaca la forta concentració d'activitat a Francesc Macià –Diagonal nord (38,8%) i Pl. Joan Carles- Francesc Macià (32,5%). En els casos del comerç minorista i l'hostaleria, més del 30% de les activitats es localitzen al tram Diagonal Mar- Glòries... (Ajuntament de Barcelona, 7 de maig de 2010)<sup>152</sup>.

Un bon indicador de quin tipus de famílies poden accedir a un habitatge en aquesta zona, tot i l'habitual escassa fiabilitat de les dades en aquest sector, és l'estimació sobre els preus dels pisos. Malgrat les dificultats de càlcul, les Corts sempre ha figurat, en totes les estadístiques històriques de la matèria, com el segon districte de la ciutat amb els preus més alts per m<sup>2</sup> darrera de Sarrià-Sant Gervasi.<sup>153</sup> En consonància, el paisatge urbà predominant és conformat per la concatenació de grans edificis de blocs rodejats de zones verdes, en molts casos semipúbliques, quan no directament privades.

En retrospectiva, la morfologia urbanística de la zona recorda molt al model resultant de l'operació immobiliària que es construí als terrenys de l'antic camp del FC. Barcelona de les Corts, a la confluència entre Numància i Travessera de les Corts, enormes edificis pantalla vorejant els acarreraments, amb un interior d'illa semiajardinat. Semblaria que aquella operació, no tan sols esdevingué, com hem vist, un precedent en la forma de «gestió» urbanística (requalificació, privatització i especulació immobiliària intensiva), sinó que també marcà el patró morfològic i urbanístic a seguir en l'edificació posterior de tota la zona.

---

152 Cal destacar que dins les diferents branques d'activitat localitzades a l'avinguda, l'activitat majoritària és la d'aquells sectors dedicats als serveis a empreses i activitats immobiliàries, en concret 921 empreses, que conformen un 38,58% del total (*Ibidem*, 2010).

153 En els preus de l'habitatge de segona mà per exemple trobem que el preu total de venda en milers d'euros era de 225,9 a les Corts i de 157,5 com a mitjana per a tota Barcelona el 1998; de 530 i 450,4 respectivament el 2006; de 533 i 351,5 el 2014.

<[http://territori.gencat.cat/ca/01\\_departament/06\\_estadistica/05\\_indicadors\\_i\\_estadistiques\\_dhabitatge/estadistiques\\_d\\_e\\_construccio\\_i\\_mercat\\_immobiliari/mercat\\_dhabitatge\\_de\\_segona\\_ma/preus\\_del\\_habitatges\\_de\\_segona\\_ma\\_a\\_barcelona/](http://territori.gencat.cat/ca/01_departament/06_estadistica/05_indicadors_i_estadistiques_dhabitatge/estadistiques_d_e_construccio_i_mercat_immobiliari/mercat_dhabitatge_de_segona_ma/preus_del_habitatges_de_segona_ma_a_barcelona/)>.

El desenvolupament urbà propicià, doncs, que en un lapse de temps de poc més de vint anys, la Colònia Castells es trobés situada al bell mig d'un dels eixos econòmics més importants de tota la ciutat i es convertís, tal i com s'enunciava en un dossier de premsa fet conjuntament per l'ajuntament i la generalitat, en un «suburbi d'inquilins pobres» (Dossier de premsa, 2 de juliol de 2010). Una “anomalia urbana” a extirpar a cinc minuts de l'Illa Diagonal, a deu de Francesc Macià, i a uns quinze de l'Estació de Sants. Aquest fet augmentà, més enllà del fet diferencial constructiu obvi, el sentit de dislocació, de discontinuïtat respecte el barri adjacent, i amplificà els contrastos entre models de barri i convivència dissonants, -i moltes vegades excloents-. Es així que a principis de segle XXI quan pujaves o baixaves pel carrer Entença, o pel carrer Ecuador, o per qualsevol dels carrers d'accés a la Colònia i et trobaves amb el conjunt de cases baixes, sorprenguéis que la colònia pogués resistir gaire temps als processos d'apropiació del capital, enmig de tots els blocs d'edificis de l'entorn. Un impacte visual i paisatgístic que no deixava indiferent a cap dels passavolants ocasionals.

D'aquesta manera, a Barcelona, el model urbà i el desenvolupament dels edificis, tant d'origen estatal com privat, ha privilegiat la construcció del que podríem anomenar la ciutat en Majúscula -la dels blocs i pisos multifamiliars-, simplement, per motius ben obvis, perquè permetia una rendibilització major, tant de les operacions immobiliàries (en relació a la plusvàlua extraïble del procés de construcció i venda), com de l'ocupació i ordenació de l'espai. Aquest procés ha significat, en general, una imposició d'aquest model sobre la ciutat en minúscula de les cases baixes i a peu de carrer. És a dir, s'ha preferit apostar per una model intensiu d'explotació del terreny i una estandarització en vertical dels models d'habitació, que el manteniment d'un teixit urbà de proporcions petites, incapaç d'assolir les densitats de població desitjables a l'hora de garantir el procés d'acumulació. Amb aquest argument no es vol defensar la minusculitat ni l'horitzontalitat de *per se* com a models ideals comunitaris, enfrontat a una suposada anomia associada automàticament a la verticalitat. Simplement es vol constatar el fet de que en una majoria de casos, un model arquitectònic i urbanístic s'ha imposat sobre l'altre a l'hora de decidir sota quina lògica es construïa i amb quins criteris es decidia si mantenir o no un determinat marc arquitectònic.<sup>154</sup> D'altra banda, és important constatar que a la part

154 Ja fa temps que s'ha demostrat que la correlació entre horitzontalitat o verticalitat i el grau de fortlesa del vincle social no és contrastable ni unidireccional i dependrà dels casos en qüestió. Així podem comprovar, per exemple, la depredació tant a nivell territorial com social, de cert model horitzontal, que ha significat el model de ciutat dispersa (Monclús, 1998) amb el grau d'explotació del terreny que comporta l'extensió de l'*urbanització* al llarg de l'àrea metropolitana, on centenars de casetes unifamiliars conformen urbanitzacions gegants i informes (Muñoz, 2008). O al contrari, casos on l'organització vertical destaca per una sociabilitat i una comunitat amb lligams sòlids, com el cas de

superior de la Diagonal, al barri de Pedralbes, si que s'hi admet l'existència de grans residències «hòrizontals» rodejades de jardí privat. Autèntic gueto de classe de les franjes dominants, veiem que en aquest cas, la permanència de zones de baixa densitat no suposa cap problema pels planificadors.

De totes maneres, no hi ha dubte que la decisió sobre el manteniment o destrucció de certs barris s'ha d'associar més a interessos econòmics i socials evidents que a una simple visió estètica i patrimonial sobre la idoneïtat de la conservació d'un hipotètic model de ciutat en minúscula en abstracte. L'origen social de la població resident jugarà sempre un paper clau de cara a decidir els criteris polític-urbanístics pels quals es rehabilita aquí i s'enderroca allà.<sup>155</sup> És així, com en funció de la categoria social dels residents, de la potencial rendibilitat d'una possible operació o de la capacitat d'autodefensa i resistència veïnal, es decidirà catalogar o no un edifici, o en aquest cas, un barri sencer. En el cas de la Colònia Castells cal observar com l'equació entre els indicadors sortia clarament desfavorable de cara a una possible permanència. Si a l'efecte de discontinuïtat i dislocació urbana li sumem l'efecte de dislocació social, entendrem fàcilment el perquè de la desaparició de la colònia.

---

Torre Baró a Barcelona o certes banlieues de la perifèria francesa. En cap cas, doncs, l'hòrizontalitat o verticalitat serà una variable independent d'altre tipus de factors, a saber, socials o econòmics, i operarà com una condició necessària però no suficient per abarcar una explicació coherent en torn el grau de solidesa del vincle social.

<sup>155</sup> És el cas de moltes cases baixes que podem trobar als catàlegs de patrimoni, amb elements arquitectònics destacables de certs corrents com per exemple el modernisme, especialment nombroses en barris alts com Sant Gervasi. O, per posar un cas més proper a la Colònia, el del Passatge Tubella: construït el 1925, format per casetes unifamiliars d'estil arquitectònic anglès a cavall entre el modernisme i el noucentisme, i també amenaçat per l'especulació al voltant dels anys 1970. En aquest cas, es van destruir dues de les 22 casetes per edificar dos blocs de pisos que trenquen completament la uniformitat del passatge. Per sort, a diferència de la Colònia, la pressió veïnal aconseguí la catalogació de les cases amb el nivell C i que el Pla General Metropolità respectés la qualificació de béns catalogats.

De la expropiación, pues, debe retenerse sobre todo su resultado, que no es sino la puesta en venta de un gran número de terrenos bien situados, y de ahí la construcción de casas de vecindad y de todo tipo en grandes cantidades.

Maurice Halbwachs

La ciudad está apresurándose a borrar, como un nuevo rico, la memoria y los sufrimientos de quienes la construyeron.

Juan José Millán.

Atreyu: ¿Qué es la Nada?

Gmork: El vacío que queda. Como una ciega desesperación que destruye este mundo. Yo lo odio y por eso ayudo a la Nada.

Atreyu: ¿Por qué?

Gmork: Porque las personas que no tienen ninguna esperanza son fáciles de dominar, y quien tiene el dominio tiene el poder.

Michael Ende. La historia interminable.

#### **IV.**

### **EXPROPIACIÓ**

La Colònia Castells. L'expropiació d'un barri popular

El setembre de 2014, l'última casa de la Colònia Castells, que pertanyia a la segona fase del pla urbanístic, era desallotjada i enderrocada. Posem que l'últim resid(stent) es deia Marcelo, no era propietari, ni tenia contracte de lloguer, era un rellogat d'un altre llogater. De fet, havia patit les agressions i les coaccions reiterades del segon, al qui li havien dit que no li pagarien la fiança si no deixava la casa lliure i expedita. Fins i tot, un dia, aprofitant que estava absent del domicili, aquest li havia destrossat el bany, les piques i li havia tret la llum i l'aigua. Un altre dia, l'intentà expulsar de la casa a cops i es barallaren violentament, però, ni així, el resid(stent) va voler marxar. Marcelo aguantà més de mig any en aquesta situació, sense aigua ni llum, doncs no tenia on anar.

Com veurem, els conflictes com aquests foren molt habituals a la Colònia durant els últims anys, en una pugna a la desesperada entre gent amb pocs recursos pel sostre i la supervivència. Eren l'expressió de la frustració i canalització de la violència d'un procés d'expropiació que només tingué en compte a les persones en disposició dels papers de titularitat, fossin de propietat o de lloguer. Foren la conseqüència, un cop més, de la victòria de l'espai concebut sobre l'espai viscut, del valor de canvi sobre el valor d'ús en la concepció d'un bé essencial com és l'habitatge. Així que més enllà de les expulsions, les expropiacions, els enderrocats, els realotjaments i les indemnitzacions dels veïns i veïnes amb alguna mena de dret -un procés ja en si dolorós-, les persones amb menys recursos, moltes d'elles d'origen migrant, foren, sense dubte, les més castigades pel procés de desaparició del barri, les *afectades de les afectades*, abocades a *buscar-se la vida*, inexistents pels tècnics i les administracions, menyspreats inclús per molts propietaris, sense realotjament ni indemnització, sense sostre.

Però no ens avancem tant. Aquest desallotjament fou la culminació d'un llarg procés que havia durat més de cinquanta anys. Amb aquell últim enderrocament, tot i que la destrucció del barri -en el sentit restringit i delimitat del nostre objecte d'estudi, l'estricta Colònia- era total, el desplegament complet del pla urbanístic encara no havia finalitzat. Durant la tardor de 2015, el passatge Piera i les seves cases encara es mantenen en peus, també els edificis d'Entença 239 i 241, així com algunes edificacions del carrer Montnegre, plaça del Carme i carrer Morales, que igualment afectades, romanen a l'espera d'un futur indeterminat.<sup>156</sup>

---

156 De la mateixa manera, ja s'aixequen alguns dels nous edificis tocant a la façana amb Entença. Més enllà dels usos i de que, finalment, -sense voler anticipar-nos massa- hagin estat venguts a la iniciativa privada; morfològicament, els nous blocs apunten clarament a la uniformització i homogeneïtzació de la zona respecte a l'entorn circumdant. Un paisatge dominat pels grans edificis rodejats de jardins, en molts casos semipúblics, quan no directament privats, especialment dissenyats per la ubicació d'oficines o dirigits a la franja alta del mercat residencial immobiliari.

Des del punt de vista dels habitants de la barriada, al llarg d'aquestes dècades, a la ja de per si difícil situació que els plantejà la simple afectació urbanística, se li afegiren els endarreriments i ajornaments constants, i els terminis incomplerts, sobretot durant l'última part del procés d'expropiació i recol·locació. Així doncs, la idea de precarietat i d'incertesa dels esdeveniments fou l'element caracterològic principal en torn el procés d'expropiació de la Colònia. Aquest angoixant -no saber que podria passar- és el sentiment que acompanyà als residents i afectats des de 1963, quan per primera vegada un mapa de planificació urbanística, el «Plan Parcial de Ordenación de la Zona Norte de la Av Generalísimo Franco entre las plazas de Calvo sotelo y del Papa Pio XII y del barrio de Les Corts», catalogà com a futura zona verda aquest tros de la ciutat.<sup>157</sup>

L'objectiu d'aquest capítol és repassar la història d'aquest procés d'expropiació, i com en aquest lent desplegament, ha afectat transformant, o millor, ha transformat afectant, tant el mateix barri com a entorn arquitectònic com l'entorn comunitari.

---

157 Aquest pla parcial, que seguia les directrius del Pla Comarcal de 1953, marcà la zonificació, les qualificacions i les afectacions que després recolliria el Pla General Metropolità (1976), pla-guia de referència per tot l'urbanisme barceloní posterior.

## **1. La Colònia Castells: un barri al corredor de la mort**

La millor metàfora per descriure el procés de desaparició del barri va sorgir un dia parlant amb el Miguel, un veí, quan em deia que tot el període podria ser equiparable al temps d'espera indefinida que un condemnat passa al corredor de la mort, sabent que ha de morir, tard o d'hora, però no quan. La Colònia Castells fou condemnada urbanísticament el 1963 o el 1976 -és indiferent-, i a partir de llavors entrà en un espiral de temps d'espera indeterminat vers la caducitat. Un període que pels habitants fou regit pels constants retards, amb l'obertura de veritables falles i buits temporals, episodis d'ucronia sense passat i sobretot sense futur, on per moments semblava que s'hagués anul·lat el pas del temps, però en el que al final del trajecte, inexorablement, el barri acabaria convertit en runa. Com el temps és consubstancial a la constitució i actualització de l'espai, és lògic que també en resultés una suspensió utòpica del mateix. Perquè que és destruir el barri, en definitiva, sinó un procés de destrucció i fragmentació progressiva i inclement del propi espai-temps dels colons?

D'altra banda, una de les singularitats de la Colònia és que la naturalesa privada de l'espai sempre comportà unes peculiaritats específiques, tant de cara al seu ús com per al manteniment. En aquest sentit, a nivell conceptual, els passatges haurien de ser concebuts més com si es tractés d'un sol edifici que d'un barri o veïnat pròpiament dit. Les cases serien aleshores equiparables als pisos de les unitats domèstiques d'una comunitat de veïns ordinària i els carrers, als passadissos interiors d'interconnexió, això és, una escala de veïns, amb l'òbvia diferència de ser a l'aire lliure i per tant, de caràcter porós, amb la conseqüent *con-fusió* entre espai privat i via pública. Carrer com a passadís, passadís com a carrer, carrer com a sala d'estar, sala d'estar com a carrer, les membranes d'aquest barri sempre foren fines i permeables a la contigüitat, a la compartició, a la convivència, a la vida en comú.

### **1.1 Obsolescència i degradació planificada**

Al llarg de la recerca hem defensat amb Henri Lefebvre, que la producció de l'espai urbà no era tant una construcció aleatòria, sinó més aviat una producció social (2000). Podem asseverar el mateix pel procés de destrucció, i aquest pot ser un bon exemple per demostrar-ho. La producció de l'espai de la Colònia, la seva degradació i la seva destrucció han sigut el resultat lògic de decisions polítiques identificables i d'operacions

específiques del mercat del sòl i de l'habitatge. En concret, una mostra del resultat d'un procés de desvalorització progressiva, a partir de la desinversió o falta de manteniment, en el que l'afectació, i sobretot, la demora posterior de tres dècades en l'aplicació del procediment, *afectaren* sobremanera el barri i els seus residents. Seguint les explicacions aclaridores de Christian Topalov:

La duració de la vida d'un edifici [tot el barri, en aquest cas] no està determinada físicament sinó socialment: el procés de producció no s'acaba al final de l'obra sinó que prossegueix durant la trajectòria de consum. Això implica una inversió de capital addicional permanent o periòdica, amb un import que va en augment a mesura que l'edifici envelleix. Si el procés de producció continua així, l'edifici es pràcticament etern.

Per tal de que aquesta política de conservació del valor sigui racional per l'arrendador es necessari que sigui més rentable conservar que deixar que es degradi. (...) Si es compleixen aquestes condicions, el valor d'ús de l'habitatge es manté al nivell de les normes corrents d'habitabilitat (...) [però si] el propietari arrendador no realitza les despeses necessàries per a conservar l'immoble al mercat de l'habitatge normal: no hi ha millores, ni tant sols el manteniment habitual. Des d'aquell moment, l'habitatge tendeix a canviar de mercat, el seu lloguer real baixa i els seus ocupants canvien eventualment. L'edifici així abandonat és condemnat en un termini donat a ser destruït, i, mentrestant, ha de rendir el màxim possible (Topalov, 1984: 173-174, *traducció pròpia*).

La degradació és només una qüestió de temps i això s'ha traduït en que una de les qüestions clau de tot el procés fos precisament el xoc o juxtaposició, -imposició, reproducció o subversió- de règims temporals: el temps immobiliari, el temps de l'administració, el temps dels propietaris, el temps dels usuaris-habitants. Almenys quatre ritmes d'escala diferents, gestionats des de paràmetres sovint contradictoris. Si l'escala temporal de l'espai concebut, de les administracions, del capital i de determinats propietaris és normalment pacientment llarga, en funció dels cicles de valorització i (quasi)independent de les persones; l'escala temporal de la ciutat practicada, la dels usuaris, la dels habitants, en canvi, és molt més curta i mesurada pel ritme quotidià, associada a les trajectòries vitals dels colons, això és, interdependent de la longevitat de les persones que hi resideixen. El procés d'expropiació, en aquest sentit, se'ns apareix com una pugna per l'agenda i el calendari, marcat clara i estratègicament per les dinàmiques del capital, la ciutat concebuda i la seva lògica de producció-destrucció, davant les quals la ciutat viscuda tan sols pot contraposar la tàctica de l'ús i de l'apropiació de l'espai. El destí



del barri quedà a mercè del balanceig del capital, com ho sintetitza a la perfecció Rachel Weber:

Els capitalistes classifiquen els edificis devaluats amb les seves pròpies categories temporals. Si l'edifici en qüestió està localitzat en una àrea de concentració de pobresa, pot arribar a ser marginalitzat mitjançant un temps de rotació llarg, doncs el diferencial de renda a curt termini no els garanteix la suficient amplitud com per garantir la rehabilitació. Llavors, la seva carcassa es deixada als carronyaires [scavengers] i als usos il·legals, degenera en ruïna i el capital es mobilitza cap enfora a la cerca d'oportunitats més lucratives. Quan, en canvi, el valor de l'estructura declina més ràpidament que l'augment del valor de les rendes del sòl, llavors, s'imposa el temps de rotació curt i la demolició- un potent ajustament espacial- prepara el terreny per a la gentrificació i l'actualització de l'edificació (Weber, 2002: 176, *traducció pròpia*).

Pràcticament des de l'inici, com hem vist, les condicions d'emergència de la Colònia Castells respongueren a la necessitat de generació d'un sostre barat per a mà d'obra barata. En consonància amb aquest objectiu i com a exigència derivada de la baixa inversió inicial, durant l'edificació s'utilitzaren els materials més econòmics possibles per tal de garantir l'extracció del màxim de renda per part dels propietaris no residents, en el que podríem anomenar com a obsolescència immobiliària programada (*cf.* Packard, 1960; Anders, 2011; Latouche, 2014). L'obsolescència funcional és simplement la espacialització del temps de rotació del capital, i per tant la seva expressió material sobre el territori (Weber, 2002: 186). Ara bé, aquest estat estructural deficitari de partida en la construcció d'algunes de les cases, sobretot en les de la promoció inicial Barnola/Castells-, s'hauria de discriminar o matisar pel cas dels propietaris habitants, que especialment durant aquells anys, si que implementaren millores estructurals importants com l'addició de pisos, el canvi de teulats, l'arrebossada de parets; i sobretot, la renovació dels interiors (lavabos, cuines, habitacions).<sup>158</sup>

Així doncs, com a antecedent i preparació del procés de destrucció, a l'engròs, de 1923 a 1960, hi hagué dues grans tendències dins les dinàmiques de conservació del barri, la relativa millora i manteniment per part dels petits propietaris-habitants d'una banda, i la falta sistemàtica de manteniment de l'altre. Es pot dir que la predominança d'aquesta

---

158 Aquestes millores en moltes de les residències dels propietaris habitants eren palpables sobretot a l'interior de les cases que vam poder inspeccionar. Expressions justificatives com: «aunque por dentro las casas estan mucho mejor que por fuera» (*EPC*, 30 de març de 2004), eren molt habituals als passatges quan s'explicava a algú de fora la situació del barri i de les cases.

última, augmentà la degradació material dels passatges amb domini del lloguer (passatge Castells i Barnola), i també la seva incrementació a partir de l'obsolescència simbòlica -aquest cop de tots els passatges en conjunt- amb la progressiva estigmatització del barri com a residència de població excedent i supèrflua -obsoleta-, i lloc per excel·lència d'encarnació del que Ealham anomena els pànics morals de la burgesia (2005).

D'aquesta manera, la desinversió ha de ser considerada com un pas previ imprescindible dins el cicle de generació de nous paisatges i ambients dissenyats per a l'optimització del lucre i l'acumulació que exigeix i precisa el capital (Harvey, 2007). Dialècticament, igual que allò vell necessita allò nou per ser vell, allò nou requereix d'allò vell per ser nou. Recordem amb Neil Smith, que la maximització del guany implica un diferencial de valor entre la inversió o compra inicial i la posterior rendibilització, i que és per aquest motiu que és la pròpia desvalorització la que confereix la possibilitat d'una reinversió profitosa a posteriori (1996: 61). La depreciació d'un barri atreu inversors externs en funció de l'estructura d'oportunitats en la reconfiguració del mateix, la potencialitat de transformació de l'entorn o els plans urbanístics futurs per a la zona. Per tant, és la desinversió, mitjançant la dialèctica degradació-gentrificació, la que genera oportunitats de negoci, en forma de *rent gaps* o diferencials de renda (1979:545; 1996:52-74). La (des)valorització permet eixamplar el valor potencial del sòl, tan sols mitjançant la (in)acció dels promotors, fins a generar el màxim possible de diferencial de renda, moment en que comença la reinversió i els processos subsequents de regeneració del valor i de gentrificació (Smith 1979, 1982 y 1996; Lees, Slater i Wyly, 2008:50-55), en aquest cas, la denominada remodelació urbana i l'expropiació. La devaluació de la zona, llavors, produeix unes condicions objectives que fan dels processos de degradació, rehabilitació o gentrificació, meres respostes *racionals* del mercat.

El domini de la degradació planificada coadjuva a legitimar el procés de destrucció. Per degradació planificada s'entenen aquell tipus d'operacions que, per acció o omissió de la propietat efectiva del sòl, són destinades a desvaloritzar una determinada àrea, tant per incrementar el diferencial de renda i de valor, com per després justificar-ne la necessitat de remodelació.<sup>159</sup> Si ens hi fixem bé, la degradació planificada suposa una reproducció

---

159 Que la transformació urbanística d'una zona determinada pot comportar millores evident per alguns barris respecte el passat? De ben segur. En tenim múltiples exemples: la Vil·la Olímpica, Diagonal Mar, l'eix Gran Via... Però precisament aquí resideix la perversitat del mecanisme i l'avantatge del capital de cara a la legitimació de l'expropiació de la ciutat popular. Qualsevol millora es vàlida, el menys dolent s'accepta com a excel·lent després de l'aplicació sistemàtica de la degradació planificada, o el terme anglès «planned shrinkage» durant dècades. D'altra banda, l'exercici de la degradació planificada va molt associada als processos de destrucció creativa i també es podria aplicar

del mecanisme del préstec, tan sols amb «l'externalitat» de fer la vida més difícil als habitants pobres de qualsevol metròpolis. La desinversió promet guanys futurs, com ho fa el crèdit, a mode d'anticipació dels guanys potencials en forma de deutes -o degradació- del present, però, a més, sense interessos. L'urbanisme neoliberal es basa en aquest tipus de mecanismes per imposar sobre el territori una falsa elecció o dicotomia, com si no hi haguessin altres opcions que la degradació (desinversió, degradació, abandonament i concentració de pobresa) o la gentrificació (com a única forma possible de millora de les zones urbanes) (Slater 2006; DeFilippis 2004: 89).

En els casos de barris com la Colònia, una veritable «zona de transició», en el sentit de Burgess (1967 [1925]), la degradació suposa un accelerador de la transformació de l'ús del sòl i de la reproducció de capital, que ja no es basa tant en l'amortització de la construcció de l'edifici o en la recapitalització a partir dels ingressos nets del cobrament dels lloguers, sinó en la revalorització i el preu potencial del sòl, derivada del canvi de qualificació i d'ús. D'aquesta forma, el preu s'independitza de les seves condicions originals de producció, dependent de la pura circulació del capital pel territori (Topalov, 1984: 175). Al fil d'aquests arguments, es pot entendre la letargia sistemàtica i la rendibilització del retràs realitzada pels grans propietaris, doncs el pas del temps permetia augmentar el diferencial de renda de cara a la maximització del guany sobre el territori, assegurada a més per la localització cèntrica, el caràcter de zona residencial d'alt standing i el desenvolupament del districte econòmic dels voltants. La desinversió, doncs, és a la gentrificació d'un barri, el que la roturació als camps de sembra, canviant la fertilitat de la terra per la posició i localització. La desinversió és necessària i suficient a la (re)inversió, és la preparació imprescindible del terreny per l'obtenció de rendiment i la germinació de plusvàlues.

---

en l'anàlisi de molts serveis públics com una preparació de cara a la seva privatització. Per exemple, el servei de correus o els hospitals. Si funciona malament perquè retallen personal, falta material, no hi ha espai..., els interessats en la privatització adduiran aquest mal funcionament com a argument de cara a la privatització.

## **2. La destrucció. Primera fase. Una tragèdia en cinc actes.**

Per descriure el procés d'afectació i d'expropiació del barri durant la primera fase, un procés de degradació progressiva, lent i vacil·lant, ple d'alts i baixos, de negociacions i tensions entre l'ajuntament i els veïns, podem adoptar l'esquelet narratiu d'una tragèdia teatral clàssica i pautar l'exposició amb una organització cronològica a partir de cinc grans actes -pròleg, plantejament, nus, desenllaç i èxode-, intercalats per intermezzos a mode de peces auxiliars per acompanyar la trama.

El primer acte o pròleg s'inaugurà amb la decisió i planificació de l'afectació (1963), on les autoritats de la ciutat concebuda establiren sobre els plànols la futura desaparició de la colònia, i la seva substitució per una zona verda. Tot i l'afectació, però, i per diversos motius, l'aplicació del pla restà en suspens fins el 1999, just quan es començà a articular l'engranatge d'actuació, això és, quan la decisió es convertí en un cert moviment d'inauguració del conflicte públic (Cefai, 1999).

Després de vint anys d'afectació sense cap moviment significatiu, el segon acte, el plantejament, començà el 1999 amb la publicació d'una notícia a la premsa, filtrada per l'ajuntament, d'un possible desenvolupament urbanístic privat pel futur del barri. Com veurem, a partir de la notícia, es desencadenaren els esdeveniments; i la reacció veïnal a la mateixa, sense pretendre-ho, desmuntà l'enrocament en que es trobava el pla fins llavors. Aquest segon acte, doncs, fou de prèvia identificació del conflicte, davant el qual es creà una comissió de seguiment. I s'acabà el 2002 amb la creació de l'Associació d'Afectats per la Modificació del Pla General Metropolità en el Sector de la Colònia Castells.

El tercer acte-nus, començà el 20 d'octubre de 2003 amb l'aprovació definitiva del pla d'expropiació i destrucció amb una Modificació del Pla General Metropolità, que pràcticament no comptà amb les demandes dels veïns. És per aquest motiu que l'Associació d'Afectats interposà un contenciós administratiu el gener de 2004, moment zenital de la confrontació, i que comportà un procés llarg de negociació amb l'ajuntament. Després de diverses mobilitzacions s'arribà a l'elaboració d'un protocol de col·laboració el març de 2007, que d'alguna manera significà l'acceptació mútua de la situació i que implicà la creació d'una comissió mixta que hauria de vetllar per la finalització del procés.

Aquesta comissió mixta establí i institucionalitzà la col·laboració de les, fins llavors, parts enfrontades.

Amb la finalització del conflicte entre l'associació i l'ajuntament, el setembre de 2007 començà el desenllaç o quart acte. Aquest es caracteritzà pels encallaments administratius; l'arribada de la crisi econòmica i el consegüent agreujament dels retards en el programa establert. També per l'aparició de nous actors al voltant de l'ocupació d'immobles buits, que en aliança amb alguns residents, reactivaren l'arena pública contenciosa (Cefai, 1996), mitjan la creació d'un col·lectiu amb el significatiu nom de Salvem la Colònia.

Després de molts endarreriments, l'estiu de 2010 es portà a terme la primera fase del pla urbanístic, s'inaugurà el cinquè acte, l'èxode, amb el trasllat, la recol·locació dels primers residents amb drets, l'expulsió i els desallotjaments de la resta i el tràgic i dolorós enderrocament de més de la meitat del barri. El febrer-març de 2011, la plataforma, a l'haver fracassat en els seu objectiu principal de conservar íntegrament els passatges, es dissolgué.

*Feia tants anys que deien que ho tirarien, que ho tirarien, que ho tirarien.*<sup>160</sup>

## **2.1 Pròleg. Primer Acte. Afectació (1940-1999)**

El Pla General Metropolità d'Ordenació Urbana de Barcelona aprovat el 14 de juliol del 1976 fixà definitivament l'afectació de la Colònia Castells, dins una zona delimitada com a sector de reforma interior (SRI) de 49.672 m<sup>2</sup>, que comprenia bàsicament el Camp de la Creu, l'antiga fàbrica de vernissos i les edificacions adjacents, així com la pròpia Colònia, amb Travessera de les Corts com a límit superior i el carrer Taquígraf Serra com a topall inferior. El planejament qualificà la Colònia com a zona verda, la part superior de l'antiga fàbrica com a zona per a equipaments i el Camp de la Creu, als voltants de la placeta del Carme, com a zona de remodelació pública.

Ara bé, com hem vist, pel cas concret de la Colònia, aquesta afectació no va amenaçar en fer-se realitat fins més de vint anys després. Aparentment, fins llavors, la vida transcorregué més o menys plàcidament al barri. L'afectació era una amenaça present, però llunyana i intangible, sense programa ni dates concretes. Un factor indefinit però

---

<sup>160</sup> Obrirem cada acte amb fragments de testimonis i paraules de residents afectats. En aquest cas: (Entrevista veïnes del carrer Castells, 3 de febrer de 2010).

incorporat, des d'aleshores, gairebé consubstancialment a la vida dels colons. Per aquest motiu, quan preguntaves des de quan estava afectada la zona, gairebé la majoria d'indígenes et responien invariablement amb un resignat: «Toda la vida. Esto lleva afectado de toda la vida. Cuando era pequeña ya nos decían que esto estaba afectado y que se iba al suelo» (Entrevista a Olga, veïna del carrer Piera, 3 de febrer de 2010).

Però darrera l'aparença de normalitat quotidiana, en realitat, aquest primer acte fou determinant pel (no)futur del barri, -i no només degut a l'afectació-, sinó perquè fou durant aquells anys quan es covà lentament la desinversió i la posada en pràctica de la degradació del marc material del barri per augmentar-ne la rendibilitat futura, que, com hem anunciat, havia començat uns anys abans. D'aquesta manera, la inauguració de l'afectació tan sols agreujà i culminà el procés de devaluació material ja en curs. En efecte, l'afectació no fou sinó una conseqüència, que no feu més que certificar i multiplicar aquests efectes i en general la devaluació del parc arquitectònic, doncs, d'entrada en resultà l'impediment de realitzar rehabilitacions d'importància, i la limitació dels contractes de compra-venda i lloguer -cal pensar, a més, que si un habitatge està afectat pot ser, per exemple, que no et concedeixin una hipoteca-.

Si teòricament la planificació urbanística s'utilitza per arranjar hipotètics problemes urbans o dèficits de la construcció privada, en aquest cas, paradoxalment, la planificació i afectació urbanística significaren l'augment de la tendència cap a la degradació del barri. Un cop més, doncs, el planejament ocasionà més problemes dels que pretenia solucionar. La baixa rendibilitat de la rehabilitació per part dels propietaris i després, la impossibilitat d'obtenir permisos d'obres majors per part dels afectats, provocaren que la pròpia afectació com a situació tècnico-legal es convertís en gairebé una invitació a l'abandonament de la zona. Ja no tan sols a les zones de lloguer, sinó també en les parts amb predomini dels petits propietaris-habitants. L'afectació urbanística marcà, doncs, les condicions per la profundització en la dinàmica del que hem anomenat degradació planificada.

En el cas de la Colònia Castells, en cada nova legislatura per accedir al govern municipal, l'equip electe de torn plantejava la seva proposta per la zona, però quan eren escollits i arribaven al capdavant del consistori, mai aconseguien vèncer les dificultats que sorgien pel desenvolupament del pla (Entrevista a Àlex, veí del carrer Castells, 22 de desembre de 2009). Cal destacar, per exemple, que a la Colònia en particular no hi hagué cap

moviment durant el llarg mandat -quinze anys- de Pasqual Maragall, quan la ciutat mirava cap a l'exterior al món i s'oblidava de les seves entranyes. A l'època i gairebé fins els nostres dies, aquestes dificultats estructurals eren bàsicament de dos tipus: per una banda la titularitat privada i l'estructura de propietat del sòl i dels immobles; per l'altra, la inexistència de pressupost ni de voluntat política per afavorir un impuls que desencallés el projecte des de l'administració. Pel que fa al primer factor, la presència dels propietaris majoritaris -que mai han viscut a la Colònia-, resultava l'excusa perfecte per la no intervenció de les entitats municipals en la cura i manteniment ni de les cases ni dels passatges. D'aquesta manera, els residents eren sempre els perjudicats, atrapats en la pinça de l'afectació, entre la inacció dels propietaris i la incapacitat municipal. L'afectació institucionalitzà aquesta situació, oferint una coartada als propietaris no habitants i perjudicant, de retruc, als propietaris residents, que, com hem vist si havien realitzat obres de millora i manteniment dels seus domicilis. Des del punt de vista dels residents:

Aquí siempre nos han tenido ninguneados y abandonados..., toda la vida, tanto los políticos como los administradores nos han tenido siempre olvidados. Se han ido pasando la pelota del uno al otro, y aquí ni dios no ha arreglado nunca nada. Ya se te podía estar cayendo el tejado encima o las goteras que hemos tenido siempre, que aquí nunca venia nadie a mirarlo (...) ni los basureros pasaban, todo nos lo hemos tenido que currar nosotros, desde barrer la calle hasta la pintura de las casas. (...) ¡Y luego si! Con el plan, las prisas, con los papeles arriba y abajo, y total pá nada, pá luego marearte con las fechas, y no cumplir con ninguna (...) Cometimos el error o tuvimos la mala suerte de ser pobres en un barrio de ricos. (Entrevista a Miguel, veí del passatge Barnola, 14 de setembre de 2009).

Pel que fa al segon factor, durant anys, i com hem vist, l'única intervenció remarcable que es va portar a terme fou la pavimentació del carrer, realitzada al 1982 amb motiu de la celebració dels Mundials de futbol, a càrrec del llavors alcalde socialista Narcís Serra. Deu anys després, a l'entrada de la dècada de 1990, la Colònia seguia en la mateixa situació, però l'entorn immediat començà a mutar d'una forma determinant amb l'inici de la transformació urbanística de l'àrea. El 1991 s'aprovà el Pla Especial de concreció d'usos de les finques dels carrers de Montnegre núm 33-39 i Entença número 275-295 i ordenació volumètrica de l'illa delimitada pels carrers de Travessera de les Corts, Entença, Montnegre i Equador. Un pla parcial que afectà l'illa de cases de l'altra banda del carrer Montnegre, concretament als terrenys de l'antiga fàbrica dels Castells i les edificacions annexes. El pla col·locava a les peces urbanístiques resultants, el Centre d'Atenció

Primària del barri, una residència i uns habitatges dotacionals també per a gent gran, tot rodejant una zona ajardinada a l'interior de l'illa de cases. En el cas dels solars on hi anirien els equipaments per ancians, l'expropiació es va desenvolupar prou ràpidament, segurament degut a l'escàs nombre de residents i propietaris -hi havia quatre habitatges, una escola privada i la majoria eren tallers-, i els edificis s'acabaren entre 1995 i 1996. Però no succeí el mateix amb els solars adjacents, els anomenats jardins de Gaietà Renom acabats el 2008 i especialment els terrenys on hi aniria el Centre d'Atenció Primària Montnegre que no es començà a construir fins el 2008 i que no s'inaugurà fins a l'octubre de 2010, amb molts anys de retard respecte a les previsions inicials.

En la lògica urbanística dels despatxos, el procés d'expropiació per a la construcció d'equipaments seria llegida com la primera fase de transformació de l'àrea del SRI del Pla General Metropolità. Pels habitants de la Colònia, en canvi, tan sols fou l'inici d'un procés d'obres interminables que minarien el barri durant un període d'almenys vint anys i que, per contrast, evidenciaren la paralització i falta de mitjans per endegar el procés de la mateixa Colònia, augmentant encara més el sentit de provisionalitat permanent i la incertesa de cara al futur. Una explicació causal per entendre aquesta paràlisi durant aquells anys, des del punt de vista municipal, podria ser la falta de finançament per tirar endavant un projecte urbanístic, que amb la qualificació de zona verda resultava difícilment rentable. Aquest motiu, explicaria l'afany d'incloure més zones afectades a part de la pròpia Colònia, com els immobles alts del carrer Entença, amb l'objectiu d'obtenir més sòl, construir més edificis i augmentar la rendibilitat del pla.

Des d'aquest punt de vista, les administracions també haurien estat subjectes a la dinàmica de desenvolupament geogràfic desigual (Smith, 2008 [1984]), en una mena de *rent gap* de les polítiques públiques, que preferia invertir en projectes més factibles o amb més oportunitats de rendibilitat, que no en aquell racó de les Corts, pràcticament sense possibilitats de realització de plusvàlua en aquell moment. La qualificació de zona verda, junt amb la complexitat del procés d'expropiació -degut a la variabilitat de tipologies de tinença- obligava a postposar l'activació dels engranatges del pla esperant en el futur, per exemple, la realització d'una possible transacció (venda de sòl públic via requalificació o permuta de terrenys) amb alguna empresa privada (constructora, promotors) que assumís les despeses de l'operació en vistes a l'extracció particular d'algun tipus de plusvàlua. I és en aquesta dinàmica on trobem potser el major punt feble del que s'ha vingut ha anomenar, amb més o menys fortuna, model Barcelona: la perpetua



dependència financera del sector públic respecte el sector privat. La financiarització dels governs locals ha acabat per sotmetre'ls a unes dinàmiques de sobreinversió i endeutament que ha profunditzat la dependència i subordinació financera respecte la iniciativa privada (López y Rodríguez, 2010). L'Ajuntament de Barcelona sempre ha optat per requalificar i vendre terrenys públics a la iniciativa privada per tal de rendibilitzar i finançar determinats projectes urbanístics. En aquesta direcció, la pugna entre la gestió pública o privada del pla sempre fou un dels motius principals d'obtenció del projecte.

### **2.1.1. [Intermezzo] Estigma**

En el cas de la Colònia Castells, la combinació entre l'obsolescència programada com a tàctica estructural i la degradació material com a tàctica conjuntural precisà i es coadjuvava del mecanisme d'estigmatització territorial i social com a tàctica simbòlica i performativa per retroalimentar la degradació i devaluació del barri i dels seus habitants (*cf.* Wacquant, 2007; Wacquant, Slater, Borges Pereira, 2014). L'obsolescència material requereix de l'obsolescència simbòlica per fer-se efectiva. La construcció d'una representació col·lectiva estereotipada des de fora del barri, al llarg de dècades, fou una de les claus que contribuïren a la construcció de la legitimitat necessària per l'enderrocament de la barriada, en el pas d'un barri *desacreditable* a un barri *desacreditat* (Goffman, 2003:14). L'estigmatització sempre opera d'una forma ambivalent, d'una banda conté un efecte metonímic, que redueix i homogeneïtza les diferències i permet adscriure o transferir les característiques del barri a la totalitat dels seus habitants i viceversa; i de l'altra, té un efecte multiplicador que amplifica el contrast entre els habitants i el barri estigmatitzat, respecte el barri de l'entorn -les Corts com a normal i normativitzador-, que obra la porta a atribuir, «partint del defecte original», un elevat nombre d'imperficcions addicionals que no tenen res a veure amb la realitat (*Ibidem*, 15).

La Colònia, no ens cansarem de repetir-ho, sempre fou un món apart respecte l'entorn circumdant. Un món apart amb mala reputació i normalment rebutjat pels pobladors de classe mitjana-alta que havien anat arribant a la zona amb posterioritat. Quan preguntaves als residents dels voltants si coneixien la Colònia, la resposta quasi sempre era afirmativa i pejorativa «-Uy sí, ¡Esas casuchas!», quan s'insistia en el perquè d'aquestes valoracions, i s'hi havien anat alguna vegada, la resposta llavors era negativa: «No, no nunca he entrado, ni conozco a nadie, però sólo hay que verlo, paso cada día por allí» (TDC, 16 de març de 2009). La conversa amb un altre veí, resident a uns blocs annexos al

barri, al carrer Equador, també fou molt significativa. Aquest m'explicava, que quan a mitjans de la dècada de 1990 van comprar el pis, el prospecte de la promoció no dibuixava la Colònia, sinó una zona verda, i emfatitzava la qualitat de la localització de l'habitatge amb la proximitat respecte al parc. El tríptic promocional insistia especialment en el caràcter de pisos de luxe amb vistes a una zona verda. Segons el seu testimoni, quan van preguntar pel futur del barri, els van dir que no es preocupessin per aquelles cases, doncs en quatre dies anirien al terra (TDC, 14 de maig de 2008).

Els barris com la Colònia operen, doncs, com un enllaç o interfície que localitza l'estigma social, el territorialitza i l'ancora a un entorn circumscrit, enforteix els sistemes de relegació social i en legitima la demanda d'eradicació amb el tractament de les cases i dels habitants com a *materials sobrants* (Portelli, 2015:234). La segregació espacial no fa més que reforçar la segregació social, tot i que aquesta última ostenta una autonomia relativa respecte a la primera. Com establí Pierre Bourdieu, «el barri estigmatitzat degrada simbòlicament als que l'habiten» i a la inversa (1993:261, *traducció pròpia*). Els efectes de l'estigma sobre la població afectada solen ser proactius, multiplicadors i reproductors d'aquelles conductes de les quals se'ls acusa; i generen sentiments de culpabilitat i vergonya que no fan més que reproduir l'etiqueta adjudicada des de fora (Becker, 2009), sigui amb el seu rebuig explícit o en algun cas amb la reivindicació i exageració dels efectes negatius atribuïts com a mecanisme d'autodefensa (Lepoutre, 2001: 47-48).

Durant la dècada dels vuitanta del segle passat, els habitants de la Colònia, com d'altres barris de les mateixes característiques, es trobaren immersos en l'espiral generat pel trinomi misèria-heroïna-delinquència. Foren l'expressió d'una ingovernabilitat i d'un malestar o descontentament social que no trobava articulació col·lectiva antagonista en la qual canalitzar-se (López Sánchez, 1993:105-109). A la Colònia, de memòria, la gent recordava a l'Albertito, fill d'un taxista i que des de ben jove inicià una carrera criminal de força transcendència. Segons el record del Rafa, -l'amo del bar, una mena «d'alcalde» informal en funcions del barri-, era el: «xaval con más denuncias del estado, un total de 76 entre robos, tirones y demás. Estaba enganchado y siempre me pedía dinero: -Rafa, dame 1000 pesetas-. Y la misma noche volvía y me robaba en el bar. Yo le tenía aprecio, era del barrio, lo había visto crecer... Pobrecillo, tenía muchos problemas. Cada dos por tres había persecuciones y tiroteos por la calle Entenza. Se vé que su especialidad eran los Opel Kadett. ¡Vaya pieza el Albertito!». També recordava als germans Piñana, «quemaron su casa varias veces, hasta que finalmente en uno de esos incendios su casa quedó

calcinada, eran unos balas perdidas, uno murió, pero el otro aún viene por aquí» (Conversa amb Rafa Ruiz, 9 de juliol de 2010). Un altre habitant de la Colònia que visqué «intensament» aquell període fou en Miquel, de 43 anys, resident al passatge Castells amb la seva mare, cabells llargs, ulleres, desdentegat, molt inflat pels medicaments, en tractament amb metadona.<sup>161</sup>

Malauradament, les persones més vulnerables també participen de la pràctica neoliberal hegemònica de culpar als individus de la seva pròpia vulnerabilitat (Bourgois, 2009: 34), això és, de culpabilitzar a la víctima; doncs l'estigma no opera tan sols de fora, sinó també des de dins, en l'articulació de l'entre-si del barri. El que des de fora es percebut com quelcom unitari i homogeni, des de l'interior es concep com a clarament diferenciat i fragmentat amb les mateixes categories, de forma fractal, que a la resta de la societat. D'aquesta manera, l'habitant d'un barri estigmatitzat percep als seus iguals, la resta d'habitants conforme a la mateixa classificació estratificadora que imposa la *normalitat* exterior (Goffman, 2003: 127). En aquest cas, en funció, sobretot, de la precarietat o l'origen ètnic, en un mecanisme pervers de reproducció de l'ordre dominant. A la Colònia això es visibilitzava quotidianament a diferents nivells: tant en la rivalitat entre els habitants dels diferents passatges, en una progressió descendent des dels residents al carrer amb «més categoria social», el passatge Piera, fins a l'altre extrem, els de menys, els habitants del passatge Castells. Com també a l'interior dels propis passatges, en una gradació progressiva, coincident en moltes ocasions amb el dret a real·lotjament i la qualitat de la tinença residencial. Una lògica i un mecanisme que reproduïx allò que Norbert Elias i John Scotson anomenaren la dialèctica entre els «outsiders» i els «establerts» (1994). Així doncs, en una perversa cadena d'estigmatització, els propietaris legals menyspreaven els llogaters; i aquests, al seu torn, ho feien amb els inquilins il·legals. Algunes vegades amb manifestacions tintades de racisme, on els episodis de violència i baralles solien ser freqüents, sovint vinculades amb l'(ab)ús d'alcohol. En alguns casos, el mecanisme també es reproduïa en el si de les pròpies famílies, en forma de maltractaments i agressions de gènere com a expressió de la violència patriarcal. De qualsevol manera, però, si aquests actes es produïen al carrer, els veïns apareixien

---

161 Ell mateix m'explicà com s'havia iniciat en el consum d'heroïna: «Quan tenia quinze o setze anys vaig conèixer gent de vint-i-cinc que es fotien cavall. Va ser el meu error, al cap de poc prenia cavall, cocaïna, extàsi, costo..., tot el que em queia a les mans. (...) Ni t'explico com m'ho pagava... Fins i tot vaig fer de macarró, tenia a dues noies treballant per a mi tota la nit a la rambla de Catalunya. Estàvem enamorats. Venien el seu cos per pagar-nos el vici, només ens arribava per això i per pagar-nos l'habitació de la pensió on portaven als clients, unes 30.000 pessetes» (Conversa amb Miquel, veí del passatge Castells, 22 de juliol de 2009).

immediatament per les finestres per reprovar i recriminar l'actitud, i fins i tot, alguna vegada arribant a sortir al carrer per intercedir en favor de la víctima, aturant a l'agressor.

Tal i com mostrà Frantz Fanon pels territoris colonitzats; el barri, a nivell de gestió de la violència, operava com una màquina termodinàmica, on la violència estructural que es generava sobre els habitants pobres d'un barri afectat, havia de canalitzar-se i emergir d'alguna manera, a voltes en forma de relacions socials violentes entre iguals: «Porque el último recurso del colonizado es defender su personalidad frente a su igual» (Fanon, 1999: 42). Una forma d'autodestrucció col·lectiva que paradoxalment actuava amb l'objectiu invers, és a dir, com una forma d'autoconservació comunitària, una contraimatge derivada de la desviació de la frustració i la violència de l'afectació generada per agents externs.

*Siempre han predicado, però nunca han cumplido.*<sup>162</sup>

## **2.2. Plantejament. Segon Acte. L'amenaça es fa pública (1999-2002)**

El 16 de desembre de 1999 els veïns i veïnes de la Colònia llegien el següent titular: «Les Corts perderá la Colonia Castells». La notícia es complementava amb dues fotografies dels passatges, un requadre on s'exaltava el caràcter excepcional del barri, amb el significatiu títol de «El último eslabón» i un mapa gràfic on s'il·lustrava l'hipotètic futur de la zona. En aquesta projecció, just a sobre del barri, en el lloc de la Colònia, hi apareixia una zona verda i vorejant l'espai amb el carrer Entença, tres torres d'habitatge de deu plantes cadascuna:

La manzana será zona verde, salvo tres piezas con fachada a Entença dónde se prevé construir otras tantas torres de 10 plantas de altura. Los beneficios de la venta de los pisos de estos edificios son la clave para que la operación le resulte gratuita al ayuntamiento, ya que cabe suponer, el realojamiento de los inquilinos de la colonia irá a cargo de quienes construyan las tres torres. Jordi Hereu asegura que, en cualquier caso, se darán alternativas a todos los vecinos de la colonia castells. Será un proceso expropiatorio muy complejo- señala el concejal- porque exigirá soluciones muy diversas” (*El Periódico de Catalunya (EPC)*, 16 de desembre de 1999).

Després de prop de vint anys de degradació planificada, d'afectació i d'espera indefinida, l'administració, de la mà de Jordi Hereu, aleshores regidor del districte, movia fitxa per

---

<sup>162</sup> Assemblea informativa, 11 de novembre de 2009.

activar el procés amb la filtració d'aquella notícia al diari. És important apreciar com en el mateix redactat es reconeixia obertament la dependència i el mecanisme de finançament mitjançant la cooperació públicoprivada, en el que semblava un envit, una crida o -mirat capciosament- una *oferta* a les promotores que poguessin estar interessades en l'operació. La publicació de la notícia inaugura la fase on l'amenaça esdevingué tangible i real, la indefinició es diluí, i els residents començaren a intuir i definir els contorns d'un possible perill, la privatització del pla i el temor a la no responsabilització de l'administració respecte una recol·locació digne del veïnat. Amb aquest moviment s'inaugura la fase de publicació del problema dins l'arena pública (Cefai, 1999).

Des d'aleshores, Jordi Hereu assumí el paper de figura política cabdal pel desenvolupament del pla i es pot afirmar que, des de que entrà a treballar com a gerent del Districte de les Corts el 1997 i fou nomenat regidor del mateix el 1999, fins que assumí l'alcaldia de la ciutat el 2006 i la perdé el 2011, sempre ho considerà un repte i una aposta personal. El procés de destrucció i substitució de la Colònia anà directament associat a la seva trajectòria, -per altra banda, no gaire lluïda, doncs seria ell qui perdria l'alcaldia després de més de trenta anys de domini socialista- dins el consistori. A més, el projecte també l'incumbia per proximitat física, doncs tenia el domicili a escassos metres del barri. Així doncs, a nivell polític, sempre fou l'encarregat de pautar el ritme, i fins i tot en moltes ocasions, arribà a portar ell personalment les negociacions.

Un mes abans de l'aparició de la notícia al diari, el novembre de 1999, es posà a exposició pública<sup>163</sup> un anomenat «Document de criteris, Objectius i Solucions Generals», que fixà els criteris en forma d'esbós per una modificació del Pla General Metropolità. És a dir, que el document marc que hauria de fer de guia per portar a terme el projecte, ja estava traçat, i a grans trets seguia les directrius de les grans línies que anunciava la notícia al diari. Segons Josep Alió, un dels màxims representants de l'Associació d'afectats, el dia que els notificaren «oficialment» l'endegament del procés coincidí amb el dia dels sants innocents, com si es tractés d'una broma (El Punt (*EP*), 25 de març de 2008). La *bona* notícia era que, definitivament amb aquell moviment, l'ajuntament es comprometia

---

163 Cal remarcar que l'eteri terme d'exposició pública sempre ha funcionat per les administracions com un eufemisme per fixar una data concreta oficial d'inici d'un procés -en aquest cas important perquè marcava l'antiguitat i els drets de real·lotjament dels habitants de la Colònia en el futur pla-. Per ser d'exposició pública, tal operació hauria de ser fàcilment accessible per a la majoria d'habitants i és evident que aquest tipus de procediment no garantí -i menys el 1999, quan pràcticament ningú tenia internet- l'accés a la informació per a tothom en igualtat de condicions. És per aquest motiu, per exemple, que els residents a la Colònia no van ser conscients del moviment dels engranatges del pla fins que no van veure la notícia al diari.

-almenys- a l'assumpció de la responsabilitat pública sobre el pla. La no *tant bona*, era que en referència a la Colònia, la proposta reduïa la zona verda i hi incloïa una franja de sòl residencial. El motiu que s'esgrimia com a coartada era que calia deixar un solar a la franja amb Entença per aixecar un bloc de pisos i reubicar als afectats del barri; l'objectiu, en realitat, era requalificar el sòl per fer *viabile* l'operació. Com sol ser habitual, -a nivell urbanístic i de planejament, res pot quedar a l'atzar-, la proposta de requalificació vindria reforçada amb la permuta i trasllat dels metres de zona verda perduts a l'altra banda del carrer, als al·ludits jardins de Gaietà Renom, blindant-se contra possibles acusacions de pèrdua de m2 de zona verda global a la modificació respecte al PGM.<sup>164</sup>

Per la seva banda, els residents, en un primer moment, sense més informació que la notícia a la premsa i davant la hipotètica amenaça de l'ajuntament de traspasar el desenvolupament del pla a l'àmbit privat, convocaren una reunió a l'escola Pare Manyanet per tal d'organitzar-se i fer front a possibles moviments. Després de varies trobades, els ja afectats –tot i que, encara, informalment-, crearen en primera instància una Comissió de Seguiment, un comunicat i un lema, prou explícit: «No al Plan de l'Ayuntamiento». En qüestió de mesos, els veïns s'informaren de l'orientació del pla, començaren a presentar al·legacions a l'Ajuntament, es feren assemblees amb assistència de 250 persones i recolliren 2.200 signatures de recolzament a un pla d'expropiació alternatiu realitzat per l'arquitecte Ferran Navarro (cf. *EPC*, 18 de març de 2000; 31 de març de 2000; 11 d'abril de 2000, 13 d'abril de 2000).

Des del blog dels afectats, el març de 2000 s'explicava l'evolució dels debats i posicionaments de la comissió de seguiment:

Sobre el projecte al PERI de la Colònia es varen fer propostes de conservació total (No al plan del Ayuntamiento), no conservacionista (No al plan del Ayuntamiento si al de los vecinos) i la postura mixta (Aceptación del Plan de Vecinos y Conservación). Es varen presentar al·legacions de criteris alternatius. Les propostes de conservació íntegra de la Colònia foren desestimades, també les conservacionistes parcials així com d'altres propostes - encara que de les al·legacions alternatives algunes s'han recollit en l'actual pla. De les demandes d'al·legacions alternatives us en fem cinc cèntims:

---

164 De totes maneres, segons una sentència favorable d'un recurs contenciós administratiu interposat més tard contra el pla, en realitat, l'àrea de zona verda si que s'hauria reduït ostensiblement respecte el previst, doncs si es sumen les zones verdes establertes al PGM, 13.261 m2, a les del pla de 1991, 3.504 m2, donaria un total de 17.125 m2, quan en el pla només hi figurarien 16.015 m2 (Sentència n°854 del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, 2007).

1- Rebuig a la remodelació privada a favor de la gestió pública. Crida a la legalitat del projecte de l'Ajuntament sobre el sostre edificable. Respecte als drets dels afectats.

2- Dintre de la gestió pública, el manteniment de les edificacions de Taquígraf Serra i Entença. La recol·locació de les activitats. Construcció d'habitatge públic. Conservació de l'ambient de la placeta del Carme (Blog dels afectats: <http://coloniacastells.blogspot.com.es/>).

Es pot comprovar, doncs, com des de bon principi, el gruix de veïns que s'organitzaren en primera instància a partir de la Comissió de Seguiment, amarats per dècades de degradació planificada, -amb una clara majoria de propietaris, i entre ells, de molts no residents-, acceptaren *de facto* l'enderrocament de la Colònia com un fet inevitable. A partir de llavors, els termes del conflicte s'estructuraren més al voltant del 'Com' i no del 'Què', o sigui en la metodologia i els mitjans a emprar en l'operació i no sobre la idoneïtat de conservació. Aquesta circumstància indicà la primera petita victòria de l'ajuntament, que a l'amenaçar a traslladar la iniciativa a l'esfera privada, aconseguí fixar els límits de l'acceptable molt més amunt del que podrien haver assolit sense aquella primera maniobra tàctica. És a dir, l'Ajuntament prengué la iniciativa i aconseguí que el punt de partida de les negociacions partís de l'acceptació prèvia de l'afectació i la inevitabilitat de l'enderrocament de la Colònia. O el que és el mateix, l'administració minvà la capacitat de maniobra i de decisió en l'estructura d'oportunitats polítiques dels afectats (Tarrow, 1998) que no pogueren més que acceptar el pla d'expropiació com la única sortida.

A part dels efectes obvis de la degradació planificada i de l'afectació que ja s'han analitzat, una de les explicacions adduïdes pel relat *tècnic* del perquè es va descartar la idea conservacionista d'antuvi, és que les cases presentaven deficiències estructurals importants, i eren no rehabilitables des del punt de vista tècnic, amb per exemple, l'absència de fonaments. Evidentment no s'entrarà a debatre aquestes qüestions, però si que cal al·ludir que les cases d'una sola planta, no és imprescindible que tinguin fonaments i que amb el que es coneix com a solera, ja és més que suficient per garantir-ne l'estabilitat.<sup>165</sup> Un altre tema fou el del sistema de patrimonialització i els criteris que guien la catalogació i protecció d'un edifici. A la Colònia Castells, com hem vist, per la

---

<sup>165</sup> Les escoles d'arquitectura actuals ensenyen, a saber, la pràctica d'una disciplina excessivament tecnificada i normativitzada, on el primordial és la qualitat de la casa com a estructura auto-suportada amb els materials adequats. A més, en la valoració dels processos de degradació relativa d'un habitatge, cal tenir en compte el que deia John F C Turner, que és més important el que un habitatge *fà* pels usuaris que el que *és* o *sembla* (1977:110).

pròpia evolució del repartiment de la propietat, pels pocs mitjans econòmics dels habitants i pel peculiar ritme constructiu, hi dominava un tipus d'arquitectura popular, a mig camí entre l'autoconstrucció i l'obra amb materials econòmics, gens valorat pels interessos conservacionistes, i que per aquest mateix motiu, podem trobar a ben poques zones de Barcelona. De fet, entre els pocs barris que s'han «salvat» de la demolició i remodelació integral, cal destacar el de Can Peguera a Nou Barris, l'antic Ramón Albó dins els grans grups de cases barates, i només gràcies a una activa i cohesionada lluita veïnal.

Aquest segon acte, doncs, comportà la presa de posicions de partida en l'arena pública, i l'inici del procés de negociació. Davant la indignació dels veïns, les signatures de suport al veïnat no pararen d'augmentar amb 2.200 signatures l'abril de 2000. Aleshores, Jordi Hereu convocà una primera reunió amb els afectats (la comissió de seguiment), representants de l'Associació de Veïns de Les Corts i Joaquim Español, responsable del servei municipal d'urbanisme, sota les ordres de Josep Acebillo. En aquella primera reunió s'acceptaren parcialment les demandes dels afectats, en el sentit de no cercar una solució privada i de recol·locar els veïns dins la mateixa zona. Però com es veurà, tan sols fou una maniobra de dilació i apaivagament momentani dels ànims dels residents, perquè ràpidament s'entrà en la dinàmica de lentitud i desinformació que dominà la resta del procés d'expropiació. Tant és així, que no seria fins un any després, el juny de 2001, en que s'aprovà un primer esborrany del pla. En aquest esbós, ja es contemplava la construcció del doble de pisos que els necessaris per real·lotjar als i les afectades, factor que comportaria les suspicàcies i els evidents temors dels veïnat (*EPC*, 19 de juny de 2002).

A partir d'aquell moment començà un procés de negociació amb un vaivé de propostes i contrapropostes, aprovacions i al·legacions per part d'ambdues parts, que s'allargaria d'una forma ostensible. La comissió de seguiment reclamava més participació dels veïns i veïnes en el procés decisor i no la simple informació en les decisions i els fets consumats. El febrer de 2002 l'ajuntament començà la realització d'un cens d'habitants del barri per determinar l'ocupació real dels immobles. El mes de juny del mateix any, des d'instàncies veïnals, s'acordà de transformar la comissió de seguiment en associació d'afectats amb l'objectiu d'institucionalitzar-se i adquirir consistència jurídica -i poder, per exemple, interposar demandes judicials-. En aquest clima, el 19 de juny es realitzà una manifestació fins a la seu del districte i al finalitzar la mateixa, es mantingué una altra



reunió amb Jordi Hereu. El 28 del mateix mes es produí l'aprovació provisional de la Modificació de Pla General Metropolità en l'àmbit de la Colònia Castells. I finalment, el 2 de juliol de 2002 es creà oficialment l'Associació d'Afectats -moltes vegades anomenada també associació de propietaris i afectats, en el propi blog-, sota el lema, molt representatiu de: «Remodelació si, però amb condicions». Una de les reivindicacions de partida de la naixent associació fou l'elaboració d'una proposta de conveni urbanístic amb l'ajuntament, per tal d'obligar a l'administració a pactar l'establiment dels paràmetres de la negociació, reconèixer els drets dels afectats, una valoració justa de drets i béns, així com la recol·locació dels veïns a la mateixa zona.

### **2.2.1. [Intermezzo] Envelliment i mort**

A simple vista, la primera evidència sobre l'aspecte del teixit urbà de la Colònia durant aquells anys, després de dècades d'aplicació de degradació planificada i d'afectació, era d'un envelliment pronunciat. Ja hem assenyalat que la pròpia situació tècnico-legal i d'espera indefinida provocà una sèrie de limitacions en les possibilitats de rehabilitació, com la impossibilitat d'obtenir permisos d'obres majors o la restricció quasi total de les llicències d'obra, que feia que no s'arreglessin les cases pensant que era una inversió completament inútil. A més, és evident que en aquestes situacions, els propietaris no residents aprofiten per extreure una plusvàlua dels lloguers sense la necessitat d'inversió i de rehabilitar les cases, al ser llogades -legal o il·legalment- igualment, sempre durant el màxim temps possible (Martínez Veiga, 1999:72-75). Fruit d'aquests processos, la Colònia passà de ser un barri-jaciment de mà d'obra sense qualificar a un «simple magatzem per a sectors de la població supernumeraris, sense cap utilitat econòmica i política identificable en el nou capitalisme polaritzat» (Wacquant, 2007:20).

Les cases envelliren, i en una mena de mimetisme pervers entre continent i contingut, els seus habitants també. En molts casos, el procés d'envelliment fou correlatiu entre les persones i les llars, i la correspondència entre una casa amb la façana en mal estat i l'estat de la persona que l'habitava era simètric, de manera que mirant les patologies arquitectòniques podies descobrir quin tipus d'ocupació i quin tipus d'habitant la poblava. Però aquest fenomen no respongué només a la degradació planificada ni a la simple casualitat, visió que resultaria un camp abonat per la metonímia fàcil i la identificació automàtica entre la vellesa del parc arquitectònic i la vellesa dels habitants, sinó al fet evident que les persones grans -i en general les persones dependents- resulten incapaces

de realitzar ni les més mínimes operacions de manteniment d'un habitatge. La majoria de persones grans, perfil clarament dominant als passatges, eren dones, que en molts casos primer veieren marxar els fills del barri, i després perderen els companys, amb el que quedaren soles, i per tant incapacitades per rehabilitar cap casa. Tal i com ens explicava la Josefina:

Se n'ha anat gent, s'ha anat morint molta gent, a cada casa hi hagut morts... La gentada que hi vivíem aquí, una família per habitació, dues o tres famílies per casa sinó més, inclús al terrat s'hi construïa i encara hi cabia una altra família. Tots s'han mort, la majoria s'han mort i els fills s'han casat i han marxat (...). Si vas pensant en el temps enrere, penses allà se n'han mort tres, allà quatre, allà més abaix tants, a tot arreu, a tot arreu. La única que queda soc jo... (Entrevista a Josefina, veïna del carrer Castells, 19 d'octubre de 2009).

Això sí, la mateixa vulnerabilitat i fragilitat en la autosustentació de les habitants més grans del barri també comportà l'extensió d'una sòlida xarxa de solidaritat informal, un sistema d'autoprotecció i d'autogestió de les cures que sobretot abarcava l'àmbit de la salut i els afectes, on la gent es cuidava quotidianament, tenien cura els uns dels altres. El parentiu era un element vertebrador d'aquesta mena de relacions, però el suport mutu traspassava clarament les fronteres familiars. La solidaritat es visibilitzava a través dels assumptes aparentment més intrascendents entre veïns, des del saludar-se rutinàriament, -de vegades només amb un simple copet de cap-; el apercebre's mútuament, el contar-se cada dia per a que no faltés ningú; les «converses fàtiques», contingents però al mateix temps estructurants (Malinowski 1972), fins a la reciprocitat i la confiança en les relacions interpersonals: «¿Te has tomado las pastillas?», «¿Has comido? ¿Te preparo algo?», «¿Me ayudas con la compra?», «Vigíame a la nieta que tengo la olla en el fuego»; «Píllame el butano, hija, que no voy a estar», «Reguem les plantes, maca, que estaré uns dies fora», «Guárdame unas copias de las llaves de casa, por si un día me quedo sin, o por lo que pueda pasar». Aquests favors, que moltes vegades assolien la forma de l'intercanvi, eren l'expressió quotidiana del que l'antropologia clàssica ha estudiat com la reciprocitat d'una economia moral del donar i rebre (Mauss, 1971; Malinowski, 1986). Una economia de la proximitat de la ciutat viscuda, una comunitat que se sap comunitat, que feia del compartir una lògica inherent a la vida, una vida en comú, pràcticament sense membranes, inèdita en qualsevol altra banda del centre de la metròpolis barcelonina.

El carrer, els passatges, eren l'escenari privilegiat d'aquestes pràctiques de solidaritat, que es visibilitzaven a partir dels assumptes més prosaics. La sociabilitat i reciprocitat eren mecanismes que actuaven com una mena de termòmetre de la salut col·lectiva, que servia per a que els usuaris dels carrers mesuressin la temperatura del barri diàriament. Els carrers de la Colònia eren una representació fidedigna i extremament cohesionada del que Jane Jacobs anomenà el «ballet de les voreres», una coreografia rutinària en que cooperativa i quotidianament els colons ratificaven que «tot estava bé» (2011: 78-79), on qualsevol falta o absència injustificada, amb indicis comuns com una cadira buida, era indicatiu de que alguna cosa no rutllava. Així, les males notícies, les defuncions i morts sobtades normalment s'enunciaven i venien precedides d'una absència, i així es registrà, reiterades vegades en el treball de camp durant la recerca: «Cada dia es mor més gent gran a la Colònia. Avui una ambulància s'ha endut a la Maria, la dona del Miguel, una dona que anava en cadira de rodes i que cada dia seia davant de casa seva. És la quarta mort en tres mesos». (TDC, 19 d'abril de 2009). Des de llavors, el Miguel s'assegué sol a la cadira, davant de casa, durant un any i escaig, quan el juliol de 2010 els seus familiars se l'endugueren a un pis de Bellvitge, on poc més tard ens informaren que morí. Quan enderrocaren el barri, la seva cadira encara romania allà, intocada, rodejada de colilles de tabac negre, com petjades de memòria i traces d'una determinada apropiació de l'espai, testimoni immutable d'una forma de vida que desapareixia (TDC, 18 de juliol de 2010).

La vida quasi sense membranes i de proximitat que es (re)produïa al barri també feia que la mort fos un element molt present a la vida dels colons. Si es compartia la vida també es compartia la mort. Durant el treball de camp es comptabilitzaren desenes de morts -en tan sols quatre anys-.<sup>166</sup> Primer arribava la trista notícia i immediatament en els dies posteriors, el carrer s'omplia de cotxes de familiars luctuosos que venien a vetllar el difunt i a fer costat als acompanyats. Però no era només la presència o l'absència diària al carrer el que determinava el trobar a faltar algú, i això s'aprofitarà per il·lustrar el caràcter porós entre el carrer i l'interior de les cases al·ludit. Des de l'interior de qualsevol domicili, normalment de forma sonora, era registrada qualsevol incidència, per petita que fos -«Aquí se oye todo» (TDC, 7 de maig de 2009), que succeís al barri. Com en una ocasió en ple hivern amb l'arribada sobtada dels bombers, com a senyal de perill. Llavors els colons sortien de casa precipitada i apressadament, per congregar-se al voltant del lloc del incident:

---

166 La comptabilitat macabra de les morts durant el procés d'afectació fa feredat, una veïna m'explicà que calculava unes dues-centes persones mortes des de que s'havia iniciat l'afectació (TDC, 5 de maig de 2010).

Avui ha mort un altre avi de la Colònia. Em disposava a treballar una mica a casa quan des de l'estudi he sentit els bombers, mentre un veí des del carrer em cridava: -Maaarccc, hi han els bombers, baixa!-. He baixat corrents cap a Barnola, els bombers es dirigeixen a una casa al fons del passatge. Han posat una escala a la façana i han entrat pel terrat. Després d'uns minuts s'ha sentit un cliiiiinnnxxxx, de finestres trencades i han entrat. Les veïnes presents comentaven la jugada. -Si, fa una setmana que no el veig- deia una-. -Si. Yo lo ví hace dos o tres semanas -deia l'altra-. M'acosto i pregunto: -Que ha passat? -I em responen-: -Ha llamado el hermano porque no sabia nada de él. Nosotras le hemos llamado y rellamado desde la ventana de la calle... y no respondia. Mentrestant el germà i la seva dona amb cara d'angoixa restaven expectants davant la porta amb els bombers. Tots esperàvem el pitjor, i aquesta sensació es gravava a les cares dels congregats. Les veïnes seguien l'acció des d'una distància prudencial. -Pobrecito, con lo antipático que era, todo el dia con el puro y de malas pulgas-. Al cap d'una estona els bombers han començat a sortir per la porta de la casa, la seva cara ho deia tot. ¿Está muerto, verdad?-ha preguntat el germà-. -iSi es que se veia venir!- conclugué. El Manel ha mort, no sabem si de fred, de vellesa o de cansament. Un altre que no veurà ni viurà als pisos nous (TDC, 20 de febrer de 2010).

*el tiempo pasa, las soluciones no llegan.*<sup>167</sup>

### **2.3 Nus. Tercer acte. El punt àlgid del conflicte (2003-2007)**

Les negociacions prosseguiren en aquest acte, però l'ajuntament no acceptà la proposta veïnal de conveni i decidí donar un salt endavant amb l'aprovació definitiva de la Modificació del Pla General Metropolità en el Sector de Reforma Interior de la Colònia Castells durant la tardor de 2003. La modificació reduïa la zona d'afectació total, el SRI de l'àrea, amb la desafectació de 8.042 m<sup>2</sup>, respectant l'estructura viària consolidada dels voltants de la plaça del Carme i desafectant algunes cases considerades com a béns patrimonials. Però confirmava el que ja s'havia apuntat a l'esbós previ pels terrenys de la Colònia, la disminució de la zona verda i la requalificació residencial com a «zona subjecta a ordenació volumètrica» amb l'edificació d'un total de sis edificis verticals nous -«unitats de projecte» en l'ampul·lós llenguatge *tècnic*- distribuïts per tota l'àrea amb una potencialitat d'edificabilitat de gairebé 50.000 m<sup>2</sup>, és a dir, uns 465 habitatges. Molts més, -ja s'ha dit-, dels que hipotèticament havien de servir per reubicar als i les afectades

---

167 Assemblea informativa, 10 de novembre de 2010.

del barri.<sup>168</sup> Per la construcció d'aquests edificis nous, l'ajuntament hauria de comprar diversos solars, que esdevindrien les diferents «unitats de projecte» (UP).

El sistema escollit per portar a terme el pla fou el mode d'expropiació i no, per exemple, d'altres sistemes, menys virulents pels afectats, com el de cooperació o de compensació. Els motius *tècnics*, entre la urgència i la fragmentació de l'estructura de la propietat, els podem trobar en la pròpia redacció de la MPGM:

L'adopció del sistema d'expropiació ve motivada per la necessitat d'executar les determinacions d'un planejament en un àmbit d'actuació amb *especial impacte social*, donat el gran nombre i diversificació de propietaris de terrenys inclosos en el Sector de Reforma Interior, amb una gran quantitat de petits propietaris amb *ius aedificandi* insuficient per l'obtenció a títol individual de parcel·les independents, fet que obligaria a adjudicar *pro indiviso* un nombre massa elevat de finques resultants del procés reparcel·latori. Aquesta excessiva atomització de l'estructura de propietat en el SRI suposaria, en definitiva, greus entrebancs per a una hipotètica gestió privada o mixta públic-privada d'aquest planejament, quina previsió fins al moment actual, no en va, ha comportat l'immobilisme en el desenvolupament de l'àmbit en vint-i-cinc anys de vigència del PGM (MPGM en el SRI de la Colònia Castells, 2003, *cursives pròpies*).

La traducció profana seria que la «normativa d'aprofitament urbanístic» -el sostre edificable de substitució que rebrien a canvi els afectats- afavoreix sempre als grans propietaris, doncs en el cas concret dels petits propietaris de la Colònia, la proporció s'equipararia amb solars de mida massa reduïda com per a ubicar-hi unitats d'habitatge individuals, en consonància amb la densitat ordinària de la ciutat. Un altre dels motius adduïts per justificar l'expropiació feia referència a la condició social dels afectats, de rendes baixes -sense capacitat d'assumir les despeses derivades d'una reparcel·lació- i amb una immensa majoria de gent gran – dificultant per exemple la formació d'una Junta de Compensació-. Un cop més, raons suposadament *tècniques*, per encobrir i justificar l'enderrocament d'un barri i l'expulsió dels seus habitants.

---

168 De fet moltes de les al·legacions inicials al pla es decantaren per denunciar l'increment d'edificabilitat de la MPGM respecte el pla de 1991 i del PGM, injustificat per l'article 357 de les NNUU del PGM en una zona de remodelació pública. A més, aquest augment de l'edificabilitat i de la densitat també hauria de fer incrementar la proporció de zones verdes en conseqüència. En general, la resposta de les administracions fou que l'augment d'edificabilitat es corresponia amb una modificació del pla general i no en un pla parcial, així que si s'estava modificant el document marc es podien legítimament i sota els criteris dels urbanistes, pujar els metres d'edificabilitat (Informe d'al·legacions, 2001).

La proposta, tanmateix, constà de quatre grans fases d'implementació com a pauta temporal orientativa, i una previsió inicial de finalització dels reallotjaments durant el 2010. Durant la primera s'haurien d'expropiar els habitatges afectats del carrer Morales, per tal de construir-hi un edifici per reubicar-hi els primers afectats. Així com, també l'expropiació, destrucció i expulsió dels habitants del passatge Roca, per tal d'iniciar el segon edifici de reallotjament. Mentrestant es començaria a expropiar als habitants de la Colònia del passatge Castells i Barnola. La segona, inclouria el reallotjament d'aquells habitants dels passatges, la destrucció dels mateixos i l'inici de l'expropiació dels residents als carrer Castells i el passatge Piera. La tercera, la construcció d'un altre edifici i el reallotjament dels últims residents mencionats. I finalment, la quarta, l'expropiació i enderroc de les finques restants, del carrer Entença i Montnegre, ja fora de la Colònia, i l'arranjament dels carrers, especialment amb l'alineament del carrer Entença, motiu esgrimit, com veurem, per l'afectació dels blocs d'Entença 239-241.

Amb aquests paràmetres de partida, és evident que l'aprovació del projecte no complí les expectatives de l'associació d'afectats, que el gener de 2004 interposà un recurs contenciós administratiu denunciant el sistema de valoració de les expropiacions i sobretot, la falta de garanties de cara a la recol·locació efectiva i amb totes les garanties pels veïns. Paquita, una de les habitants del carrer Castells testimoniava irònicament l'estat d'ànim que imperava entre els residents durant aquella època:

Que se prepare el ayuntamiento, porque nos dan muy poco dinero, cuando este suelo va ahora a precio de oro. Yo no puedo ir a un piso nuevo y pagar una hipoteca el resto de mi vida. Además, ¿para qué necesito yo uno de *alto stánding* y pagar por una puerta especial para la sirvienta? Que lo arreglen antes, si no habrá guerra (...) Aquí, en esta manzana, harán bloques con una zona verde, però ésos no serán para nosotros (EPC, 30 de març de 2004).

D'aquesta manera s'entrà simbòlicament en el nus del procés o punt àlgid del conflicte i de nivell de confrontació entre l'associació d'afectats i l'administració. L'ajuntament reaccionà ràpidament i oferí la possibilitat d'establir un protocol d'actuació o conveni de recol·locació, en contrapartida al fet de que l'associació retirés el contenciós. Amb aquella mesura de pressió, propera al xantatge, podem copsar com funcionà el procés de negociació. Fins que l'associació no emprengué mesures legals «fortes», l'ajuntament es negà a escoltar i atendre les demandes veïnals. La interposició del contenciós amenaçà la possible paralització del pla i l'ajuntament reaccionà, forçant la retirada del contenciós, a

canvi de treballar per la signatura d'un protocol de col·laboració. La promesa de retirada del contenciós, el juny de 2004, significà la reobertura del procés negociador, almenys durant tres anys més.<sup>169</sup>

Al llarg d'aquest procés, l'associació realitzà diferents mobilitzacions, tant pel seu compte com en col·laboració amb agents externs, de cara a difondre i denunciar la situació del barri. Activitats de difusió, recaptació de fons, reunions setmanals, creació d'un blog a internet, participació regular a les audiències públiques del districte, desplegament de pancartes reivindicatives, la intervenció artística puntual d'uns alumnes d'arquitectura. O la realització d'accions variades de denúncia durant les Festes Majors de Les Corts 2005, com la participació i cert escamoteig -amb il·lustracions al·lusives al procés d'expropiació- del concurs de pintura ràpida organitzada pel districte de les Corts, entre d'altres.

Paral·lelament, l'assumpció pública del projecte feu que el 2005, arran d'un conveni de col·laboració administratiu entre l'ajuntament, a través de l'Institut Municipal d'Urbanisme i la generalitat, entrés en escena un altre operador que esdevindria determinant en el desenvolupament del mateix, l'Institut Català del Sòl (Incasòl).<sup>170</sup> Mentre l'ajuntament aportà un solar per construir-hi un primer edifici, aquest organisme, emanat de la Generalitat de Catalunya, fou, en un principi, l'encarregat efectiu de desenvolupament del procés, el beneficiari de la titularitat dels terrenys, així com també de la realització de l'expropiació i recol·locació dels afectats. Per tal de portar-lo a terme, però, l'Incasòl, al seu torn, derivà la tasca a una empresa que s'hauria d'encarregar de les característiques tècniques i la gestió integral de les expropiacions. D'aquesta manera nasqué Reursa (Remodelacions Urbanes S.A), societat anònima filial d'Incasòl, creada el juliol de 2006. En realitat, Reursa fou la continuació pública d'una consultoria privada conduïda per l'arquitecte Pere Serra des de 1992, especialitzada en els processos de transformació del sòl urbà dels grans polígons d'habitatge públics (els Habitatges del Governador (1992), la Via Trajana (1995), el Polvorí de Barcelona (1995), Sant Roc a

169 La retirada del contenciós es produí efectivament el 29 de març de 2007 (Al·legació a l'aprovació inicial de l'Associació d'afectats, 2008).

170 Tal i com figura a la seva pàgina web: «L'Institut Català del Sòl (INCASÒL) va ser creat per la Llei 4/1980, de 16 de desembre, del Parlament de Catalunya com a organisme autònom de caràcter comercial. S'ha configurat com un ens públic de la Generalitat de Catalunya adscrit al Departament de Política Territorial i Obres Públiques (...). La Llei d'urbanisme qualifica l'Institut Català del Sòl com a entitat urbanística especial de la Generalitat, amb competències urbanístiques en matèria de planejament i gestió en els supòsits que operi com administració actuant, podent ésser receptora de la cessió a títol gratuït o de l'alienació directa de terrenys, del patrimoni públic de sòl i habitatge. Per la seva banda la Llei de l'habitatge li atribueix la promoció pública d'habitatge de la Generalitat <<http://www20.gencat.cat/portal/site/incasol/menuitem.33ab78df83475909763cc110b0c0e1a0/vgnnextoid=6249b5b401fbd110VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=6249b5b401fbd110VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextformat=default>>.

Badalona (2000)) (cf. Peremiquel i Serra, 2012:77-96). La intervenció de Reursa -malgrat de capital públic, societat anònima- fou paradigmàtica de l'arribada al barri d'una altra vessant particular de la dinàmica de col·laboració públicoprivada, que ja hem analitzat al llarg de la recerca, en concret pel que fa a la concertació tècnica de la gestió urbanística. Segons el propi Pere Serra, els motius contextuais per l'adopció progressiva d'aquest model organitzatiu d'empresa foren:

Arriba un moment que aquell programa conjuntural esdevé un programa estructural on cada 4 anys s'ha de renovar un concurs d'assistència tècnica cada vegada més complex, més gran i *més difícil de justificar* pel que fa la contractació amb uns responsables concrets que són els que històricament han estat portant tot aquest procés. L'any 92 érem 5, l'any 2003 érem més de 20 persones, ja que havíem d'atendre un programa molt gran, amb molts barris i un territori molt dispers. Més tard arriben les primeres línies de les Lleis de Barris i d'una proposta nova d'intervenir encara en un espai més ampli. Calen equips molt propers, i aquesta activitat esdevé l'activitat estructural del sector públic, que el govern encarrega a l'INCASÒL. Opten per un model d'empresa filial autònoma, de 30 persones com a màxim, per poder operar en el territori amb més agilitat i poder solucionar temes més ràpidament. Aquest organisme pot fer front a encàrrecs immediats en situació d'emergència millor que INCASÒL (que són 500 persones) amb totes les dificultats per la seva mida i complexitat. Així neix Reursa, essent l'hereva d'aquell equip contractat externament, d'aquella oficina de remodelació de barris d'INCASÒL (Peremiquel i Serra, 2012:80-81).

La justificació de la creació d'aquestes estructures empresarials resideix doncs en la capacitat d'adaptació en nom de la flexibilitat, actuar amb «més agilitat» i proximitat degut a la menor mida i «poder solucionar temes més ràpidament» davant una «situació d'emergència». Però els reiterats retards en el cas de la Colònia Castells, tampoc semblarien abonar tal justificació. Perquè en realitat, aquesta modalitat d'organització, molt arquetípic de la institucionalitat de la governança neoliberal (Brenner i Theodore, 2002; Hackworth, 2007), sovint s'associa amb l'opacitat i la manca de transparència (Hamel, 2008), com a mecanisme de desresponsabilització de l'entitat pública respecte els assumptes públics i la manca de garanties pels afectats. Veurem en el cas del barri, per exemple, com Reursa moltes vegades actuà com a «paraxocs» de l'Incasòl i les administracions davant les irregularitats comeses i el retràs en el procés, quan els residents no sabien molt bé a qui calia reclamar responsabilitats. Si per cas es demanaven explicacions a Reursa, moltes vegades aquesta esgrimia la falta de competències per satisfer les demandes veïnals (per exemple aturar un enderroc, saber l'estat de



construcció dels pisos, l'aclariment de terminis...) i en alguns casos, derivava el tema al districte. Més aviat, Reursa actuà com una mena de filtre i com a agent individualitzador, cas per cas, del problema, una de les tàctiques institucionals més reeixides a l'hora d'estrancar la solidaritat col·lectiva.

A la Colònia Castells, el procés d'individualització fou una constant, la negociació es portava família per família, i s'encomiava als afectats que no revelessin les condicions a la resta, amb els problemes derivats de manca de transparència que això comportava. La falta d'informació generalitzada encetava el joc dels rumors, un dels mecanismes fonamentals de compensació dels flux de comunicació al barri: «Se vé que a la tal, le han dado Y, y a nosotros sólo X», fou una frase molt habitual en les converses quotidianes dels passatges, que servia per activar el mecanisme de la desconfiança i l'enveja, l'arma de divisió entre veïns per excel·lència. Així doncs, aquesta modalitat organitzativa, més que facilitar, dificultà i diluí les responsabilitats polítiques en l'aplicació dels processos; més que simplificar, complexitzà els processos burocràtics i desorientà als afectats; i més que apropar, allunyà els afectats de les administracions. A més a més, Reursa no fou la única operadora d'aquesta mena que actuà a la Colònia, més del mateix passà amb l'empresa encarregada de gestionar el sòl i les transformacions urbanístiques de l'ajuntament, la 100% municipal Bagursa (Barcelona Gestió Urbanística S.A), que també tingué, com veurem, un paper molt destacat en la gestió urbanística.

Tornant a la cronologia del procés, el febrer de 2006 s'establí un pressupost de 110 milions d'euros pel global de l'operació. En declaracions d'un portaveu municipal a la premsa: «Seguiremos un criterio de equilibrio económico de la operación para fijar el porcentaje final de pisos sociales» (*EPC*, 20 de febrer de 2006). A l'octubre s'inicià la construcció del primer edifici per real·lotjar als afectats (Up-A) amb la previsió que les obres duressin un any. Finalment, després d'un procés de negociació, el 16 de març de 2007, ja amb Jordi Hereu com alcalde de la ciutat i la també socialista Montserrat Sánchez com a regidora del districte, s'arribà a la signatura d'un protocol o conveni d'actuació. La llarga reivindicació de l'associació semblava que havia obtingut els seus fruits:

Per fi, i molt esperat al final tenim un protocol d'expropiació. Han estat alguns anys de lluita i reivindicació, de ganes de lluitar i d'altres de buscar el consens, l'acord, de pressió i d'un estira i afluixa. Per fi tenim un acord de mínims que és la base de qualsevol negociació,

acord. Quan parlem de mínims no parlem que hem assolit uns acords a la baixa, ni de bon tros, és la culminació d'una negociació esgotadora amb moltes de les nostres reivindicacions i moltes de les aportacions que ens heu fet arribar (Blog dels afectats).

Com es pot comprovar, la signatura del protocol fou viscuda clarament com una victòria per l'associació d'afectats, i no és d'estranyar, doncs, sobre el paper, en aquell moment, aconseguiren tots els objectius que s'havien marcat: l'assumpció pública del projecte, les garanties de recol·locació sota determinats paràmetres en règim d'habitatge protegit (HPO), i sobretot, un conveni de cara a la taxació i valoració de les indemnitzacions, més basat en el valor del mercat que en el dels registres cadastrals per efectuar la valorització. Tant és així, que aquest fragment transcrit forma part de l'últim post afegit al blog de l'associació. Des del punt de vista simbòlic, que aquesta fos la darrera entrada, resulta significatiu en el sentit de deduir la finalització del conflicte per part de l'associació en aquell moment. Evidentment no es pot dir que aquí s'acabés tot el procés de litigi, seguiren reunint-se durant tot el procediment, i de fet, l'associació encara és vigent a l'actualitat. Però sí que la seva posició en tot el procés varià ostensiblement a partir d'aquella signatura. L'acceptació del protocol significà la finalització de l'arena pública contenciosa, tal i com s'havia configurat fins llavors.

El protocol de col·laboració suposà l'acceptació definitiva de la Modificació del Pla General Metropolità per part de l'associació, i un acord marc sobre el qual assentar les bases i els criteris a l'hora de portar a terme les expropiacions. El IV punt d'aquest document, significativament assenyalat amb negreta, remarcava el següent:

Que és voluntat inequívoca de les administracions intervenents -Ajuntament de Barcelona i Generalitat de Catalunya (Incasòl), palesar el ferm compromís de garantir la plena igualtat en el tracte i en el procés d'expropiació per a tots els afectats que es troben dins l'àmbit d'aplicació d'aquest protocol, amb aplicació dels mateixos criteris d'expropiació a tots els afectats i al llarg de tot el procediment urbanístic, en el marc del planejament vigent (Protocol de col·laboració. MPMGM Colònia Castells, 2007).

Com a fruit de l'acord es creà una Comissió Mixta, formada per tècnics municipals del districte i de Bagursa, de Reursa i representants de l'Associació d'afectats, que tingué com a objectiu garantir la informació i fer un seguiment trimestral de tot el procés. Després de la firma del protocol, els tècnics i operadors involucrats en el projecte d'expropiació, optaren per un sistema de taxació conjunta per avaluar el valor de les indemnitzacions, un

sistema molt més ràpid que el convencional, individualitzat. La taxació conjunta implica la declaració d'urgència de l'ocupació dels habitatges afectats, i que al marge de la conformitat dels residents afectats, permet prosseguir amb el procediment i ocupar el bé expropiat una vegada aprovat el projecte, al marge de les resolucions judicials: «En conseqüència, el pagament o el dipòsit de l'import de la valoració establerta pel projecte de taxació conjunta habilita per procedir a ocupar la finca, sens perjudici de la valoració pel Jurat d'Expropiació de Catalunya, si s'escau, i de la tramitació dels recursos que escaiguin respecte al preu just» (Article 113 del Decret legislatiu 1/2010). A més, el sistema de taxació conjunta és d'una tramitació molt arriscada pels expropiats, ja que és l'únic tipus d'expedient administratiu al que si no es manifesta que s'està en contra de la valoració, es considera que l'expropiat està d'acord amb els valors fixats per l'administració. Com manifestà a la premsa Francesc Morera, un dels representants destacats de l'Associació d'afectats, respecte aquest sistema de taxació: «Si estás de acuerdo, bien, y, si no, te expropien la casa igualmente» (*Adn*, 30 de novembre de 2009). L'elecció d'aquest sistema, doncs, s'erigí com un mecanisme, que tot jugant amb el temps de notificació i d'al·legació dels afectats, així com amb la desinformació -i més si es té en consideració que la majoria eren gent gran-, lubricava el mecanisme d'expropiació i expulsió, i impedia qualsevol intent de resistència.

També arran del protocol s'acordà dividir el procés en dues fases, i no en quatre com estava previst inicialment, i es fixà la culminació i implementació de tot el pla pel 2011. Un altre element important a tenir en compte, és que en aquest document únicament es preveia la recol·locació dels residents legals (propietaris i lloguers amb contracte) des d'abans del 21 de juny de 2001 -data de l'aprovació inicial de la MPGM-, el que *de facto* deixava bastantes persones fora del procés, sense cap mena de protecció. Això últim, la fixació d'una data límit per establir el dret a real·lotjament o no dels residents, es basà en l'article 128 del Decret 305/2006 de la Generalitat de Catalunya contravenint la Llei d'Expropiació Forçosa estatal vigent de 1954, per la qual, qualsevol ocupant afectat d'expropiació, al marge de l'antiguitat, té dret al real·lotjament.<sup>171</sup> Aquesta interpretació del dret de real·lotjament, com veurem, fou un dels efectes més perversos de tot el projecte.

---

171 Segons l'epígraf A de l'article 128 d'aquest decret, tan sols tindrien dret a real·lotjament «les persones ocupants legals d'habitatges afectats per l'actuació que acreditin el compliment dels següents requeriments: a) Que l'habitatge constitueix la seva residència habitual *amb anterioritat a l'aprovació inicial del projecte de reparcel·lació*, si es tracta de polígons d'actuació urbanística en sòl urbà delimitats directament pel planejament general. En els sectors de planejament derivat, així com quan la delimitació del polígon d'actuació urbanística en sòl urbà s'efectuï mitjançant una modificació puntual del planejament general, l'habitatge ha de constituir la seva residència habitual *amb anterioritat a l'aprovació inicial del planejament derivat o de la modificació puntual* (Decret 305/2006, 33120).

Més enllà de la normativa, la fixació d'una data concreta per optar al reallotjament operà a la pràctica com una marca efectiva sobre el grau de «nativitat» dels habitants; els qui habitaven el barri abans de la data referenciada serien considerats com els «autèntics colons», els indígenes del lloc, els nadius; la resta, en canvi, serien tractats com a forasters, com a persones sense drets.

### **2.3.1 [Intermezzo] Un barri de migrants**

A la pròpia inestabilitat crònica constitutiva de la Colònia com a barri d'arribada a la ciutat, el procés d'afectació accentuà sobremanera la tendència, ja s'ha especificat, a esdevenir una zona de transició.<sup>172</sup> Aquest vell concepte inventat per Ernest Burgess (1967 [1925]), que encaixa a la perfecció amb la caracterització del barri, es correspondria amb aquelles zones on la degradació del teixit urbà és notòria degut a l'absència d'equipaments essencials (aigua, llum...) o bé, amb problemes estructurals (humitats, finestres i marcs deteriorats) degut a que espera ser remodelada o destruïda (Martínez Veiga, 1999:69). La condició de zona de transició comporta una alta mobilitat dels seus residents. A la Colònia aquest fet fou així parcialment, però hi ha motius per pensar que el procés d'afectació precipità la fugida de moltes famílies a la mínima possibilitat, que, o bé ells mateixos, o bé els seus fills, en tingueren oportunitat. L'envelliment dels colons també propicià el buidatge d'alguns habitatges a mesura que anaren morint. Tal i com afirmava sardònicament una veïna: «Y cuando alguien que vivia solo se muere, se tapien las puertas y las ventanas. A lo mejor los del ayuntamiento están esperando a que todos nos muramos, para que les salga más barato (EPC, 30 de març de 2004). Aquestes dues tendències combinades comportaren una evident baixada de la densitat poblacional al llarg de la dècada de 1990 i un procés de disminució de la població i buidatge del barri evident i palpable -d'altra banda equivalent al de la resta de la ciutat-.<sup>173</sup> El procés però no fou lineal i al mateix temps que hi havia sortides, amb el començament de segle començaren a arribar noves famílies, bàsicament, unitats domèstiques de parelles força joves o de mitjana edat, moltes amb potencialitat per reproduir-se. Això generà cert procés de rejuveniment des del tombant del segle vint, en una actualització del concepte de barri de recepció de migrants que, per altra banda, és el que sempre ha estat la Colònia. Perquè als que van fundar el barri: catalans, valencians, murcians, andalusos i

---

172 Fins i tot el president de l'Associació d'afectats, en alguna ocasió, s'havia referit als habitatges que hipotèticament havien de quedar restants de la segona fase del pla com a «edificis de transició» (EP, 25 de març de 2008).

173 cf. *Evolució demogràfica de la població de Barcelona (1900-2014)*. <<http://www.bcn.cat/estadistica/catala/dades/anuari/pdf/cap02.pdf>>.

castellans se'ls hi sumaren, recent vinguts, els búlgars, els colombians, les dominicanes o els cubans, molts en situació de relloguer, que residiren als passatges en els últims quinze anys.

Arribats de fa poc, generalment les persones migrants acaben residint en aquelles cases del segment del mercat de l'habitatge en pitjors condicions, en barris sotmesos a degradació i a l'espera de remodelació com la Colònia. Una dinàmica evident del mercat immobiliari que genera una transferència de les cases més velles i degradades als sectors de la població amb rendes més baixes en una mena de «triatge» (Hartman, Keating i LeGates, 1981) o filtratge cap baix (Martínez Veiga, 1999:70;). Però aquest fenomen no és una conseqüència «natural» dels moviments de la demanda, com pretenen les doctrines liberals de Hoyt entre d'altres, sinó que són precisament els moviments o la (in)acció de l'oferta, les que generen aquest tipus de fenòmens. D'aquesta manera, el lloguer d'habitatges en zones de transició resulta un negoci rodó pels propietaris de les cases, doncs els permet cobrar les rendes sense cap mena d'inversió, a l'espera d'una onada alcista dels preus, derivada, com en aquest cas, de la transformació urbanística de la zona i l'actuació de les administracions. A la Colònia succeí aquest fenomen però amb alguns matisos. Cal dir que, en general, hi hagué una discriminació accentuada de les condicions d'habitatge segons el lloc d'origen i la nacionalitat de les unitats domèstiques (Harvey, 2007:181). En aquest sentit, el ventall fou ampli però aniria des d'aquelles persones nouvingudes que van poder accedir a un lloguer en condicions i a un contracte mínimament formal, i en algun cas, fins i tot amb dret a recol·locació. A aquelles persones amb situació estable però amb un lloguer de fiabilitat dubtosa i duració variable que pagaven molt més que la mitjana del valor del lloguer a la Colònia.<sup>174</sup> Fins a d'altres situacions, molt més inestables, amb contractes de lloguer verbals, rellogats o directament unitats domèstiques que ocuparen sense cap títol els immobles. En tots els casos, els migrants solien pagar lloguer més alts, en situacions més precàries i amb condicions d'amuntegament més elevades que els nadius. Una tàctica recurrent per part dels propietaris que podien cobrar preus més alts amb la subdivisió d'espais, amb l'excusa de que podien compartir l'espai entre diverses famílies.

Amb el procés d'afectació, aquesta dinàmica es multiplicà exponencialment, i els lloguers fraudulents es repetiren en diverses ocasions, i no només implicà a les famílies migrants,

---

<sup>174</sup> Segons un càlcul aproximat, durant l'any 2008 a la Colònia per un espai de 50 m<sup>2</sup> els arrendataris de renda antiga pagaven uns 100-115 euros al mes. La mitjana dels lloguers d'autòctons pujava uns 300-350 euros, i hi havia habitatges on s'arribaven a pagar fins a 700 euros en el més car dels casos.

sinó també a un nombre relatiu de veïns, especialment a estudiants joves que també compartien un espai reduït. Cal recordar que per llei, en un principi, els propietaris d'un habitatge afectat i en procés d'expropiació no es poden llogar, i és evident que a la Colònia aquest fet no tan sols no es respectà sinó que hi hagué gent afectada de la primera fase, com l'Encarna, veïna del passatge Transversal, que pagà el lloguer fins gairebé l'inici del procés d'enderroc l'estiu de 2010. És més, hi hagué casos d'evident aprofitament de la situació per part d'alguns propietaris sense escrúpols que es dedicaven a lucrar-se de processos de barris afectats com la Colònia, tal i com ens explica aquest impactant testimoni respecte a una casa del carrer Castells de la segona fase:

Ésta era una casa que me parece estaba tapiada por cuestiones de herencia, no quedaban de acuerdo y se quedó allí muerta. Con la movida de la expropiación hubo targeteo de abogados a tutti pleni. Por no saber que, fuimos a parar unos cuantos al mismo abogado, que nos dijo: Vamos a sacar aquí el máximo y tal, vamos a meter caña y tal. Este elemento, de la zona de l'Eixample, nos recibió y nos dijo que por un 12 o 15% de lo que tú consiguieras él estaba dispuesto a luchar y demás. No tenias tú referencias ninguna. Este elemento resulta que mi mujer un día lo vió por aquí y dice: Óstia, he visto al abogado por aquí... Qué raro! Y un día se presenta con una troupe de gente y se meten dentro de la casa y la acondicionan. Uno de los trabajadores era el que vive actualmente, que vino de Ecuador. El abogado compró sabiendo lo que había, por poco más que nosotros pagamos, tres veces o cuatro veces más de lo que la compramos nosotros unos años antes. Él se dedicaba a ir por Barcelona a saber dónde había movidas de expropiación y historias, y entonces el tenía brigadas, que llevaba a las casas para arreglarlas y las alquilaba y demás. El pavo se ha hecho de oro, porque con esa información de primera mano y el cómo abogado sabe todo y en que condiciones está. Sabe que aquí hay merder, doy cuatro porque sé que voy a conseguir tres veces más. Entonces puso a vivir al que te he dicho, trabajador suyo, que arreglo la casa, conectó la luz, puso el agua... Pagaba un alquiler de 600 euros aproximadamente, y a su vez dividió la casa y puso familias en todas las habitaciones y le pagan a él 300 euros. Así que éste se quedó la mejor habitación, pagaba el alquiler i recibía pasta por el alquiler de dos habitaciones, incluso alquiló un cobertizo en el terrado (Entrevista a Miguel, veí del carrer Castells, 29 d'octubre de 2009).

Aquesta mena de pràctiques especulatives i fraudulentas es reproduïren amb fruïció durant els darrers anys del barri, sota un mateix patró, famílies que treballaven -normalment de paletes- pel titular de la propietat, -que normalment no tenia res a

veure amb el barri- i que s'instal·laven a les cases mitjançant acords verbals, realitzant la funció de masovers de cases semi-abandonades amb greus dèficits d'habitabilitat.

Però al marge d'aquelles situacions fraudulentas, la Colònia Castells seguia essent essencialment un barri hospitalari amb els recent arribats. La proximitat viscuda dels passatges proporcionava un punt de contacte on es generalitzaven els intercanvis constants i heterogenis entre poblacions d'orígens diversos, la promiscuïtat. Els nens i nenes i les seves activitats, per exemple, constituïren un enllaç quotidià que es (re)produïa inalienablement a partir dels ritmes i les pràctiques de cada dia. Es pot destacar, en aquest sentit, el rol de la Belén -també desapareguda inesperadament durant el procés-, i habitant del carrer Castells. Aquesta senyora, més aviat de dretes i de perfil conservador, podia ser fins i tot obertament racista amb els seus comentaris, però mai no dubtà ni un moment a jugar, tindre cura, fer de cangur i afalagar l'Alexia, una bebè dominicana dels veïns del davant, que era el «tresor» compartit dels passatges (TDC, 13 de juliol de 2008).

Això no vol dir, com veurem aviat, que es tractés d'una comunitat ideal i sense conflictes, ans al contrari era una convivència autèntica amb l'altre promocionada pel contacte freqüent i per tant, no exempta de conflictivitat. També és cert que hi havia el cas de migrants -i nadius- que no alternaven amb la resta i que no feien vida al carrer, que anaven i venien però que no participaven de l'ambient exterior. Però en general corresponien als racons determinats dels carrers on ja no hi havia vida social activa i on ningú ja treia les cadires a la porta. Cal recordar que la fisonomia dels passatges (l'espai) no es correspon automàticament amb unes formes de sociabilitat determinades, però si que les compatibilitza o les incompatibilitza, les fa possibles o senzillament impossibles (Remy i Voyé, 2006: 19).

La Colònia Castells era un marc òptim pel desenvolupament del que podríem anomenar la *cultura dels passatges*, una apropiació de l'espai excepcional i insòlita en una ciutat com Barcelona. Una cultura, com a forma de vida, autogenerativa, que es cultivava constantment a partir de l'alimentació de les interaccions del dia a dia i l'intercanvi continuat de gent provinent de llocs diferents. Aquests entrecreuaments inesperats, modulaven una forma de relacionar-se i uns codis que res tenien a veure amb les formes habituals dels llocs d'origen dels habitants; però que, sense deixar d'interaccionar amb el passat, recreava quelcom nou, una cultura que reinventava

l'espai mitjançant una mena «d'urbanisme màgic» (Davis, 2012). Era la producció d'un espai apropiat per la *cultura dels passatges*.

*Estamos cansados de mentiras y engaños (...). Esto es el cuento de nunca acabar.*<sup>175</sup>

#### **2.4 Desenllaç. Quart acte. L'impàs (2007- 2011)**

La signatura del protocol significà, com hem vist, l'aquiescència de l'Associació d'afectats amb el procés d'expropiació. Però ja des de l'inici, no tots els residents pertanyien a la mencionada associació, i no tots els que en formaren part estigueren al corrent i degudament informats per la mateixa.<sup>176</sup> L'associació, malgrat ostentar-lo oficialment, no tenia el monopoli de la representació veïnal i molts se'n desvincularen per creure que afavoria interessos, a saber, reduïts o particulars (Entrevista a Mariana, veïna del carrer Castells, 5 de febrer de 2010).<sup>177</sup> L'aparent finalització del conflicte obert feu que molts antics socis se'n desinteressessin, a part de que pocs dels membres actius de l'associació residien realment als passatges -tan sols dos- i el pes el portava gent, sobretot propietaris, de les altres zones afectades del mateix sector. Poc a poc, alguns se'n anaren allunyant, i progressivament, per molts l'associació fou vista com poc més que un filtre més de l'administració, que acumulava informació i no la distribuïa adequadament. En qualsevol cas, els habitants tenien la sensació, després d'anys d'incertesa, que l'expropiació i el trasllat als «pisos nous» eren una cosa imminent:

Como aquel que dice ya teníamos prácticamente las maletas hechas en la puerta, preparados para mudarnos. Desde el ayuntamiento y la asociación lo daban por hecho. Todos lo dábamos por hecho... Pero, poco a poco, algo se torció y empezó a ir mal, o peor, empezamos a no saber. Los plazos empezaron a alargarse, los de Reursa no nos decían nada, des del distrito tampoco nos explicaban, tampoco los de la plataforma. No daban información de cómo iban sus reuniones con el ayuntamiento, y menos si no eras de la asociación. (Entrevista a Mariana, veïna del carrer Castells, 5 de febrer de 2010).

Però l'expropiació no seria tant imminent com es pensava aleshores, i bàsicament per tres motius. En primer lloc, la ineficàcia i lentitud dels engranatges de l'administració, units a la pròpia complexitat del procés expropiatori, motivaren des del principi el retràs

---

<sup>175</sup> Assemblée Informativa, 11 de novembre de 2009.

<sup>176</sup> Alguns afectats, per exemple, d'entrada es negaren a acceptar les condicions del conveni, mentre l'ajuntament es negà a reconèixer la interlocució amb d'altres actors que no fossin de l'associació. Per aquest motiu, l'estiu de 2006 amenaçaren en interposar un recurs contenciós administratiu per tal de que es reconegués el seu desacord, i es respectés la seva legitimitat d'actuar independentment de la mencionada associació.

<sup>177</sup> El juny de 2008 la pròpia Associació d'afectats declarava tenir 127 associats, mentre les unitats d'afectació eren 170 (Al·legació a l'aprovació inicial de l'Associació d'afectats, 2008).



sistemàtic en tots els tràmits i terminis, alimentat per la interposició de multitud d'al·legacions, la detecció i necessària correcció d'errors tècnics, així com la implementació de diversos recursos contenciosos administratius. En segon lloc, l'esclat de la bombolla immobiliària i l'arribada progressiva de la crisi -malgrat pocs ho creien en aquell moment-, acabà per afectar i fins i tot, posar en qüestió, el projecte en curs. I en tercer lloc, com a efecte multiplicador, la dilació en tot el procés feu que les cases s'anessin omplint de gent nova acabada d'arribar, que a mesura que el retràs s'eternitzava, anaren adquirint drets -més ètics o morals que legals, donada la data límit d'antiguitat-, aconseguint legitimitat de reallotjament i de permanència pel temps de residència acumulat.

#### **2.4.1. El lent engranatge administratiu**

Des del punt de vista administratiu, qualsevol procés d'expropiació es pot dividir en tres grans etapes: l'anomenat acord de necessitat d'ocupació de béns o d'adquisició de dret, en el que l'administració identifica l'objecte material de l'expropiació i estableix la relació de béns i drets afectats per l'expropiació; la taxació o determinació del preu just (*justipreu*), que consisteix en la determinació de les indemnitzacions; i finalment, el pagament i la presa de possessió de l'objecte expropiat per part de l'administració beneficiària. Un procediment necessàriament ardu, per protegir els drets dels afectats, -però també, cal tenir-ho present, de la propietat privada-, que normalment s'allarga judicialment de forma ostensible més enllà de la pròpia operació d'expropiació.

En nom de la velocitat -recordem la declaració d'urgència i l'elecció del sistema de taxació conjunta- i en nom de la flexibilitat -recordem l'encàrrec de la gestió a dues subempreses municipals-, es feren els tràmits tard i malament. En aquest cas, el que realment aturà inicialment la implementació del projecte fou la promulgació pel Tribunal Superior de Justícia de Catalunya de quatre sentències desfavorables al procés de tramitació. Les administracions, a través de Reursa i Bagursa, havien incorregut en diferents errors i defectes greus, tant de fons com de forma. Les sentències, que entre d'altres coses, declararen la il·legalitat i la nul·litat en l'elecció del sistema d'expropiació,<sup>178</sup> apareguren

---

178 Les sentències també declararen il·legal el no dret a reubicació per les persones empadronades després del novembre de 1999, és a dir, de la clàusula d'antiguitat com a precondition del reallotjament, que recordem es basaven en el Decret 305/2006 de la Generalitat de Catalunya, i hi contraposaven el dret de reallotjament sense condicions de temporalitat associades; basant-se en l'estatal Disposició Addicional 4<sup>a</sup> del Real Decret Legislatiu 1/1992, de 26 de juny, per el que s'aprovava el Text Refós de la Ley sobre Régimen del Suelo y Ordenación Urbana (Sentència nº854 del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, 2007).

esglonadament al llarg del 2007, i correspongueren als recursos contenciosos administratius que s'havien interposat el 2004, per part dels grans propietaris com Barnola S.L mitjançant Javier Piqueras,<sup>179</sup> i també per la societat Rua, Campo i Fills S.L, propietària de l'edifici «alt» del xamfrà entre el carrer Montnegre i carrer Castells; però també per d'altres afectats a nivell individual, que optaren per organitzar-se al marge de l'associació, sense acceptar el protocol. Aleshores el procés s'aturà a l'espera de les determinacions del procediment judicial ordinari, i no fou fins després d'un entrecreuament d'escrits al jutjat, que finalment les sentències foren revocades per un recurs. Amb un any i mig i escaig de demora, el maig de 2008 era aprovat per l'Ajuntament de Barcelona el projecte de delimitació poligonal i determinació del sistema d'actuació d'expropiació, i el novembre es retornà a la situació de partida de després de la signatura del protocol.

Començà el procés d'expropiació i el seu primer pas, l'acord de necessitat d'ocupació de béns. Però, el següent tràmit, la taxació conjunta, segons Pere Serra de Reursa, «un sistema molt bo, però pervers (...) amb un procediment laberíntic, (...), molt complex i que genera un document d'una densitat terrible» (Assemblea informativa, 11 de novembre de 2009), no s'aprovà fins el maig de 2009. Després de diversos tràmits - exposició pública amb la publicació de la relació de béns a *La Vanguardia* i al Butlletí Oficial de la Província, notificació als afectats registrats, correcció d'errors als fulls d'apreuament (prop de vint) per part d'Incasòl, diferents al·legacions al procés, revisió jurídica per part de Bagursa-, ja havien passat dos anys des de l'acord de protocol, fins que el 2 de desembre de 2009 s'aprovà definitivament el projecte d'expropiació pel sistema de taxació conjunta de la primera fase de l'àmbit del projecte de delimitació poligonal i determinació de sistema d'actuació en el sector de la modificació puntual del Pla General Metropolità a l'àmbit de la Colònia Castells.

Simultàniament, però, d'altres tràmits paral·lels del procés si que havien anat avançant. Entre l'estiu i la tardor de 2008 s'havia aprovat el Pla de Millora Urbana de la unitat de

---

179 Les queixes del representant de Barnola S.L, i en general de tots els grans i mitjans propietaris, sempre posaren l'èmfasi en la denúncia del privilegi de l'expropiació per sobre del sistema de compensació per part de l'administració, més adequat a la satisfacció dels seus interessos. En particular, criticaven l'argument de la no col·laboració de la iniciativa privada com a justificació per l'expropiació. Ja des de les al·legacions inicials, el 2001, aquest element fou una constant en els arguments dels grans i mitjans propietaris: «no respectant la preferència de la legislació urbanística vigent vers la iniciativa i la col·laboració privada (...) En aquest sentit, l'elecció de l'expropiació com a sistema d'actuació suposa una vulneració d'aquesta normativa urbanística, atès que no està justificada la manca de col·laboració privada que determini l'elecció d'un sistema d'actuació que la pròpia legislació el defineix com a subsidiari» (Informe d'al·legacions, 2001).

projecte UP-E de la MPGM en el sector de Reforma interior de la Colònia Castells, amb la intenció de perfilar el solar requalificat per edificació (clau 18) a la franja amb Entença. El planejament preveïa una edificabilitat de 21.294 m<sup>2</sup> de planta baixa més altell, més set pisos, estimant 186 habitatges amb una superfície de 90 m<sup>2</sup> de mitjana. Per altra banda, s'havia anat construint l'edifici de la UP-A, adjudicat el 2005 a un projecte del despatx Flexo Arquitectura. Iniciat l'octubre de 2006 costà 5,2 milions d'euros i constà de cinquanta-vuit habitatges, que també es construïren amb retard, - inicialment la data prevista era el 2007, i després a la tardor de 2008 (*EP*, 25 de març de 2008). En realitat, s'acabà al llarg de 2009, quedant prop d'un any i mig buit, sense entregar.

El desembre de 2009 l'engranatge burocràtic prosseguí, l'aprovació s'exposà a informació pública i s'obrí un nou període d'al·legacions. Els mateixos propietaris de la vegada anterior tornaren a interposar recursos contenciosos i recursos potestatsius de reposició contra l'acord aprovat, sobretot qüestionant el fet de la taxació conjunta i la conseqüent declaració urgent d'ocupació dels béns o drets afectats. A més, també es denunciaren el tractament de les indemnitzacions com a parts compensatòries del reallotjament, i s'exposà que jurídicament s'havien de considerar a part. Els denunciants, en aquest cas, acusaren a les administracions d'utilitzar el combinat reallotjament-indemnització com a arma de negociació o xantatge sobre els veïns, doncs qui no acceptava el *justipreu de mutu acord* imposat pel protocol, tenia, per exemple, limitacions en el reallotjament.<sup>180</sup> Finalment, però, tots aquells recursos també foren desestimats i es concloué, després d'unes quantes correccions més, per declarar vàlida la proposta de les administracions. Malgrat que alguns processos, a dia d'avui, segueixen judicialment el seu camí, pendents de sentència.

En aquell moment, les finques registrals afectades de la primera fase es fixaren en cinquanta-nou, però cada finca considerada constava de varis habitatges, pel que en total, segons les pròpies dades de Reursa, afectà a 156 habitatges (comptant també amb els locals).<sup>181</sup> L'afectació comprenia la integritat del passatge Castells, Barnola i la meitat -els números senars del carrer Castells- a la pròpia Colònia. I fora d'ella, els habitants del

---

180 Per exemple, no podien accedir a la propietat mitjançant la compra-venda, i només podien fer-ho en lloguer; o en el fet de que el termini d'acabament de la condició d'habitatge de protecció oficial fos de noranta anys, en lloc de trenta, que tenien els que si acordaven amb la valoració municipal.

181 Les dades d'aquesta empresa, a part de que només comptabilitzava els residents amb drets, eren d'escassa fiabilitat, sobretot pel que fa a les dades d'ocupació dels habitatges. Segons una comptabilització pròpia, realitzada *in situ*, el nombre d'habitatges afectats de la primera fase augmentaria fins a uns 168, i aquesta xifra es quedaria encara baixa si tenim en compte que no es va poder accedir a tots i cada un dels habitatges.

carrer Entença entre el 247 i el 273, de tot el passatge Roca, de la plaça del Carme, del carrer Morales 4, 6-12, 14 i 16 a 19 i del número 41-43 de Montnegre (Memòria de Reursa, 2009).

La lentitud del procediment administratiu i judicial, encara més quan semblava tot apunt, agreujà el compàs d'espera i la situació d'incertesa pels residents. En aquell moment, ja s'havia demostrat que la decisió de delegar el procés en subempreses, no tan sols no havia repercutit en una acceleració del procés, sinó en tot el contrari. Davant l'amenaça de prolongar aquella situació letàrgica, un any abans, el març de 2008, l'Associació d'afectats havia entregat una al·legació, plena de motius al·lusius a l'afectació, en la que encomiava a l'ajuntament a cercar una solució ràpida i eficaç:

La pressió psicològica que suporta el col·lectiu veïnal. Des de desembre de 1999, quan va començar el procés, i després d'assumir amb un esforç considerable la transformació de l'entorn, ens trobem a més de vuit anys de l'inici amb la perspectiva incerta d'una gestió que vetlla escrupolosament perquè s'acompleixi la normativa legal, però que no ha tingut mai en compte als afectats com a col·lectiu a nivell social, malgrat la bona predisposició demostrada en tot moment en les negociacions. Arribats a aquest punt, posem a consideració de l'ajuntament si el retrocés en el procediment és millor solució que trobar un camí consensuat que ens apropi al millor final per a tothom. Des de l'any 2000, i fent una relació apel·lant solament a la memòria, tenim que ja ens han deixat i no veuran el final del procés més de 27 persones. Persones amb nom i cognom, veïns als que un dia de Sants Innocents de 1999 se'ls hi va dir que «dignificarien el seu habitatge». En Fèlix, el senyor Antonio, el Valle, el Fili, la sra. Nati, el Pepitu, el Jaume, la sra. Encarna, la mare de la Trini i tots els altres que ja no consten al cens de l'Ajuntament, però sobretot els que encara aspiren a viure i veure les transformacions, es mereixen una solució justa i ràpida, socialment parlant (Al·legació a l'aprovació inicial de l'Associació d'afectats, 2008:4).

#### **2.4.2. Un pla en crisi**

Però no només fou la exasperant lentitud del procediment, les sentències en contra o la densitat de les al·legacions, les que acabaren per eternitzar el temps d'espera i feren que, progressivament, anessin morint encara més colons, en un efecte tràgic i real, de carn i ossos i gens metafòric, del que hem anomenat necrourbanisme. Els efectes de la crisi econòmica que començaren el 2007, però que no s'assumiren realment fins ben entrats al 2008, afectaren en el pitjor moment el pla, i com hem vist, agafà als habitants «con las maletas hechas en la puerta», quan tot semblava enllestit. El contrast entre l'aparent

imminència i la demora constant durant els anys següents acabà prolongant i intensificant encara més la sensació de precarietat indefinida dels colons.

Al principi, òbviament, des de les administracions, ningú ho volia admetre, hagueren de ser els propis fets -o millor els no fets o (des)fets-, els que ho acabaren demostrant. Per començar, aviat el retràs ja no fou només una qüestió de rumorologia veïnal, d'allò que podríem anomenar *rumors de passatge*, sinó que fou una realitat objectiva i palpable a partir dels venciments reiterats en les dates que els mateixos responsables fixaven com a límit per a la realització de la primera fase. La primera data que es fixà, en forma de promesa reiterada i comunicada als residents, fou el nadal de 2008. Passada aquesta festivitat, la data fatídica es fixà per la setmana santa de 2009, i després, al setembre. Més tard fou al nadal, i així de data assenyalada en data assenyalada, no es feia més que augmentar el patiment dels veïns expectants, a més, agreujat amb una gestió pèssima de la informació, que no feia més que multiplicar el mecanisme dels rumors:

Recuerdo que la primera fecha que nos dieron fué por la navidad de 2008, luego fué en semana santa del año siguiente y más tarde después del verano de 2009, ya no sabíamos que pensar... Después de cuarenta años presionando para que nos fuéramos, empezaron a marearnos con las fechas y las promesas. Después de tal fecha ya estareis en los pisos nuevos... Aún hoy oigo la cantinela en mi cabeza. A la primera me lo creí, al final ya no me creya nada, algunos decian que habían hecho mal los trámites, otros que se les había acabado el dinero, no lo sé, la verdad es que después de todo, estábamos hartos..., nos han mareado como a tontos durante años, y sobretodo los últimos dos (Entrevista Manolo, veí del passatge Barnola, 3 d'abril de 2010).

Els ajornaments continuats es convertiren en la tònica dominant del període. El primer edifici de real·lotjats (UP-A) estigué acabat a començaments de 2009, i si bé podia ser un símptoma per pensar que no hi hauria marxa enrere; ben al contrari, el contrast entre la finalització de l'immoble i la paràlisi del pla suposà un altre argument per la desconfiança davant la incertesa dels esdeveniments. L'edifici, ja s'ha dit, romangué prop d'un any i mig nou, buit i tancat. L'espiral de rumors unida a la desinformació es desfermà, i per aquest motiu el novembre de 2009 les administracions responsables es veieren obligades a convocar una assemblea informativa al Pare Manyanet.

Aviat, però, els allí presents, pogueren comprovar que aquell acte, d'assemblea només en tindria el nom. De fet, la reunió fou una mostra molt il·lustrativa i una metàfora perfecta

de com fou concebuda la participació i com s'havia conduït la relació amb el veïnat durant tot el procés. A la taula, col·locada en una estrada elevada sobre l'auditori, la regidora Montserrat Sánchez, el responsable de Reursa Pere Serra i el de Bagursa Francesc Arrabal, proferiren els seus parlaments. Els acompanyava també el president de l'Associació d'afectats que no parlà i tan sols feu de *filtre*, moderant els torns dels afectats. A la resta de la sala, més d'un centenar de persones, amb una aclaparadora majoria de gent gran, assistiren expectants i impertèrrits a les explicacions i tan sols pogueren intervenir després amb un torn d'intervencions. L'alçada física dels qui estaven a la taula -tècnics, polítics i representants veïnals- quedà ratificada per la *superioritat* simbòlica derivada de l'actitud dels ponents, que en general fou de condescendència i de *superioritat* moral allisonadora, parlant *d'imprevistos* per justificar els errors, com si els afectats fossin poc més que persones ignorants i no gent gran respectable amb plenitud de drets i facultats. Sobretot per part de Francesc Arrabal, el director general de Bagursa, que respongué amb menyspreu, fins i tot agressivament, a alguna de les intervencions i dubtes dels veïns. L'únic que assumí alguna responsabilitat, tot i que matisada, fou Pere Serra de Reursa que començà així el seu parlament:

De tot el procés el primer i únic responsable soc jo mateix (...) per tant no puc demanar més que disculpes per haver-los enganyat amb la millor de les intencions. Quan en determinats moments els hi he dit, abans de l'estiu vostès *estaran a casa seva*, em vaig equivocar. Em vaig equivocar, no els vaig enganyar, en el sentit de tenir una informació que vostès no tinguessin. Vaig fer una previsió, que després els fets m'han desmuntat absolutament, ens han desmuntat a tots plegats (Assemblea informativa, 11 de novembre de 2009, *cursives pròpies*).

Durant la mateixa assemblea, la intervenció d'un afectat amb goteres, que adduí que no podia reparar degut a la situació d'espera, i que finalitzà el parlament amb un «es nota que vosaltres no us mulleu», fou respost per la regidora amb força crispació: «ens hem equivocat amb els calendaris, no amb la feina feta, i per tant ara si que no hi haurà un calendari, que quan sigui, serà amb l'aprovació definitiva, això és el meu compromís» (Assemblea informativa, 11 de novembre de 2009, *cursives pròpies*). A partir d'aquell moment, doncs, els responsables del pla no donaren cap més data per la finalització del procés, per no errar de nou, la qual cosa i perversament, augmentà, un cop més, la incertesa i la inseguretat general.

Finalment, com hem vist, el 2 de desembre s'aprovà el document de taxació conjunta, l'ajuntament declarà la xifra de trenta milions d'euros per pagar les expropiacions, «la quantitat més elevada de la ciutat en un procés de reurbanització» (*Línia les Corts*, 20 de gener de 2010; *Avui*, 22 de gener de 2010) i el 22 de gener de 2010 es feu el sorteig dels pisos. Entre molts dels afectats de la primera fase, aquell dia, hi hagué cares d'alleugeriment i de satisfacció: «Estoy contenta, pagaremos más pero estaremos mejor, aquí estamos muy precarias, de piso, de humedades, que en invierno te puedes morir. Ahora pagamos 60 euros al mes, ahí pagaremos unos 200 más gastos» (Conversa Loles i Nines, veïnes de Barnola, 23 de gener de 2010). «Yo pago 200 más gastos y pagaré 300 más gastos, però estoy contenta» (Conversa Ángela, veïna carrer Castells, 23 de gener de 2010). Però també n'hi hagué d'altres que no volien marxar, que agafaren la papeleta a contracor amb una sensació agredolça: «Esto ya se acaba, es el fin. Estuve a punto de no coger la papeleta para demorar aún más el proceso, y no lo hice para no perjudicar a los que si se quieren ir» (Conversa amb Roi, veí carrer Castells, 23 de gener de 2010). La primera fase arribava a la recta final, era el desenllaç d'anys i anys de negociació, el procés semblava no tenia marxa enrere, però arribava en un moment, d'intensificació de la crisi, que deixaria a la intempèrie, sense pressupost a les administracions i sense expectatives a la gent de la segona fase, vivint entre els cascalls, enmig de les runes d'un barri destrossat.

### **2.4.3. Barri Vell, Nous colons**

Poc abans de l'estiu de 2007, un grup de persones de l'Assemblea de Joves de Les Corts arreglà una caseta abandonada, -a fora del recinte del recinte estricte de la Colònia, però en el seu perímetre-, al carrer Entença 239, per tal d'obrir-hi el Casal Popular de les Corts (Colònia Castells) i desenvolupar-hi les seves activitats.<sup>182</sup> A l'agost del mateix any, un grup diferent de persones, entraren i rehabilitaren dues cases abandonades més del carrer Castells per viure-hi. De bon començament, després d'un lògic instant de recel, l'entesa entre els nouvinguts i els residents de tota la vida fou completa.<sup>183</sup> Els recent aterrats, amb una forta vocació comunitària, aviat s'integraren intensament en la vida quotidiana dels passatges, participant activament en la cadena de reciprocitat i de cures tant

---

182 Tal i com hem vist en un apartat anterior, aquesta casa, que ara queda relativament apartada del conjunt de la Colònia, formava part de la mateixa, i compartia tipologia arquitectònica amb les casetes del passatge Castells, fins que es quedà aïllada a principis de la dècada de 1950 amb la construcció per part de Barnola SL dels blocs verticals d'Entença.

183 Aquest fet es ratificaria amb les trucades als propietaris i la recollida de signatures per part dels veïns, fins arribar a la retirada de la denúncia dels propietaris, segons ells mateixos, per la «labor humanitària» que assumien els ocupants mencionats (TDC, 20 d'octubre de 2007). Evidentment sempre hi hagué algun veí puntual que s'oposà a la presència dels nous residents, però en general, el suport fou majoritàriament favorable.

característica de la barriada. Així, cada vespre, solien seure una estona a la porta de casa a la fresca amb la resta de veïnes a *fer barri*, mentre els nens i nenes del carrer pul·lulaven i jugaven pels voltants, esdevenint, a força de compartir i produir espai, uns colons més. A més, la coincidència en el temps de les ocupacions amb les unitats domèstiques de gent jove acabades d'arribar uns anys abans, feren que el barri visqués un procés de rejuveniment sobtat.

Els nous veïns, ràpidament, s'aliaren amb alguns antics residents de la zona per activar la vida social al carrer de diverses maneres. La primera activitat que realitzaren fou la celebració de les Festes Majors de la Colònia, a l'octubre de 2007, coincidint amb les de les Corts, amb un sopar organitzat pel veïnat al mig del carrer. Fins llavors, els dinars i sopars comunitaris als passatges ja eren un fenomen molt freqüent al barri, donat el poc espai disponible a l'interior de les cases, amb l'autoorganització d'aniversaris i celebracions familiars de tota mena; però els actes d'aquella naturalesa, com es obvi, sempre estigueren supeditats a l'organització dels amfitrions, normalment limitats a cada passatge de forma íntima i autònoma. Els nouvinguts, en canvi, començaren a programar actes en un intent d'agermanar a la gent dels diferents passatges sota la idea de barri en comú.

#### **2.4.3.1 Salvem la Colònia. Primer round.**

A cavall de 2007 i 2008 nasqué el col·lectiu Salvem la Colònia amb l'objectiu -ja en aquell moment aparentment impossible- d'intentar aturar el pla d'enderroc de la barriada. El juny de 2008 organitzaren un debat per parlar sobre la situació del procés i conèixer l'actitud dels residents i de l'Associació d'afectats. Malgrat l'existència de diversos veïns contraris al projecte d'expropiació, la majoria, desgastats i cansats, creien que ja no s'hi podia fer res i ho veien com una cosa pràcticament feta. Ara bé, això no volia dir que estiguessin d'acord amb el procés i menys quan s'iniciaren els repetits retards sistemàtics per part de les administracions. També hi havia el cas de persones, amb condicions precàries, que no es mobilitzaren per por a no ser recol·locades. De fet, la intensitat de mobilització i participació social del veïnat resident a la Colònia durant el procés d'expropiació, -ni tan sols en el temps de més conflicte de l'Associació d'afectats-, mai fou gaire alta, segurament per l'edat avançada de la majoria, la precarietat de mitjans i la manca d'una consciència i una cultura política consolidada. En aquest sentit, l'afectació actuà com un factor de disgregació social i de fragmentació del vincle comunitari, que



mermà la capacitat d'autoorganització i de suport mutu per fer front a les contingències del planejament. Amb aquell punt de partida, el col·lectiu, des d'un bon començament, sempre optà per avantposar la voluntat dels veïns i veïnes residents per davant de tot, i es marcà uns objectius en conformitat amb la directriu de salvar el barri i dignificar-lo, però sobretot també de defensar el reallotjament d'aquells residents que efectivament volien marxar als pisos nous, i especialment dels residents afectats sense dret a reallotjament.

En aquesta línia, durant la tardor de 2008 s'activà una campanya amb el lema «M'agrada el lloc on visc» per estimular l'autoestima d'un barri molt castigat per l'estigmatització i el pla d'afectació, amb l'edició de cartells, l'estampació de samarretes i de pancartes que es penjaren dels balcons i les portes de la barriada. La celebració de la festa major de 2008 fou especialment concorreguda amb l'organització d'activitats per a tots els públics. Poc a poc i paral·lelament a la intensificació de la crisi econòmica, més enllà de «Salvem la Colònia», s'anà cohesionant un grup de gent format per antics residents i gent del col·lectiu, favorables al redisseny del pla, que aconseguí reobrir l'arena política contenciosa. Progressivament, nous grups de joves anaren ocupant i rehabilitant més cases abandonades també als altres passatges, amb el que el volum d'activitat i el nivell d'apropiació dels carrers augmentà. L'activitat de recuperació s'encomanà, fins i tot a una de les famílies dels passatges que obriren un local buit annex al seu domicili per ubicar-hi un local social. En aquesta dinàmica, el febrer de 2009 s'ocuparen dues antigues parcel·les buides, d'antigues cases enrunades al passatge Castells, per tal de fer-hi un hort comunitari. Es netejà a fons l'espai amb jornades de treball col·lectives i es celebrà una calçotada per inaugurar-lo. En el mateix solar, en una casa adjacent en condicions força precàries hi habitava una família, que donaren ple suport a la iniciativa.

La programació d'actes de tot tipus, com la festa major, les calçotades successives i especialment la celebració de la revetlla de Sant Joan, -la recuperació d'una vella tradició de la barriada, que feia prop de vint anys que no es celebrava- instauraren un calendari de festivitats que reivindicava l'ús del carrer com a lloc popular de trobada, unes formes culturals i de sociabilitat pròpies que intentaren recrear l'esperit comunitari que amb els anys havia anat minvant. Salvem la Colònia també creà mitjans d'informació propis, un blog ([www.salvemlacolonia.blogspot.com](http://www.salvemlacolonia.blogspot.com)), un dossier informatiu i una publicació en format paper que respongué al nom de «Enveualtra».

En aquesta darrera publicació, destacava la notícia sobre la intervenció del col·lectiu i del veïnat en el cas d'una dona resident al passatge Piera, l'Agustina. Una dona de 74 anys sense família amb problemes de salut mental sense diagnosticar i que vivia des de feia mesos sense llum, sense aigua, i goteres, els sostres ensorrats i amb un forat enorme al mig del pati, causat pel creixement desorbitat de les arrels d'un arbre. Els veïns i veïnes preocupats per la seva situació denunciaren l'estat de la casa al senyor Prats, l'administrador del carrer Piera per a que n'arreglés els desperfectes, però aquest s'hi negà. Després acudiren al districte i als serveis socials, que tot i conèixer el cas, se'n desentengueren argumentant que la dona mai havia demanat res, que no havia denunciat al propietari i que «era feliç» així. Poc més tard s'enviaren cartes al diari (*cf. EPC*, 20 de juliol de 2009) i es publicà una notícia a *El País* (14 d'agost de 2009). Per a fer-nos una idea de l'estat d'abandonament que una persona pot patir a la ciutat de Barcelona en ple segle XXI, Agustina, malgrat viure tota la vida al barri, no estava ni empadronada. A la notícia de la publicació es carregava especialment contra l'administrador de finques:

Porque lo de éste hombre no tiene nombre, el Sr. Lluís Prat Estany se pasea como un señor feudal por el pasaje, hace mobbing a los vecinos más vulnerables, y cobra alquileres desproporcionados teniendo en cuenta la dejadez y la ausencia de mantenimiento de las casas y de la calle. Es que no ha movido un dedo ni contra la plaga de cucarachas que hemos padecido este verano, ni por arreglar el tema de las canalizaciones, cloacas y bajantes, y ya no digamos con el tema de las goteras constantes que padecen algunas casas. El ayuntamiento dice que no puede hacer nada contra ese señor, que es un pasaje privado y que allí no puede entrar, curiosa manera de lavarse las manos (Enveualtra, octubre 2009).

Davant l'absència de resposta dels teòrics responsables, ni de la salut personal de l'afectada ni de la salut pública de la població, el veïnat optà per autoorganitzar-se i autogestionar-se, amb la convocatòria d'unes jornades de treball d'urgència a casa de l'Agustina, per tal, d'almenys en un primer terme, fer habitable la casa. Al llarg de quatre dies es tallà l'arbre, es tapà l'enorme forat, s'arreglà el sostre, s'instal·laren el llum i l'aigua, i també es realitzà una col·lecta per tot el barri per recollir fons i seguir condicionant l'habitatge. La solidaritat i el suport mutu del veïnat rehabilità parcialment la casa, i demostrà que més enllà de tots els mitjans disponibles dels tècnics i assistents socials del districte, el que sobretot mancava era la voluntat política suficient per ajudar una pobra dona. Finalment, al cap d'uns dos anys, el 10 d'abril de 2011 Agustina fou treta de casa amb destí desconegut, hipotèticament, definitivament internada en un centre.

El maig de 2009, actuacions com aquella i la labor comunitària dels nous ocupants «rehabilitadors de cases», feren que molts dels residents tradicionals dels passatges parlessin així de l'ocupació de cases en una entrevista:

Aquí se estan portando mejor los okupas que algunos vecinos que llevan cuarenta años, (...) fan molt més pel barri, i no només fan més pel barri, sinó que mira... jo salgo a la calle, y una vecina me explica, en tres semanas tres escapes de agua. Pues se lo arreglaron los okupas, que a ver, ¿quien es el guapo que sale aquí y le arregla eso? Nadiee, sólo ellos... Con lo que a mí que paguen o no paguen, cómo que me da un poquito lo mismo (Entrevista a Rosi, veïna del carrer Castells, 29 de maig de 2009).<sup>184</sup>

Fou potser en aquell període, coincidint també amb l'enèsim retard del pla, quan l'aliança entre vells i nous residents aconseguí generar una oposició palpable al procés d'expropiació que cristal·litzà l'estiu de 2009 en la formació d'una nova Associació de Veïns i Veïnes, distanciada de l'Associació d'afectats. Amb aquest clima s'arribà a la celebració de les terceres festes majors de la Colònia que ompliren els carrers de tres dies d'activitats amb molta participació (decoració del carrer, taller infantil de serigrafia, sopars de festa major, karaoke, bingo, mercat d'intercanvi, campionat de futbol, cercavila amb gegants i tabalers, pinyata i concerts, entre d'altres). Des de l'ajuntament es percebien certes mostres de nerviosisme, l'aliança entre els nous ocupants i els residents contraris al pla, amb la primera fase encallada i la segona sense perspectives clares, dibuixava un horitzó difícil i un problema afegit per afrontar el conflicte en un futur immediat. El gener de 2010, la nova Associació de Veïns, amb setanta-vuit associats, convocà diverses reunions amb força aflluència de residents, sobretot dones grans i emeteren un comunicat amb el significatiu títol de «La vida no és una tómbola» del que reproduïm un fragment:

Des de l'Associació de Veïns i Veïnes de la Colònia Castells hem dit prou. No estem disposats a seguir aguantant veritats a mitges, falses promeses, terminis incomplerts, ni la desinformació i manca de transparència que han predominat en el desenvolupament de la primera fase del pla de destrucció de la Colònia. Els actuals residents no deixarem de denunciar la incompetència dels responsables (...), que amb tot el temps al seu favor, han deixat degradar i envellir el barri, jugant amb la incertesa, fomentant la precarietat, tot fent malabarismes tant amb les xifres, com amb les dates, com fins i tot amb els nostres morts. (...) L'Associació ha estat creada per defensar els interessos dels veïns i veïnes residents a la

---

184 Font extreta de: <https://www.youtube.com/watch?v=wgwuocTegk4>.

Colònia (...). Tant amb els de la primera fase, com amb els de la segona, el nostre paper és estar al costat dels habitants de la Colònia. A aquestes alçades no podem més que acceptar l'opció personal dels habitants que vulguin marxar, qui vulgui marxar, que ho faci rebent el que li pertoqui. Però, si us plau, que no ens prenguin per tontos. Un cop realitzat el sorteig i es produeixi el trasllat forçat de les famílies, si s'abandonen o s'enderroquen les cases, la zona entrarà en un espiral de degeneració imparable. I tothom sap el que passa amb les cases i carrers abandonats: insalubritat, rates, brutícia, malalties, mal funcionament dels serveis pels de la segona fase, soroll, pols... Front la situació actual les nostres demandes i reivindicacions bàsiques són:

1. *Reconeixement de tots els afectats com a interlocutors vàlids.*(...)
2. Garantir que el trasllat de la primera fase es faci *respectant totes les condicions i acords* pactats prèviament amb plenes garanties pels afectats.
3. *Que es respecti a les famílies de la primera fase que vulguin quedar-se.* Amb la segona fase paralitzada no té cap sentit que qui vulgui quedar-se als passatges no ho faci. (...)
4. *Que no toquin ni una sola casa de la primera fase, que s'aprofiti l'expropiació per la creació d'habitatges amb un règim de lloguer protegit o en règim cooperatiu destinats a persones amb baixos ingressos.* (...) (Manifest de l'Associació de Veïns i Veïnes de la Colònia Castells, juliol de 2009, *cursives pròpies i en majúscula al text original*).

Però aviat, en pocs dies, i per la tranquil·litat de l'ajuntament, aquell comunicat resultaria poc més que paper mullat. De la nit al dia, sense saber ni entendre'n els motius, la parella de residents més activa i compromesa fins aleshores, presidenta i tresorer de la nova associació de veïns, canvià radicalment el seu posicionament. Si fins aleshores, uns mesos abans, la presidenta havia declarat el següent en una entrevista, des del terrat de casa seva i assenyalant la primera fase afectada:

Eso de allí es la primera fase, todo eso en teoría va fuera, ya me dirás tú (...) Que te fiquin aquí una excavadora, homeee! No lo voy a permitir, o sea lo tengo tan claro que voy a acabar en el calabozo cada día (...) No lo voy a permitir, lo tengo muy claro (...) Ya no es que te echen de tu casa, mira, yo nací allí [assenyalant la caseta]. No es que viva aquí, es que he nacido, he crecido, han nacido mis hijas, ha muerto mi madre, hemos llorado, es mi vida (...). Esto no tiene precio (Entrevista Rosi, veïna del carrer Castells, 26 de maig de 2009).<sup>185</sup>

---

185 Font extreta de : <https://www.youtube.com/watch?v=cJOTmtMBcG0>.

A començaments de febrer de 2010, després de les reunions al·ludides, els mateixos que pocs mesos abans havien declarat el fragment citat, sense cap reunió ni convocatòria de junta, s'apropriaren de l'associació, rebatejant-la amb el nom d'Associació de Veïns de la Colònia Castells (fase II), -és a dir, donaren per inevitable la primera fase del pla- i adreçaren una carta al districte en actitud servil i col·laborativa -saludant a «les administracions responsables de la nostra seguretat (Guàrdia Urbana i Mossos d'esquadra). No cal oferir-los la nostra col·laboració, ja que és el motiu principal d'aquest escrit»-, enterrant les possibilitats d'èxit de salvaguarda del barri i l'acumulació de forces que es portava gestant durant els mesos anteriors. Els motius expressats a la carta marcaren clarament un distanciament antagònic respecte al col·lectiu Salvem la Colònia i els veïns que l'alimentaven, i un desmarcatge de qualsevol reivindicació que no seguís les directrius del pla pautat per les administracions. La carta demanava bàsicament dues coses:

1. L'actuació immediata envers les vivendes desallotjades dels passatges Castells i Barnola, per evitar ocupacions massives i reallotjaments de famílies conflictives.
2. La restricció del trànsit i prohibició d'aparcament al carrer Castells (...). Aquests dos aspectes i la informació puntual de les actuacions als passatges i a la segona fase del pla són les nostres inquietuds més properes, pel que demanem i agraïm l'assessorament i tutoria de les entitats veïnals més experimentades, i la complicitat i recolzament del govern de districte, per garantir el benestar i atendre els veïns del carrer Castells i el pasatge Piera a l'espera de la segona fase d'aquest pla. (Carta de l'Associació de veïns de la Colònia Castells, gener de 2010).

Com es podria explicar aquest canvi tant sobtat d'opinió? Se'n desconeixen els motius, però una de les hipòtesis més plausibles assenyalaria cap a determinats contactes mantinguts pel tresorer amb alguna persona del districte durant aquells dies.<sup>186</sup> A partir d'aquell gir, l'única possibilitat -o obstacle, depèn des d'on es miri- capaç d'aturar un projecte urbanístic d'aquelles característiques i en aquell context, l'aliança i cohesió veïnal i comunitària, s'esfondrà ràpidament. Des del punt de vista de Salvem la Colònia, el districte havia guanyat una crucial batalla tàctica.

---

186 Un rumor, impossible de contrastar, apuntava a que hi hauria hagut alguna mena de promesa monetària a la família per part de l'ajuntament. La pròpia presidenta, per exemple, un dia, en una conversa captada al vol amb un veïna, assegurà que: «Lo que me va a dar el ayuntamiento, ni tu ni nadie se van a enterar», immediatament quan em veié, canvià de tema sobtadament: «yo es que la ensalada la hago así y tal» (TDC, 14 d'octubre de 2011). Al marge de possibles recompenses monetàries, més tard, un cap de la Guàrdia urbana, em confessà explícitament que ell havia estat en una reunió amb el districte i amb els mossos, on s'havia decidit trencar els vincles i sabotejar l'aliança entre veïns i ocupes (TDC, 9 d'octubre de 2011).

Però la cosa no només quedà aquí, i del període n'emanà una tensió creixent en l'ambient. El tresorer -un personatge de trajectòria violenta, tarannà autoritari i guàrdia civil a la reserva- i la seva companya sentimental, la presidenta -resident de tota la vida al barri i amb inclinació a sobtats desequilibris-, començaren una campanya de descrèdit molt intensiva contra els, fins fa poc, aliats i veïns ocupants.<sup>187</sup> Mentides, rumors, intoxicacions diverses fins a les amenaces reiterades i agressions, denúncies creuades... detall dels quals no s'explicaran aquí, però que assoliren un nivell de confrontació molt virulent.<sup>188</sup> Ja se sap, que el que a la gran ciutat ordinària és lluita política entre desconeguts, en barris com la Colònia es converteix en disputes i baralles personals. En barriades com aquella, l'ambivalència en la divisió entre públic i privat i la personalització de les relacions, fan difícil la distinció entre problemes polítics i problemes domèstics (Fargue i Foucault, 1982), pel que hi governà la racionalitat del que Boltanski i Thévenot han anomenat la «ciutat [cité] domèstica» (1991). Sota aquesta racionalitat, el «murmur privat» no es pot distingir de la «paraula pública», la «paraula singular» de l'anàlisi polític, ni el *rumor* del relat («le ragot du rapport») (*Ibidem*, 124). Així doncs, el caràcter de barri quasi sense membranes, que s'ha assenyalat, no tan sols opera de cara a l'intercanvi de béns o favors; sinó que l'economia moral del donar i rebre inclou també l'intercanvi continuat de violència, agressions, amenaces, rumorologia acusativa i d'altres formes de violència més o menys velades entre veïns. La proximitat, la convivència, contra el que es sol pensar, no tan sols ateny a una reciprocitat de veïnatge animosa, harmoniosa i sense conflictes, també inclou l'intercanvi obert d'altres dosis d'agonisme, d'agressivitat sense mediacions, a saber, la conseqüència d'allò que Marc Breviglieri ha anomenat «excés de proximitat» (1999, 2009).

Des d'aquell moment, aquesta parella es convertiren en els boicotejadors sistemàtics de totes les activitats realitzades per Salvem la Colònia, i en els animadors principals dels enderrocaments de la primera fase. Des d'instàncies municipals la jugada havia resultat perfecte, no només s'havia vençut a un presumpte enemic, sinó que s'havien guanyat uns col·laboradors directes amb presència al barri i actius en tot el procés. De fet, la divisió com a arma de dissolució de les resistències, també ho hem vist amb el procés

---

187 Si a les fàbriques existia la figura del contramestre o capatàs per controlar les possibles resistències dels treballadors de base, al barri aquests veïns compliren aquesta funció a la perfecció.

188 A part de les amenaces i agressions físiques constants del tresorer, Víctor Béjar, que envià a l'hospital a més d'una persona, entre les fabulacions més rocambolesques d'aquests personatges trobaríem la invenció d'una acusació d'agressió sexual contra les seves filles per part d'un dels ocupes residents. O l'adreçament d'una carta a l'AMPA d'una escola on treballava de mestre una altra de les ocupants, difamant i menyspreant a la mencionada, per tal de que l'acomiadessin.

d'individualització dels casos d'expropiació, sempre fou l'eina preferida de les administracions per aconseguir l'obediència i la submissió cap als seus designis. Aquesta divisió fou reforçada per un procés grupal interactiu de progressiva diferenciació interindividual; el que Gregory Bateson anomenà conductes «esquismogenètiques», pel qual l'acció-reacció en les relacions socials procedeix a partir de seqüències d'interaccions de «doble vincle» i cadenes de retroalimentació, generant un efecte complementari entre les pràctiques recíproques contestatòries, culminant i reforçant la divisió efectiva dels grups (1992). Pura estratègia militar.

Com magistralment recollí Kropotkin, finalment no són els individus més forts els que sobreviuen, sinó els que saben mantenir-se units, els qui millor cooperen, els qui tenen la capacitat de romandre junts i donar-se suport mutu (1989). Més enllà d'aquest conflicte concret, la incapacitat de permanèixer junts fou, sense dubte, la principal causa explicativa de la poca mobilització i la derrota permanent a la que foren sotmesos els habitants d'aquest barri al llarg de tot el conflicte. I aquest és, sense dubte, el motiu principal pel qual ha desaparegut.

#### **2.4.3.2 Salvem la Colònia. Segon round.**

El col·lectiu Salvem la Colònia, però, més enllà de les disputes i l'organització de festes, seguí fixant un calendari propi i amb les apropiacions insòlites de l'espai, com amb l'anomenat Pla R. Emulant la simbologia dels famosos *plans E* del govern Zapatero, el pla R fou una campanya de rehabilitació i dignificació del barri que s'inicià el març de 2010. Durant mesos es convocaren jornades de treball massives per tal d'arreglar façanes, arrebossar murs, pintar cases, plantar arbres a les jardineres... Es feia reciclatge i recol·lectes de materials pels comerços de la zona i quan s'havia acabat amb les *reformes* es penjaven pancartes a les cases rehabilitades amb el lema del pla. Salvem la Colònia intentà amb aquestes accions revertir la tendència de la degradació planificada amb la rehabilitació activa. Alguns residents, sobretot aquells sense dret a reallotjament, s'hi sumaren espontàniament, pintant casa seva o arreglant els carrers.

Però la tendència ja no seria la mateixa que durant el que hem anomenat primer assalt (o round) del col·lectiu. Les discrepàncies amb els dos veïns esmentats, una d'elles amb una extensa xarxa familiar als passatges, fou suficient per a un canvi de dinàmica i una

escalada de tensió que anà *in crescendo*.<sup>189</sup> A partir d'aleshores, davant qualsevol intervenció convocada pel col·lectiu, la presidenta de l'Associació de Veïns -que ja podríem anomenar més aviat associació de familiars- responia amb insistents trucades a la Guàrdia Urbana i els mossos d'esquadra. Fins llavors, en els gairebé dos anys d'activitats del col·lectiu, la policia simplement no havia aparegut mai. Acabada l'aliança sense fissures amb aquells antics residents, les circumstàncies canviaren, les forces policials, per ordres directes de la regidora Montserrat Sánchez, començaren a freqüentar i assetjar el barri.<sup>190</sup>

El cap de setmana del 20 i 21 de març de 2010, Salvem la Colònia convocà unes jornades de Pla R amb un dinar popular i calçotada al passatge Castells davant de l'hort. A les 7h del matí de dissabte el barri ja s'aixecà ple de Guàrdia Urbana. Els agents arrencaren un per un tots els cartells al·lusius a la convocatòria, i començaren a intimidar la gent congregada per impedir que arreglessin les cases. La degradació planificada entrà en la fase activa, ja no només era qüestió de deixar podrir els vells murs del barri amb cap intervenció, sinó d'impedir per la força de l'autoritat qualsevol intent de rehabilitació directa sobre les cases. Els treballs continuaren durant tota la jornada, però el dia després, el diumenge a l'hora de dinar, quan els reunits, una seixantena de persones amb majoria de gent jove però també amb gent gran i canalla, posaren les taules per iniciar l'àpat, com sempre havien fet, aparegueren els antiavalots de la Guàrdia Urbana (Upes), que amenaçaren amb carregar sinó es treien immediatament les taules del mig del carrer. Després d'uns moments de tensió, vingueren un total de cinc furgonetes de la força policial, i carregaren contra els congregats, prenent el carrer durant més d'una hora. El blog del col·lectiu ho denuncià d'aquesta manera:

Des del col·lectiu Salvem la Colònia volem denunciar el paper irresponsable i totalment desproporcionat de la regidoria de Les Corts i de les seves forces de xoc. La seva actuació fou autoritària, lamentable, absurda i incomprensible. Al llarg de tot el cap de setmana, i especialment el diumenge, els únics que van trencar la normalitat i la tranquil·litat de l'espai públic va ser l'actuació policial. I tot per ordre i comandament polític de la regidora. A més cal preguntar-se quants diners ha costat al districte de Les Corts un dispositiu policial com el del cap de setmana. Tantes dotacions, els antiavalots amb hores extres incloses... Es queixen de no tenir recursos, fins i tot de falta de dispositius, però aquest cap de setmana els

---

189 Poc més tard, la presidenta ho expressà gràficament a crits: «!A partir de ahora voy a hacer de mosca cojonera!» (TDC, 28 de maig de 2010).

190 L'excusa de la regidora era que ho sol·licitaven «els veïns», la qual cosa no era falsa, però sí que cal tenir en compte que tan sols ho demanaven concreta i únicament aquells dos veïns.



agents no han possibilitat la pau social sinó que directament l'han esmicolat, propiciant un sentiment d'inseguretat entre el veïnat que menjaven calçots en una tarda de diumenge. Però si la seva intenció era corregir la nostra actitud, podem dir que el seu objectiu ha fracassat. Perquè justament han aconseguit el contrari, i que ens convencem que aquest és el camí correcte. Seguirem fent activitats a la Colònia i treballant incansablement per dignificar al barri. No retrocedirem ni un mil·límetre ni en les nostres accions ni en els nostres plantejaments, per més presència policial que imposin (Blog de Salvem la Colònia, 24 de març de 2010).

Aquells fets tan sols significaren la inauguració d'un període d'enfrontament obert entre els dos membres de l'autodenominada associació de veïns i els grups de joves, cada vegada més nombrosos, que anaren ocupant més i més cases, amb la imprecació constant de la policia als passatges. Fins llavors, els mecanismes de justícia que havien imperat al barri s'aproximaven més a una espècie de cultura jurídica vindicatòria, un mètode de resolució de conflictes amb una lògica interna entre veïns sense mediacions externes, que a la transferència cap a una autoritat absent del territori com els cossos armats de l'estat (Terrades, 2008). Si anteriorment els problemes col·lectius s'arranjaven amb fortes discussions que no solien arribar a la baralla per la intermediació de la resta de residents, o d'algú que exercia de figura mediadora -com per exemple el citat tio Rafa del bar, personatge amb molta ascendència dins els passatges-; a partir d'aleshores, avortada fins i tot la comunicació entre les contraparts, dominà l'agenciament extern, l'externalització i la delegació del càstig en figures foranies com les forces policials. El fràgil equilibri que proporcionava l'homeostasis interna de la barriada s'havia trencat definitivament. La cadena dialèctica entre agressió-venjança o càstig-reconeixement com a canalització de l'energia conflictiva s'havia interromput, la reconciliació com a síntesis, última fase del mecanisme, esdevingué impossible, la crispació anà en augment. La transparència interna junt amb l'opacitat de cara a l'exterior (*cf.* Remy i Voyé, 2006:35), molt característica de la vida a la Colònia i del que hem anomenat *cultura dels passatges*, s'havia esvaït i estroncat definitivament.

De totes maneres el pla R continuà amb la convocatòria d'intenses jornades de feina col·lectives, operacions que anaven a contrapèl del procés de destrucció i totalment a contracorrent del procés d'expropiació, quan tot ja semblava preparat i s'apropava el moment del trasllat dels residents de la primera fase.

## **2.5. Èxode. Cinquè acte. La migració i l'enderroc d'una forma de vida (2010-2011)**

Mentrestant el procés d'expropiació seguí inexorable. Immediatament després del sorteig dels pisos, Francesc Morera, aleshores president de l'Associació d'afectats, declarava la seva decepció amb els resultats: «[el districte s'hauria de] fer càrrec de quin tipus de persona expropien, ja que no és gent del perfil de les Corts (...). Dels 58 pisos que es sortejaran, entre 10 i 12 persones -[més les hipotètiques famílies]- renunciaran al seu dret, encara que sigui de lloguer, ja que no s'ho poden permetre, (...) de la resta de 46 pisos, només dues famílies estaran en disposició de comprar el nou pis» (*Línia les Corts*, 20 de gener de 2010).

A les urnes del sorteig, per tant, tan sols hi entraren quaranta-sis butlletes. A partir d'aleshores s'obrí un procés en que els afectats amb dret a real·lotjament podien entrar a veure els pisos, demanar algun canvi o adaptació particular (per exemple plat de dutxa i no banyera), mentre s'acabava l'última part de tramitació. Les sensacions dels residents que havien d'anar als pisos nous foren agredolces. Si bé per alguns hi havia un punt d'il·lusió i d'esperança motivada per l'acabament del procés postergat, també hi havia la tristesa i la recança de deixar enrere l'ambient dels passatges i tota una forma de vida correlacionada. Alguns, com una parella d'habitants de tota la vida del carrer Castells, que sempre s'oposaren al procés, anaren a visitar els pisos nous i a l'explicar-ho, literalment els hi queien les llàgrimes dels ulls:

Són horribles (...), todo es gris, todo está hecho con materiales hiperbaratos... De hecho el fin de semana paré en una gasolinera para ir a mear, y tío, en el lavabo había exactamente las mismas racholas grises que en los pisos nuevos (...), aquello parece un hospital, la cocina no está separada del comedor. Vamos! Nosotros nos quedamos con nuestra casita o nos vamos al quinto pino, però allí no vamos ni en pintura» (Conversa amb Miguel, veí del carrer Castells, 27 de gener de 2010).<sup>192</sup>

El primer símptoma de l'operació de buidatge fou el 25 de maig de 2010 amb el tapiatge d'un local comercial, la matalasseria, -que ja feia un temps que havia tancat-, del carrer

---

191 Tergiversació d'una dita popular expressada per una veïna de la primera fase en referència al procés d'expropiació (TDC, 6 de maig de 2010).

192 Finalment, descartada la primera opció, la parella optà per cobrar la indemnització i marxar del barri per anar a viure a una població del Baix Llobregat.

Montnegre amb Castells (TDC, 25 de maig de 2010). A partir de llavors començaren els enderrocs, primer a tapiar selectivament portes i finestres, així com a «bandalitzar» -així ho anomenaven els treballadors encarregats de la feina-, això és, provocar l'enrunament dels sostres de tots els locals i cases que ja estaven buits. A finals de juny anaren convocant a l'oficina de Reursa als veïns, per tal de firmar casa per casa les indemnitzacions. Després de molts retards, a inicis de juliol es realitzà l'últim pas del procés expropiatori, la presa de possessió i l'entrega de claus del nou pis, això si evidentment, en el cas d'optar al real·lotjament. En el cas contrari, als residents sense drets de reubicació, si tenien contracte de lloguer en vigor se'ls hi pagava una indemnització (4.900 euros) i el trasllat (1.800 euros) i se'ls hi donava un termini de tres mesos per abandonar l'habitatge. Si no el tenien, senzillament se'ls impel·lia a marxar amb l'amenaça de denunciar-los.

### **2.5.1 La gran migració**

Aquells dies de començaments d'estiu, a mesura que avançaren els esdeveniments, l'ambient de la barriada s'anà enrarint. Les emocions es palpaven a flor de pell. Els que es quedaven, els que se'n anaven, als qui amenaçaven, eren situacions que es conjugaven amb les expectatives de cadascú i els propis desigs i anhels correlatius: els qui volien marxar, els qui volien quedar-se, i els qui, simplement, volien que els deixessin en pau. Tothom als passatges era víctima d'una sobreexcitació palpable, producte de la disparitat de posicions i la contradicció permanent provocada per l'entrecruament de sentiments ambivalents. Mentre Salvem la Colònia, seguint amb el seu calendari i la programació pròpia, continuava amb el Pla R i organitzava la revetlla de Sant Joan,<sup>193</sup> s'iniciaren els

---

193 Recuperant la vella tradició de la Colònia de celebrar les festes majors del barri per la revetlla, Salvem la Colònia traslladà les festes majors a aquelles dates i feren un canvi d'ubicació del carrer Castells al passatge Barnola, també per tal d'intentar restar indiferents als atacs continuats de les dues persones de l'Associació de Veïns (II fase). Aquests últims incrementaren els atacs (insults, amenaces, calúmnies, agressions, denúncies, trucades constants a la policia, convocatòria de periodistes, invencions de tota mena, mentides, difusió de rumors, pintades...). Escenes surrealistes protagonitzades per una parella que es mostraven agressius i violents fins a extrems insospitats, i tan bon punt apareixien els agents de policia, que ells mateixos havien trucat, canviaven radicalment el sentit de l'actuació mostrant-se compungits, aterrats, atacats. Una escenificació perfecte que, a partir de llavors, constaria d'incomptables episodis, on els agressors passaven per víctimes i les víctimes per agressors. La presidenta i el tresorer d'una forma maquiavèlica interpretaren el seu paper a la perfecció, volcant tota la seva ràbia i frustració cap al col·lectiu i les persones que en formaren part. Per alguns, els denominats okupes foren el boc expiatori o la vàlvula d'escapament de la impotència del que en definitiva eren uns afectats més. En cada ocasió es servien del seu paper d'habitants legals per acusar als estigmatitzats okupes del que ells mateixos estaven fent, agredint i violentant sobremanera la convivència als passatges. (cf. <http://salvemlacolonia.blogspot.com.es/2011/03/lart-de-la-tergiversacio.html>) De fet, des de la perspectiva de la recerca, aquestes actuacions tant lamentables s'haurien d'ubicar dins tota la complexitat i el magma de rols, relacions, posicions ambivalents i contradictòries que generà el propi procés d'afectació. Si l'afectació convertia a tots els residents en subjectes amenaçats a la inestabilitat i la precarietat, tota aquesta agressivitat era canalitzada i focalitzada a través de les relacions conflictives amb els propis veïns. Materialitzada no tan sols contra els okupes, sinó també contra tots aquells residents en posicions il·legals, sobretot amb aquells més vulnerables.

enderrocs, cada vegada menys selectius. L'empresa adjudicatòria fou Urcotex, -de la que ja se n'ha parlat anteriorment-, que realitzà els treballs de «destrucció» per un valor de 342.883,20 € (més IVA). Des de bon principi, l'equip de treballadors de l'empresa no demostraren tenir cap mena d'escrúpol per enderrocar sostres sense cap precaució ni respecte pels encara residents a les casetes, treballant paret per paret de les cases habitades. Però aquesta dinàmica només seria un petit anticipi en comparació amb el que vindria després. La vida als passatges començà a ser un infern, en el qual els martells pneumàtics, els cops de massa i pic, passaren a pautar el ritme de la vida quotidiana dels colons. Era l'inici del que Salvem la Colònia qualificà del Pla D (de destrucció) en lògica oposició al Pla R (*cf.* Blog Salvem la Colònia, 6 de juliol de 2010), era el pas que certificava el trànsit des de la degradació planificada passiva a la destrucció activa de les cases.

Un dels fenòmens més destacables d'aquelles jornades fou la laboriosa organització dels trasllats i la improvisació d'una veritable subhasta autoorganitzada, una espècie de distribució de saldos gratuïts de la gent que marxava, que donava i cedia electrodomèstics i mobles diversos, a la gent que es quedava. Les persones que tenien tallers treien tots els objectes sobrants i els exposaven a fora al carrer, i molts residents agafaven aquelles coses que els poguessin ser útils. Un dels residents, l'Ernesto, sense feina, es dedicava al reciclatge i despedaçament de ferralla. Passejava per tots els passatges recollint material i s'ho emportava davant de casa, on organitzà una mena de taller de desballestament i reciclatge a l'aire lliure. Un altre, el Joan, paleta, tot i ser un afectat sense dret a reallotjament, fou «contractat» per fer els arranjaments i acabats de molts dels pisos nous.

El fet de fer les maletes i les caixes pels habitants també implicava un moment altament simbòlic en el ritual de pas de deixar el barri. Papers antics, fotografies, mobles vells: «Aquí estamos con mi abuela», «Esta silla la hizo mi padre...» (TDC, 30 de juny de 2010) era com empaquetar els records de tota una vida associada a cada família i a cada casa, i això donava peu a la remembrança, a l'activació de la memòria i a l'intercanvi d'històries. Tota mudança és un filtre, un moment de triatge de records, d'activa interacció, retrobament i reconstrucció del passat. Així el reciclatge de materials venia complementat amb el reciclatge de la memòria.

---

L'agressivitat contra els més dèbils era una manera de compensar la impotència que causava la situació.

Aquells tardes, el compartir sensacions i històries del barri es convertí en el tema recurrent de les *converses dels passatges*, com en el cas de tres dones del passatge Barnola, just un dia abans d'haver d'entregar les claus, quan es lamentaven de que elles en realitat no volien marxar: «-¿Pero porque tenemos que dejar esto? Con lo bien que estamos aquí- digué una-. -Ai! Si li haguéssim fet cas al Guevara.<sup>194</sup> -es lamentava una altra-. -Yo aún no he firmado nada, porque no estoy de acuerdo. -proseguia la primera-». Una altra explicà que aquella nit havia somiat que es cremaven els pisos nous... «-No, no, que un avión se estrellaba allí» (TDC, 30 de juny de 2010). Eren moments de presa de consciència de l'acomiadament, quan s'adonaven realment del que perdrien i del que podrien haver fet per salvar el barri. Segons el seu testimoni, les dones s'excusaven dient que la majoria de gent era molt gran i que molts havien mort. La gent de trenta a cinquanta anys que voldrien quedar-se no havien sabut crear la resistència adequada. «Ai! Si els okupes haguessin vingut fa deu o quinze anys, les coses haurien estat molt diferents. La veritat és que és una llàstima, tiraran el barri i no hi haurà res a fer, excepte potser escenificar una mort heroica» (*Ibidem.*).

En aquest tràfec, inesperadament, morí en Miquel, en Josep Miquel Ortiz Miralles amb tan sols 43 anys i veí del passatge Castells, del que ja se n'ha parlat. Ell mateix havia manifestat les ganes que tenia de mudar-se a la nova casa -doncs la seva era de les més petites de la barriada, de les primeres de l'antiga promoció-, i llavors, justament quan faltava només un dia per la entregà de les claus, se n'anà. Un altre que no veuria els pisos nous. Una veritable tragèdia per la seva joventut i sobretot per la seva mare Maria, ja gran, que plorant explicava: «M'ha amargat la vida i ho hem passat malament però almenys em feia companyia. Ja teníem el pis, el divendres ens donaven les claus. Ja li havia comprat el llit i teníem l'habitació. Quina tristesa quan se'n van els joves i els fills» (TDC, 30 de juny de 2010). Molts veïns i veïnes anaren a donar-li el condol i a fer companyia a la mare.

El 2 de juliol tingué lloc l'acte simbòlic inaugural de l'entrega de claus als pisos nous. «Esto ya se acaba», fou una de les primeres frases del dia que es pogueren recollir al vol, proferides per una veïna (TDC, 2 de juliol de 2010). Un company que llavors gravava un documental sobre el barri també m'explicà la conversa que havia mantingut amb el Manolo, un home de tota la vida de la Colònia, just quan sortia de casa seva al passatge

---

194 Miguel Guevara, un dels veïns que s'oposà sistemàticament al pla des del principi, i dels que ja s'ha recollit el testimoni en alguna entrevista.

Barnola: «Felicidades Manolo -li havia dit-. - I aquest li respongué-: Felicitades? No! Si nos estan echando de casa! Como nos vamos a alegrar!» (*Ibidem.*). Els veïns i veïnes sortiren en processó del barri cap a l'edifici, tot estava preparat, l'escenificació del ritual era a punt. Els polítics, *els tècnics*, multitud de càmeres i periodistes, els propietaris, els residents, tothom de la primera fase era allà... També es convocà una protesta d'una trentena de persones de Salvem la Colònia, a la que se li afegí un dispositiu dels antiavalots de la Guàrdia Urbana que establí un «cordó de seguretat» i no els deixà passar.

L'alcalde Jordi Hereu, la secretaria d'habitatge de la Generalitat Carme Trilla i la regidora Montserrat Sánchez foren els caps de cerimònia de l'acte, i els acompanyaren els caps de Reursa, de l'Incasòl i de Bagursa. El primer -recordem el vincle especial que tenia amb el barri- declarà amb el seu estil emfàtic: «Em fa una il·lusió institucional però sobretot em fa una il·lusió personal poder-vos donar les claus que us han de permetre començar a viure en aquest edifici.» (Documental No-Res, 2011, min. 37,57. *cf. Línia les Corts*, 15 de juliol de 2010; *EPC*, 7 de juliol de 2010). Òbviament, a l'interior de l'edifici tot eren somriures, els allí presents eren propietaris o bé llogaters amb dret a reallotjament. En una taula, tècnics de Reursa anaren rebent a les famílies que conforme anaven signant els contractes del nou pis, en recollien les claus. Durant una d'aquestes signatures podem reproduir la conversa mantinguda entre una tècnica i una de les residents més grans dels passatges, la Josefina de 88 anys:

Avui està nerviosa, és un dia important... Molt bé senyora XXX, vostè sap quin tipus de contracte signa avui? Li han explicat oi?-li preguntà amb to condescendent la tècnica-. Sap que firma avui?- li repeteix. Si! Vitalicio...- murmura, dubtant la senyora. I sense deixar-la acabar la frase, la tècnica prossegueix: Un contracte vitalici, que vol dir... que té habitatge, mentre vostè visqui, vale? Doncs estem entesos- conclou afirmativament la de Reursa. Això mateix -respongué la signant. (Documental No-Res, 2011, min. 33).<sup>195</sup>

Mentrestant, els crits i xiulets dels manifestants reverberaven des de l'exterior, portaven una pancarta amb el lema: «Polítics rectifiquen. Salvem la Colònia. Volen fer fora als pobres per fer un barri de rics» i esgrimien cartells amb els noms d'algun dels responsables de l'ajuntament i de l'Incasòl que havien estat implicats en recents casos de

---

195 En aquell cas, vitalici va equivaldre a un any i mig. La pobra Josefina tan sols pogué gaudir del pis durant aquell període, doncs morí a mitjans d'agost de 2012. Un pis que quedava buit i a disposició de l'ajuntament per cobrar les rendes del lloguer o de la venda a alguna altra família.

corrupció.<sup>196</sup> Es visqueren alguns moments de tensió quan una noia, néta d'un dels residents real·lotjats, volgué passar el cordó policial i no la deixaren -segurament per una qüestió d'estètica-, malgrat les explicacions dels manifestants: «-El seu avi està allà dintre i té dret a un pis nou. Dejádla pasar! -Ei, Susana -deia un dels manifestants dirigint-se a una de les veïnes de l'altra banda-, -Díselo, qué es la nieta! (Documental No-Res, 2011, min. 34,41). Poc després, l'avi l'anà a cercar i passaren el dispositiu. En aquell moment, el documental també recollí precisament el testimoni del contrast entre els somriures dels responsables i les llàgrimes d'una de les residents llogateres sense dret a real·lotjament, que contemplava l'escena, i que li havien donat els prescriptius tres mesos per abandonar casa seva: «Qué impotencia! Vienen aquí a hacerse la foto, cuando no nos han dejado ni arreglar las casas» (*Ibidem*, min. 36:26-37:15).

Jordi Hereu concloué el seu discurs dient:

Perquè aquest és un barri que té un gran futur i l'únic que desitjo es que vosaltres el seguiu disfrutant ara des de nous habitatges, des d'habitatges que tenen futur i d'alguna manera anem millorant el que és l'antic barri de la colònia de castells. (...) Vostès son els hereus d'aquella gent i els legítims representants d'aquest barri. (...) Aquí fora ja poden cridar perquè no pararan el procés de millora de la Colònia de Castells (...) Us donarem les claus que us han d'obrir la porta a encarar aquest futur amb més tranquil·litat, amb més dignitat i amb molta més qualitat de vida (...) us ho desitja l'alcalde de Barcelona, que vull que no ho oblideu, que es veí vostre perquè viu aquí, és un veí més d'aquest barri» (*Ibidem*. Min 37:54).

Futur fou el concepte més repetit en el discurs de l'alcalde, segurament seguint la consigna del seu equip de premsa. Un futur que segons el batlle, passava per la *millora* del barri. Una *millora*, però, que nogensmenys, incumbia destruir-lo prèviament, una visió com a mínim mixtificadora del discurs i la percepció sobre la realitat (Watzlawick, 2005: 254). En canvi, la referència a la legitimitat apel·lava al passat i precisament feia referència a la il·legitimitat dels residents sense dret de real·lotjament i especialment a la dels qui es manifestaven contra el pla, per desacreditar la protesta. Una de les imatges destacades de la cerimònia, que recollia el documental esmentat, -tot i que potser passà desapercebuda per la majoria-, es donà just quan l'alcalde feia referència als de fora.

---

196 Els casos referits eren tots de l'entorn del Partit Socialista de Catalunya (PSC) Emili Mas, fins fa poc gerent d'Incasòl, imputat per falsificació de documents i tràfic d'influències pel cas Pretòria, tot i que més tard la causa fou arxivada; Ramón Garcia Bragado, tinent alcalde i regidor d'urbanisme de l'Ajuntament, imputat per prevaricació i tràfic d'influències; i Ramón Massaguer, gerent d'urbanisme de l'Ajuntament pel mateix delictes, els dos últims en el cas Palau o Millet, que en ambdós casos foren absolts.

Llavors la càmera treia un primer pla de la cara somrient i de satisfacció d'una senyora entre el públic. Aquesta dona, no era cap veïna ni cap propietària, sinó una de les màximes responsables *tècniques* del pla, Maria Camino Suárez Garcia, en el moment directora de serveis jurídics i de gestió de sòl de Bagursa, encara avui responsable *tècnica* de molts dels processos d'expropiació de la ciutat de Barcelona.

Rere les paraules de l'alcalde i rere els somriures de la *tècnica*, però, aquell dia, en canvi el que no es mencionà foren els quinze pisos de residents que no havien pogut o no havien volgut accedir a les condicions dels pisos nous i que, com a conseqüència, finalment, quedaren buits. És a dir, que tan sols se n'ocuparen quaranta-tres dels cinquanta-vuit en total. Tampoc s'al·ludí als residents sense dret a real·lotjament que serien expulsats de la barriada. Així com no es posaren terminis respecte a la segona fase, respecte a la qual encara no hi havia construït cap dels edificis de real·lotjament. La segona fase, doncs, com ho havia estat la primera, quedava pendent d'un futur indeterminat. Es desconeix si seria aquest o no el futur al que es devia referir l'alcalde.

Els residents afectats totals de la primera fase són difícils de comptabilitzar però segons els càlculs hauria afectat unes 141 unitats domèstiques i a un total de 272 persones, de les que un total de trenta-cinc unitats no tingueren dret a real·lotjament (i no vint-i-dos com afirmà Reursa). D'aquest total d'unitats familiars afectades, trenta-tres pertanyien al barri del Camp de la Creu, a l'altra banda del carrer Entença; la resta, cent, a la Colònia pròpiament dita. Cal tenir en compte també que la fiabilitat de les dades oferides per aquesta empresa deixa molt que desitjar, si comprovem que hi ha un total de 21 cases on no consten i es desconeixen els ocupants.

En els dies següents començaren les mudances i els trasllats. Alguns ho feien a cops de carretó, d'altres en cotxes particulars, mentre els passatges s'ompliren de camions per transportar els embalums més grossos. Seguiren els «donatius»: «¿Quieres estas plantas?»- m'ofereix, compungidament, la Mari, la peluquera. «Hay plantas que ya ni riego, te las puedes quedar,... que tristeza» (TDC, 9 de juliol de 2010). La definició més certera dels efectes que causaren els trasllats en aquelles condicions, era que el trasllat trasbalsava material i emocionalment als habitants, sobretot aquells que havien de partir del barri forçosament i contra la seva voluntat com la Mònica, a l'atur i amb un fill, sense saber si podria pagar el nou pis (TDC, 28 de juliol de 2010). Després de la mudança venien els tècnics de Reursa i feien l'acte d'ocupació, els afectats entregaven les claus i



immediatament, un paleta d'Urcotex tapiava la casa i arrebossava amb morter els maons de la porta per a que no quedessin a la vista, la casa ja pertanyia a l'Incasòl. Poc després, de vegades inclús al cap d'uns minuts i davant mateix de les famílies, es començaven a enderrocar envans i sostres, es tallaven els subministres i es destrossaven els lavabos i les piques, és a dir, es deixava la casa (in)habitable, la casa deixava de ser casa i passava a ser runa. Els enderrocadors desprenien un gran «tacte»: «Ahora viene lo más divertido...- I seguidament, repicaven els martells» (TDC, 16 de juliol de 2010). Algunes vegades els treballadors retiraven productes tòxics com amiant protegits adequadament amb mascarilles i monos de treball, però, en canvi, sense protegir adequadament als residents que seguien intentant fer vida normal a casa seva, a escassos metres de distància.

També venien famílies de propietaris, familiars d'antics residents, per endur-se coses i oficialitzar l'acta d'ocupació. Els que se n'anaven passaren malament el tràngol, però els que potser ho portaren pitjor foren els que es quedaren, com la Carmen, una de les dones més emblemàtiques dels passatges, amb un caràcter especial i una sensibilitat enorme, que es posava a plorar cada vegada que veia un trasllat. Hi ha persones que representen o porten l'esperit dels llocs a dins i la Carmen era una de elles. En aquella ocasió es posà a bramar al mig del carrer, «Neeennneee! Nenneee! Porqueeee!? Pero porqueee!? -i em diu:- Hoy me he levantado llorando... -Els del colmado a l'aguait afegeixen:- Està así porque esto ya se acaba y porque se está encontrando gente vieja. El piso nos lo tendrían que haber dado cuando yo era así.- diu la Carmen, abaixant la mà gestualment, allunyant-se» (TDC, 17 de juliol de 2010). Algunes com la Pepeta, de noranta anys, una altra de les ànimes i de les grans dones del passatge i de la segona fase, demanava que la traslladessin a un dels pisos nous que havien quedat buits. La vida als passatges començava a ser insuportable, i la visió de la partença dels antics veïns de la vorera del davant de casa amplificava el dolor dels habitants que restaren. D'altra banda, a mesura que s'anaren tapiant les cases, la gent començà a aparcar els cotxes davant, «s'havia perdut un habitatge, però s'havia guanyat un aparcament» (TDC, 1 de setembre de 2010).

A finals de juliol, inesperadament, morí la ja mencionada Belén, amb 76 anys. Era d'origen asturià, vivia sola, portava molt anys a la Colònia però encara mantenia l'accent. Molt de dretes, uns mesos abans de morir canvià completament el caràcter, semblava una altra, atenta, dolcíssima. Com sempre, durant els dies del dol, el carrer Castells s'omplí de cotxes i de familiars, la Josefina i la Maria, conforme a una vella costum, li feren una infusió de farigola per fer-li fregues al front (TDC, 25 de juliol de 2010). La Belén ho sabia

tot dels passatges, era un central d'informació impressionant que captava, sintetitzava i escampava les notícies, una gran productora i difusora de l'economia dels rumors del barri, que es passava el dia (mal)parlant d'aquell i de l'altre. Els rumors operaven com un dels mecanismes col·lectius per excel·lència d'autoconservació, cohesió i construcció comunitària de la barriada, un mitjà de comunicació espontani (Hannerz, 1967), una manera de transmetre i fixar les normes socials de convivència (Gluckman, 1963) i per tant, de control social informal (Merry, 1997). Sobre els rumors basculava el joc d'equilibris per mantenir la reputació entre veïns, permetien l'acumulació d'informació útil en cas de necessitat (habilitats, destreses, però també debilitats i punts febles), així com suposaven l'elaboració d'una base de dades intergeneracionals de les famílies dels colons. Si ja de per si, als barris com la Colònia, els rumors complien una funció d'homeostasis i cohesió grupal, la condició de barri afectat encara multiplicà més el fenomen. Les zones sotmeses a una tensió estructural com l'afectació i l'estrès correlacionat solen concentrar uns nivells més alts de rumors (*Ibidem*, 53). Stefano Portelli ho ha demostrat magníficament pel cas del barri del Bon Pastor de Barcelona. Segons aquest autor, en aquesta mena de barris, els rumors i la xafarderia constitueixen un «fet social total» (2015:206-210):

Con la misma facilidad con que puede provocar tensiones y enemistades, el chismorreo puede contribuir a relajar posibles conflictos y permitir su absorción. Es un campo de negociación verbal, con reglas propias, sobre el cual pueden tratarse conflictos que no se quiere que exploten en el espacio físico (...) Observar implica ser observados, y quien crítica es susceptible de ser criticado. Debido a la forma física del barrio, quien quiere chafardear está obligado a salir a la puerta, a acercarse a un corrillo, entonces a exponerse, y ser él mismo objeto de chafarderío. Es un elemento clave de la horizontalidad de las casas baratas... (Portelli, 2015: 209-210).

De l'ambient especial d'aquells dies entre capses i maletes, recordo també al pintor que vivia al passatge Barnola, plantant el seu cavallet al mig dels passatges i capturant afanyosament els últims instants de l'ambient del seu paisatge quotidià en aquarel·la. Es deia Otger Miralles o també Karim, mai va voler marxar d'allà i a l'haver-ho de fer, preferí emportar-se el record d'aquell racó emmarcat en els seus quadres.<sup>197</sup> També, en aquelles dates, el 17 de juliol nasqué un nadó en una de les cases amenaçades de la Colònia, el Nahi, l'últim nen que naixeria al barri.

---

<sup>197</sup> Marçà a viure cap Andalusia. Després de perdre'l-hi la pista durant un temps, va tornar a Catalunya, on va morir prematurament el 24 de desembre de 2012.

A finals de l'estiu, la majoria de les famílies que anaren cap als pisos nous ja havien fet el trasllat, el barri s'anà desertificant i el blog de Salvem la Colònia ho expressà així en una entrada titulada «El desert s'estén, la vida s'apaga» que ens permetem citar extensament pel grafisme que desprèn:

El barri s'està desertificant a marxes forçades, i quan el desert avança, ja se sap, la situació és irreversible. La vida s'apaga i es resseca, el buit omple l'espai, i l'absència reclama les presències i la vida d'aquells que l'havien poblat. Ha estat un estiu trist i sòrdid a la Colònia, un estiu de despedides obligades i de trasllats forçats. Poc a poc, paulatinament durant tot l'agost i setembre, les famílies afectades de la primera fase van marxant de casa seva. Processons d'armaris, somiers, neveres, rentadores i maletes recorren els passatges. I maletes amunt i més maletes avall. Maletes plenes de derrota i d'amargor, què com a molt, proporcionen certa sensació d'alleugeriment per la fi de la inestabilitat. Per uns dies, un *flashback* temporal trasllada als colons al moment primigeni en que ells mateixos o els seus avantpassats havien arribat a la colònia procedents de terres llunyanes. El cicle es torna a repetir i els que ja s'havien convertit en indígenes autoctons de la colònia tornen a esdevenir migrants, ni que sigui per mudar-se a 200 metres. S'emporten les pertinences, fan el trasllat i a sobre han d'assistir impertèrrits a la destrucció del que fins llavors era casa seva. Ràpidament, els martells assassins, acaben en segons el que tants anys va costar aixecar. Fins que el ritual acaba amb el tapiatge definitiu de la casa i l'emparedament de tots els records entre quatre totxanes mal posades...De cop i volta, gairebé sense adonar-se'n, esdevenen conscients de què potser aquella serà la última sortida i que ja mai més podran entrar on ho han fet tota la vida... Heu viscut mai la sensació de passar per davant de casa teva quan ja no és casa teva? ¿El regust amarg de boca que et queda quan instintivament, tornes de comprar o de qualsevol lloc, i automàticament, fas el recorregut de sempre. Tombes a la dreta, a l'esquerra, i de cop, quan veus la primera porta tapiada, veus que estas fent el ridícul, que tú ja no vius allà, que t'has equivocat de camí per la força del costum? Entre els que marxen, els que han tingut més «sort» han pogut anar als pisos nous, - que no deixen de ser cases (o millor pisos) barats del segle XXI - però els que no, han hagut de buscar-se la vida. I sort que encara hi ha alguns que s'han quedat al barri perquè es neguen a acceptar les solucions promeses per les administracions. Encara que amb alguns ens seguim veient, us trobem a faltar: Susana, Carlos, Eva, Miguel, Manolo, Laura, Mónica, Dani, Maria, Josefina, Paquita, Ernesto i tants d'altres (Blog de Salvem la Colònia, 13 de setembre de 2010).

Mentrestant, de tant en tant, pels voltants, difícilment a la pròpia Colònia,<sup>198</sup> et trobaves algun dels veïns residents als pisos nous. Com el Carlos i la Eva, dos adolescents dels passatges: «-¿Como estais? -Pues bueno, vimos como tapiaban nuestra casa, imagínate lo destrozaron todo: picas, lavabos... Preferimos no venir mucho por aquí, nos da mucha pena. -¿Pero estais bien en los pisos? -Bueno, no hay tanto caliu como aquí però estamos bien». També m'explicaren com els hi costava acostumar-se a viure en un pis -mai hi havien viscut-, amb pisos a dalt i a baix, a més, tot nou, agafar l'ascensor, mirar per la mirilla, el interfono... «El otro dia nos llevaron un congelador y bajamos abajo a buscarlo (jejeje), si parecemos de pueblo» (TDC, 7 de setembre de 2010).

Però també hi hagué excepcions. Una de les veïnes que si que tornava freqüentment a la Colònia era la Laura del passatge Barnola. «-¿Que te pasa? Haces mala cara. ¿Todo bien? -Bueno, es que yo soy muy de calle y allí... me paso todo el dia en el balcón leyendo. Pero claro no es lo mismo... Por eso vengo aquí a ver quien me encuentro de cháchara. La Mari la peluquera aún no ha arreglado los papeles y vengo a verla» (TDC, 9 de setembre de 2015). O la Mònica: «-Estoy con una depresión! Nosotras no somos de estar encerradas, somos de la calle. Por eso vengo aquí, y sigo viniendo porque el piso es horrible, pero en fin, nos acostumbraremos...» (TDC, 10 de setembre de 2015). Finalment, a finals de setembre, la Laura, la Mònica, la Mari la peluquera, les ex-habitants de Barnola que més intensament vivien el carrer van fer una festa per acomiadar-se'n. La Mari i el seu marit no es van mudar fins a mitjans de gener de 2011, el pis nou tenia defectes, no funcionava la caldera i no tenien ni calefacció ni aigua calenta, pel que havien de venir a dutxar-se a la casa vella.

En aquelles condicions, la vida social als passatges s'havia reduït a la meitat. Ja pràcticament ningú treia les cadires a la porta, i tan sols els sorolls dels nens que encara jugaven remetien al que un dia fou la vida al carrer i la cultura dels passatges.

### **2.5.2 L'enderrocament d'una forma de vida**

En un llibre monumental, el clandestí Joseba Sarrionandia, per tal d'il·lustrar-nos sobre els processos de colonització, ens explica que, des del punt de vista dels colonitzats, el fenomen de la conquesta es podria resumir a partir de tres arribades: primer arriba el missioner -que aprèn la teva llengua, evangelitza i cartografia el territori-, després el

198 Un dels efectes immediats del desplaçament d'un barri afectat com la Colònia és el període de dol que passes al marxar del barri. Poca gent de la primera fase retornaven als passatges, massa emocions, massa dolor, massa records...com per recrear-los constantment passejant entre les restes.

comerciant -que intenta establir negocis amb bones paraules i promeses- i per últim, és el torn dels soldats -que saquegen, conquesten i s'apoderen definitivament del territori- (2012). Salvant les distàncies, la metàfora podria servir per explicar el procés de desaparició de la Colònia, les dues primeres arribades constitueixen la «cara amable» dels colonitzadors, que serveix de profecia de l'arribada dels tercers. En el cas de la Colònia Castells, els primers «soldats» que arribaren foren els enderrocadors d'Urcotex i després els antiavalots de la Guàrdia Urbana.

A mesura que més residents amb dret de reallotjament foren abandonant els passatges, els enderrocs s'acceleraren, sense cap mena de contemplació per als qui encara restaven a les cases, tant de la primera com de la segona fase. Era com si la gent que encara habitava els passatges no fos prou digne per viure amb tranquil·litat, un menyspreu evident per la gent que «sobrevivia» a les casetes. Fent servir una altra analogia militar, la tàctica emprada pels enderrocadors, que tan sols «complien ordres» dels tècnics dels despatxos, fou semblant a la «táctica del eixam» que hàbilment narra Eyal Weizman pel cas de Palestina, on els generals «postestructuralistes» israelís prefereixen atacar des de dins les cases a través dels murs i envans de separació, que, frontalment com en qualsevol guerra clàssica (2012). D'aquesta manera, procediren a la Colònia. En lloc de tirar casa per casa en algun ordre espacial lògic com un joc de dominó, optaren per enderrocar i tirar cases selectivament en funció de quan es produïa l'acte d'ocupació. El resultat foren grans mossegades sobre el teixit urbà que anaren deixant buits inexplicables entre les cases, moltes d'elles habitades. El primer solar fou a la cantonada d'Entença amb el passatge Transversal. Un cop més, segons Salvem la Colònia:

De moment, la única cosa que els preocupa es degradar encara més el barri, fer-lo encara més invivable, què la gent (que encara no ho ha fet) tingui unes ganes boges de marxar. Per això han començat a tirar a terra cases senceres adjacents a veïns que encara hi viuen, edificis que han tirat tan sols per molestar, per incrementar l'efecte de paisatge desolat després del bombardeig urbanístic. Així m'ho reconeixia el cap dels enderrocadors...- Yo ya les dije, no tiene sentido empezar por ahí, si no vamos a hacer nada con eso en mucho tiempo... Pero no me han hecho caso. Querian que lo triaramos con excavadoras, y yo les dije que nanai, que al lado vivian dos familias y que eso, si se tenia de derribar, había que tirarlo a mano...-Però perquè? -Me dijeron que empezaramos por ahí para presionar a los vecinos que no quieren marxar, es distinto vivir al lado de una casa tapiada, que al lado de un solar...- Més clar l'aigua, més miserable impossible (Blog de Salvem la Colònia, 15 de novembre de 2015) .

Un altre fet característic del barri foren els talls de llum continuats. Si ja d'abans eren força habituals, amb el començament dels enderroc les apagades esdevingueren freqüents i periòdiques. «Se ha ido otra vez la luz!» -anunciava algú de cop amb un crit, com compartint la desesperança, quan tothom ja treia les espelmes preparades (TDC, 17 de setembre). En alguna ocasió fins i tot hi hagué un tall que durà més de tres dies seguits (TDC, 11, 12, 13, 14 d'octubre de 2010).

Però com sempre, els qui pagaren més cara la gosadia de quedar-se, foren els més precaris dels passatges. A la banda del passatge Castells, el Willi, el resident que habitava a la casa del costat del solar de l'hort, es va aixecar un dia amb els enderrocadors tirant-li el sostre al damunt. El tema és que a casa seva hi entrava per la porta de l'hort, i que l'entrada original, pel passatge, portava tapiada molts anys, d'aquí la confusió dels treballadors i dels *encorbatats* de Reursa que els acompanyaven: «Pensábamos que estaba vacío».<sup>199</sup> Finalment, al comprovar la residència i acudir els veïns, desistiren de les seves intencions (TDC, 28 de setembre de 2010). No sé si algú ha experimentat mai la sensació d'estar dormint i de sobte començar a sentir: Booom! Booom! Boom! -seguit d'un gran estrèpit de murs enderrocant-se a escassos cinc metres de distància sobre el teu cap; però com es pot imaginar, no és una situació gaire agradable. Doncs aquesta fou la tònica dominant pels habitants cada dia des de les 8:00h del matí fins les 20:00h de la tarda durant mesos.

Per aquella època també s'incrementaren els rumors sobre l'ordre dels enderroc, la situació general del pla, la segona fase, els desallotjaments... Un dels més comentats, no gaire errats, fou el fet de que tan sols hi havia diners pels enderroc i que deixarien un solar durant molts anys. Fou aleshores quan començaren a posar ultimàtums per l'abandonament de les cases ocupades de la primera fase i a obrir processos administratius per desnonar als qui es resistien. El procés administratiu era ràpid i sense possibilitat de defensa per part dels ocupants, que amb un termini de dos-tres mesos havien de ser fora, i a partir de la data de venciment podien ser desallotjats en qualsevol moment. Hi hagué desallotjaments il·legals com el del Pablo, que mentre portava a la seva filla a l'escola li havien entrat a la casa i li havien enderrocat els sostres amb totes les pertinences a dins. Desallotjaments frustrats, com el del Casal de l'Assemblea de Joves, que en dues ocasions aconseguiren aturar l'amenaça de desallotjament penjant-se a la façana i encadenant-se a un bidó de formigó tallant el carrer Entença, fins que els

---

<sup>199</sup> Com pot ser que els de Reursa no sabessin que aquella casa portava més de sis anys habitada?

desallotjaren per sorpresa en data oberta el 16 de novembre de 2010. Menys aquell desallotjament -fora de la Colònia-, que realitzaren els mossos, la resta anaren a càrrec dels antiavalots de la Guàrdia Urbana, i solien ser de matinada.

El desembre de 2010 hi hagué un petit moment de treva a la barriada, els d'Urcotex estaven enfeinats enderrocant les cases de la plaça del Carme. De la primera fase encara quedaven casos de famílies que havien d'acabar de resoldre la situació, i fins i tot gent que havia d'anar als pisos nous -després de tres mesos de finalització teòrica dels trasllats- que encara havien d'enllestir papers. Alguns veïns, segurament el Miguel i la Loli penjaren una pancarta al final del carrer Castells «La Colònia resisteix». Simultàniament, començaren a aparèixer pel barri patrulles senceres de recicladors que arrancaven els tubs de plom i de coure i s'emportaven els cables. Al Willi li tallaren varies vegades l'aigua degut a operacions com aquelles. Inclús hi hagué algun cas d'habitants de la pròpia Colònia que es dedicaren furtivament a aquelles activitats, provocant fuites d'aigua constants i que agafats *in fraganti* causà alguna baralla.

A finals de gener de 2011, els desallotjaments, en un degoteig creixent foren incrementant-se i els solars entre cases habitades també. Les visites dels antiavalots prenent el barri de matinada es feren habituals i els enderrocs també, aviat allò es convertí en la vida quotidiana normalitzada als passatges. En els dies de desallotjament es feia especialment evident de que el que estava succeint era un veritable combat per l'espai, la primera fase s'havia convertit en un camp de batalla, una mena de zona 0. Els agents bloquejaven les sortides i entrades amb les furgonetes, reduïen la mobilitat dels residents, s'apropriaven literalment dels passatges, demostrant la seva hegemonia, territorial i físicament. Els únics que restaren aliens a aquella dinàmica foren els habitants del carrer Piera, que feren com si res, donant l'esquena a l'afectació, evidenciant la divisió entre la zona afectada i la que no, en una mena de bipolarització del barri, talment com si fossin dos barris completament diferents. Els passatges cada vegada semblaven més un cementiri. Algú, segurament les nenes dels passatges, anaven al darrera dels enderrocadors i quan el ciment encara era fresc, es dedicaven a posar els noms dels antics habitants de les cases a les antigues portes, el barri moribund ja tenia les seves làpides.

Enmig d'aquesta dinàmica el col·lectiu Salvem la Colònia promogué una nova acció emmarcada en el seu pla R, la neteja -més que simbòlica- d'un dels solars oberts centrals,

plens de runa i de cascalls. Durant varies jornades de feina es dedicaren a retirar tota la runa, netejar l'espai, fer bancs, pintar les parets, fins que un dia quedà inaugurada la plaça de la Resistència, al bell mig de la Colònia. Però l'alegria durà poc. Aprofitant l'ocupació policial de l'enèsim desallotjament, els d'Urcotex amb una retroexcavadora es dedicaren a omplir de cascalls una altra vegada aquell espai. En pocs minuts, el solar quedà un cop més ple de runa, invalidant la feina de dies que havia realitzat el col·lectiu. La dialèctica construcció/destrucció es tornà a posar en marxa, i la neteja i posterior destrucció es reproduí en més ocasions. La diferència de mitjans era òbvia, uns amb pales i carretilles, els altres amb excavadores; uns tardaven dies i hores en netejar, mentre els altres amb mitja hora tenien el solar ple de runa. Les administracions no deixaren ni un sol moment en que es pogués redignificar i netejar el barri, en una veritable tàctica de terra cremada:

La política de terra cremada és aquella que aplica l'exèrcit guanyador un cop conclosa la batalla. És la certificació de la victòria i la garantia de la submissió del vencedor sobre el vençut. En origen, no es tractava tant sols de la destrucció dels camps per fer inviable l'emplaçament i l'alimentació dels exercits derrotats, sinó que sobretot suposava la destrucció de qualsevol opció de reconstrucció, de defensa, de refugi o de transport pels subjugats (Blog de Salvem la Colònia, 16 de gener de 2011).

El 28 de gener de 2011 acabà el termini de Reursa per a que tots els residents, sense dret a real·lotjament de la primera fase, entreguessin les claus del seu habitatge. Tot i que alguns, com el Miguel i la Loli seguien a la casa esperançats en que els deixessin quedar al barri o els passessin a la segona fase, mentre no es decidia que fer respecte a la mateixa. Salvem la Colònia es volcà amb la denuncia pública i les protestes per a exigir la paralització immediata dels enderrocs i el real·lotjament d'aquells afectats, un total de sis unitats domèstiques, que en la majoria de casos, havien estat pagant lloguers fins feia relativament poc, i que molts d'ells no tenien dret a la reposició del domicili per la clàusula d'antiguitat que, com hem vist, fixava el pla:

La situació que viuen aquests llogaters a dia d'avui és dramàtica. En ple auge de la crisi econòmica, un possible desnonament agreujarà sense remei la seva situació d'instabilitat. En tots els casos la precarietat com a conseqüència de la falta d'ingressos estables és una constant, i l'amenaça real de quedar-se al carrer -sense l'únic que posseeixen, un sostre on pernoctar- no farà més que agreujar la seva situació, amb el que la posició de desempara i desprotecció serà total. Un cas flagrant és el de l'Encarna Muñiz, amb residència al passatge



Barnola, 19. Té 62 anys, cobra una pensió mínima de jubilació de 540 euros al mes, va arribar al barri el maig de 2005 i fins el juny de 2010 va estar pagant un lloguer a Barnola SL (que li cobrava fraudulentament). A l'Encarna, Reursa li va prometre que la recol·locarien a un pis o casa de substitució al mateix barri. Malgrat això, li exigiren que abandonés l'habitatge abans del 29 de setembre de 2010, tot i que fins aquesta setmana no ha rebut cap mena de comunicació sobre la seva situació. Fins que aquest dilluns, dia 24, va rebre una carta on se l'encomiava a entregar les claus el divendres 28 a les 12 del matí a la seu de Reursa. Únicament quatre dies de marge i probablement, demà passat mateix o dilluns, l'Encarna es trobarà al carrer, completament indefensa i desprotegida sense cap mena de recurs ni d'allotjament. Un altre situació no menys greu és el de la Juana Pérez Méndez, 50 anys, que viu al Passatge Castells, 82 des de fa prop de 20 anys. La Juana va estar pagant el lloguer fins el 1999, és una persona amb una completa desprotecció social i moltes carències, no té cap ingrés conegut i la seva situació econòmica i social és crítica. Durant anys ha precisat de l'ajuda d'Isabel Nualart, l'assistenta social del Districte de Les Corts, que no ha fet absolutament res per pal·liar la seva situació. Un altre cas similar és el del Guillermo, d'aproximadament 40 anys, arribat a la Colònia Castells fa prop de deu anys. No té ocupació, està a l'atur sense cap mena de subsidi, viu en precari a una finca del passatge Castells en condicions d'infrahabitatge. També ha recorregut a l'assistència social però tampoc l'han ajudat. També hi ha la família Cherrez Cruz, residents al Passatge Barnola, 24, amb contracte de lloguer des del novembre de 2004. Aquesta família, tot i posseir un document de Reursa conforme els hi donaran una solució de reallotjament estan en una situació difícil doncs no saben quan ni com hauran d'abandonar el seu domicili, ni si es farà efectiva la promesa. I per últim, dos casos més que porten gairebé deu anys al barri, el cas de Judit Gimeno del passatge Barnola 36, a la Colònia Castells des de setembre de 2002 i que no ha rebut cap mena d'indemnització i la situació de Svetlana Ivhsina i Joan Puig, aquest últim en situació d'atur sense cap mena de subsidi. Aquesta parella tampoc tenen lloc on anar i en principi, malgrat les promeses, tampoc tenen dret a reallotjament (Blog de Salvem la Colònia, 27 de gener de 2010) .

El dia fixat com a ultimàtum, unes quaranta persones acompanyaren als afectats a lliurar les claus: «Els veïns -envoltats inexplicablement per dues furgonetes de mossos d'esquadra- han pujat al pis i han entregat simbòlicament una clau de xocolata a l'empresa, una clau de mentida, de mentida, com el que han fet ells durant tot el procés d'expropiació» (*Ibidem.*). La resposta de Reursa fou molt dura: «Ja us arribarà la notificació» (*Ibidem.*, 29 de gener de 2011). Seguidament es convocà una concentració a la seu d'Incasòl, que en plena crisi interna havia substituït a Miquel Bonilla per Josep Antò Grau a la direcció de l'ens. A la seu, els manifestants entregaren una carta i una mica de

runa (*Ibídem*, 3 de febrer de 2011). El cas arribà als mitjans de comunicació que se'n feren ressò (*El País*, 1 de febrer de 2011; *Què!*, 2 de febrer de 2011; *LínialesCorts*, 10 de febrer de 2011). Poc després, veïns i veïnes solidaries anaren al districte ha deixar una carta a la regidora i simbòlicament, també una altra mica de runa (*Ibídem*, 10 de febrer de 2011). Seguiren amb la recollida de signatures de suport i amplificaren la campanya amb l'enviament de Cartes a l'alcalde. El 3 de març assistiren al ple del districte per exposar el seu cas. Mentrestant, les activitats del pla R seguiren i es celebrà una calçotada on acudiren centenars de persones (*Ibídem*, 1 d'abril de 2011).

La situació del pla, malgrat la continuació de l'operació d'enderroc, cada dia era menys clara. Sense calendari d'execució, les administracions no trobaven ningú que volgués construir els pisos de reallotjament per avançar amb la segona fase del pla, mentre restaven quinze pisos buits als primers habitatges de reallotjats. El futur de Reursa era incert, l'Incasòl no tenia diners, ni contractistes, ni promotors privats que volguessin assumir l'operació, havien acomiadat a vint-i-dos treballadors, adduint que arrossegaven 900 milions d'euros de deute. El districte, per la seva banda, *s'espolsava les puces* derivant la responsabilitat en Reursa i reafirmant-se en la seva gestió sense admetre cap tipus d'error, demostrant estar més pendents d'uns comicis municipals, que finalment significarien la derrota dels socialistes i l'entrada de Convergència i Unió al consistori.

En aquelles circumstàncies, esclatà el moviment dels indignats del 15-M i Salvem la Colònia, entre runes, per quart any consecutiu celebrà una altra edició de la festa major. El pla quedà en suspens mentre els enderrocs prosseguien. Reursa estava en procés de dissolució, aviat traslladaren les oficines que havien llogat a prop de la Colònia i fou impossible contactar amb ells. Aquest fet augmentà la desesperança i crispà els nervis dels residents, pendents de l'esdevenir de la segona fase, que no sabien a qui remetre's o demanar explicacions. Les jornades passaven i s'acostava l'estiu, i els enderrocs continuaven inclements: «La veïna [la Mariana] crida: Ai! Esto no lo aguanto más! Sinvergüenzas! Si no vais a hacer naaaada con esooo... I els destructors es fan el sord mentre segueixen amb la seva feina. -Cumplimos órdenes señora... RRRAAAACATACACACACACCACAC!!!!.. BRRRROOOOMMM! (TDC, 20 de juliol de 2014).

El divendres 29 de juliol de 2011, en plenes vacances, un nombrós dispositiu, conformat per diverses dotacions d'antiavalots de la Guàrdia Urbana; l'equip tècnic de l'Institut

Municipal d'Urbanisme i de Reursa; acompanyats pel nou regidor, també responsable de l'àrea d'urbanisme de l'ajuntament, Antoni Vives i una patrulla d'Urcotex, expulsaven al William (Willi) i al seu nebot, de tan sols 8 anys, de la casa on residia al Passatge Castells de Barcelona. No hi va haver ni previ avís, ni notificacions ni res de res, tot i que sabien que residia allà des de feia temps, tenien el seu número de telèfon i coneixien perfectament la situació de precarietat en la que vivia. Els agents assaltaren la casa, adjacent a l'hort, a les 7h del matí, prenent tot el passatge i impedit el pas amb les seves furgonetes. Van entrar pel sostre, com si es tractés d'una operació antiterrorista, mentre el Willi i el seu nebot dormien plàcidament. Els despertaren bruscament, enmig de crits i empentes, i no els deixaren més que una escassa mitja hora per treure totes les pertinences. El nen, lògicament, plorava, incapaç de contenir-se, mentre els agents l'increpaven: «Pero si no pasa nada, hombre». «No llores más». I el renyaven cruament: “Cállate de una puta vez, niño de los cojones”. Tant sols mitja hora escassa per treure la roba i els mobles de deu anys de convivència sota aquell sostre. El to agressiu i prepotent es va reproduir al llarg de tota l'operació, com quan un comandament, tancat a l'habitació amb en Willy, davant les queixes amargues del desnonat, li etzibava: “Como me sigas hablando te doy un par de hostias que aquí no se entera nadie”. (TDC, 1 d'agost de 2011). Un cop expulsat fou conduït a una casa acollida dels voltants de Plaça Sant Jaume, on el van deixar estar a ell i al seu nebot, sense pagar res, tres dies, fins el diumenge. A partir de llavors s'haurien de buscar la vida. A la casa també hi residia el Benedito, una persona sense papers, que va desaparèixer sense deixar cap rastre. Salvem la Colònia valorà així els fets:

Així doncs, a la Colònia s'imposa la rudesia dels fets. Tres persones sense sostre, entre elles un nen i una persona sense documentació. La gravetat de l'acció de l'administració és lamentable, però potser encara són més greus la impunitat i el silenci absoluts que han envoltat l'acció de l'altre dia. Cap mitjà se'n va fer ressò, ningú va protestar, ningú va clamar al cel per a que s'aturés aquella acció, gairebé inhumana. I accentuar el dramatisme excepcional d'aquest desnonament, no vol dir assenyalar l'excepcionalitat d'aquest silenci, sinó precisament la seva normativització. La majoria de desnonaments, per desgracia, passen així, en silenci, anònims, impunes. Solen ser individuals o sobre grups reduïts, i gairebé sempre recauen en la baula més dèbil de la societat, migrants sense papers, migrants a seques, persones amb baixos ingressos, pensionistes sense pensió etc. És cert que darrerament, amb la força solidària de la gent, s'estan aturant un munt de desnonaments,

però desgraciadament, encara se'n segueixen produint cada dia (Blog de Salvem la Colònia, 3 d'agost de 2011).

Després d'aquell desallotjament, l'engranatge del procediment administratiu no s'aturà aquí. La Juana (Fior) i el Paco; l'Encarna, la Judith i pel Joan seguien allí entre runes, i reberen l'enèsima notificació de que en un termini de tretze dies havien d'abandonar l'habitatge. Totes les notificacions anaren signades per Maria Camino Suárez García, secretaria delegada de l'Institut Municipal d'Urbanisme, -aquella que reia tant durant el parlament d'Hereu- que semblava que havia volgut enllestir la feina abans de marxar de vacances. La lluita pel real·lotjament seguí, amb una concentració davant de Bagursa el setembre de 2011.

La destrucció de la majoria de les cases pertanyents a la primera fase significà la fi de la integritat del barri, en el doble sentit de trencament del conjunt i destrucció física dels immobles, però també de fissura de la dignitat col·lectiva dels seus habitants. El *diari de guerra* de Salvem la Colònia ho explicava així:

Ens han vinclat la integritat, doncs, però això no vol dir que ja no hi residim o resistim. És aquí on el binomi conceptual resident-resistent actua en tot el seu esplendor. Són residents perquè són resistents. I són resistents perquè són residents. Els residents són resistents perquè resisteixen la lògica de la geografia del capital. Si els interessos d'aquesta última són destruir el model de barri que representava la Colònia, els interessos dels encara habitants, són mantenir l'habitatge, la memòria i el respecte cap a una altra forma de vida. Si els interessos dels gestors del tardocapitalisme són obtenir plusvàlues del territori i de les operacions urbanístiques, els nostres són habitar barris autoconstruïts a mesura humana. Sabem que som un model de barri a extirpar enmig de la Barcelona opulenta i la ferida supura i està oberta. I qualsevol ferida sinó és té cura d'ella es podria infectar (Blog de Salvem la Colònia, 3 d'agost de 2011).

Aviat s'arribà a aquell punt pervers de tot procés de destrucció en que el més senzill sembla enderrocar-ho tot que mantenir-ho. La memòria en aquest sentit resulta fugaç, cada cop el barri estava més irreconeixible, cada vegada costava més recordar la casa que hi havia hagut en un determinant solar. La degradació consentida, fomentada i propiciada per les administracions arribava al climax de la seva actuació. Els enderrocs foren la cirereta a la dinàmica de degradació forçosa a la que havia estat sotmès el barri tots aquests anys. I mentrestant, el 14 de setembre *El País* publicà una notícia amb el següent titular: «La Colonia Castells no tiene quien construya». Els veïnat de la segona

fase ja no sabia a que atènyer-se. No tenien qui construís, però en canvi, sí qui la destruís. Amb la crisi, ja obertament reconeguda de l'Incasòl, el nou govern de Xavier Trias havia filtrat aquella notícia a la premsa per atreure els inversors, i intentar la venda del projecte d'edifici de la franja d'Entença (UP-E). La privatització del pla estava en marxa, l'últim moviment de retorciment neoliberal de la dinàmica urbanística estava preparant-se, en una regressió a les primeres intencions privatitzadores d'aquell llunyà octubre de 1999.

El mateix mes de dotze anys després, *El Periódico* obria la portada de la secció «Cosas de la Vida» amb el titular: «La Colònia Castells agoniza sin noticias sobre su porvenir» (9 d'octubre de 2011). A la notícia entrevistaven a la Mariana, una altra de les grans dones del passatge i de la segona fase, que oferí el seu eloqüent testimoni: «Se me cae el mundo encima cuando salgo a la calle y veo como está el barrio (...) Hace un año pedí instalarme en uno de los pisos vacíos de la primera fase y aún no me han dicho nada» (*Ibidem.*). La notícia també recollia la situació de l'Encarna, un exemple de dignitat i de les persones que més es significaren contra el pla i encara, llavors, en lluita per una solució a la seva posició. Només quedaven quatre cases habitades en peus de la primera fase al barri. Finalment l'1 de desembre els afectats que restaven en la mateixa situació que l'Encarna foren convocats a diverses reunions amb el districte per estudiar les opcions de real·lotjament. Almenys la lluita havia servit per alguna cosa, a l'Encarna la real·lotjarien a un pis de protecció de la Zona Franca i a en Joan també. A la Judith li digueren que no, perquè el seu sou de mestre superava el mínim de renda per optar a un pis d'aquelles característiques. La Juana, la més vulnerable, que vivia al barri des de 1996, ja no assistí a aquelles reunions i fou desallotjada pels antiavalots sense contemplacions a l'estiu de 2012.

Simultàniament també es començaren a moure les coses des dels despatxos. La situació de manca de liquiditat de l'Incasòl feu que l'ajuntament, a través de Bagursa, comencés a assumir el procés expropiatori de cara a la segona fase del pla. A aquest efecte es referen les fases del pla, la segona fase es subdividí en dues, primer s'expropiarien els veïns que quedaven de la banda del carrer Castells, deixant intocat el passatge Piera. Per aquest motiu, els tècnics, encara de l'Incasòl, iniciaren les visites per tal de realitzar una retaxació de les finques. L'agreujament de la crisi econòmica feu que la valoració del protocol de 2007 hagués quedat invalidada. En una d'aquelles visites, a casa de la presidenta de l'Associació d'afectats (II fase), aquesta esclatà a cridar: «¿iCómo la retasación!? Pero si yo me acabo de hacer la cocina. ¡Xavi! ¡Esto no es lo que me habíais

dicho! ¡Me echan de casa!» (TDC, 16 de desembre de 2011). Però allò només era un pas previ en el que els tècnics prenen mesures de la casa, l'inici de les retaxacions efectives no començà fins el febrer i març de 2012, i les definitives no s'aprovaren fins al cap d'un any, a l'abril de 2013. El lent engranatge de l'expropiació havia de recomençar de nou.

Precisament el febrer de 2012, el col·lectiu Salvem la Colònia, s'acomiadà amb l'escenificació de l'enterrament del barri. Aquesta fou la darrera entrada del seu blog:

La Colònia Castells agonitza. L'últim part mèdic indica un empitjorament sobtat de la seva salut, sobretot degut a l'últim atac indiscriminat que han patit els seus pobladors, el desallotjament il·legal del divendres passat. Sense comunicar-ho prèviament als seus habitants, l'operació es va produir a primera hora del matí amb la ja habitual ocupació del barri per part dels avalots de la Guàrdia Urbana. Amb aquesta expulsió, cau una de les darreres cases en peus del carrer Castells, ferint de mort a més de la meitat del barri, la que correspon a la primera fase del pla. L'ofensiva està lluny d'acabar-se, mentre el veïnat de la segona fase encara espera angoixat el seu futur. Un altre cop condemnats a l'espera eterna i incerta, però amb la diferència que aquest cop la "sala d'espera" està en runes. La retaxació dels pisos és un fet, el Protocol de 2007 sembla paper mullat pel que fa a les quantitats indemnitzatòries. En principi, aquest document estipulava unes quantitats fixes d'indemnització en funció del preu del sòl i dels pisos de llavors, cal recordar que un dels motius que s'adduïen dels constants retards en l'execució del pla era que s'havia realitzat una taxació conjunta que complicava els tràmits. També cal que recordem que justament fou aquest protocol l'argument que impedia real·lotjar als últims afectats (l'Encarna, el Joan, la Judith..). Amb la crisi econòmica la rigidesa del document s'ha esvaït, donant lloc a una nova proposta de taxació, aquesta contradicció no fa més que assenyalar l'ús manipulador que fan els poders polítics dels pactes, utilitzant-los quan i com els hi convé. A la Colònia ja no hi ha qui la salvi, tampoc als seus habitants... Ara toca gestionar la crisi que sempre queda després de les coses mal fetes: mesures d'emergència urbanística, d'excepció i decisions desesperades. Col·lectivament haurem de pensar que necessita el barri, a un nivell més ampli de les Corts, i que passarà amb la pròpia, mig destruïda colònia i als solars, avui buits i abandonats dels voltants. Ens oposem a una solució que passi per una privatització de l'operació i posterior mercantilització del sòl. Els solars hauran d'anar destinats al que decideixi el veïnat de l'entorn més immediat, obrint un procés realment participatiu que ho estableixi (Blog de Salvem la Colònia, 12 de febrer de 2012).

Entre la primavera i l'estiu de 2012 s'acabà de desallotjar als residents que quedaren i a solaritzar la zona. Els solars els ompliren d'un material negre i granulós, -granulat de

cautxú-, d'aspecte semblant al formigó, però amb més grava, una mena de sorra negra omnipresent. Als solars, també hi començaren a acudir moltes persones sense sostre, un grup de vint, aparentment d'origen romanès, que s'hi instal·laven per passar la nit i quan sortia el sol aixecaven el campament. Eren els últims episodis del final de la tràgica història de la primera fase, l'èxode de bona part dels seus habitants i la desaparició de més de la meitat d'un barri popular.

### **3. La vida quotidiana en un barri afectat**

La culminació de l'enderroc de la primera fase significà el trencament definitiu de la integritat del barri, la Colònia ja no tornaria mai més a ser la mateixa. Finalitzada la tragèdia, però, abans d'avançar més en l'explicació cronològica del procés i endinsar-nos en els esdeveniments de la segona fase del pla, cal precisar les conseqüències concretes que l'expropiació comportà sobre la vida comunitària i les persones residents afectades. Per realitzar-ho, primer, es sistematitzaran alguns dels apunts que ja s'han traçat anteriorment del que significà la vida comunitària als passatges, allò que s'ha anomenat *cultura dels passatges*, per prendre consciència de que és el que es perdé, que és el que fou destruït amb l'enderroc d'un barri com la Colònia. Per després, en segon lloc, abordar les conseqüències del procés d'expropiació sobre el vincle social i les persones, amb el que s'anomenarà síndrome d'afectació. Només cal posar-se a la pell d'algun dels afectats per comprendre el grau de maldecaps i patiments de tota mena que hagueren de suportar els i les residents durant tots aquells anys. En correspondència amb la imatge metafòrica que s'ha utilitzat dels corredors de la mort, acordarem que en una situació com aquella, mai no s'hi pot estar ni còmode ni bé.

#### **3.1 La cultura dels passatges**

«No hi ha aquella sensació de ser anònim... surts al carrer i és com si no sortissis de casa» (Encarna, Programa Respira, BTV, 6 de març de 2011). El carrer com a casa i la casa com a carrer. Les paraules de l'Encarna exemplifiquen a la perfecció la metàfora de barri pràcticament sense membranes de separació, un barri-llindar, on tot el carrer esdevé replà d'entrada, sense a penes distinció entre l'espai privat i l'espai públic, en una transparència quasi absoluta entre interior i exterior; o el que és el mateix, una dissolució, a través de l'apropiació quotidiana dels habitants, de l'eficàcia de la distinció entre públic-privat, constitutiva i mediatitzadora dels espais de la resta de la ciutat. Si el caràcter, com hem vist, semi-privat en l'estatus jurídic del barri, ja contribuïa en certa mesura a la confusió entre espai públic i espai privat, la conjunció entre la morfologia de les casetes i els passatges acabà de certificar la porositat i la indeterminació de la frontera entre dins i fora (Bondi i Domosh, 1998). Durant la major part del dia, quan els residents eren a casa, i sobretot durant els mesos d'estiu, les portes d'entrada romanien obertes o semi-obertes. En aquells casos, els timbres de les portes resultaven accessoris completament inútils, doncs amb una simple crida pel



nom de pila del resident, n'hi havia prou per a que la persona sol·licitada acudís a la porta. Una forma molt habitual de comunicació entre veïns eren les converses a través de les reixes del portal o les finestres.<sup>200</sup> Un dia, parlant exactament d'aquesta forma amb la Mariana, a través de les reixes, m'ho explicava així: «Aquí en el barrio, pasa como en mi pueblo en Córdoba, dónde los y las jóvenes festejávamos así, a través de las rejas. Era una forma de establecer relaciones sin necesidad de tomar contacto directo y guardando las formas por lo del que dirán» (Conversa amb Mariana, *TDC*, 8 de juny de 2008).

### **3.1.1 Interiors**

L'absència relativa de separació implicava que els carrers es convertissin en meres extensions de les cases, però que, de vegades, també les cases es transformessin en meres extensions dels carrers, amb la reproducció d'usos imprevistos en un lloc o l'altre que aquest fet comportava. Si els passatges, com a prolongacions lògiques i naturals dels habitatges esdevenien passadissos de comunicació entre veïns, també els passadissos es convertien en passatges. Aquest fet es veia refermat quotidianament per tots aquells que compartimentaven l'habitatge -com era el cas del qui escriu-, i que havien de travessar el pis de baix per anar al pis de dalt i accedir al propi domicili, un factor molt habitual dins les formes de convivència de la Colònia. Però la fragilitat de les transicions, de vegades també comportava sorpreses inesperades. En algunes ocasions, per exemple, la Carmen, una de les residents més carismàtiques dels passatges, irrompia a casa sense avisar: «Neeeeeeeeess! Neennneess!». I de sobte, mentre un intentava capcinar al sofà durant la migdiada, després de dinar, et trobaves una dona a sobre cridant-te, abraçant-te: «Ay, mis nenes! Ay, mis nenes!», sense possibilitat de rebutjar-la, tot i explicar-l'hi que aquell no era el moment pels afalacs i que volies descansar... (*TDC*, 3 de setembre de 2008). Ara bé, potser aquest resulta un exemple relativament poc generalitzable, doncs també s'ha dit, hi havia molts residents que anaven i venien, i que per tant compartien formes de vida més «impersonals», equiparables a les de la resta de la metròpolis.

Aquesta mena d'episodis, però, permeten presentar la peculiaritat de la intimitat a la Colònia, un terme que, cal recordar, sovint s'associa al de privadesa o privacitat, però que en el cas del barri resultava una intimitat poc privada. Una intimitat, podríem dir

---

<sup>200</sup> Algunes cases tenien doble porta, una de reixes exterior que en moltes ocasions quedava tancada i el portal sòlid d'entrada pròpiament dit.

de qualitat compartida, on els propis passatges complien la funció d'espais de confiança on cultivar la promiscuïtat comunitària. En qualsevol cas, al barri, una porta tancada era l'expressió de que, o bé no hi havia ningú a casa, o bé, que el que hi havia no volia comunicar-se amb ningú de l'exterior. Si més no, pels colons, la porta tancada era la senyal inequívoca i convinguda tàcitament per *assenyalar* la no voluntat d'establir contactes externs.

La casa, com a habitacle o estructura arquitectònica més o menys làbil, resulta una unitat espacial social (Rapoport, 1969); baula fonamental entre l'individu i el carrer, és la unitat mínima de composició d'un barri. L'habitatge alberga l'espai de vida per excel·lència de l'habitant, el «teatre d'operacions» de la vida quotidiana (Certeau, 1999: 150), és el regne absolut de l'espai viscut (Lefebvre, 2000), i sembla, segons Paquot, una invariant antropològica. Tant és així, que qualsevol recerca geogràfica o etnogràfica de qualsevol poble ignot sempre comença amb una descripció de les cases dels residents (2007). La casa, com diria Jesús Ibañez, és el lloc d'arrelament del cos al Món, de cultiu dels costums i les arrels *morals* -«*morada*»-, el lloc d'*apartar-se*, de retirar-se -«*l'apartament*»-, on la vida es fa pausada -«*posada, aposento*»- i les trajectòries dels nostres moviments es regularitzen, es fixen en hàbits -d'«*habitació*»-. La casa estabilitza i és àmbit de *domini* pel qui l'habita, -és el *domicili* i és «*domèstica*»- (1997:20-22). La casa, com el vestit, distingeix a qui l'habita, és, en aquest sentit, un espai que ens permet ocupar un lloc i una determinada posició social, ens proporciona el nostre racó al Món (Bachelard, 2000:28), un determinat punt de referència fix a l'espai des del qual poder *partir* i poder *retornar* (Heller, 2002:635) que ens ubica, ens particularitza i ens concreta respecte a una totalitat abstracte. Àmbit d'allò propi, i per tant marc idoni de l'apropiació, la casa és un recipient, un continent que possibilita i limita, que uneix i separa al mateix temps, que serveix per habitar, d'*habitatge*; per residir, de *residència*; per allotjar-nos, d'*allotjament*; per refugiar-nos, de *refugi*; per escalfar-nos, de *llar*; però sobretot per tenir cura de l'entre-si, i ser *hospitalari* amb la resta, la casa és un espai eminentment femení.

La casa, però, per ser-ho efectivament, necessita arrecerar alguna presència, precisa de l'apropiació, ser habitada, ser habitatge; per realitzar-se, per ser casa. La casa abandonada segueix sent un immoble, un edifici, una construcció, però deixa de ser casa si no és apropiada, si no està habitada. Habitar es comprometre un cos en un espai familiar, l'habitatge ens permet cultivar la pròpia singularitat (Breviglieri, 2006:10).

Una singularitat relacionada amb uns determinats béns que cobren vida a partir de l'ús: els objectes, la decoració, la seva disposició, on els éssers, en interrelació recíproca, es lliguen amb els objectes, que adquireixen un valor afectiu (Baudrillard, 1997: 14) i subjectiu. D'aquesta manera, com diria Bruno Latour, els objectes, participen, -formen part- de l'acció social (1994, 2007:101-121). A través d'ells i el seu (des)ordre o la seva (in)visibilitat, la casa -ella mateixa també un objecte- parla de i per nosaltres, es personifica, adquireix la nostra personalitat (Certeau, 1999:147-148). A la Colònia, ja s'ha dit, tot i certa variabilitat en aquest sentit, els habitatges eren de dimensions molts reduïdes. Això obligava a economitzar en la possessió i acumulació d'objectes personals i mobles, que es reduïen al que es considerava estrictament necessari. Les dimensions també condicionaven la impossibilitat de celebrar grans dinars familiars o festes a l'interior. Aquestes circumstàncies també afavoriren un contacte molt estret en la convivència quotidiana, una proximitat extrema entre els cossos, que de vegades podia causar friccions entre els cohabitants (Jacobs, 2011: 90).

Al barri, les condicions dels habitatges, tant per les dimensions, com pels materials de construcció emprats i el poc isolament tèrmic i acústic conseqüent, constituïen un medi sotmès a una vulnerabilitat constant com a refugi i lloc de repòs i tranquil·litat. Encara que la majoria de dies, la vida dels passatges era assossegada respecte a d'altres zones de la ciutat, i a penes alterada per la remor dels cotxes del carrer Entença, qualsevol incidència que succeís al carrer era registrada automàticament per a qui es trobava a l'interior, especialment els caps de setmana.<sup>201</sup> Fitxes del domino espetegant contra la taula, alternant-se amb rialles i crits, cançons de merengue sonant pels altaveus, la valenciana cridant pel telefon per fer-se sentir, les nenes botant al terra amb la pilota de bàsquet, gemecs i esgarips de gats barallant-se, podria ser el registre sonor des de dins d'una habitació d'un diumenge qualsevol a la Colònia (TDC, 13 de setembre de 2009). El carrer feia de caixa de ressonància, «Aquí se oye todo» (TDC, 7 de maig de 2009) i el so reverberava sempre uns segons més enllà de la font emissora, eren els *sorolls de colònia*, un ambient que, com diria Thibaud, paütava el ritme quotidià del lloc (2004:147).

També era freqüent sentir, a través del contrast amb els sorolls humans, els cotxes i les motos dels residents arribar i aparcar, amb el que automàticament sabies qui i quan

---

201 Una de les qüestions a destacar, per exemple, era la impossibilitat o enorme dificultat d'estudiar i escriure, o la realització de qualsevol activitat que requerís un cert nivell de concentració i de silenci.

arribava a casa, sempre amb la mateixa cadència del motor, la vibració, la maniobra enrere, fins a parar-se, sentir les claus, la porta del cotxe, la de la casa... O a la nit, quan des del llit, qualsevol presència aliena era detectada amb el ressò de la simple remor dels passos furtius al caminar.

Un altre qüestió important radica en el fet de que moltes cases del barri foren auto-construïdes pels seus pobladors, i aquest fet proporciona d'entrada una relació habitant-habitatge molt diferent a la de qualsevol altra casa ordinària. En aquests casos la producció (construcció) i el consum (habitatge) es confonen, la distinció entre constructor i usuari s'esvaeix i tot -dissenyar, construir, habitar, reparar- forma part d'un mateix procés (De Carlo, 2013); de manera que la concepció i interrelació amb l'espai varia mitjançant un major grau de responsabilització i compromís de l'habitant amb l'edificació. La construcció de la casa en aquest sentit resulta més que mai un procés sense fi, un habitacle constantment sotmès a les reparacions i a l'apropiació dels seus usuaris amb l'addició d'habitatges als terrats, modificacions de les habitacions amb l'alçat o enderrocament d'envans. En aquesta direcció, malgrat la limitació estructural i les reduïdes dimensions, les cases de la Colònia eren mal·leables, estaven fetes a mida, o millor, s'anaven fent a mida dels seus habitants, en una mena de relació simbiòtica. En aquest cas es més cert que mai allò que digué Edward T. Hall citant a Churchill: «Nosaltres configurem els nostres edificis, i ells ens configuren a nosaltres» (2003:132).

### **3.1.2 Exteriors**

Als passatges de la Colònia, sobretot els caps de setmana i a l'estiu, s'hi podia contemplar el desplegament del que Lefebvre anomenà l'espectacle de la quotidianitat (1961:130). L'al·ludida porositat entre l'interior i l'exterior de les cases, feia que per vasos comunicants és visqués el i al carrer amb intensitat. La serenitat que difícilment s'aconseguia a l'interior dels habitatges, es generava com a contrapartida al carrer, als passatges. Els carrers de la Colònia respiraven intimitat, i un dels màxims exponents d'aquesta intimitat compartida era la confiança i la llibertat de la quitxalla per anar i venir, jugar i vagarejar pels passatges sense la supervisió adulta directa, amb els ulls presents i la mirada discreta, això sí, de la resta de colons que seien a la porta de casa seva. Els passatges de la Colònia constituïen en oposició als espais «sociòfugs», un espai «sociòpet» (Osmond, *citat a*: Hall, 2003: 134), això és procliu a l'encontre, a la

promiscuïtat i a l'intercanvi d'impressions entre les persones residents. Cal recordar, que ja els testimonis de la gent gran com Paco Piqueras recollien el caràcter de lloc de trobada del carrer, les reunions diürnes al voltant de quatre cadires. I aquesta activitat es mantingué pràcticament igual -tot i que presumiblement amb menor grau degut a la menor densitat de població- fins als nostres dies.<sup>202</sup> De fet, a la Colònia, el fenomen que Ubaldo Martínez Veiga anomena «aglomeració compensatòria» (1999:114) no era excepcional ni de caràcter provisor, al contrari, era constitutiu de les maneres de fer i d'habitar els passatges. I en cert grau era una aglomeració «gens compensatòria», doncs en alguns casos, tot i que la densitat de l'habitatge i la petitesa de les cases es corresponia efectivament amb un ús més intensiu del carrer per part dels residents; en alguns altres tan sols es feia per ús i costum, per hàbit rutinari, com a tret distintiu d'una forma de vida de proximitat i a petita escala.

La vida als passatges es composava o podria ser equiparable al que Jean Remy i Liliane Voyé caracteritzaren com la vida col·lectiva en una «situació no urbanitzada», amb un fort «control ecològic» basat en «la visibilitat i l'observació directa i en la capacitat de tothom de conèixer les activitats de cadascú», una senyal més i expressió d'una «solidaritat incondicional i de confiança recíproca basades en la qualitat de la relació personal», refermada a partir de certa «hostilitat cap a l'intrús» com a mode d'autoconservació comunitària (2006: 34-35). Poques vegades entrava algú de fora o de *pas* a la Colònia, els *passatges* servien per *passar* als habitants del barri, però escasses vegades pel trànsit d'algú de l'exterior, i quan ho feia era detectat immediatament, refermant la permeabilitat interna i contrastant-la amb certa impermeabilitat i opacitat cap a l'exterior. Per aquest i d'altres motius, alguns dels habitants coneixien el barri com el *Pueblito*, que denota les característiques dels modes de vida a la Colònia com una vida de poble al mig de la ciutat (Entrevista a Àlex, veí del carrer Castells, 22 de desembre de 2009). De fet la metàfora de fer vida de poble dins l'entorn urbà no és nova i ressona ja des del títol de l'estudi clàssic «The Urban Villagers» (1962), de Herbert Gans sobre la comunitat italo-americana del West End de Boston, on mostrà que el carrer era un espai familiar i d'intimitat per aquelles

---

202 A l'hora d'establir aquesta comparació, però cal tenir en compte les òbvies diferències, fins i tot antagòniques entre el barri dels inicis a la dècada de 1930 i el de 2007. Segons expliquen els diferents estudis històrics, la Colònia de recent creació era un barri majoritàriament poblat per gent molt jove i la presència abundant d'infants, justament a les antípodes del que era el barri a l'entrada del segle XXI, gent molt gran, poques criatures en mig d'un procés d'afectació.

comunitats, i que el procés de *renovació* i substitució dels edificis comportà la destrucció de les mateixes.

### **3.1.2.1 Pràctiques apropiades**

Així doncs, com hem vist, a la Colònia Castells, la vida al carrer era intensa, sense a penes separacions ni membranes respecte a l'interior de les cases. En consonància, allò que comunament s'anomena espai públic adquiria unes qualitats especials on sovint es difuminaven els límits entre el públic i privat. Aquesta porositat es manifestava sobretot en els usos del carrer. Al passatge s'hi realitzaven múltiples activitats, i de diferents tipus, que es podrien classificar en funció de la (im)mobilitat dels protagonistes. La primera tipologia es podria categoritzar com totes aquelles accions caracteritzades per certa permanència en un lloc, la simple estada al carrer, sovint al costat de la porta del domicili. Es correspondria amb la l'expressió *fer vida al carrer*, i fer vida al carrer volia dir literalment traslladar qualsevol de les activitats que es realitzaven durant la vida quotidiana a l'aire lliure. Eren exercicis que es podien fer a dins de casa però que s'executaven a fora, o bé per qüestions d'espai, o per condicions climàtiques o per simple comoditat. Aquesta mena d'actes anirien des de l'estància prolongada d'uns quants membres de cada casa al carrer en rotllana asseguts en cadires durant hores i hores, fins activitats tant diverses com escoltar música, conversar, llegir, jugar, prendre el sol, banyar-se, estendre la roba, treballar, celebració de festes i dinars col·lectius...

Sense sortir dels passatges, una altra categoria d'activitats podríem anomenar-les de permanència circulatòria, i es poden distingir de la permanència absoluta, d'una forma evident perquè implicaven certs desplaçaments entre passatges. Entre elles hi trobaríem les que convertien els carrers de la colònia en l'escenari dels jocs infantils per excel·lència, des del futbol o el bàsquet, a l'assaig de balls escenificats, corredisses i jocs imaginats de tot tipus, col·lectius o individuals. També dins aquesta categoria hi hauria tots aquells trajectes intercolonials, ja sigui per anar al bar de la cantonada, o per anar a visitar algú de dins la colònia, passejar el gos... Finalment, la tercera categoria seria la dels trajectes i circulació extramurs, que contemplaria tots els itineraris d'anada i de sortida del barri que es realitzaven quotidianament, ja sigui per anar a la feina o per tornar-hi, les activitats de provisió d'aliments o la recerca de diferents recursos o serveis.

Les dinàmiques d'ocupació de l'espai oferien una alta estacionalitat pel que fa a la densitat, amb un contrast accentuat de més a menys, en funció del clima entre estiu i hivern, o la disponibilitat horària en temps de lleure entre els caps de setmana i els dies laborables. Entre mitjans de març i abril la gent començava a treure les cadires a la fresca i no deixaven de fer-ho fins a finals d'octubre. L'apropiació de l'espai i la copresència als passatges s'autoorganitzava en el que Erving Goffman anomenà «situacions», petites mostres de l'ordre social comprimides, escenificades i pactades co-lateralment pels interactuants (2001), relativament articulades en «unitats de participació» (1979: 37), més o menys estables, agrupades per afinitat i per proximitat. La posició i orientació de les cadires marcava els «signes de vinculació» (*Ibidem*: 199-202) o la distància respecte a la resta de grups. L'obertura o el tancament, la invitació o la reserva, en funció de la col·locació i l'actitud corporal, podia pautar cert «espai personal de reserva» (*Ibidem*: 47). Les cadires eren dispositius que en algunes ocasions marcaven uns murs invisibles però tangibles de separació, els límits d'una certa «esfera privada» (Hall, 1978) transparent, en mig del carrer. Alguns, per exemple, solien seure mirant a la porta d'entrada i donant l'esquena al carrer -en solitari o en parella- assenyalant ostensiblement que no volien ser molestats; d'altres en cercles -creant una mena d'intimitat col·lectiva-, i alguns altres, la majoria, simplement jeien arrengrats d'esquena al portal de cara, gaudint de la vida i els passavolants del carrer.

Una consideració important sobre la distribució de l'espai a la Colònia, doncs, és que quedava repartit pragmàticament, a partir de l'apropiació diària dels habitants en una negociació silent però constant entre presències i absències, entre el ple i el buit. A partir del que l'antropòleg Edward T. Hall anomenà «proxèmica» (2003), l'observació i mesura de la distància social entre els cossos en els processos d'interacció, es pot determinar que les cadires i també els propis cossos actuaven com a fronteres invisibles provisòries que fixaven la distància social adequada, sense necessitat de murs de separació. Per aquest mateix autor: «El territori és en tots els sentits de la paraula una prolongació de l'organisme, marcada per senyals visuals, vocals i olfactives. L'home ha creat prolongacions materials de la territorialitat, així com assenyaladors territorials visibles o invisibles» (*Ibidem*: 127). Les persones posseeixen «interioritzacions de l'espai» (*Ibidem*: 131) que regulen i modulen la interacció, i convencions tàcites i dinàmiques sobre la distribució i ús de l'espai.

A part de la distribució de les cadires, un exemple clar sobre aquests acords informals es derivava de l'aparcament d'automòbils als passatges. A la Colònia cada resident tenia un lloc d'aparcar assignat, més o menys fix, en funció de la necessitat i el costum. Els passatges eren dels pocs llocs a Barcelona on no existia la zona verda de pagament per estacionar. Durant anys, això no comportà cap mena de problema i l'autogestió funcionà a la perfecció, menys quan era detectat un cotxe aparcat de l'exterior, llavors si que, ràpidament, s'activava el mecanisme de recerca del *culpable*, que rebia una forta amonestació verbal.<sup>203</sup> Si bé era evident que els cotxes omplien un espai considerable donada també l'estretor dels carrers, ocupaven zones determinades i mai -o només ocasionalment en circumstàncies d'urgència- es posaven davant aquelles cases on els habitants solien treure les cadires. L'estretor dels passatges, a més, també funcionava com una mesura de prevenció i els conductors extremaven les mesures de seguretat, aminorant la velocitat de circulació, quan s'introduïen a la barriada. Cal destacar que durant el temps de residència mai es va assistir a cap accident, ni xoc ni atropellament.

### **3.1.2.2 Usuàries de l'apropiació**

Ha quedat clar al llarg d'aquesta recerca que l'espai com a producció social és percebut i apropiat pels habitants d'una forma diferencial en funció de les característiques dels usuaris i les seves necessitats, però potser és el moment d'entrar a especificar la naturalesa diferencial entre els propis residents. La nostra condició de classe, gènere, ètnia, edat, -simultània i performativament (Butler, 2007)-, condiciona l'ús que fem dels carrers i per tant la concepció que tenim dels mateixos, és el que ens ensenya l'anomenada geografia de la interseccionalitat.<sup>204</sup> El procés d'entrecreament constant de condicions i posicions determina les nostres pràctiques i relacions socials, les nostres formes de vida. Els privilegis i exclusions, els sotmetiments i les opressions s'entrecreuen quotidiana i relacionalment en les nostres connexions amb els altres i amb l'espai, i aquesta perspectiva ajuda sobretot a l'apreciació i el respecte a les diferències (*cf.* Crenshaw, 1989; Davis, 2008; Rodó de Zàrate, 2014). En aquest sentit, podem distingir espais dissimilars en funció de l'actor que predominantment se l'apropia, l'espai femení

203 En alguna ocasió, si no es localitzava l'usuari del vehicle, fins i tot s'arribà a punxar-li les rodes a l'automòbil foraster. De totes maneres, durant els primers temps la convivència automobilística fou harmoniosa. Això, però, com veure'm canvià radicalment amb l'avançament del procés d'afectació, on els automòbils i la seva gestió foren font de conflictes habituals i baralles entre veïns.

204 Utilitzat per primera vegada per Kimberly Crenshaw (1989), per Rodó de Zàrate: «Les Geografies de la Interseccionalitat es podrien definir com a aquells processos d'accentuació i atenuació de les experiències quotidianes d'opressió o de privilegi en funció dels llocs (i les relacions socials que s'hi donen) i en relació a les posicions que s'ocupen en diferents estructures de poder, entenent-les com a mútuament constituïdes i experienciades de forma simultània» (2014:179).



de l'espai masculí, l'espai infantil del juvenil, l'espai adult, l'espai de la gent gran. La cultura dels passatges, per tant, no era quelcom homogeni i uniforme, pautava una manera de fer, una totalitat que disposava de tonalitats en funció de l'usuari que protagonitzés l'apropiació. L'experiència dels llocs és codifica a través dels nostres muscles i ossos (Fullilove, 2005:226), l'espai social, així produït, també es basa en la interseccionalitat que hi aporten els i les usuàries.

Un dels elements més importants de la *cultura dels passatges* era l'absolut domini de la presència femenina al barri. Les dones eren protagonistes i pautaven el pols del ritme quotidià del carrer. En aquest sentit, la Colònia era un espai eminentment femení. Eren elles les que sostenien la xarxa d'intercanvis més o menys informals de reciprocitat i suport mutu, l'economia moral dels passatges del donar i rebre, i regulaven, a partir de la seva activitat quotidiana, la connexió entre públic i privat, la circulació i balanceig de les relacions entre l'interior i l'exterior (Pateman, 1983). Eren elles les que s'encarregaven de la gestió de la informació, de la lubricació de l'engranatge de l'economia dels rumors. També eren elles les que mantenien el fràgil equilibri i l'estabilitat comunitària, sobre les que requeia la responsabilitat de que tot *anés a l'hora*, de cuidar als més petits, als malalts i als més grans dels passatges, sobretot en termes de salut i mobilitat.

Cal remarcar la presència massiva de dones d'edat avançada que vivien soles a l'habitatge, per entendre el grau d'importància del carrer com a punt de trobada indispensable per garantir l'acompanyament i la cooperació social quotidiana. Però també per comprendre el grau d'incapacitat a l'hora d'efectuar les reparacions pertinents i el manteniment de les cases, degut tant a una impossibilitat física com als pocs recursos econòmics disponibles. El paper de les dones com a garants de les relacions socials, la connexió interpersonal i la conservació comunitària, tot i que sovint invisibilitzat, es generalitzable a tota la societat i ha estat convenientment assenyalat per les perspectives feministes (*cf.* Katz i Monk, 1993), però a la Colònia i des de la perspectiva a petita escala del dia a dia, es feia especialment evident. Aquesta presència femenina contrastava fortament amb l'atonía dels homes. Això no vol dir que no hi haguessin homes que sortissin a fer vida al carrer, també n'hi havia, però en contrast amb el rol femení, la seva actitud era completament passiva i secundària en el manteniment de les relacions de veïnatge al passatge.

El perfil majoritari de la Colònia, ja s'ha dit, era una dona d'edat avançada, i aquest fet, es pot associar a la caracterització del barri com un espai de i per la gent gran. La

proximitat dels passatges facilitava l'ajuda mútua i sobretot, la *companyia*, l'*acompanyament* i la *companyonia*, un dels recursos essencials pel benestar dels ancians. La paraula *company*, -del llatí, menjar del mateix pa-, i tots els seus derivats, simbolitzava la relació entre moltes veïnes de la zona. En pocs llocs de Barcelona, malgrat la precarietat evident d'alguns habitatges, hom podria deixar viure els avis i àvies en aquelles condicions, gaudint de plena autonomia. En aquest sentit, si que la barriada era un espai *residencial*.

La Colònia era també, ja s'ha dit, un espai familiar, doncs en cases diferents hi vivien parents d'una mateixa família extensa amb graus diversos. Aquest fet generava estretes xarxes d'afiliació, de solidaritat i de parentiu evidents, però despertava també velles rivalitats familiars amb un llarg historial intergeneracional de conflictivitat. La coresidència de gent gran i les trames de parentiu generaven una coincidència amb el grau d'arrelament comunitari que Michael Wilmott i Peter Young estudiaren pel barri obrer de Bethnal Green a Londres (2007 [1957]). Segons l'argument central d'aquest estudi pioner, el lligam dels habitants amb el barri era conseqüència precisament de la combinació de l'antiguitat residencial i de l'existència de xarxes familiars centrades al voltant de la figura de la mare (*Ibidem*: 99-100). Igualment en aquest cas, un cop més, la *renovació* i el seu real·lotjament havia suscitat la desarticulació d'aquestes xarxes, i amb elles la conseqüent destrucció comunitària.

Més enllà dels avis i àvies, els qui segurament més gaudiren d'un espai com la Colònia eren els nens i les nenes dels passatges. Tot i no representar un gran nombre ni proporció respecte el total de la població, la seva presència i les seves activitats eren definitòries del barri, sobretot els caps de setmana i els mesos d'estiu. Els carrers del veïnat eren l'escenari de tota mena de jocs i apropiacions infantils amb autonomia plena. El barri era l'espai dels nens per excel·lència, tot un somni idíl·lic per pedagogs com Francesco Tonucci, un espai de confiança i de seguretat on s'inhibia la por al desconegut, dominant a la resta de la metròpolis (2015). Un espai de jocs al costat de la porta de casa amb tot un repertori d'activitats lúdiques, que ja s'han descrit al llarg de la recerca. Els nens i les nenes eren a més, vehicle de relació entre famílies alienes, amb l'únic tret comú de l'edat, els infants s'ajuntaven més enllà de qualsevol criteri d'ètnia o de classe, superant fins i tot la distància i el llinar entre passatges, propiciant l'apropament de les famílies respectives. Aparentment no hi havia frontera social ni condició que dividís a la canalla com si passava amb els adults. Fossin fills de propietaris, de llogaters, de residents

il·legals. Fossin filles del passatge Piera, del carrer Castells, Barnola i passatge Castells, tots confraternitzaven generacionalment i compartien espai de joc en consonància amb l'edat.

La Colònia Castells presentava unes condicions idònies pel desenvolupament d'una sociabilitat i una cultura comunitària de proximitat, allò que s'ha anomenat la *cultura dels passatges*, que feia de la promiscuïtat, la convivència i la vida en comú el seu tret distintiu. La vida en comú no significava una vida harmoniosa i sense conflictes, al contrari, com hem vist, la convivència, el viure-junts, implicava cooperació, camaraderia, suport mutu, confiança, emocions compartides, però també, conflictes, problemes, disputes, enfrontaments, malentesos, agressions... La vida en comú era la celebració de la vida bigarrada de la diferència en contacte, dels cossos en fricció i del compartir la vida quotidiana amb el que George Herbert Mead anomenà «l'altre generalitzat» (1973:41). Una experiència vital, unes formes de vida i de relacionar-se excepcionals i ja gairebé inèdites a la ciutat de Barcelona.

#### 4. El síndrome d'afectació

La dinàmica de la geografia del capital dictaminà a través dels cicles d'inversió i desinversió que la Colònia Castells acabés per convertir-se en un barri *baix* atrapat en una zona *alta*. El procés d'afectació i d'expropiació commutà als seus habitants, de colons a colons colonitzats. Hem comprovat que més enllà del mecanisme legal d'expropiació i de l'assolament del marc físic de les casetes dels passatges, la destrucció del barri operà sobretot a través d'un espiral progressiu de descomposició comunitària, potser més determinant -al ser la única autodefensa veïnal possible- que els propis processos immobiliaris i moviments de les administracions. En aquest sentit, el procés de renovació-deportació del barri no fou més que l'expressió material de la culminació de la desintegració de la *cultura dels passatges* al llarg de dècades, a través de la combinació de la degradació planificada a nivell urbanístic i arquitectònic, així com l'envelliment, la segregació i individualització programada a nivell social. La conjugació entre els dos elements determinà un seguit de conseqüències individuals i col·lectives que al mateix temps reforçaren les causes. Com afectà concretament sobre les persones el procés d'expropiació? Quins efectes tingué sobre les formes de vida de la Colònia? Com es produí el procés de descomposició comunitària? Com es vinculà el vincle social que permeté la destrucció de la barriada?

La condició de barri expropiat estigué completament mediatitzada i condicionada per l'existència o eclosió de tot un conjunt de símptomes tant materials com socials sobre les formes de vida del territori. El procés d'afectació construí un marc per la generació de vides afectades, amenaçades, susceptibles de ser expulsades dins un barri afectat. Els colons foren víctimes del que anomenaré Síndrome d'afectació, una etiqueta en temptativa que aplega tot aquell conjunt de símptomes i signes, que defineixen social, -i a saber, psicològicament- una forma de vida, sobre la que recau una amenaça constant sobre alguna de les seves necessitats bàsiques (alimentació, salut, aigua), en aquest cas recer i accés a un sostre digne. Hem vist tot el que significa la casa com a marc de referència i unitat bàsica en la vida d'una persona, podem imaginar tot el que comporta la seva pèrdua a nivell de desequilibris, dislocació, desorientació i descol·locació personal. Amb el síndrome d'afectació també veurem el que implica la destrucció d'un barri per la descomposició de la vida comunitària a la ciutat.

El síndrome d'afectació vol constituir la construcció d'un marc de referència coherent per aixoplugar i analitzar les conseqüències socials dels processos d'expropiació, i de transformació urbana sobre la vida comunitària de les persones afectades. Això si, malgrat l'analogia mèdica mitjançant el concepte de síndrome, entenem que s'escapa de l'àmbit d'aquesta recerca l'anàlisi dels components patològics i psicològics individuals atribuïbles a les persones. En aquest context, tot i que es partirà de casos personals i d'experiències emocionals concretes -en definitiva, són les persones les que configuren els col·lectius-, més aviat s'utilitza la noció de síndrome per reconèixer i il·lustrar, agrupar els efectes de l'afectació sobre les col·lectivitats i les relacions socials.

Tot i aquesta última observació, però, és evident que el procés comportà nombroses afeccions sobre les persones a nivell emocional i psicològic, i és important analitzar-ne la naturalesa i l'abast. Per aquest motiu assenyalarem tendències generals detectades, sense entrar a valorar ni focalitzar sobre els testimonis, l'existència de possibles patologies personals.

#### **4.1 Desolació: precarietat i desequilibri emocional**

El factor més palpable d'un procés d'afectació és l'alt nivell de pressió i d'estrès que s'inocula sobre les persones expectants. En aquests casos, la pressió urbanística es corporitza, es fa cos, impactant sobre la vida quotidiana, obrint esclatxes de vulnerabilitat i desestabilitzant la vida emocional dels afectats. Una inestabilitat que augmenta amb l'acompanyament i activació de la cadena de degradació i desvalorització del barri. Cal recordar que l'afectació comporta degradació, la degradació provoca precarietat i la precarietat, desequilibris, que multipliquen retroactivament tot el procés. La pressió denota una de les conseqüències més flagrants d'aquest tipus de fenòmens, el desgast emocional i la inestabilitat generalitzada que ocasionà a les persones i per extensió a les relacions socials del barri. La precarietat existencial en el sentit de no poder conèixer l'esdevenir de la teva llar fou un sentiment que es reproduí constantment entre els veïns i veïnes de la Colònia. Aquesta situació es traduí en un estat personal d'angoixa. Un estat emocional derivat d'un no saber que succeiria, no derivable en paraules, doncs precisament, -en termes lacanians-, l'angoixa és angoixant perquè no sap de que s'angoixa.

Durant el treball de camp es documentaren, a partir del testimoni de molts residents, nombrosos exemples, símptomes i afeccions individuals que amplificaren l'estat

d'angoixa, la inestabilitat emocional i afectiva i la instal·lació d'un malhumorat pessimisme visceral entre alguns colons. Entre d'altres estats i símptomes, diferents testimonis recollits durant el treball de camp asseguraven haver estat sotmesos a les següents malures atribuïbles a la situació: ansietat, depressió, desmai sobtats, vertigen, atacs de pànic, insomni, problemes a la vista -explosió crònica dels capil·lars pels nervis- i tota mena de desequilibris emocionals derivables del propi procés d'expropiació.

Un altre símptoma important del síndrome d'afectació fou l'omnipresència de la por entre els afectats. La situació d'afectació causà l'obertura d'un espai d'indeterminació que repercutí en la manca d'expectatives dels colons i la generalització del temor a un perill -futur- indefinit. A més, la progressiva destrucció dels llaços comunitaris feu augmentar la desconfiança entre habitants i amb ella l'aparició del temor com a agenciament i expressió de la individualització i l'atomització social per tal d'afrontar la descomposició del refugi de la col·lectivitat. En aquest sentit, el compendi entre les dues variables exposades, la destrucció física i la destrucció comunitària, el conté amb precisió la paraula *desolació*. Tot l'històric d'*assolament* del barri podria ser resumit com el procés de creació d'una gran *desolació* física de les cases i una gran *desolació* personal, atenent al significat de l'arrel del verb, provocant la progressiva solitud entre els habitants.

La por és un mecanisme de defensa atàvic del gènere humà. Por a l'altre? Por al futur? Por a l'esfondrament de la pròpia casa? Por a tot i a res; la por precisament es caracteritza, com l'angoixa, per la seva indeterminació, per la dificultat de reconèixer l'amenaça i la no identificació clara i tangible del perill. En concret a la Colònia, al llarg del procés, la inquietud i el temor davant un perill incert durant el període d'afectació degenerà en por i pànic generalitzat durant els enderrocaments. El registre subjectiu de la identificació del perill admet una variabilitat insospitada. Quan encara no havien començat els enderrocs, el temor es concretava en possibles danys estructurals de les cases que poguessin provocar un esfondrament o qualsevol altra anomalia o incident. Les persones més sensibles patien davant qualsevol possible contingència, especialment les meteorològiques, com durant la gran nevada del 8 de març de 2010, quan la Mariana començà a proferir crits que es pogueren sentir des del carrer:- Tengo miedo! Se va a hundir la casa (TDC, 3 de març de 2010). O amb la forta ventada de mitjans de gener de 2012, que feu volar teules, enderrocar murs entre mitjaneres i arribà a arrencar arbres a tota la ciutat, i feu estar als habitants de la Colònia pendents del vent i de la preservació de la integritat dels domicilis.

Quan començaren els enderrocs, però, la por es convertí en un risc palpable i evident a que els efectes de l'activitat de *deconstrucció* afectés a les cases encara habitades. Al llarg dels enderrocs de la primera fase, moltes converses entre colons es dirigien a compartir la inquietud que causava la circumstància de que enderroquessin, desordenada i selectivament, les casetes d'una mateixa renglera; i que aquest fet pogués causar, amb una mena d'*efecte dominó*, una caiguda seqüenciada en cadena de la resta d'edificis.<sup>205</sup> Finalment això no succeí, però entre sorolls, molèsties i l'amenaça permanent de patir desperfectes degut a la proximitat dels enderrocs, feren que mantenir la serenitat durant la vida quotidiana al barri, resultés pràcticament impossible. Però la situació encara empitjorà més durant l'episodi viscut a l'hivern de 2013, ja als enderrocs de la segona fase, quan l'amenaça es convertí en perill real i material, degut a l'enderroc d'una de les cases de dues plantes del carrer Castells. Durant les operacions, un dels murs de càrrega caigué sobre una casa encara habitada i provocà l'esfondrament del sostre del lavabo del habitatge immediatament adjacent del passatge Piera. Per sort no s'hagueren de lamentar danys humans, doncs la dona habitant de la casa afectada es trobava a la cuina en aquell moment, però sí que li generà un bon ensurt i la inutilització del lavabo de l'habitatge durant més d'un mes, quan se li reposà i arreglà la infraestructura malmesa. L'acció fou, sense dubte, una de les demostracions més palpables de la precisió de la *deconstrucció quirúrgica* de la que sempre feu gal·la l'empresa adjudicatòria Urcotex.

El manteniment de la incertesa sobre l'esdevenir, doncs, es configurà com una de les variables explicatives principals que caracteritzaren el procés de destrucció dels passatges. És sabut que la incertesa sempre és un dels dispositius més emprats i vehicles prioritaris per mantenir la subordinació de la població (Cortés, 2010:47). En el cas de la Colònia, la generació d'incertesa -voluntària o involuntària-, fou un dels mecanismes estructurals més determinants per garantir la submissió als designis de les administracions responsables. Un dels efectes principals de la por és la paràlisi, la immobilitat, la inacció. La situació d'incertesa dels esdeveniments generà angoixa i por, i de retruc, la docilitat d'una bona part dels colons, sobretot dels més vulnerables. La passivitat o immobilitat -per por o per incapacitat- de molts habitants fou la tònica dominant en tot el procés, com si l'enderroc fos inevitable i obeís a causes naturals.

<sup>205</sup> El mateix efecte i la mateixa por expressaven els veïns i veïnes del Bon Pastor durant els enderrocs del barri que ha documentat Stefano Portelli, amb l'afegit d'una ocurrent metàfora: «Cuando en 2004 el Patronato demolió la primera casa barata (...) una de las preocupaciones de los vecinos fue que la demolición de una casa interna de una manzana hubiese podido provocar la caída en cadena de todas las otras. Este hecho no se dió; però se nos hizo evidente que los habitantes de barrio visualizan las casas baratas como si se aguantasen las unas a las otras; sólidas, gracias al apoyo mutuo, «hacen piña» juntas, así como sus habitantes entre ellos» (2015:234).

Aquesta consideració reforçà el procés d'expropiació i derivà en la indefensió i l'augment de la vulnerabilitat dels i les afectades. Així com també revertí en la desesperança i la fatiga dels que efectivament si havien decidit lluitar.

Després de quinze anys de lluita, de reunions, de mobilitzacions, de discussions, de negociacions, d'autodefensa i d'indeterminació eterna, els habitants més compromesos des de l'inici amb la lluita pel manteniment del barri estaven exhausts, fatigats, tediosos, abatuts, desesperançats. L'exemple més eloqüent d'això foren el Miguel i la Loli, batalladors incansables des d'un bon començament, que amb l'activació de Salvem la Colònia, tot i la simpatia evident cap al col·lectiu, no volgueren comprometre's massa, amb la sensació d'impotència i de que tot esforç seria inútil, que ja no hi havia res a fer. Tot i que finalment tingueren raó, el cansament, el desengany i la fatiga havien acabat per inocular el sentiment d'apatia i de derrota dins el seu cap, primer pas per assimilar la condició de vençuts i mecanisme de defensa emocional per acceptar la situació i afrontar l'acomiadament i el trauma de l'expulsió i enderroc de casa seva.

Angoixa, inestabilitat i desgast emocional, desequilibris. Incertesa, por, passivitat, desesperança, fatiga, foren els efectes devastadors del procés de *desolació* de la Colònia. En qualsevol cas, s'acordarà que l'anàlisi del dany emocional i psíquic que comporta una operació d'expropiació com el del barri, és millor deixar-lo als especialistes en la matèria. En aquest sentit, el síndrome d'afectació podria tenir efectes similars al que la psiquiatra Mindy Thompson Fullilove anomena «Root Shock» (2005) en el seu estudi sobre els efectes de la renovació urbana de la població afroamericana als Estats Units d'Amèrica: «El Root Shock és la reacció a l'estrès traumàtic derivat de la destrucció de tota o una part de l'ecosistema emocional personal» (2005: 11). Un desarrelament comunitari -com qui arrenca les arrels d'una planta (*Ibidem*: 172)-, equivalent a una amputació social (*Ibidem*: 175) o una cremada d'alt grau (*Ibidem*: 181), que comporta un fort trauma personal i familiar al perdre el marc de referència vital, així com la disgregació de les formes elementals de convivència.

#### **4.2 L'expropiació com a ritus de passatge**

Més enllà de les eloqüents metàfores emprades per Fullilove, qualsevol procés d'expropiació també podria ser llegit com un ritus de pas tal i com els concebé Arnold Van Gennep, aquella mena de ritus que acompanyen tot canvi de lloc, estat, posició social i edat (2008). La mateixa expressió de ritus de passatge evoca a més, immillorablement, el



trànsit cap a noves formes de vida, en el nostre cas, efectivament el pas dels passatges als pisos verticals. Els propis mecanismes del procés d'expropiació també es podrien encarnar com els rituals o seqüències cerimonials -afectació, taxació, valoració, expropiació, ocupació, enderroc, expulsió o reallotjament-, que comporta tota transformació d'aquesta mena. En aquest sentit, aquests passos tan sols serien rituals preparatius, preliminars i liminars (de *limen*, llindar) -recordem també la categoria de barri-llindar-, per a integrar i capacitar a la persona en l'assumpció del seu destí final (reallotjament al barri o fora del mateix -rituals de reintegració o postliminars).

Des d'aquesta concepció, el període d'afectació indeterminada podria ser conceptualitzada com la fase preliminar; la posterior, a partir de 1999 fins la presa de possessió de l'habitatge per part de l'administració com la liminar, la vida en suspens dels marges; i el reallotjament o expulsió com la darrera etapa, d'integració. Entre les cerimònies rituals detectades, cal notar, per exemple, que la Maria a l'estrenar pis nou la Josefina, li regalà un cistell amb oli, arròs, sal, sucre i farina, com a obsequi d'entrada en senyal de bon auguri a la casa nova (TDC, 2 de setembre de 2010).

Seguint a Víctor Turner (1988), un dels antropòlegs que millor ha treballat els ritus de passatge, durant la fase liminar, -bàsicament la que en aquest cas s'ha estudiat des del punt de vista etnogràfic-, «les característiques del subjecte ritual (o passatger) són ambigües, doncs travessa un entorn cultural que té pocs, o cap, dels atributs de l'estat passat o per esdevenir» (1988:101). El subjecte en qüestió, en aquest cas l'afectat d'expropiació, durant el període liminal, ha deixat de ser el que era -un colon- i encara no és el que serà -un habitant dels pisos nous-, en un impàs, un «moment en i fora del temps, dins i fora de l'estructura social» (*Ibidem*:103). Només cal recordar la certa suspensió temporal, amb els retards continuats i el temps d'espera indefinit que comportà el procés d'afectació.

El síndrome d'afectació coincideix, doncs, plenament amb aquesta etapa liminal del ritus de passatge de l'expulsió, on la persona afectada deixa de tenir plens drets sobre les seves possessions o propietats. En qualsevol cas, sembla clar que el ritus de pas de la persona expropiada a la Colònia Castells fou el de passar d'una forma de vida de proximitat, de petita escala, sense a penes membranes de separació entre l'espai públic i el privat a una altra més ordinària en un pis d'un bloc, amb una distància més adequada a la norma i una separació nítida entre interior i exterior, en consonància amb el domini de la ciutat en

Majúscules o Vertical.<sup>206</sup> També podria ser interpretat com un ritus de pas per regularitzar-modificar els règims de tinença del mercat immobiliari i transitar d'un model de lloguer de renda antiga a un altre de lloguer protegit, però més alt que l'anterior -i en algun cas a la propietat-. Un mitjà per expulsar i reconvertir llogaters de rendes baixes en propietaris, recol·locant a gent de classes populars a pisos nous per tal de mirar de desintegrar la pobresa amb el pretext de la mixicitat social (Lelévrier, 2013; DDAA, 2010).

En definitiva, podem concloure que el ritus de pas dels habitants de la Colònia fou una operació d'eliminació per part de l'administració de formes de vida afuncionals o disfuncionals a les necessitats actuals del districte de les Corts i de la metròpolis barcelonina contemporània, i la integració a un model de vida més estandaritzat. Un mitjà per individualitzar formes de vida comunitàries. El procés d'expropiació i de destrucció del barri no deixà de ser allò que Jean-Paul de Gaudemar anomenà una «tècnica de mobilització», una «tecnologia de disciplinarització urbana», utilitzada des de l'òptica de la racionalitat higienista, per expulsar formes de vida no desitjables o no rendibles pel capital; i fer de la ciutat un espai de convergència racionalitzat. Una disciplina, en principi externa i objectiva, però progressivament interioritzada, inoculada sobre els habitants (1981: 239).

Una altra lectura possible del procés, vinculada a l'expropiació com a ritus de pas, sobretot després del moment de pèrdua efectiva de l'habitatge per part dels colons, és analitzar-la com un procés o ritual de dol. En qualsevol procés de dol per una pèrdua, la psiquiatra Elisabet Kübler-Ross identifica cinc fases o estats emocionals de la persona en qüestió: negació/aïllament; agressivitat/confusió i ira; pacte/negociació; apatia/depressió i desesperança i finalment, l'acceptació (2014 [1969]), a saber, estats emocionals localitzables entre els ex-colons. Com tot ritual, el dol és un procés d'adaptació a la pèrdua i a la reconfiguració del Món que implica. En el cas de la Colònia, hem vist com entre els real·lotjats als pisos nous, en un primer moment, hi hagué dues grans tendències actitudinals, per una banda, una gran majoria de persones que no trepitjaren mai més el barri, que l'evitaren sistemàticament i que no tornaren a passar mai més per allà; per l'altra, uns pocs que en un primer moment sí que retornaren a la recerca de la vida dels passatges, però que progressiva i òbviament -a mesura que el barri fou destruït- també deixaren de venir.

---

206 Cal recordar que per Lefebvre, allò vertical sempre respon a la voluntat d'exhibició i és «l'expressió espacial d'un poder capaç d'emprar la violència» (2000:117). La verticalitat és: «arrogància, voluntat de poder, exhibició de la virilitat militar i policial, la dimensió fàl·lica, l'analogia espacial de la brutalitat masculina» (*Ibidem*, 169).

En referència a la mort, també cal recordar l'evocadora imatge del cementiri del cartell realitzat per Salvem la Colònia i també com aquest col·lectiu s'acomiadà amb l'escenificació d'un enterrament simbòlic entre les runes el febrer de 2012. Però més enllà del simbolisme i del dol per la pèrdua de la llar, hem vist com en el cas de la Colònia, desgraciadament, el tema de la mort anà molt més enllà de la metàfora, essent una figura reiterativa i molt present en la vida dels colons afectats. Difícilment podríem comptar el nombre de defuncions ocorregudes durant el procés d'expropiació. Segurament, una de les últimes morts fou la del tio Rafa, que regentava el bar del barri i exercia *d'alcalde efectiu* de la Colònia. Fou el 10 de febrer de 2013, ja amb la segona fase en marxa. En el moment de la defunció, estava treballant i el bar estava ple, donaven un Barça-Getafe per la televisió, quan de cop defallí i caigué al terra, li fallà el cor. Un altre colon que desapareixia amb el barri que l'acollí quan hi arribà al principi de la dècada dels setanta provinent de Villaviciosa de Córdoba, acudint a la crida i retrobament de la seva tieta Herminia, que ja era allí. Fou llavors quan muntà el bar, una «taperia andalusa», vivint a l'interior del mateix durant els primers anys, quan li tragueren la cèdula d'habitabilitat i es comprà una caseta a la Colònia.

#### **4.3 Afectació: L'habitatge com a actiu d'inversió o com a inversió de l'actiu d'habitar**

L'afectació també és una qüestió de grau i de posició. Si bé és cert que la indeterminació, la situació d'espera indefinida, la desinformació, el sentiment de vulnerabilitat i la por, foren sensacions compartides per tots els afectats, la vivència del procés varià ostensiblement, sobretot en funció dels règims de tinença del domicili. Això no vol dir que el règim legal de possessió de l'habitatge determinés automàticament l'actitud vers el procés, -el Miguel i la Loli, per exemple, eren propietaris-, però sí que fou una variable clau que condicionà el rol de moltes persones afectades. Per aquest motiu, resulta important aportar una reflexió sobre la diferent naturalesa del síndrome d'afectació en funció del posicionament respecte a l'habitatge dels actors involucrats. Ja no parlem dels grans i mitjans propietaris, que com s'ha vist, ni tan sols residien al barri, sinó a la distinció entre residents, en funció de la seva qualitat de propietaris, llogaters o residents no legals.

Un dels factors importants a considerar prèviament i que influí, sens dubte, als efectes de l'afectació-expropiació, és el canvi que s'ha operat, especialment en les darreres dècades,

en la concepció social de l'habitatge;<sup>207</sup> associat a una sèrie de tendències macroeconòmiques, que han determinat la forma que ha pres el règim d'acumulació a l'estat espanyol. El resultat més evident és que la propietat s'ha imposat com a forma majoritària de tinença de l'habitatge, fins a convertir-se en la forma hegemònica de possessió, en el trànsit cap al que alguns han anomenat una «societat de propietaris» (López i Rodríguez, 2010:88). Tot aquest procés ha possibilitat la consideració de l'habitatge, ja no tan sols com una simple mercaderia, sinó com l'actiu d'inversió per excel·lència. En aquesta operació, l'habitatge, enlloc de medi per la prestació d'un servei o necessitat a cobrir, s'ha convertit en un bé susceptible de ser intercanviat per valor monetari, o posat constantment en valor d'inversió com un actiu per generar plusvàlues. Sota el prisma d'aquest gir conceptual, estem en condicions d'entendre la variabilitat de la condició d'afectat en funció del valor atorgat al propi habitatge.

Pels petits propietaris, alguns descendents directes dels primers colons propietaris, la caseta era el principal actiu del patrimoni acumulat durant molts anys d'esforços per famílies amb poca capacitat de renda. En aquest sentit, davant el procés d'expropiació, la única defensa possible que els quedava era el valor patrimonial immobiliari com a element intercanviable davant el negociat de les indemnitzacions. El valor de canvi doncs imperà i guià les directrius a seguir en l'orientació de les negociacions; i el valor de canvi, i més com hem tractat en aquest cas, sempre està subjecte a les fluctuacions del valor potencial del sòl i de les operacions immobiliàries futures. Molts petits propietaris, doncs, defensaren el procés d'expropiació com a font possible d'ingressos, com si es tractés de la mera recuperació d'una inversió, com una venda immobiliària en aquest cas a l'administració pública, sense pensar massa en les possibilitats de real·lotjament. Per molts dels propietaris titulars -i de ben segur, per tots els propietaris no residents-, i més en una zona *alta* com les Corts, l'habitatge passà a ser valorat més pel seu preu hipotètic de mercat que per la prestació que pogués donar. Sota la pressió individualitzadora de l'administració -tant tens, tant et donarem- quan està amenaçat el bé més preuat, i més per famílies de baixos ingressos, l'habitatge pot tendir a concebre's com un mecanisme d'inversió i font de renda. L'únic que compta al final és quan tens i amb quins títols pots justificar la propietat de l'immoble. Des d'aquesta perspectiva, és lògic que el propietari

---

207 Per veure un anàlisi adient de l'evolució de la concepció social de l'habitatge, cal estudiar el procés històric pel qual ha esdevingut una mercaderia i un capital. Ja fa decennis que la producció social d'habitatge deixà d'estar regida per les lògiques de l'ús, la dominació, les relacions de dependència, de cooperació o de parentiu, i s'inscrigué en canvi en el camp econòmic, un camp de pràctiques socials que el capitalisme ha constituït com a autònom. (Topalov, 1987:20)

afectat s'acabés sometent i acceptant la lògica mercantil, fins al punt de que hi hagués veïns que acabessin desitjant el procés d'expropiació, per tal d'obtenir uns ingressos immediats o bé una residència nova, a revaloritzar en relativament poc temps.

També alguns pensaren que anar a viure als pisos nous implicava un ascens de posició social, i aquest pensament es confirmava exageradament amb la comparació amb l'estat de les cases i els passatges després de l'aplicació sistemàtica de la degradació planificada. La concepció mercantilista de l'habitatge propicià que la propietat d'un immoble, a part de la font principal de l'origen de la renda per algunes famílies i el millor dipòsit de valor i estalvi, esdevingués també un sistema d'homologació social.

Seguint el fil dels arguments, resulta evident que l'expropiació considerada com a operació immobiliària comportà un increment del procés d'individuació de cada problemàtica, un augment de la competitivitat en benefici propi derivada de la lògica mercantil dominant (Boltanski i Thévenot, 1991:241-252), i a l'evident defensa del bé en propietat intercanviable per sobre d'altres circumstàncies com el valor d'ús o la solidaritat de veïnatge. Davant l'amenaça que suposa un procés d'expropiació i la pèrdua o substitució d'un dels béns més preuats, la reacció de molts propietaris és la d'afiliar-se al que alguns han anomenat «individualisme propietari» com a registre subjectiu de pertinença social (Macpherson, 2005). La subjectivitat propietària normalment va estretament associada al conservadurisme, a l'impuls de conservar, a la por a perdre, més al *tenir* que al *ser*, i desplaça la frontera de l'exclusió entre el tenir o no tenir propietat(s) (Negri i Hardt, 2011). Així doncs, d'aquesta manera la propietat o no d'un immoble passa a ser el mecanisme de distinció principal d'estatus i de classe per a molts individus (Bourdieu, 1999).

Tot i que, també cal tenir-ho present, la distinció és una qüestió de grau, i proporcionalment, el guany dels petits propietaris residents no tingué res a veure amb les sumes que s'emportaren els grans propietaris no residents a la Colònia. Una estimació dels valor de taxació -per la segona fase, com veurem prop d'un 40% més baix que la primera- indica una forquilla entre 94.000 euros d'indemnització per la caseta més petita del carrer Castells i 355.303 euros per una de les més grans, de dos plantes, del mateix carrer (Calvo, 2013).

La preocupació essencial dels llogaters, en canvi, era la de la reposició de l'habitatge en les mateixes o millors condicions econòmiques i de reemplaçament. Mantenir un lloguer

baix, similars condicions de contracte, així com la millora en la qualitat/localització de l'habitatge. Pel que fa als residents que optaren pel real·lotjament als pisos nous, en general la tercera condició es complí, no així la primera i la segona, doncs la recol·locació implicà un augment considerable del lloguer. En el cas de la Maria del passatge Castells, amb un dels habitatges més petits i lloguers més econòmics (sis euros aproximadament) -doncs portava més de quaranta-cinc anys vivint allà- el preu del nou lloguer li ascendí a uns 200 euros de lloguer. En el cas de la Lola i la Nines del passatge Barnola pagaven 60 euros i també els hi pujà fins a 200 (TDC, 22 de gener de 2010); a l'Angela del carrer Castells pagava 200 més *gastos* i li pujà a 300 més *gastos* (TDC, 10 de març de 2010). Al Carlos, també del carrer Castells, de 320 a 390 euros al mes (TDC, 13 de maig de 2010). Una altra família, la de l'Alba Míriam del carrer Castells passà de 315 a 350 euros, després de que els deneguessin la hipoteca per accedir a l'opció de compra (TDC, 10 de desembre de 2010). També hi hagué la possibilitat de mantenir el mateix preu de lloguer que anteriorment durant deu anys, renunciant a la indemnització, com el cas de la Mari la peluquera, del passatge Barnola (TDC, 28 de març de 2011).

En aquests casos, el valor d'ús, en contrast amb els interessos dels propietaris, imperava en la concepció de l'expropiació i de la negociació. L'important era el real·lotjament, la reposició del bé expropiat. Prioritzant més la possibilitat d'apropiació d'un pis nou que la propietat del mateix. El que estava en joc era l'habitatge i la disposició d'un sostre i no tant la quantitat de la indemnització. A més, cal tenir en consideració que els llogaters patien una vulnerabilitat major que els propietaris i disposaven d'una capacitat de maniobra molt menor. Els llogaters no s'atrevien a mobilitzar-se per por a que els perjudiqués de cara al real·lotjament. En aquest cas, d'una forma inversament proporcional, quanta més precarietat, menys capacitat de resistència. És a dir que els que menys necessitaven protecció, més en tenien, i els que més en necessitaven, menys en tenien. Aquest fet afectà especialment a aquells qui tenien contractes més o menys irregulars, com la Susanna i els seus dos fills del carrer Castells, que disposaven un contracte verbal de lloguer -una cessió en precari- tot i que portava des d'abans de 2001 al barri, i que tan sols adquirí drets de de real·lotjament després d'una insistent pressió comunitària. O la del Ernesto, la seva muller i els seus dos fills del passatge Castells, que també optaren a la recol·locació malgrat no disposar de l'antiguitat suficient, gràcies també a la intermediació del veïnat.

En qualsevol cas, en una escala descendent de vulnerabilitat i de desprotecció gradual, les majors víctimes propiciatòries del procés d'expropiació, els *afectats dels afectats* foren tots aquells residents sense dret a real·lotjament, que més enllà de recol·locacions i d'indemnitzacions, l'únic que desitjaven era la disposició d'un sostre immediat on poder viure i pernoctar. Pur valor d'ús, l'activitat d'aquells usuaris depenia de les vicissituds del pla, i al contrari dels que tenien pressa per a que s'executés, volien que tot anés el més lent possible, per retardar el moment en que es veiessin expulsats de casa seva a la intempèrie. Per part dels responsables del pla, aquells residents simplement no existiren, i foren sotmesos a un sistemàtic menyspreu per part dels tècnics encarregats de la gestió de l'expropiació. Aquest fet agreujà la situació d'incertesa i de precarietat de moltes famílies. No es preocuparen de que alguns propietaris seguissin cometent abusos i cobrant fraudulentament els lloguers, ni d'examinar el cúmul d'irregularitats a que eren subjectes els rellogats, ni de la situació d'emergència social a la que abocaven a molts residents amb l'amenaça de l'expulsió. La *ceguesa* de les administracions respecte a aquesta mena d'afectats -que no podien o no volien veure- és simptomàtica de com funciona el necrourbanisme avui en dia, tan sols preocupat pels aspectes *tècnics* i econòmics, sense inquietar-se pels danys personals i col·lectius que comporten aquesta mena de processos.

Ja s'han comentat alguns casos (l'Encarna, el Willi, el Marcel i molts d'altres), però un dels més flagrants era el de la Juana o Fior, -com li agradava a ella que l'anomenessin-. Era d'origen dominicà i arribà al passatge Castells el 1996. Pagà lloguer fins que no li renovaren el contracte el 1999, doncs no podia pagar i no tenia on anar, pel que igualment es quedà a la caseta -de les més petites del barri i de la promoció inicial dels Castells/Barnola-. Tampoc conservava els papers que ho acreditessin, doncs segons ella, l'antiga oficina de la immobiliària, que estava just a una de les casetes enderrocades on hi havia l'hort, fou incendiada premeditadament amb tota la documentació dels lloguers a dins. Sense feina estable, sobrevivia com podia amb el seu company Francisco Javier, amb problemes de salut i un caràcter difícil, i la companyia dels gossos. Malgrat la precarietat i la situació de vulnerabilitat, la dona mostrava una fortalesa digne d'admiració i sabia cuidar-se i defensar-se davant les agressions. Recordo un dia, l'octubre de 2009, en que la parella es va barallar al mig del carrer: «-Loco, estás loooco, te bebes cuatro cervezas y mira como te pones- li deia ella. L'altre si acostava, però la Fior brandava un pal. Després d'uns minuts, a l'acostar-m'hi jo i preguntar-li: -¿Estás bien?

¿Necesitas algo?- ella em respongué. -No, no. Estoy bien, como me toque un pelo le doy un palo en la cabeza» (TDC, 10 d'octubre de 2009). Recordo també, un altre dia, quan la Fior a una punta del passatge i la Núria, una altra veïna de la zona, a l'altra, es tiraren literalment testos pel cap, sense saber-ne el motiu (TDC, 8 de juliol de 2010). Els residents com la Fior, a més, eren víctimes del menyspreu i la manca de solidaritat d'alguns propietaris, fins i tot alguns residents, que no tenien cap escrúpol en culpabilitzar-la de la pròpia situació.

La perversitat del mecanisme que provoca l'afectació i l'expropiació resideix en la configuració d'aquesta reproducció a petita escala de la desigualtat social, amb un poder disciplinari *descomunal* -fora del comú-, mitjançant la competició entre pobres. Com dirien Hardt i Negri, «Hasta los no tan pobres odian a los pobres, en parte porque ven en ellos una imagen de aquello en lo que podrían no tardar en convertirse. Lo que hay detrás del odio a los pobres en sus diferentes formas es el miedo, puesto que los pobres constituyen una amenaza directa a la propiedad» (2011:61). En definitiva, el que també mostra el procés d'expropiació-destrucció de la Colònia Castells és que la concepció de l'habitatge com una mercaderia i com el principal actiu d'inversió, derivada de la centralitat de l'immobiliari a nivell econòmic i social, produeix una *inversió* en el concepte de l'habitatge com a dispositiu per habitar a un dispositiu per enriquir-se i comporta una forta competició, segregació i atomització social, inclús entre els més vulnerables.

De totes maneres, les dones com la Fior condensaven l'esperit i la dignitat del barri. Com l'Encarna, com la Carmen, com la Mariana, com la Pepeta, com la Maria, com la Josefina, com la Susanna, com la Mari, com la Laura, com la Loli, com la Nines, com la Mònica, com la Lola i tantes altres. Elles eren la Colònia i les que la sustentaven.

#### **4.4 Trencament del vincle comunitari:**

La Mariana, de la segona fase, enmig del procés d'enderroc se'm queixava: «Estoy muy nerviosa... Aquí ya hace tiempo que se ha partido el barco, y cada uno a nadar por lo suyo» (TDC, 13 de setembre de 2011). Era l'expressió desesperada d'un naufragi i del sentiment del «*sálvese quien pueda*» que s'instal·là entre els colons amb l'avançament de la destrucció física de la primera fase. Els símptomes individuals que s'han analitzat, com ens podem imaginar, repercutiren i es traduïren en les relacions socials i en la qualitat comunitària dels passatges. Trencament del vincle social, acompanyat de precarietat



existencial, reforçat per la progressiva individualització del problema. Ràpidament la proximitat es convertí en distància, en evitament social (Wacquant, 2007: 223) -o més aviat, i de forma perversa, en un barri on era difícil evitar el contacte, en excés de proximitat (Breviglieri, 2009)-, la cooperació es truncà en competició, amb l'aparició de «microjerarquies, amb el desviament de l'oprobí públic sobre bocs emissaris» (Wacquant, *Ibidem*) i la constitució «d'enemics interiors» -famílies precàries, ocupes- (Bonelli i Sainati, 2004; Rigouste, 2011); la fortalesa derivà en fragilització de les relacions veïnals. A nivell comunitari, l'afectació significà la paràlisi col·lectiva i la pèrdua de capacitat de resoldre els problemes des de i per la comunitat mateixa (Fullilove, 2005: 99). El barri estava llest per ser enderrocat.

Poc a poc, i abans que comencessin els enderrocs, s'operà una progressiva disminució evident de l'activitat del carrer, i amb l'inici d'aquests, la gent deixà definitivament de sortir amb les cadires als passatges. Fou un canvi lent i no lineal, més aviat subtil, però els cotxes aparcats anaren ocupant l'espai de lleure dels colons. La gestió de l'aparcament, fins llavors autogestionada i sense problemes, començà a comportar fortes discussions i baralles entre veïns, ben bé semblava una representació i extrapolació de «l'instint propietari» a l'ús dels automòbils. Uns cotxes que es defensaven aferrissadament, com una contra-imatge o símbol paradoxal respecte a la indefensió de les cases. Com un dia de març de 2010, a dos quarts de nou del vespre, quan des de casa, vaig començar a sentir crits. Al treure el cap pel balcó vaig veure l'inici d'una discussió per l'aparcament de cotxes. Un veí havia col·locat unes tanques davant d'una casa -no, la seva- per a que no hi aparquessin els cotxes. Un altre, degut a la visita d'un amic que necessitava aparcar, les havia retirat momentàniament. Progressivament començaren a aparèixer caps- entre ells el meu- per les finestres per veure que passava. Hi hagué algun intercanvi de cops de puny, fins que algú anà a cercar el Rafa que feu de mediador i pacificà momentàniament als dos contendents. La seqüència durà uns quinze minuts. Poc després el resident que havia retirat inicialment les tanques, les portà cap al container i l'altre sortí disparat de casa, disposat a pegar-lo. Immediatament vam sortir alguns al carrer i ens vam posar al mig fent de coixí i la cosa no anà a més ( TDC, 16 de març de 2015).

Més enllà d'episodis anecdòtics, el procés d'afectació no feu més accentuar la vulnerabilitat d'unes persones grans i de rendes baixes, completament indefenses davant la complexitat del procediment i que foren sotmeses a tot tipus d'enganys per part d'advocats sense escrúpols que demanaven com a minuta un percentatge de fins a un 15%

de la indemnització. La manca d'informació per part de les administracions també fou una constant que generà encara més inestabilitat i desorientació, amb el paper de filtre que exerciren les empreses mixtes (Reursa i Bagursa), conjuntament amb l'Associació d'Afectats, especialment durant el tram final de la primera fase. Aquells filtres no feren més que la labor de triatge i de reciclatge de les demandes reals del veïnat, actuant d'elements amortidors del conflicte i de separació insalvable entre els responsables i els afectats; i operaren com a filtres per diluir les responsabilitats en cas de que – tal i com va passar- sorgís algun defecte o imprevist en l'aplicació del pla.

En qualsevol cas, l'instrument més efectiu per enderrocar les xarxes comunitàries de solidaritat fou la individualització del problema de l'afectació, provocada per la situació d'amenaça directa sobre la propietat o el sostre en possessió i que dictaminà en si mateixa la naturalesa del propi procés d'expropiació. L'atenció personalitzada, tant pregonada i que tant reivindicaven les empreses mixtes, acabà convertint-se en el principal actiu de divisió i atomització entre les famílies. Les negociacions es feren -com ha de ser- cas per cas, casa per casa, si, però també amb l'agreujant dels consells per part de la pròpia Reursa, i també dels assessors legals de les famílies, en el sentit de no transmissió de la informació de les indemnitzacions a la resta de veïns. Aquest fet endegà la maquinària dels rumors, sembrà la desconfiança, les enveges i la competitivitat entre el veïnat. Quan li preguntaves a un resident quan li havien ofert d'indemnització ningú mai contestava obertament, i això que la majoria d'habitants temptejats eren llogaters o petits propietaris. Les indemnitzacions, fou un tema que es portà de manera privativa en un barri amb tendència a compartir, que separà el que fins llavors havia estat unit, la vida en comú s'havia acabat definitivament.

La desconfiança es palesà amb el trencament dels mecanismes de cohesió i de la comunicació directa entre residents, fent impossible l'autogestió en la resolució de conflictes que fins llavors havia funcionat. Tot i que els *rumors de passatge* seguien fent, més que mai, la seva funció comunicativa, la debilitat progressiva del vincle entre veïns i l'augment de la conflictivitat -ja explicitada- entre els membres de Salvem la Colònia i «l'Associació de veïns. II fase», feren que s'escollissin altres vies externes per resoldre els conflictes. La sol·licitud exagerada de la presència policial, l'interposició de denúncies falses, la convocatòria de mitjans de comunicació, la utilització de les xarxes socials com a mitjà de calúnnia i via d'escapament o la realització de pintades al·lusives a un o altre sector foren senyals de la separació i mediatització del barri. Els únics aliens a tota aquella

situació, aparentment immunes al síndrome d'afectació, foren els nens i nenes, que seguiren apropiant-se de l'espai, convertint cotxes abandonats en cabanyes improvisades i jugant als solars que s'obrien poc a poc dins els passatges.

Ja s'ha vist com durant la fase dels enderrocs es visibilitzaren molts dels símptomes del síndrome d'afectació, que ja s'apuntaven durant els anys anteriors, però que s'aguditzaren en el curs de les operacions de *deconstrucció*. Durant els enderrocs, òbviament, fou quan la degradació física del barri es feu més evident. De cop i volta començaren els robatoris, els forats entre les cases i l'augment de la degradació incrementà la desprotecció dels habitatges, quan fins llavors mai havia sentit de cap robatori a la Colònia. S'incrementaren els talls de serveis bàsics, sobretot del llum i la corrent elèctrica, a vegades durant dies i dies. Tot l'ambient era nociu, polsegós, no podies ni estendre la roba i de vegades, fins i tot costava respirar.

El dramatisme de *veure* la destrucció i degradació del propi marc de referència mentre s'intentava *viure* als passatges causà una mena de trastorn bipolar col·lectiu molt accentuat. D'altra banda, una bipolaritat gairebé constitutiva de l'afectació, doncs, tan sols cal recordar el joc de contrastos, materials i socials, que produïa la condició de ser un barri *baix* atrapat en un barri *alt*. Segons les notes recollides al treball de camp, per exemple, es pot recordar un dia de desembre transitant des del centre comercial de L'Illa, -en ple bullici de les compres de nadal- fins a la Colònia. Les sensacions eren les pròpies d'haver traspassat un abisme que separava dos planetes antagònics, en a penes cinc minuts. Els sorolls, la lluminositat, la varietat de colors, olors i d'impulsos conjugats amb la immensitat i la gentada dels passadissos del centre comercial contrastaven amb la quietud, la petitesa, la tranquil·litat, els olors i els colors bigarrats dels passatges de la Colònia.

Quan començaren els treballs d'esfondrament el contrast augmentà encara més, però amb un canvi evident, la tranquil·litat del barri fou definitivament substituïda per la remor incessant dels martells percutors i les excavadores. Els sorolls de la destrucció pautaren i substituïren els *sorolls dels passatges*, les tanques i els solars marcaren, s'apropriaren i fixaren nous límits de la frontera entre l'enderrocat i l'habitable. En el transcurs de tots aquells esdeveniments, la Rosi -presidenta de l'Associació de Veïns, II fase- començà a construir-se una casa de joguina, una maqueta en miniatura, la reproducció d'una caseta victoriana, amb tots els detalls i complements: decoració, mobles... Cada setmana es

comprava un accessori més per acabar de construir la seva caseta, mentre a fora al carrer, les màquines començaven l'enderroc sistemàtic de la primera fase, gràcies en part a la seva ajuda o facilitació. El contrast entre les dues imatges -recollides en el documental 'No-Res' (2011)- era tan fort que gairebé no necessita més explicacions. I és que la Rosi tan sols fou una víctima més del síndrome d'afectació, tot i que això si, encarnà a la perfecció la figura simbòlica de l'aquiescència amb els responsables del pla i la rudesia amb els més dèbils, fou una víctima botxí, -potser si-, però no deixà de ser una víctima més.

Per concloure, es pot apreciar, com el procés de trencament del vincle comunitari, per efecte d'una mena de transposició, guardà molts paral·lelismes amb el procés d'abandonament, afectació i expropiació del marc físic-arquitectònic. Més enllà de les pedres i les metàfores, les formes de vida comunitàries de la Colònia Castells foren sotmeses a un procés d'abandonament, afectació i destrucció que acabà per delmar qualsevol intent de resistència col·lectiva. Les circumstàncies analitzades en torn el procés d'afectació i expropiació del barri, commutaren una comunitat de proximitat i cohesionada per allò que Loïc Wacquant anomenà una «*comunitat impossible*, perpètuament dividida contra ella mateixa» (2007: 224, *cursives a l'original*). Com hem vist, el procés d'expropiació tan sols fou possible quan es produí un trencament previ del vincle comunitari. L'enderrocament del barri en aquest sentit fou un efecte de la fragmentació comunitària i l'esfondrament de les cases tan sols fou l'epifenomen d'un previ enderrocament social i comunitari. El procés de destrucció, se'ns apareix així, com la desarticulació i conversió d'unes pràctiques i relacions sociòpetes en unes altres sociòfugues, per eradicar determinades formes de vida i acabar de reforçar els interessos i designis del capital. Sense dubte, fou aquest procés de destrucció comunitària el que finalment permeté/culminà l'enderroc i l'expropiació d'una manera d'entendre les relacions entre veïns, clarament en retrocés i en extinció a la metròpolis barcelonina. L'expulsió a zones llunyanes o indefinides dels més vulnerables implicà un accentuat procés de gentrificació. I el trasllat a un edifici de pisos convencionals, tot i suposar el dret a reallotjament d'una part dels colons, no deixà de significar la privatització i la imposició de l'anòmia d'unes formes de vida compartides i la verticalització d'un model de convivència horitzontal. Fou el triomf final de la ciutat concebuda i produïda per sobre de la ciutat viscuda i apropiada, l'eliminació d'un barri *baix* dins una zona *alta*, fou una expressió particular de l'expropiació general de la ciutat popular.

## 5. Colofó: La segona fase (2012-2014)

El juny de 2012 Reursa quedà definitivament absorbida per un Incasòl -en ple procés de reestructuració-, que seguí acumulant deutes -estigué prop de tres anys en fallida tècnica- i que en aquell procés acomiadà a prop de 300 persones (Sentència 35/2012, 19 de desembre de 2012). Finalment, les administracions acabaren essent víctimes de les rigideses dels seus propis engranatges. Precisament, fou la manca de flexibilitat, recordem-ho, l'argument essencial de l'existència de les sub-empreses gestores, la que condemnà a la manca de liquiditat a la beneficiària de l'expropiació l'Incasòl, fins a la desaparició de Reursa. Les expropiacions de la primera fase s'havien pagat respecte als valors del mercat de l'habitatge de 2007, molt per sobre dels valors que es podien assumir el 2012, sumits en plena crisi econòmica. Els retards continuats conjugats amb la conjuntura econòmica acabaren per atrapar a les administracions en l'engranatge que ells mateixos havien activat. També foren aquella mena de rigideses les que finalment condemnaren a la desaparició del propi barri, doncs les partides pressupostàries ja atribuïdes a les empreses d'enderroc, formaren part del mecanisme que, sense plans pel futur i quan encara podien rectificar, destruïren física i efectivament els passatges. Fou aquella *ceguera* la que acabà per dilapidar el procés. En una evident manca d'anticipació, les administracions es deixaren arrossegar pel propi engranatge que elles mateixes havien generat, sense pensar en les conseqüències del canvi de conjuntura.<sup>208</sup>

Antoni Vives, màxim exponent de les tendències neoliberals del govern de Xavier Trias de Convergència i Unió (CIU) en matèria urbana, tinent d'alcalde, responsable d'Habitat Urbà, ideòleg i màxim impulsor de la implantació del model de *smart city i business friendly* a la ciutat, fou l'operador polític que desllorigà el procés, fent gala de les seves virtuts schumpeterianes de *creació* enmig de la *destrucció*. A mitjans de 2012 declarava a la premsa: «La Colònia Castells és una ferida oberta enmig de Barcelona... Sembla que hagi estat escenari d'una guerra mundial» (*El Periódico*, 2 d'abril de 2014). I ja se sap, que tot escenari devastat necessita l'actuació *decidida* i l'administració *terapèutica* d'un gestor eficaç. Doctrina del xoc en estat pur (Klein, 2007). Què millor que aplicar mesures excepcionals d'urgència, en altres temps inadmissibles, entre poblacions traumatitzades, en territoris arrasats? Durant l'estiu de 2012 s'establí una modificació del conveni de col·laboració entre l'ajuntament i l'Incasòl degut a les «dificultats econòmiques i

208 Durant aquella època fins i tot s'arribà a parlar en alguna reunió sobre la possibilitat d'aturar el pla i realitzar una cooperativa d'habitatge en cessió d'ús d'habitatge per gent amb rendes baixes. Però la maquinària imparable dels enderrocs ho impedí.

financeres» d'aquest últim (Addenda de modificació del conveni de col·laboració, 31 de juliol de 2012). Finalment, l'ajuntament assumí les despeses derivades de la segona fase, i al mateix temps adquirí de l'Incasòl un dels solars superiors de la franja del carrer Entença -el tocant a Montnegre- per cedir-lo a una entitat privada, l'escola Paideia. L'Incasòl cedí els terrenys de l'antiga Colònia a l'ajuntament, d'aquesta manera, el consistori passà a ser l'entitat beneficiària de l'expropiació.

Al mateix temps s'imposà com a «mesura excepcional», la venda al «mercat lliure» de la resta del solar de la UP-E de la franja d'Entença. La proposta, que dècades enrere havia provocat una llarga lluita veïnal, -recordem la primera notícia sobre el pla al diari- , ara s'aprovava sense oposició i a sobre, era presentada com una solució per fer quadrar els balanços de l'operació. Si fins llavors, en algun moment, sobretot des del districte, s'havia especulat que un dels motius dels retards podia explicar-se degut a les dificultats en l'enderroc i el desallotjament de la primera fase -una maniobra per atribuir als propis afectats la responsabilitat dels retards del pla-, perquè impedia la construcció dels pisos pels afectats en aquell solar; aquella acció demostrà i invalidà definitivament tots aquells arguments.

Des de l'inici, aquell solar, que, recordem, s'havia requalificat el 2008 respecte a la MPGM original de 2003, s'havia dirigit a l'anomenat «habitatge de mercat lliure», i en aquell moment s'assumí que la millor opció pel sostre residencial lliure seria privatitzar i vendre les parcel·les a algun inversor privat. Era la forma, segons el propi Incasòl, d'establir: «el mecanisme per tal de compensar el dèficit generat en la primera fase» (Memòria de l'Incasòl 2012, 2013). L'Incasòl, per la seva banda, és comprometia igualment a l'execució del segon bloc pels afectats. L'acord també contemplà la necessitat de realitzar varies modificacions més en la Modificació del Pla General Metropolità aprovada a través d'un Pla de Millora Urbana, sobretot pel que fa als usos permesos a la parcel·la (educatius i hotelers, bàsicament), amb el que tot el procés encara es retardà més.

Arrel de totes aquelles operacions, la situació a peu de carrer del barri arribà a ser desesperant. Malgrat el desembre de 2012 l'ajuntament havia elaborat un calendari que preveia la finalització del procés el 2014, en el dia a dia es seguí amb la manca de confiança i la dinàmica de no transmetre adequadament la informació als afectats. «Anant esperant, anant esperant...com els burrus», com declarà la senyora Pepeta a Barcelona Televisió (BTV, 2 de desembre de 2012). Els habitants de la segona fase ja no

sabien que pensar, i a sobre hagueren de veure com des de l'administració es proposaven els solars de la Colònia com un dels espais del Pla Buits, un pla de participació municipal per a que el veïnat proposés usos per als terrenys que s'havien quedat buits. Un propòsit que, després de la situació viscuda al barri, era vista com poc més que una operació de cinisme. Sense la presència de conflictes col·lectius destacables com a les etapes anteriors, el patiment s'individualitzà, casa per casa i família per família, agreujat pel fet de viure en un barri semi-buit, sense la protecció de l'entorn comunitari de tota la vida, envoltats d'un solar i la incertesa d'un futur gens clar. A més, la por a quedar-se en aquella situació, en un barri que ja no era el seu barri, després de la dolorosa experiència viscuda, feu que s'acceptés dòcilment qualsevol decisió amb tal de finalitzar el més ràpidament possible.

El març de 2013 el ple municipal aprovà la modificació puntual del Pla General Metropolità en el Sector de la Reforma Interior de la Colònia Castells, que permeté canviar el solar on havia d'anar l'escola Paideia de residencial a equipament, però també disminuir el total d'hectàrees destinades a la futura zona verda. Aquesta última mesura servia per allotjar el pati de l'escola. Un cop més, el que en anys anteriors hagués suposat un escàndol -privatitzar espai públic i perdre metres de zona verda-, en aquella situació *d'excepcionalitat* i *d'emergència* s'acceptà com a vàlid. Després de la inoperància de l'anterior govern municipal, el futur de la Colònia Castells fou considerat com un tema estratègic i prioritari al districte, el consens entre els grups polítics del districte respecte al procés i la necessitat de celeritat fou total.

Així doncs, coadjuvat per la circumstància de que el procés administratiu afectà a molts menys veïns i no hi havia grans propietaris, anà més ràpidament. Entre març i abril es comunicà als residents la valoració dels seus pisos, un total de vint habitatges i un local, fruit de la retaxació que s'havia dut a terme. El valor havia baixat un quaranta per cent de mitjana respecte a la primera fase en les indemnitzacions als propietaris, alguns no l'acceptaren i realitzaren al·legacions. Però, amb els precedents, la situació no estava com per negociar gaire més. El mes de juliol es sortejaren els quinze pisos sobrants del primer edifici que encara seguien buits i es feu la licitació per la construcció del segon edifici de real·lotjament a càrrec d'Incasòl. El mes de novembre de 2013 es portaren a terme els real·lotjaments als pisos i se n'ompliren tan sols dotze, quedant-ne encara quatre de buits (recordem que un havia quedat lliure, doncs la Josefina havia mort), la resta d'afectats amb drets d'aquella fase preferí cobrar les indemnitzacions i marxar del barri.

El desembre de 2013 es posà a concurs públic la venda del solar de la franja d'Entença a la promoció privada amb un valor de 10.814.000 euros, l'abril de 2014 s'oficialitzà la venda, el solar de 6.200 m<sup>2</sup>, fou comprat per part de la immobiliària Corp (Corpedificacions S.L). Fundada el 2008 amb el nom de Haixia Gestión S.L al 50% per Pau Castro Sáez i Pedro Molina Porras, fou, en plena crisi, de les primeres empreses que mostrà liquiditat i començà a comprar solars obertament per tota l'àrea metropolitana de Barcelona. Entre d'altres operacions encapçalà les promocions següents: Badalona port, Can Gambús a Sabadell, Mataró, Sant Just Desvern, L'Hospitalet, Can Batlló... amb la construcció de cinc-cents habitatges en total durant l'any 2014. L'empresa amb una branca immobiliària operant a Suïssa, a l'abril de 2015 separà l'activitat promotora comercialitzadora i immobiliària respecte la constructora -amb la creació de Promuobra Proyectos y Obras S.L-. Durant aquests anys, Corp s'ha caracteritzat per la implantació d'un model i mètode constructiu de ràpida edificació, la qual cosa permet recuperar la inversió més ràpidament i també la consegüent adquisició de plusvàlues; i un sistema de pre-compra, que permet al potencial comprador escollir la personalització i disposició de les habitacions sobre plànol.

El projecte d'edifici de set plantes inclogué la construcció de cinquanta-sis pisos i quatre locals comercials amb solàrium i piscina al terrat. Durant les obres, uns enormes cartells vermells anunciaven la promoció de «Pisos de luxe» i l'anunci en destacava la ubicació: al costat de l'Avinguda Diagonal i la zona comercial de l'Illa Diagonal. Els pisos de tres habitacions es venien per 320.000 euros i els de quatre per 375.000 euros. L'èxit fou total. Els habitatges es venderen tots en tan sols dos dies laborables d'exposició a la venda, que sortí el 4 d'abril de 2014 -inclús es publicà una notícia al diari de les cues de compradors que havia ocasionat l'oferta davant les oficines de Corp-. El perfil dels clients eren, segons declaracions de l'empresa, «clientes de clase media que no precisan de más del 80 % de financiación» (LV, 8 d'abril de 2014). Finalment, els pisos foren entregats el 13 de juny de 2015. En un càlcul aproximat, suposant que el sòl els costés 10.814.000 euros -era el preu de partida-, la venda dels pisos els hi ocasionà l'ingrés de 19.460.000 euros, restant les despeses de construcció i promoció -hipotetitzem a l'engròs, entre dos i quatre milions d'euros-, tindrem la plusvàlua atribuïble extreta de l'operació per part de la immobiliària.

En qualsevol cas, l'operació de venda i privatització de part del sòl de titularitat pública, on havia estat l'antiga colònia obrera simbolitzà la conclusió a mode de tancament del



cicle urbanístic i immobiliari del barri i una demostració palpable de com funciona el model de ciutat sota el capitalisme assistit. Les administracions assumiren els riscos i les despeses generals, molt elevades, d'un procés d'expropiació molt costós econòmicament i molt dolorós humanament, degut a la manca de voluntat inversora de la iniciativa privada propietària de la barriada i a la situació de producció de degradació planificada, per després tornar a vendre els terrenys a uns promotors privats, que extraurien tota la plusvàlua derivada de l'esforç general públic. Això és, l'erari públic com a filtre i catalitzador dels cicles d'acumulació privada de capital, netejant el sòl d'*externalitats humanes*, per a que després s'ho apropiï la iniciativa privada. Una forma de finançament indirecta a l'apropiació privada de la ciutat. Quelcom similar al que Maurice Halbwachs ja havia conclòs en el seu estudi sobre les expropiacions a París el 1909, l'expropiació com a mecanisme de l'estat de generació de noves àrees pel mercat immobiliari privat i *neteja* de formes de tinença *anacròniques* com els lloguers de renda antiga (1909:371).

En aquesta recerca, però, s'ha privilegiat el punt de vista d'aquestes *externalitats*, les persones més vulnerables i amb rendes més baixes, els grans damnificats i les autèntiques víctimes de tot el projecte, sotmesos a un procés intens d'afectació, de pressió i finalment d'expulsió massiva. El resultat ha sigut un procés d'eradicació dels pobres -que no de la pobresa dels mateixos- d'aquella zona de les Corts, un fenomen de gentrificació evident, malgrat el vernís de la retòrica de la renovació urbana i la mixicitat que ha embolcallat el pla. Del còmput total de cases afectades per la primera i la segona fase -segons les dades de les administracions-, unes 176, se n'han foragitat els membres d'aproximadament 107 unitats domèstiques (un 69,3%),<sup>209</sup> i tan sols hi han restat les cinquanta-quatre famílies dels pisos nous del carrer Morales amb Travessera, és a dir un 30,7% del total. A més ha suposat la depuració d'un alt nombre de llogaters en renda antiga de la zona i l'intent -majoritàriament fallit, el 70% de les famílies dels pisos nous són en règim de lloguer- de generalització de la propietarització. D'altra banda, resulta impossible comptabilitzar el nombre de residents i persones afectades totals que, sense cap dret, simplement es veieren manllevades d'un dels recursos bàsics com és un sostre per viure i pernoctar, expulsades i exposades a l'intempèrie dels carrers.

L'últim d'aquests residents fou el Marcelo, amb el que obríem la narració del procés de destrucció del barri, l'última víctima propiciatòria d'un pla pensat per -el redactat de la

---

209 D'aquesta xifra òbviament cal discriminar-ne els desplaçats voluntàriament (propietaris o llogaters amb dret a indemnització), els llogaters sense dret a reallotjament, així com també descomptar els morts en el procés.

MPGM era prou explícit en aquest sentit-, assolir l'objectiu de: «la transformació de l'àrea per incorporar-la a l'entorn urbà proper consolidat, superant *l'actual caràcter residual*» (MPGM en el sector de reforma Interior de la Colònia Castells, 2003:1, *cursiva pròpia*). Efectivament, en un efecte retòric i pervers de personalització del barri, com poc més que residus foren tractats les desenes de persones com el Marcelo, sense cap mena de dret. Un terme que remet al caràcter higienista, d'operació de neteja de moltes persones de la Colònia que havien quedat obsoletes respecte a les formes de vida dominants en aquell indret. Només per aquest motiu foren llançades a l'*abocador* dels expulsats i desplaçats i al circuit dels sense llar, i tot això tan sols per obrir-hi un solar que promet ser-hi durant molts anys. Un entorn purificat, més *net* i *endreçat* que el vell barri desaparegut, un decorat més funcional i adequat per promoure la circulació del valor i l'acumulació de capital.

Però el procés, malgrat que tècnicament la Colònia Castells hagi deixat d'existir, encara no ha acabat. El juliol de 2014 començaren les obres del segon edifici entre el carrer Entença i Morales per real·lotjar a la gent de la segona fase B, la gent del passatge Piera i dels edificis d'Entença 239 i 241, recordem-ho, els edificis propietat de Barnola S.L. Un cop més, havia de recomençar tot l'engranatge de l'expropiació, però tot s'aturà de nou, degut a les pancartes i les protestes airades dels habitants dels blocs d'Entença. Els mencionats, constituïren una Assemblea d'Afectats de les Finques 239-241, agrupant a cinquanta famílies, la majoria d'elles formades per persones jubilades, que protagonitzaren diferents protestes: visites al ple municipal, manifestacions i talls de trànsit davant dels habitatges. L'excusa adduïda per afectar-los fou la necessitat d'alineació de les voreres del carrer Entença, un argument fal·laç, doncs, a penes cent metres més amunt, l'escola Pare Manyanet havia reformat i ampliat feia pocs anys el seu recinte, sense haver d'ajustar-se a la línia proposada per l'acarrerament. A més, els edificis, afectats d'aluminosis -només cal recordar qui va construir-los i com-, van ser reformats integralment durant el 2013 -tot i que hipotèticament l'afectació no ho permetia- per un valor de 300.000 euros. L'Emili, un dels afectats declarava indignat a la premsa:

Estem parlant d'urbanisme democràtic? Doncs jo t'ho explico: es tracta de fer-nos fora per poder fer més pisos de luxe. Tenen dibuixat el projecte d'un altre bloc. Més piscina i solàrium. I amb la plusvàlua, pagar el cost del real·lotjament de la colònia [del passatge Piera]. Però nosaltres diem que no es pot pagar l'arranjament amb el dret d'uns veïns espoliats. Fer-nos fora no respon a l'interès general» (*El País*, 1 de març de 2015).

Finalment, la pèrdua del consistori per part de CIU i la victòria de Barcelona en Comú a l'ajuntament han deixat, -esperem que per bé dels veïns-, una altra vegada el pla en suspens. A finals d'octubre de 2015 es realitzà una reunió oberta de consulta amb el veïnat, per comunicar que s'obria un procés d'entrevistes als residents per determinar quines accions emprendre de cara al futur immediat a la zona.

El temps ho dictaminarà, però el que si és segur, és que la Colònia Castells després de noranta-un anys d'existència, el 2014, deixà d'existir.

## V. CONCLUSIONS

A través de la recerca del cas concret d'expropiació d'un barri com la Colònia Castells ens hem volgut aproximar a l'estudi de l'expropiació genèrica del que hem anomenat ciutat popular. El fenomen, encara en curs, avança progressivament en un lent però inexorable procés històric de conquesta i requisita del marc material i d'eliminació dels llocs tradicionalment apropiats per la classe treballadora -tot encobert i legitimat per la retòrica de la renovació-. Aquest procés ha comportat la conseqüent expulsió de les persones amb poca capacitat adquisitiva -i les formes de vida comunitària associades-, dels espais de centralitat de la ciutat de Barcelona cap a perifèries cada vegada més allunyades del nucli metropolità. L'expropiació de la ciutat popular, per tant, és una història de desposseïció dels llocs de referència de les classes populars i de l'apropiació privada de la ciutat comuna, una expressió urbana del que David Harvey ha anomenat, certerament, acumulació per desposseïció (2004, 2005).

La progressiva valorització i posada en venda de la ciutat per augmentar la polaritat i l'atractivitat massiva de capital s'ha incrementat sota el procés de (neo)liberalització i ha comportat el desplaçament d'un considerable contingent de població cap a les perifèries. Hem comprovat, a més, com el fenomen, lluny de ser nou, és constitutiu -podríem dir, estructural i tradicional- d'un model econòmic i social de ciutat; i part d'un cicle històric llarg, que ha travessat règims polítics diferents, però que sempre ha comportat la consideració de les classes proletàries -no sense resistència- com un recurs d'usar i tirar, de mobilitzar i desmobilitzar, d'atreure i expulsar.

La lògica centrípeta de la geografia del capital ha implicat sempre dialècticament un moviment centrífug per les persones amb baix nivell de renda. Atracció i rebuig. El dinamisme comença amb la generació d'una força magnètica impulsada a cops de macroprojecte o macroesdeveniment, a partir de la qual es genera el flux, la mobilització, atracció i explotació de l'energia de treball migrant. Arrel d'aquestes operacions, es produeix l'ascensió en la corba del cicle econòmic mitjan l'extracció de la plusvàlua de l'esforç dels nousvinguts, a la que segueix l'apropiació privada i l'acumulació de capital per part del comandament social. Mentrestant, els recent arribats s'instal·len, s'ajunten i s'amunteguen on poden, poc a poc s'apropien de l'espai, el fan seu a través de les seves pràctiques comunitàries quotidianes. Fins que més tard o més d'hora comença a caure la taxa de benefici, s'infla la bombolla immobiliària i en un període indeterminat, el cicle

implosiona, la corba descendeix, els inversors ja no extreuen *prou* beneficis de les operacions, s'imposa la reestructuració, comencen les retallades i l'austeritat, l'anomenada crisi. La força magnètica entra en reflux i s'inverteix, el que *impulsava* i *propulsava*, es *repulsa* i *s'expulsa*. La mà d'obra que havia contribuït amb el seu treball ha aixecat el cicle, de cop és considera obsoleta, *material sobrant* i excedent, se'ls aparta, estigmatitza, i algunes vegades, quan la pressió del mercat immobiliari no és prou eficaç per expulsar-los, se'ls expropia l'únic que els queda, el marc comunitari que s'havien apropiat prèviament.

La metròpolis barcelonina al llarg de la seva història, des de les exposicions universals, passant pel congrés eucarístic i el mundial de futbol, fins les olimpíades i el fòrum, ha crescut a ritme d'aquestes convulsions, i segueix fent-ho avui en dia. El capital opera a partir d'una exigència inherent de mobilitat forçosa, un procés evident que genera el rebuig de la població no rendible i que es pot constatar, per exemple, amb l'acusada diferència entre el baix ritme de creixement de la ciutat de Barcelona respecte a l'increment de població sostingut de la resta de ciutats de l'Àrea metropolitana durant les darreres dècades-;<sup>210</sup> tanmateix, el fenomen, degut a la variabilitat de causes i situacions, resulta difícil de registrar, mesurar, discriminar-ne els motius i quantificar precisament.

Més enllà de l'aproximació quantitativa, però, aquí s'ha privilegiat una aprehensió qualitativa de les formes de vida afectades, i en concret, un estudi de quins dispositius i mecanismes s'han emprat per destruir-les i eradicar-les. Hem posat l'accent en la qualitat del tipus de sociabilitat i comunitat que el capital està afectant i assolant per demostrar i cridar l'atenció sobre la pèrdua que això suposa per la riquesa i diversitat de les formes de convivència de la ciutat en general. L'extinció física de determinats barris, per tant, segurament no és tan greu com l'extinció de determinades formes de vida, de relació i agregació social que comporta. La destrucció de barris populars al llarg de la geografia barcelonina com la Colònia Castells, però també del Bon Pastor, Vallcarca, Poblenou i tants d'altres, implica l'homogeneïtzació i el dany sobre la diversitat comunitària a nivell de conjunt en el teixit urbà, però també la pèrdua d'una oportunitat de construir una ciutat socialment més justa i equilibrada, més a escala i mida humana, pensada per les persones que la poblen -com a usuaris i residents- i no tant pels agents del capital personificat que volen apropiat-se-la extractiva i privativament.

---

210 Cf. Sèrie històrica disponible de la població de fet dels municipis metropolitans des del 1717 fins l'any 1981. Àrea Metropolitana de Barcelona. Sèrie Històrica. Idescat. <<http://www.amb.cat/web/area-metropolitana/dades-estadistiques/demografia/serie-historica>>.

Les formes de convivència dels barris populars, lluny de l'estigma de zones degradades, obsoletes i miserables que normalment se'ls hi atribueix, constitueixen el paradigma de marcs adequats -o compatibles- per la proliferació d'un tipus de sociabilitat excepcional i gairebé inèdita a la ciutat d'avui, una vida quotidiana de proximitat i promiscuïtat, viscuda en comú, a partir del desenvolupament del que hem anomenat *cultura dels passatges*. Aquesta sub-cultura, però, lluny de representar una forma idíl·lica, utòpica i desconflictivitzada de convivència social, (semi)autònoma respecte el capitalisme, comporta igualment la reproducció de les problemàtiques i les desigualtats inherents al mode de producció. Podríem dir, de fet, que la dinàmica d'apropiació d'aquests barris pels seus habitants, s'anima precisament a partir d'una condició compartida de baixa disponibilitat de recursos individuals, i respon a un mecanisme d'autogestió, autodefensa i autosostenibilitat comunitària front el procés de depauperació generalitzat del sistema econòmic imperant que ataca a la població amb menys recursos.

La compartimentació de la vida, els mètodes de resolució de problemes i conflictes, l'economia moral de les cadenes de rumors i favors, la solidaritat quotidiana i el suport mutu, constitueixen així una resposta col·lectiva a les desigualtats i a la individualització com a única sortida per als més vulnerables. Per aquest motiu, l'esfondrament d'aquests mecanismes col·lectius defensius ha sigut precisament el principal vehicle de desarticulació d'aquestes comunitats. La degradació planificada, l'afectació i l'expropiació s'han revelat com a tàctiques del capital per satisfer les pròpies necessitats de mobilitat de persones -i de capitals-, amb la imposició de la disciplina del valor, de cara a l'assoliment de la seva estratègia d'acaparament i d'acumulació. L'amenaça sobre les formes comunitàries d'apropiació de la gent dels barris populars ha implicat l'aparició de divisions internes, la reproducció intramurs de l'estigma imposat des de l'exterior i la vida insuportable de l'excés de proximitat, així com també l'emergència de formes autodestructives entre els propis colons, com a mecanismes de desintegració col·lectiva. La destrucció del barri ha significat la imposició de la verticalització, l'esfondrament del vincle social, l'atomització i individualització de les formes de vida, la fagocitització de la cooperació social i la privatització de la vida en comú.

La recerca que aquí es tanca ha intentat desvetllar els mecanismes de producció de la ciutat per part del capital, la desposseïció dels marcs de vida i l'evicció de les persones amb rendes baixes, això és, l'expropiació de la ciutat popular, sota el pretext de renovació i millora de l'entorn urbà. La renovació o remodelació urbana constitueix així una tècnica

de mobilització que s'erigeix com poc més que una excusa per mobilitzar població a conveniència d'una banda a una altra en funció dels interessos d'inversió del capital (Gaudemar, 1981). Uns interessos ocults bàsicament orientats a la producció de plusvàlua i a l'acumulació de capital en benefici d'uns pocs que reverteixen en un augment generalitzat de la desigualtat social. La retòrica de la renovació s'erigeix així com a teràpia urbanística d'una malaltia urbana que ha propiciat i generat el propi urbanisme i la dinàmica de producció de la ciutat capitalista, i es constitueix com la mesura *estrella* d'un urbanisme terapèutic -hereu directe del higienisme- que fa remoure a la població en funció de les exigències de mobilització del capital, en una mena de traducció i territorialització a l'entorn urbà de l'anomenada reconversió industrial. A més, sota les actuals condicions de producció de la ciutat, els mecanismes d'expropiació guiats per la lògica neoliberal, en lloc de dispositius per afavorir l'interès general i el benestar de la població, han resultat ser dispositius per facilitar i acomodar la iniciativa privada. En bona lògica, els mecanismes específics d'expropiació de barris particulars no són més que l'expressió concreta del domini general del necroubanisme i l'alimentació de la ciutat com un espai sociòfug, l'imperi de la propietat privada i la imposició de les dinàmiques generals de producció de la metròpolis en benefici de les classes dominants sota el capitalisme global.

Els moviments forçats de població treballadora no tan sols certifiquen el domini del comandament social de cara l'acumulació, sinó que també assenyalen la voluntat estratègica de les classes directores d'eliminar qualsevol possibilitat de crítica, resistència o antagonisme. L'expulsió implica disgregació, atomització i individualització, és la imposició de la separació comunitària i l'anomia social sobre el proletariat contemporani com a consigna per evitar l'articulació del vincle social. Des d'aquesta visió, l'expropiació de la ciutat popular resulta un símptoma més del procés de descomposició i recomposició de les classes treballadores, coadjuvat també per la dissolució de la seva consciència grupal. Quantes vegades s'ha proclamat des dels mitjans de comunicació hegemònics la mort del proletariat o de la classe obrera durant les darreres dècades? La qüestió és impedir i mermar preventivament qualsevol agrupació solidària que no segueixi les formes d'agregació convencionals i funcionals a l'ordre social. L'objectiu és esborrar qualsevol lectura en termes de classe i deseducar a la població en consonància amb aquest principi. La classe obrera en si ha estat declarada obsoleta per facilitar-ne la destrucció o desmembració, el propi concepte ha estat sotmès a la degradació planificada per certificar

la seva obsolescència; el proletariat com a tal -igual que els seus barris o els serveis i recursos públics-, ha estat i és víctima de l'enèsim procés de destrucció creativa neoliberal. Perquè després de la descomposició emergeix la recomposició -no oblidem que el capital necessita força de treball, inclús als centres de la metròpolis-, i aquesta suposa la reconfiguració i l'aparició d'una nova classe proletària més vulnerable, més dòcil i aquiescent amb els processos del capital. O els treballadors s'integren individualitzats al «tren capitalista», normalment per la via del consum (propietat, automòbil...), la precarització de la feina en el sector serveis i la domesticació de les formes de vida, o són depauperats i immersos en una dinàmica autodestructiva o fraticida per tal d'obliterar qualsevol indici de revolta o resistència.

El procés d'expropiació concret de la Colònia, malgrat hipotètiques pretensions en sentit contrari per part de les administracions responsables, finalment ha comportat l'expulsió de bona part dels antics residents a d'altres zones de la ciutat, forçats a marxar per la pròpia inèrcia de la maquinària i la geografia del capital; uns, per la insostenibilitat de la pressió econòmica de la pròpia dinàmica de l'entorn i els preus de *zona alta*; d'altres, degut a la destrucció de l'únic sostre i refugi que disposaven, sense l'acreditació d'un títol o contracte d'arrendament legal per poder optar a un reallotjament; i encara d'altres -molt nombrosos com hem vist- perquè moriren poc abans o durant el trànsit. No obstant, també és cert que durant l'operació, almenys s'han reallotjat una part considerable de veïns al mateix barri -això si, només gràcies a la lluita veïnal- però també que el reallotjament ha significat en gran part la disgregació i dissolució comunitària efectiva de la intimitat col·lectiva i dels llaços veïnals anteriors.

Si bé les diferents administracions en els seus comunicats de premsa sempre han posat l'accent en els reallotjaments, ningú ha mencionat mai que a la pràctica, l'operació ha significat el desplaçament forçat de moltes famílies. Aquesta expulsió encoberta ha posat en evidència el veritable objectiu de l'operació, l'ús del mecanisme d'expropiació acompanyat de la lògica de la renovació urbana, per tal d'estimular el mercat immobiliari de la zona; augmentar l'explotació del sòl amb l'increment del parc d'habitatges -i les taxes derivades a cobrar per les administracions en forma d'impostos-; netejar d'*externalitats* poc rendibles el territori amb l'eradicació de les persones de rendes baixes i l'eliminació de relacions contractuals de tinença obsoletes. En conclusió, la uniformització del mercat immobiliari i el paisatge urbà pertinent per a una *zona alta*, i



en definitiva, la recreació d'oportunitats de generació de valor per als inversors immobiliaris.

L'estudi detallat del pla d'expropiació de la barriada, ha posat en evidència el fracàs absolut del *Què*, el *Perquè* i el *Com* de tota l'operació. A nivell del *Què*, el cas de la Colònia Castells ha desvetllat les deficiències del mercat per gestionar equitativa i eficientment el dret a sostre i per tant la vida col·lectiva dels habitants del territori, i derivada d'aquesta negligència, ha despullat l'autèntica voluntat, el *Perquè* de tota l'operació: l'exigència per part del capital de la intervenció de l'estat i l'administració pública en la neteja i higienització de formes de vida poc rendibles i la preparació dels terrenys, això és, l'(a) condicionament del territori de cara a l'apropiació privada de plusvàlua. En aquest cas, en una autèntica mostra de capitalisme assistit, mentre els propietaris -a l'aguait durant trenta anys de degradació planificada- esperaven l'oportunitat, les administracions es limitaren a intervenir i invertir en els cicles econòmics del capital immobiliari, assumint les despeses i els riscos de l'operació en el pitjor moment i quan ningú volia fer-ho, per tal de fer de filtre i lubricar el territori de cara a facilitar la inversió de capital privada.

El mecanisme d'expropiació, entre d'altres factors, ha significat l'assumpció pública de les despeses derivades de modificar la distribució de la propietat i la *regularització* dels règims de tinença i amb elles l'amortització del procés de degradació planificada per part dels propietaris. A més, en el cas de les grans propietats, les indemnitzacions han significat el pagament de quantitats gens menyspreables, simplement pel pas del temps i a canvi d'haver deixat podrir el barri. En aquest sentit, l'expropiació ha respectat i protegit la propietat privada, però no la sobirania vital dels usuaris residents, els autèntics afectats, que en molts casos han hagut de marxar. La privatització de part de l'operació ha suposat, ja s'ha vist, que fossin els promotors privats els que extraguessin tota la plusvàlua derivada de l'esforç públic de l'expropiació. D'aquesta manera, les administracions s'han constituït com a simples catalitzadors dels cicles d'acumulació privada del capital, en una forma d'ajuda i finançament indirecta a l'apropiació privada de la ciutat.

Respecte el *Com*, esperem haver demostrat sobradament, que el procés d'expropiació de la Colònia Castells ha constituït gairebé un manual de com *No* s'ha de realitzar un procés d'aquestes característiques. La prioritització de la rendibilitat i els aspectes tècnics del planejament s'acompanyaren d'una mala planificació, retards, desinformació i una

inestabilitat constant des de l'inici i durant el llarg desenvolupament del projecte. Les vicissituds i defectes *tècnics* del pla propiciaren un gran dolor i l'augment de la vulnerabilitat de les persones afectades amb l'extensió del que s'ha anomenat síndrome d'afectació. L'expropiació, també com a expressió i instrument del necrourbanisme, ha privilegiat la rendibilitat, la reposabilitat de les cases o els metres quadrats disponibles en propietat i no el benestar de les persones usuàries. En definitiva, l'operació de la Colònia ha resultat completament nociva pels habitants, colpejant traumàticament a les persones afectades, disgregant el vincle comunitari i ha significat la fi d'un model de convivència que, malgrat la precarietat material, els proveïa d'un entorn comunitari de suport mutu.

L'expropiació i destrucció de la Colònia es podria enquadrar, doncs, com una expressió particular de la ciutat concebuda per l'urbanisme neoliberal o necrourbanisme, en correspondència i en bona lògica amb les dinàmiques de la ciutat revengista. L'aplicació del pla ha operat com un fenomen de destrucció creativa per part de l'administració, gestionat mitjançant la intervenció d'empreses mixtes, i suposarà -si no ho ha fet encara- la culminació d'un evident procés de gentrificació d'aquella àrea de les Corts, en un procés d'homogeneïtzació social, més en conformitat amb un entorn de *zona alta*. La Colònia Castells, com també l'àrea del carrer Anglesola i les Cristalleries Planells, representaven l'últim reducte d'habitació popular del districte. A dia d'avui, aquests enclavaments ja han estat perfectament purificats per l'acumulació i tot el paisatge està preparat per l'arrencada de plusvàlua immobiliària del territori.

L'eliminació d'aquestes últimes *perifèries interiors* representa també el sucumbiment d'aquestes barriades davant el xantatge entre la degradació i la gentrificació al que els ha sotmès la geografia del capital. Reflexió que fa emergir una pregunta clau: Com evitar aquesta, aparentment infal·libre, disjuntiva? La resposta és complexa, però podem apuntar que resideix, a saber, en evitar radicalment els desplaçaments, rehabilitar els emplaçaments i intentar dignificar les condicions de vida i de l'entorn de la població resident; i tanmateix, evitar que del propi procés de millora se n'extregui un procés de valorització per part del capital, que indirectament, torni a amenaçar la permanència de la població amb menys recursos. La qüestió clau radica en saber subvertir el mecanisme concret de generació de valor del mode de producció, creant nous cicles de producció-distribució i consum; col·lectivitzant i mancomunant les pràctiques, sabers i útils necessaris per la reproducció de la vida, cooperativitzant l'activitat econòmica i posant la cura interpersonal al centre de les decisions sobre la distribució equitativa dels recursos

comuns disponibles, amb el respecte i la sobirania de l'usuari-habitant de les metròpolis per sobre de l'acumulació de capital.

En el cas del barri estudiat ja és massa tard. La desaparició de la Colònia Castells ha certificat una altra derrota de la ciutat popular. Un cop més, l'espai concebut ha vençut a l'espai viscut, el valor de canvi al valor d'ús, l'estratègia a la tàctica, la propietat a la possessió, l'individualisme a allò comunitari, l'homogeni a l'heterogeni, el privat al públic, la ciutat del capital a la ciutat de les persones, la ciutat a l'urbà i als barris, les classes dominants al proletariat contemporani. Amb la Colònia ha mort un barri, les runes i el buit en són les petjades materials, però també i més important, no ens cansarem de repetir-ho, ha significat l'assassinat una forma de viure i de relacionar-se. El buit físic s'emplenarà poc a poc amb pedres i construccions noves, però l'absència humana heretada mai no serà reemplaçable, amb la defunció d'unes formes de vida insubstituïbles.

Valgui aquesta tesis com a humil testimoni sobre la vida -tot i que ja afectada- d'un colon qualsevol en una colònia obrera.

## VI. BIBLIOGRAFIA

«Del urbanismo de zafarrancho al urbanismo de compra-venta». *Massala. Periòdic d'informació, denúncia i crítica social de Ciutat Vella*, 5 de març de 2014.

«Premios General Piqueras». *Militares*, 102, julio 2014, p.32.

«Proyectos y obras ejecutadas». Madrid: Piqueras & Bonet Arquitectos, 2004.

A-TRES. «Concertar estratègies publicoprivades per a la «governança» de la ciutat metropolitana». A: UNIÓN TEMPORAL D'ESCRIBES. *Barcelona. Marca registrada. Un model per desarmar*. Barcelona: Virus editorial, 2004, p. 55-68.

AALBERS, MANUEL B. «Debate on Neoliberalism in and after the Neoliberal Crisis». *Journal of Urban and Regional Research*. 37, 2013, p.1053–1057.

AGAMBEN, GIORGIO. «*Qu'est ce qu'un peuple?*». A: AGAMBEN, GIORGIO. *Moyens sans fins. Notes sur la politique*. Paris: Payot & Rivages, 2002 [1995].

AGAMBEN, GIORGIO. *Moyens sans fins. Notes sur la politique*. Paris: Payot & Rivages, 2002.

AGLIETTA, MICHEL. *Regulación y crisis del capitalismo*. Madrid: Siglo XXI, 1979.

AGULHON, MAURICE. *El círculo burgués. Las formas de sociabilidad en Francia, 1810-1848*. Buenos Aires: Siglo XXI Argentina, 2009.

AISA, MANEL. *La huelga de alquileres y el Comité de Defensa Económica*. Barcelona: El Lokal, 2014.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Àrees de Nova Centralitat*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1987.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Pla estratègic Econòmic Social Barcelona 2000*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1990.

AJUNTAMENT DE BARCELONA; ASSOCIACIÓ D'AFECTATS PER LA MODIFICACIÓ DEL PLA GENERAL METROPOLITÀ EN EL SECTOR DE LA COLÒNIA CASTELLS, INSTITUT CATALÀ DEL SÒL (GENERALITAT DE CATALUNYA). *Protocol de col·laboració. MPMG Colònia Castells*, març de 2007.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Nota de premsa. Remodelació de l'avinguda Diagonal. Nou districte econòmic*. [en línia], 7 de maig de 2010. <<http://w3.bcn.es/fitxers/premsa/npdiagonaleconmica.303.pdf>> [13 d'abril de 2010].

AJUNTAMENT DE BARCELONA; GENERALITAT DE CATALUNYA. «L'Ajuntament de Barcelona i la Generalitat lliuren els primers habitatges protegits de la 'Colònia Castells'». *Dossier de premsa*, Barcelona, 2 de juliol de 2010.

AJUNTAMENT DE BARCELONA; GENERALITAT DE CATALUNYA; INSTITUT CATALÀ DEL SÒL. *Addenda de modificació del conveni de col·laboració per a l'execució del MPMG Colònia Castells*, 31 de juliol de 2012.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Distribució territorial de la renda familiar disponible per càpita a Barcelona*. Gabinet Tècnic de Programació. Gerència Adjunta de Projectes Estratègics, 2013.

ALTHABE, GÉRARD. «Ethnologie du contemporain et enquête de terrain». *Terrain*, núm 14, març 1990, p.126-131.

- ANDERS, GÜNTER. *La obsolescència del hombre*. Vol. 1. València: Pre-textos, 2011.
- ANDERSON, NELS. *On Hobos and homelessness*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1998.
- ARAMBURU, MIKEL. *Bajo el signo del gueto. Imágenes del inmigrante en Ciutat Vella*. Tesis doctoral Universitat Autònoma de Barcelona, agost de 2000.
- Àrea d'urbanisme i obres públiques de l'Ajuntament de Barcelona. *Pla Especial de concreció dels usos de les finques del carrer Montnegre nº 33 – 39 i Entença nº 275 – 295 i ordenació volumètrica de l'illa delimitada pels carrers travessera de les Cots, Entença, Montnegre i Equador*. 31 de Juliol de 1991.
- ARICÓ, GIUSEPPE; MANSILLA, JOSÉ A., STANCHIERI, MARCO LUCA. *Mierda de ciudad. Una rearticulación crítica del urbanismo neoliberal desde las ciencias sociales*. Barcelona: OACU, Pol-len edicions, 2015.
- ARRIGHI, GIOVANNI. *El largo siglo XX*. Madrid: Akal, 1999.
- ARRIGHI, GIOVANNI. «Y el neoliberalismo habrá sido sólo un paréntesis de locura (entrevista).» *Sin Permiso*, 03 de febrer de 2008.
- Associació d'afectats per la Modificació del Pla General Metropolità en el Sector de la Colònia Castells. *Al·legació a l'aprovació inicial de la delimitació del polígon d'actuació urbanística i la determinació del sistema d'actuació d'expropiació de la Modificació del Pla General Metropolità en l'àmbit de la Colònia Castells*. Barcelona, març de 2008.
- ATKINSON, ROWLAND. «Measuring gentrification and displacement in Greater London». *Urban Studies*, 37, 2000, p. 149-166.
- ATKINSON, ROWLAND «Domestication by cappuccino or a revenge on urban space? Control and empowerment in the management of public spaces». *Urban Studies* 40 (9), 2003, p.1829-1843.
- ATKINSON, ROWLAND; BRIDGE, GARY. (ed.) *Gentrification in a global context. The new urban colonialism*. New York: Routledge, 2005.
- AUGÉ, MARC. *Los no lugares. Espacios del anonimato*, Barcelona: Gedisa, 2004.
- BACHELARD, GASTÓN. *La poética del espacio*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica, 2000 [1957].
- BACQUÉ, MARIE-HÉLÈNE; FIJALKOW, YANKEL. «En attendant sa gentrification, Discours et politiques publiques à la Goutte d'Or (1982-2000)». *Sociétés contemporaines*, Presses de Sciences Po, 2007, p.63-84.
- BALIBREA, M<sup>a</sup> PAZ. «Barcelona: del modelo a la marca». *Desacuerdos*, 2004.
- BATESON, GREGORY. «Culture contact and Schismogenesis». A: *Steps to an ecology of mind*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2000.
- BAUDRILLARD, JEAN. *El sistema de los objetos*. México D.F: Siglo XXI, 1997.
- BAUMAN, ZYGMUNT. *Modernidad Líquida*. Madrid: Fondo de Cultura Económica, 2002.
- BEAUAREGARD, ROBERT A. «Capital switching and the built environment: United States, 1970- 1989». *Environment and Planning A*, 26(5), 1994, p. 715–732.
- BECKER, HOWARD. *Outsiders. Hacia una sociología de la desviación*. Madrid: Siglo XXI, 2009.

- BECKER, HOWARD. *Trucos del oficio. Cómo conducir su investigación en ciencias sociales*. Buenos Aires: Siglo XXI editores, 2009 a.
- BENACH, NÚRIA. *Ciutat i producció d'imatge: Barcelona 1979-1992*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Tesis doctoral en Geografia, 1997.
- BENGOECHEA, SOLEDAD. *Organització patronal i conflictivitat social a Catalunya. Tradició i corporativisme entre finals de segle i la dictadura de Primo de Rivera*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.
- BENJAMIN, WALTER. *Libro de los pasajes*. Madrid: Akal, 2005.
- BENKO, GEORGES B. «Espaces, temps, pouvoir-Rencontre avec Paul Virilio». *Espaces et sociétés*, núm. 46, 1985, pp. 5-19.
- BERENGUER, SARA. *Entre el sol y la tormenta. Treinta y dos meses de guerra (1936-1939)*. Calella: Seuba ediciones, 1988.
- BERENGUER, SARA. *Mujeres de temple*. València: L'eixam edicions, 2008.
- BERGEL, ERNEST. *Urban sociology*. London: McGraw Hill, 1955.
- BERGER, JOHN. *Maneres de mirar*. Barcelona: Edicions de 1984, 2011.
- BERGER, PETER L.; LUCKMAN, THOMAS. *La construcció social de la realitat. Un tractat de sociologia del coneixement*. Barcelona: Herder, 1996.
- BIDOU-ZACHARIASEN, CATHERINE. «Rénovation urbaine et stratégies familiales : une étude de cas». *Sociétés contemporaines*, núm. 17, març de 1994, p.11-27.
- BIDOU-ZACHARIASEN, CATHERINE. (DIR.) *Retours en ville. Des processus de "gentrification" urbaine aux politiques de "revitalisation" des centres*. Paris: Descartes & Cia, 2003.
- BLUMER, HERBERT. *El interaccionismo simbólico*. Barcelona: Hora, 1981.
- BOFILL, TXEMA. «Entrevista/Homenatge a Concha Pérez». [Enregistrament vídeo] [en línia] <[https://www.youtube.com/watch?v=56Yt\\_TkMBv4](https://www.youtube.com/watch?v=56Yt_TkMBv4)> .[20 de maig de 2015]..
- BOHIGAS, ORIOL. «Per una altra urbanitat». A: *AJUNTAMENT DE BARCELONA. Plans i projectes per a Barcelona 1981-1982*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1983.
- BOHIGAS, ORIOL. *Reconstrucción de Barcelona*. Barcelona: Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo, 1986.
- BOLTANSKI, LUC; THÉVENOT, LAURENT. *De la justification. Les économies de la grandeur*. Paris: Gallimard, 1991.
- BONDI, LIZ. (1991) «Gender divisions and gentrification: A critique». A: LEES, LORETTA; SLATER, TOM; WYLY, ELVIN (ED.) *The Gentrification reader*. New York: Routledge, 2010.
- BONDI, LIZ; DOMOSH, MONA. «On the Contours of Public Space: A Tale of Three Women». *Antipode*, vol. 30, issue 3, juliol de 1998, p. 270-289.
- BONELLI, LAURENT; SAINATI, GILLES (DIR.) *La machine à punir*. Paris: L'esprit frappeur, 2004.
- BORJA, JORDI (ED.) *ET ALLI. La Gran Barcelona*. Madrid: Alberto Corazón, 1972.
- BORJA, JORDI. *Llums i ombres de l'urbanisme a Barcelona*. Barcelona: Empúries, 2010.

- BOURDIEU, PIERRE. «Sur l'objectivation participante. Réponses à quelques objections». *Actes de la recherche en sciences sociales*, 23, 1978.
- BOURDIEU, PIERRE. *La Misère du monde*. Paris: Éditions du Seuil, 1993.
- BOURDIEU, PIERRE. *La distinción: criterios y bases sociales del gusto*. Madrid: Taurus, 1999.
- BOURDIEU, PIERRE; WACQUANT, LOÏC. *Una invitación a la sociología reflexiva*. Buenos Aires: Siglo XXI Editores, 2005.
- BOURGOIS, PHILIPPE. «La lumpenización de los sectores vulnerables en la guerra contra la droga en Estados Unidos». A: DDAA. *Umbrales. Fugas de la institución total: entre captura y vida*. Universidad Internacional de Andalucía. Arte y pensamiento, 2009, p. 22-35.
- BOURGOIS, PHILIPPE. *En Busca de respeto. Vendiendo crack en Harlem*. Buenos Aires: Siglo XXI Argentina, 2010.
- BRAU, LLUÍS. «El primer cinturón de ronda». *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*, núm. 98, 1973, p.58-62.
- BRAUDEL, FERNAND. «Histoire et Sciences Sociales. La longue durée». *Réseaux*, vol. 5, núm. 27, 1987, p.7-37.
- BRENNER, NEIL. «Globalisation as reterritorialisation: the re-escalating of urban governance in the European Union». *Urban Studies*, 36 (3), 1999, p. 431-451.
- BRENNER, NEIL. «The limits to scale? Methodological reflection on scalar structuration». *Progress in Human Geography*, 2001, vol. 25, n.4, p. 591-614.
- BRENNER, NEIL; THEODORE, NICK. «Cities and the Geographies of "Actually Existing Neoliberalism"». *Antipode*. Vol. 34, Issue 3, juliol 2002. p. 349-379.
- BRENNER, NEIL; THEODORE, NICK. (EDS.) *Spaces of neoliberalism. Urban restructuring in north America and western Europe*. Oxford: Blackwell, 2002.
- BRENNER, NEIL; PECK, JAIME; THEODORE, NIK. «After Neoliberalization?» *Globalizations*. Setembre 2010, Vol. 7, núm. 3, p. 327-345.
- BRENNER, NEIL; PECK, JAMIE; THEODORE, NICK. «Variegated neoliberalization: geographies, modalities, pathways». *Global Networks*, 10, 2, 2010a, p. 182-222. ISSN 1470-2266.
- BREVIGLIERI, MARC. *L'usage et l'habiter. Contribution à une sociologie de la proximité*. Paris : EHESS, Thèse de doctorat, 1999.
- BREVIGLIERI, MARC. «Penser l'habiter, estimer l'habitabilité». *Traces*, núm. 23, 29 de novembre de 2006.
- BREVIGLIERI, MARC. «L'insupportable. L'excès de proximité, l'atteinte à l'autonomie et le sentiment de violation du privé». A: BREVIGLIERI, MARC; LAFAYE, CLAUDETTE I TROM, DANNY (DIR.). *Compétences critiques et sens de la justice*. Paris: Economica, 2009.
- BRUHNS, HINNERK. «La Ville bourgeoise et l'émergence du capitalisme moderne. Max Weber: Die Stadt (1913/1914-1921) A: LEPETIT, BERNARD. I TOPALOV, CHRISTIAN. *La ville des sciences sociales*, Paris: Belin, 2001.

- BRIDGE, GARY; BUTLER, TIM; LEES, LORETTA. *Mixed communities. Gentrification of stealth?* The Policy Press: Chicago, 2012.
- BUENACASA, MANUEL. *El movimiento obrero español. Historia y crítica. 1886-1926. Figuras ejemplares.* Madrid: Júcar, 1977.
- BURAGLIA, PEDRO. «El barrio, desde una perspectiva socio-espacial. Hacia una redefinición del concepto». A: DDA. *El barrio, fragmento de ciudad.* Serie Ciudad y habitat, núm. 5, Bogotá: Barrio Taller, 1998.
- BURGESS, ERNEST. «The growth of the city: an introduction to a research project». A: PARK, ROBERT; BURGESS, ERNEST; MACKENZIE, RODERICK. *The City.* Chicago: University of Chicago Press. 1967 [1925].
- BUSQUET, GRÉGORI; GARNIER, JEAN-PIERRE. «Un pensamiento urbano todavía contemporáneo. Las vicisitudes de la herencia lefebvriana». *Espectros de Lefebvre. Urban.* Septiembre 2011-Febrero 2012, núm. 2. Madrid: Universidad Politécnica de Madrid, p. 41-57, ISSN 1138-0810.
- BUSQUETS, JOAN. *Barcelona. La construcció urbanística de una ciutat compacta.* Barcelona: Edicions del Serbal, 2004.
- BUTLER, JUDITH. *El género en disputa.* Madrid: Paidós, 2007.
- BUTLER, TIM; ROBSON, GARY. *London calling: The Middle Classes and the Re-making of Inner London.* Oxford: Berg, 2003.
- BUTLER, TIM. *Gentrification and the middle classes.* Aldershot: Ashgate, 1997.
- CAHILL, CATLIN. «"At Risk"? The Fed Up Honeys Re-Present the Gentrification of the Lower East Side». *Women's Studies Quarterly*, vol. 34, núm. 1-2, *The Global & the Intimate*, primavera-estiu, 2006, p. 334-363 .
- CAHILL, CATLIN. «Negotiation grit and glamour: Young women of color and the gentrification of the Lower East Side». *City & Society*, 19 (2), 2007, p. 202-231.
- CALVO, MIGUEL. *Estudi del procés de transformació urbana a l'àmbit de la Colònia Castells.* Projecte final de Grau en Ciències i tecnologies de l'edificació. Universitat Politècnica de Catalunya, novembre/desembre de 2013.
- CARRASQUER, FÈLIX. *Una experiència de educació autogestionada. Escuela Eliseo Reclus.* Barcelona: Còpia i Difòn, 2013 [1981].
- CARRASQUER, FRANCISCO. *Los Centauros de Onir.* Zaragoza: Prames, Les Tres Sorors, 2013.
- Carta de l'Associació de veïns de la Colònia Castells, gener de 2010.
- CASTELLS, ANTONI. *Les col·lectivitzacions a Catalunya 1936-1939.* Barcelona: Hacer editorial, 1993.
- CASTELLS, MANUEL. «Théorie et ideologie en sociologie urbaine». *Sociologie et Sociétés*, núm. 2, 1969, p. 171-191.
- CASTELLS, MANUEL; GRUP DE SOCIOLOGIE URBAINE DE NANTERRE. «Paris 1970. Reconquête urbaine et rénovation-deportation». *Sociologie du travail*, núm. 4, 1970, p.488-514.
- CASTELLS, MANUEL. *La question urbaine.* París: Maspero, 1972.
- CASTELLS, MANUEL. *Movimientos sociales urbanos.* Madrid: Siglo XXI editoriales, 1977.



- CASTELLS, MANUEL. «La ideología urbana». A: Susser, Ida (ed.) *La sociología urbana de Manuel Castells*. Madrid: Alianza, 2001, p. 55-98.
- CASTELLS, MANUEL. «Tecnologías de la información, reestructuración de las relaciones capital-trabajo y el surgimiento de la ciudad dual». A: Susser, Ida (ed.) *La sociología urbana de Manuel Castells*. Madrid: Alianza, 2001, p. 365-397.
- CASTORIADIS, CORNELIUS. *La experiencia del movimiento obrero. Cómo luchar*. Vol.1. Barcelona: Tusquets editor, 1979.
- CASTORIADIS, CORNELIUS. «Reflexiones sobre el “desarrollo” y la “racionalidad”». A: ATTALI, JACQUES; CASTORIADIS, CORNELIUS ET ALLI. *El mito del desarrollo*. Barcelona: Kairós editorial, 1980.
- CASTRO NOGUEIRA, LUIS. *La risa del espacio. El imaginario espacio-temporal en la cultura contemporánea: una reflexión sociológica*. Madrid: Tecnos, 1997.
- Catalunya, Decret 305/2006, pel qual s'aprova el Reglament de la Llei d'Urbanisme
- Catalunya, Decret Legislatiu 1/2010 de 3 d'Agost pel qual s'aprova el Text refós de la Llei d'urbanisme, DOGC, 4 d'Agost de 2010, num 5686, p.114.
- CAVALLETTI, ANDREA. *Mitología de la seguridad. La ciudad biopolítica*. Buenos Aires: Adriana Hidalgo editoria.
- CEAUX, JEAN. «Rénovation urbaine et stratégie de classe: rappel de quelques aspects de l'haussmannisation». *Espaces et Sociétés*, núm. 13-14, octubre 1974-gener 1975, p. 19-33.
- CEFAÏ, DANIEL. «La construction des problèmes publics. Définitions de situations dans des arènes publiques». *Réseaux*, 75, 1996, p.43-66.
- CEFAÏ, DANIEL. *L'Enquête de terrain*. Paris: La Découverte, 2003.
- CENTER ON HOUSING RIGHTS AND EVICTIONS. «Les jeux Olympiques, médaille d'or des expulsions». *Agone*, 38/39, 2008, p. 127-149.
- CERTEAU, MICHEL DE. *La invención de lo cotidiano 1. Artes de Hacer*. México D.F: Universidad Iberoamericana, 2000 [1990].
- CERTEAU, MICHEL DE; GIARD, LUCE I MAYOL, PIERRE. *La invención de lo cotidiano 2. Habitar, cocinar*. México D.F: Universidad Iberoamericana, 1999.
- CHAPOULIE, JEAN-MICHEL. *La tradition sociologique de Chicago, 1892-1961*. Paris: Seuil, 2001, p. 490.
- CHAVES, JOSÉ RAMÓN. «Asalto a las garantías de la expropiación forzosa tras l'última reforma legal». [en línia] *El contencioso*. <<http://contencioso.es/2013/03/08/941469/>> [1 de juny de 2015].
- CHECA, MARTÍ. «Immigrants, jornalers, colonitzadors: el barri de la Trinitat Vella. Barcelona (1921-1936)». *Finestrelles*, núm. 10, 1999, p.79-93.
- CHECA, MARTÍ. «La celebració del XXXV Congrés Eucarístic de Barcelona (1952) a les Corts. Inici de l'eix urbanístic de la plaça de Pius XII». A: DDAA. *I Jornades de recerca històrica de Les Corts. Ponències i Comunicacions*. Barcelona: Arxiu Municipal del Districte de les Corts, 14 i 15 de març de 1997.
- CHESHIRE, PAUL. «Segregated neighbourhoods and mixed communities. A critical analysis». Joseph Rowntree Foundation: York, 2007.

- CHESHIRE, PAUL. «Why do birds of a feather flock together? Social mix and social welfare: a quantitative appraisal». A: BRIDGE, GARY; BUTLER, TIM; LEES, LORETTA. *Mixed communities. Gentrification of stealth?* The Policy Press: Chicago, 2012, p.17-24.
- CHEVALIER, LOUIS. *Classes laborieuses et classes dangereuses*. Paris: Éditions Perrin, 2007.
- CHILDE, V. GORDON. *Los orígenes de la civilización*. Madrid: Fondo de Cultura Económica, 1975.
- CHOAY, FRANÇOISE. *El urbanismo. Utopias y realidades*. Barcelona: Lumen, 1976 [1965].
- CHOMBART DE LAUWE, PAUL-HENRY. *Paris et l'agglomération parisienne*. Paris: P.U.F, 1952.
- CLARET, DAVID. «El carrer Anglesola de les Corts (Barcelona), de carrer major a carrer menor». *Biblio 3W. Revista Bibliogràfica de geografia y ciencias sociales. Geo Crítica. Cuadernos Críticos de Geografía Humana*, vol. XVI, nº 942, 30 de setembre de 2011.
- CLARK, ERIC. *The Rent Gap and Urban Change: Case Studies in Malmo, 1860–1985*. Lund: Lund University Press, 1987.
- CLARK, ERIC. «Toward a Copenhagen interpretation of gentrification». *Urban Studies*, 32, 9, 1994, p. 1033-1042.
- CLARKE, JOHN. «Living with/in and without neo-liberalism». *Focaal—European Journal of Anthropology*, 51, 2008, p. 135–47.
- CLASTRES, PIERRE. *Investigaciones en antropología política*, Barcelona, Gedisa editorial, 2001 [1980].
- CLASTRES, PIERRE. *La sociedad contra el estado*. Barcelona: Virus editorial, 2010.
- CLERVAL, ANNE. «Les anciennes cours réhabilités des faubourgs: une forme de gentrification à Paris». *La gentrification urbaine. Espaces et sociétés*. 132-133, nº1-2, 2008.
- CLERVAL, ANNE. *Paris sans le peuple. La gentrification de la capitale*. Paris: La Découverte, 2013.
- CLOUSCARD, MICHEL. *Néo-fascisme et idéologie du désir*. Paris: Delga, 2007.
- CÓCOLA, AGUSTÍN. *El barrio gótico de Barcelona. Planificación del pasado e imagen de marca*. Barcelona: Madroño, 2011.
- COING, HENRI. *Rénovation urbaine et changement social*. Paris: Editions Ouvrières, 1966.
- Colonia Castells. *Permís d'obres definitiu. Foment 1000, 1923*. Arxiu Municipal Administratiu de Barcelona.
- COMITÉ INVISIBLE. *La insurrección que viene*. Barcelona: Melusina, 2009.
- CORTÉS, JOSÉ MIGUEL G. *La ciudad cautiva. Control y vigilancia en el espacio urbano*. Madrid: Akal, 2010.
- CRENSHAW, KIMBERLE. «Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics». *The University of Chicago Legal Forum*, 14, 1989, p. 538–54.
- CRENSON, MATTHEW. *Neighborhood Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1983.
- CUCÓ, JOSEPA. *Antropología urbana*. Barcelona: Ariel, 2004.

- DALMAU I TORVÀ, MARC. «Ciutat aBadia: fronteres de formigó». A: ROMERO, PEDRO G. (COORD.) *Archivo F.X.: La ciudad vacía. Política*. Barcelona: Fundació Antoni Tàpies, 2009, p. 71-92.
- DALMAU I TORVÀ, MARC; MIRÓ, IVAN. *Les cooperatives obreres de Sants. Autogestió proletària en un barri de Barcelona (1870-1939)*. Barcelona: La Ciutat Invisible edicions, 2010.
- DALMAU I TORVÀ, MARC. «Can Batlló: de la degradació planificada a la construcció comunitaria». *Quaderns-e*. Institut català d'antropologia. Núm. 19 (1), 2014, p. 143-159.
- DAVIDSON, MARK; LEES, LORETTA. «New-Build Gentrification: It's Histories, Trajectories, and Critical Geographies». *Population, Space and Place*, 16, 2010, p. 395-411.
- DAVIDSON, MARK. «The impossibility of gentrification and social mixing». A: BRIDGE, GARY; BUTLER, TIM; LEES, LORETTA. *Mixed communities. Gentrification of stealth?* The Policy Press: Chicago, 2012, p.233-250.
- DAVIS, KATHY. «Intersectionality as Buzzword: A Sociology of Science Perspective on What Makes a Feminist Theory Successful». *Feminist Theory*, vol. 9 (1), 2008, p. 67-85.
- DAVIS, MIKE. *Ciudad de Cuarzo. Arqueología del futuro en Los Ángeles*. Madrid: Lengua de Trapo, 2002.
- DAVIS, MIKE. *Planeta de ciudades miseria*. Madrid: Foca, 2008.
- DAVIS, MIKE. *Urbanismo mágico. Los latinos inventan la ciudad norteamericana*. Madrid: Lengua de Trapo, 2012.
- DDAA. *La Barcelona de Porcioles*. CAU, núm. 21, setembre-octubre de 1973.
- DDDA. «Disfunciones de la expropiación forzosa: el abuso del procedimiento de urgència». [En línia] Ararteko: Defensoría del pueblo del País Vasco. 31 de març de 1995 <[http://www.ararteko.net/RecursosWeb/DOCUMENTOS/1/1\\_872\\_3.pdf](http://www.ararteko.net/RecursosWeb/DOCUMENTOS/1/1_872_3.pdf)> [1 de juny de 2015].
- DDAA. *A Handbook of Ethnography*. London: Sage, 2001.
- DDAA. *Un suburbi obrer a la Barcelona d'entreguerres. La Colònia Castells de les Corts. 1923-1936*. Barcelona: Arxiu Municipal de Barcelona. Districte de les Corts. Ajuntament de Barcelona, 2003.
- DDAA. *La gentrification urbaine. Espaces et sociétés*, 132-133, núm. 1-2, 2008.
- DDAA. *Paradoxes de la mixité social. Espaces et sociétés*, núm. 140-141, 2010.
- DDAA. *Torres més altes han caigut*. Barcelona: Assemblea de Joves del Poblenou i Endavant, 2011.
- DDAA. *Qu'est ce qu'un peuple?* Paris: La Fabrique Éditions, 2013.
- DE CARLO, GIANCARLO. *L'architettura della partecipazione*. Macerata: Editorial Quodlibet, 2013.
- DE LA PEÑA, GABRIELA. «Simmel y la Escuela de Chicago en torno a los espacios públicos en la ciudad». *Quaderns-e*. Institut Català d'antropologia, Miscel·lània, 01/2003, ISSN: 1696-8298.
- DEBORD, GUY. *La sociedad del espectáculo*. València: Pre-textos, 2005 [1967].
- DEFILIPPIS, JAMES. *Unmaking Goliath: Community Control in the Face of Global Capital*. New York: Routledge, 2004.

- DEGEN, MÓNICA. Y GARCÍA, MARISOL. «The transformation of the “Barcelona Model”: An Analysis of Culture, Urban Regeneration and Governance». *International Journal of Urban and Regional Research*, 36(5), 2012, p. 1022-38.
- DEGIORGI, ALESSANDRO. *Tolerancia o. Estratégias y prácticas de la sociedad del control*. Virus editorial: Barcelona, 2005.
- DELEUZE, GILLES. *Conversaciones*. València: Pre-Textos, 1995.
- DELEUZE, GILLES; GUATTARI, FÉLIX. *Mil mesetas*. València: Pre-textos, 2000.
- DELEUZE, GILLES. *Nietzsche y la filosofía*. Madrid: Anagrama, 2002.
- DELGADO, MANUEL. *El animal público*. Barcelona: Anagrama, 1999.
- DELGADO, MANUEL. *Elogi del vianant. Del «model Barcelona» a la Barcelona real*. Barcelona: Edicions de 1984, 2005.
- DELGADO, MANUEL. «Morfología urbana y conflicto social. Las medidas antigueto como políticas de dispersión de pobres». A: BERGALLI, ROBERTO; RIVERA, IÑAKI. *Emergencias urbanas*. Rubí: Anthropos, 2006.
- DELGADO, MANUEL. *La Ciudad mentirosa. Fraude y miseria del Modelo Barcelona*. Madrid: Catarata, 2007.
- DELIGNY, FERNAND. *Les Vagabonds efficaces*. Paris: Maspero, 1970.
- Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya. *Pla de Millora Urbana de la unitat de projecte UP-E de la MPGM en el Sector de Reforma Interior de la Colònia Castells*, 2 d'Octubre de 2008.
- DI MÉO, GUY. «Epistémologie des approches géographiques et socioanthropologiques du quartier urbain». *Annales de Géographie*. t. 103, n°577, 1994, p. 255-275.
- Diario Oficial del Ministerio de la Guerra*, 10 de juny de 1936, núm. 132. [en línia] <[http://bibliotecavirtualdefensa.es/BVMDefensa/i18n/catalogo\\_imagenes/grupo.cmd?path=15493](http://bibliotecavirtualdefensa.es/BVMDefensa/i18n/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=15493)> [15 de juliol de 2015].
- Diario Oficial del Ministerio del Ejército*, jueves 8 de diciembre de 1966, núm. 278. [en línia] <[http://www.bibliotecavirtualdefensa.es/BVMDefensa/i18n/catalogo\\_imagenes/imagen.cmd?path=20131&posicion=1](http://www.bibliotecavirtualdefensa.es/BVMDefensa/i18n/catalogo_imagenes/imagen.cmd?path=20131&posicion=1)>. [15 de juliol de 2015].
- DÍAZ PARRA, IBÁN. *Sevilla, Cuestión de clase. Una geografía social de la ciudad*. Sevilla: Atrapasueños, 2010.
- DÍAZ PARRA, IBÁN. «La gentrificación en la cambiante estructura socioespacial de la ciudad». *Biblio 3W. Revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales*. Barcelona. Universidad de Barcelona, 25 de junio de 2013, Vol. XVIII, n° 1030.
- DOMINGO, MIQUEL; SEGARRA, FERRAN. *Barcelona. Les cases barates*. Barcelona: Patronat Municipal de l'Habitatge de Barcelona, 1999.
- DONZELOT, JACQUES (DIR.) *À quoi sert la rénovation urbaine ?* Paris: PUF, 2012.
- DONZELOT, JACQUES; EPSTEIN, RENAUD. «Démocratie et participation : l'exemple de la rénovation urbaine». *Esprit*, 326, 2006, p.5-34.
- DUCLOS, DENNIS. «Rénovation urbaine et capital monopoliste à Paris». *Espaces et Sociétés*, núm. 13-14, octubre 1974-gener 1975, p. 135-143.

- DUMÉNIL, GÉRARD; LÉVY, DOMINIQUE. «La finance capitaliste. Rapports de production et rapports de classe». A: DDAA (Séminaire d'études marxistes). *La finance capitaliste*. Paris: Presses Universitaires de France, 2006.
- DUMÉNIL, GÉRARD; LÉVY, DOMINIQUE. *Crisis y salida de la crisis. Orden y desorden neoliberales*. México D.F: Fondo de Cultura Económica, 2007.
- DUMÉNIL, GÉRARD; LÉVY, DOMINIQUE. *The crisis of neoliberalism*. Harvard University Press: Cambridge/London, 2011.
- DURKHEIM, ÉMILE. *Les formes élémentaires de la vie religieuse*. Paris: Presses universitaires de France, 2008 [1912].
- EALHAM, CHRIS. *La lucha por Barcelona. Clase, cultura y conflicto. 1898-1937*. Alianza: Madrid, 2005.
- ELDEN, STUART. *Understanding Henri Lefebvre. Theory and the Possible*. London: Continuum, 2004. MERRIFIELD, A. *Henri Lefebvre. A critical introduction*. New York: Routledge, 2006.
- ELIAS, NORBERT; SCOTSON, JOHN. *The established and the outsider*. Londres: Sage Publication, 1994 [1965].
- ELLUL, JACQUES. *La edad de la técnica*. Barcelona: Octaedro, 2003.
- ENGELS, FRIEDRICH. *La situación de la clase obrera en Inglaterra*. A: MARX, KARL; ENGELS, FRIEDRICH. *Obras de Marx y Engels*. OME 6, Barcelona: Crítica, 1978.
- ENRECH, CARLES. «La formació del sistema de colònia industrial i la crisi del model fabril tèxtil dels grans vapors urbans. Les colònies no neixen, es construeixen (1872-1890)». A: VIRÓS, LLUÍS (ED.). *Actes de les V jornades d'arqueologia industrial*. Barcelona, 2002, p. 201-223.
- ENZENSBERGER, HANS MAGNUS. *El curt estiu de l'anarquia*. Barcelona: Virus editorial, 2015.
- EPSTEIN, RENAUD. *La rénovation urbaine, démolition-reconstruction de l'État*, Paris: Presses de Sciences Po, 2013.
- EPSTEIN, RENAUD «(De)politisation d'une politique de peuplement : la renovation urbaine du XIXe au XXIe siècle». A: Desage, Fabien; Morel-Journel, Christelle; Sala Pala, Valerie. *Le peuplement comme politiques*. Rennes: Presses universitaires de Rennes, p.329-354, 2014.
- ESPAI EN BLANC. *La Sociedad Terapéutica*. Barcelona: Bellaterra, 2008.
- Espanya, Llei de 16 de Desembre de 1954, sobre expropiació forçosa, BOE, 17 de desembre de 1954, núm. 351, p. 18.
- Espectros de Lefebvre*. Urban. Septiembre 2011-Febrero 2012, núm. 2. Madrid: Universidad Politécnica de Madrid. ISSN 1138-0810.
- ESSOKA, JONATHAN D. «The Gentrifying Effects of Brownfields Redevelopment». *The Western Journal of Black Studies*, 34:3, 2010, p.299-315.
- ETCÈTERA, COL·LECTIU. *Transición a la modernidad y transacción democrática (de la dictadura franquista a la democracia)*. Barcelona: Col·lectiu Etcètera, abril 1998.

- EVERS, TILMAN; MÜLLER-PLANTENBERG, CLARITA; SPESSART, STEFANIE. «Movimientos barriales y Estado. Luchas en la esfera de la reproducción en América Latina». *Revista Mexicana de Sociología*, vol. 44, nº 2, abril-juny, 1982, p. 703-756.
- Expedient 1000. Llicències d'obres particulars. Nova Planta, Foment, 1923. Arxiu Municipal Administratiu de Barcelona.
- FANON, FRANTZ. *Los condenados de la tierra*. Tafalla: Txalaparta, 2011.
- FARGUE, ARLETTE; FOUCAULT, MICHEL. (EDS.) *Le désordre des familles: Lettres de cachet des Archives de la Bastille*. Paris: Gallimard-Julliard, 1982.
- FATÁS, GUILLERMO; MARCO, FRANCISCO. «Consideraciones sobre el colonato» A: *Colonato y otras formas de dependència no esclavistas*. Actas del coloquio Memorias de Història Antigua, Universidad de Oviedo, 1978.
- FAUDRY-BRENAC, EDITH; MOREAU, PIERRE. «Urbanisation et développement capitaliste». *Espaces et Sociétés*. Núm. 8, febrer de 1973, p.71-91.
- FERNÁNDEZ BESSA, CRISTINA I DIMASSO, ANDRÉS (COORD.). *Construcció del civisme i gestió de la convivència a l'espai públic de la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Observatori del Sistema Penal i els Drets Humans. Universitat de Barcelona, Fundació Jaume Bofill, 2009.
- FERNANDEZ GONZÁLEZ, MIQUEL. *Matar al Chino. Entre la revolució urbanística y el asedio urbano en el barrio del Raval de Barcelona*. Barcelona: Virus editorial, 2014.
- FERNÁNDEZ-MARTORELL, MERCEDES. *Leer la ciudad: Ensayos de antropología urbana*. Barcelona: Icària editorial, 1988.
- FIJALKOW, YANKEL. *Sociologie des villes*. París: La Découverte, 2007.
- FLORIDA, RICHARD. *Les ciutats creatives*. Edicions 62: Barcelona, 2009.
- FLUSTY, STEVEN. «The banality of interdiction: Surveillance, control and the displacement of diversity». *International Journal of Urban and Regional Research*, 25, 2001. p. 658-664.
- FOIX, PERE. *Apòstols i mercaders, quaranta anys de lluita social a Catalunya*. Barcelona: Editorial Nova Terra, 1976.
- FOUCAULT, MICHEL. *Dits et Écrits, 1954-1988*. Tome III : 1976-1979 Paris: Gallimard, 1994.
- FOUCAULT, MICHEL. *Nacimiento de la biopolítica. Curso del Collège de France (1978-1979)*. Madrid: Akal, 2009.
- FOURQUET, FRANÇOIS; MURARD, LION. *Los equipamientos del poder*. Barcelona: Gustavo gili, 1978.
- FRAILE, PEDRO (ED.). *Modelar para gobernar. El control de la población y el territorio en Europa y Canadá. Una perspectiva histórica*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2001.
- FRANQUESA, JAUME. *Sa Calatrava mon amour. Etnografia d'un barri atrapat en la geografia del capital*. Palma de Mallorca: Documenta Balear, 2010.
- FULLILOVE, MINDY THOMPSON M.D. *Root shock. How tearing up city neighborhoods hurts America and what we can do about it*. New York: One world, 2005.
- GABRIEL, PERE. *Classe obrera i sindicats a Catalunya, 1903-1920*. Barcelona: Tesis docto-

ral inèdita de la Universitat de Barcelona, 1981.

GABRIEL, PERE. «Perifèries de Barcelona, 1850-1950. Unes taules -fragmentàries i a mig fer- i un comentari». A: OYÓN, JOSÉ LUÍS; GALLARDO, JUAN JOSÉ (COORD.). *El cinturón rojinegro. Radicalismo cenetista y obrerismo en la periferia de Barcelona (1918-1938)*. Barcelona: Carena, 2004.

GALFE. «La Cintura Roja». *Acción Cooperatista*, número 683, 5 de juny de 1936.

*Documental No-Res. Vida i mort d'un espai en tres actes*. Barcelona: Metromuster, 2011.

GANS, HERBERT. *The Urban Villagers. Group and class in the life of Italo-Americans*. New York: The free press, 1962.

GARCIA, PEDRO JOSÉ. *Formes et confits d'urbanité à Caracas*. Nanterre: Université Paris X. Nanterre, Thèse pour le doctorat en Sociologie, 10 d'octubre de 2002.

GARLAND, DAVID. *La cultura del control. Crimen y orden social en la sociedad contemporánea*. Barcelona: Gedisa, 2005.

GAUDEMAR, JEAN-PAUL. *La movilización general*. Madrid: La Piqueta, 1981.

GEDDES, PATRICK. *Cities in evolution*. London: Williams and Norgate, 1915.

Generalitat de Catalunya. Departament de Territori i Sostenibilitat. *Memòria de l'Institut Català del Sòl 2012*, desembre de 2013.

GENESTIER, PHILLIP. «La mixité : mot d'ordre, vœu pieux ou simple argument?». DDA. *Paradoxes de la mixité social. Espaces et sociétés*. núm. 140-141, 2010.

GILL, STEPHEN. «Globalisation, market civilisation and disciplinary neoliberalism». *Millenium: Journal of International Studies*. Vol. 24, núm. 3, 1995, p. 399-423. ISSN 0305-8298.

GLASS, RUTH. «Introduction». A: *London Aspects of Change*, London: MacGibbon and Kee, 1964.

GLUCKMAN, MAX. «Gossip and Scandal». *Current Anthtopology*, 4, 1963, p. 307-316.

GODARD, FRANCIS, CASTELLS, MANUEL ET ALLI. *La rénovation urbaine à Paris: structure urbaine et logique de classe*. Paris: Mouton, 1973.

GOETZ, EDWARD. «Gentrification in Black and White: The Racial Impact of Public Housing Demolition in American Cities». *Urban Studies*, 48(8), juny 2011, p. 1581-1604.

GOFFMAN, ERVING. *Internados: Ensayos sobre la situación social de los enfermos mentales*. Buenos Aires: Amorrortu Editores, 1972.

GOFFMAN, ERVING. *Relaciones en público*. Madrid: Alianza editorial, 1979.

GOFFMAN, ERVING. *La presentación de la persona en la vida cotidiana*. Buenos Aires: Amorrortu, 2001.

GOLD, RAYMOND L. «Roles in Sociological Field Observations». *Social Forces*, vol. 36, núm. 3, març 1958, p.217-223.

GONZÁLEZ, SARA. «La geografía escalar del capitalismo actual». *Scripta Nova. Revista electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, vol. IX, núm. 189, 15 de maig de 2005.

- GOONEWARDENA, KANISHKA. «Henri Lefebvre y la revolución de la vida cotidiana, la ciudad y el estado». *Espectros de Lefebvre*. Urban. Septiembre 2011-Febrero 2012, núm. 2. Madrid: Universidad Politécnica de Madrid. ISSN 1138-0810.
- GRAEBER, DAVID. *Toward An Anthropological Theory of Value. The False Coin of Our Own Dreams*. New York: Palgrave, 2001.
- GRAEBER, DAVID. *Somos el 99%*. Madrid: Capitan Swing, 2014.
- GRAFMEYER, YVES; AUTHIER, JEAN-YVES. *Sociologie urbaine*. Paris: Armand Colin, 2008.
- GRAFMEYER, YVES. «Le quartier des sociologues». A: AUTHIER, JEAN-YVES; BACQUÉ, MARIE-HÉLÈNE, GUÉRIN-PACE, FRANCE. *Le quartier. Enjeux scientifiques, actions politiques et pratiques sociales*. Paris: La Découverte, 2007.
- Gran diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2004.
- GRAVANO, ARIEL. *El barrio en la teoría social*. Buenos Aires: Espacio, 2005.
- GRUPO DE ESTUDIOS ANTROPOLÓGICOS LA CORRALA. *Aprendiendo a decir NO. Conflictos y resistencias en torno a la formas de concebir y proyectar la ciudad de Granada*, Granada: Asociación de Estudios Antropológicos La Corrala, 2009.
- GUARDIA, MANUEL; GARCÍA ESPUCHE, ALBERT. «1888 y 1929. Dos exposiciones, una sola ambición». A: SÁNCHEZ, ALEJANDRO (DIR.) *Barcelona 1888-1929. Modernidad, ambición y conflictos de una ciudad soñada*. Madrid: Alianza editorial, 1994. p. 25-43.
- GUARDIA, MANUEL; OYÓN, JOSÉ LUIS. «El barri de Les Corts entre la integració a la ciutat i l'endogàmia. Alguns indicadors de mobilitat geogràfica en el període d'entreguerres». A: DDAA. *I Jornades de recerca històrica de Les Corts. Ponències i Comunicacions*. Barcelona: Arxiu Municipal del Districte de Les Corts, 14 i 15 de març de 1997.
- GUILLAMÓN, AGUSTÍN. *Los Comités de Defensa de la CNT en Barcelona (1933-1938)*. Barcelona: Aldarull edicions, 2011.
- HACKWORTH, JASON; SMITH, NEIL. «The changin state of gentrification». *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*. 92 (4), 2001. p.464-477.
- HACKWORTH, JASON. «Inner-city real state investment, gentrification and economic recession in New York City». *Environment and Planning*, 2001, 33.
- HACKWORTH, JASON. *The neoliberal city: Governance, Ideology and development in American urbanism*. Ithaca: Cornell University Press, 2006.
- HACKWORTH, JASON. «The neoliberal city after the death of neoliberalism». *APSA*, 2009, Toronto Meeting Paper.
- HALBWACHS, MAURICE. *Les expropriations et le prix des terrains à Paris (1860-1900)*. Paris: Cornély, 1909.
- HALL, EDWARD T. *Más allá de la cultura*. Barcelona: Gustavo Gili, 1978.
- HALL, EDWARD T. *La dimensión oculta*. México D.F: Siglo XXI, 2003 [1972].
- HALL, PETER. *Ciudades del mañana. Historia del urbanismo en el siglo XX*. Barcelona: Ediciones del Serbal, 1996.
- HALL, STUART; MASSEY, DOREEN; RUSTIN, MICHAEL. *After neoliberalism: The killburn manifesto*. London: Soundings, 2013.
- HAMEL, PIERRE J. «Les mirages du partenariat publi-privé». *Agone*, 38/39, 2008, p. 151-176.



- HAMMEL, DANIEL J. «Gentrification and land rent: a historical view of the rent gap in Minneapolis». *Urban Geography* 20 (2), 1999, p.116–45.
- HAMNETT, CHRIS. (1991) «The blind men and the elephant: the explanation of gentrification». *Transactions of the Institute of British Geographers* 16 (2), 1991, p. 173–89.
- HANNERZ, ULF. «Gossip, Networks and Culture in a Black American Ghetto». *Ethnos*, 32, 1967, p.35-60.
- HANNERZ, ULF. *Exploración de la ciudad*. Madrid: Fondo de Cultura Económica, 1993.
- HARDT, MICHAEL; NEGRI, ANTONIO. *Commonwealth. El proyecto de una revolución de lo común*. Madrid: Akal, 2011.
- HARTMAN, CHESTER, KEATING, DENNIS. AND LEGATES, RICHARD. *Displacement: How to Fight It*. Berkeley, CA: National Housing Law Project, 1982.
- HARVEY, DAVID. *Urbanismo y desigualdad social*. Madrid: Siglo XXI, 2007 [1973].
- HARVEY, DAVID. *The limits of capital*. Oxford: Blackwell, 1982.
- HARVEY, DAVID. *The urbanization of capital: Studies in the history and theory of capitalist urbanization*. Oxford: Blackwell, 1985.
- HARVEY, DAVID. «La construcción social del espacio y del tiempo: Una teoría relacional». *Geographical Review of Japan*. Traducción: Dra. Perla Zusman. 1994, Vol. 67, (Ser. B), nº2, p. 126-135.
- HARVEY, DAVID. *La condición de la posmodernidad. Investigación sobre los orígenes del cambio cultural*. Buenos Aires: Amorrortu, 1998[1989].
- HARVEY, DAVID. «El nuevo imperialismo. Acumulación por desposesión». *Social Register. El nuevo desafío imperial*, vol. 40, 2004.
- HARVEY, DAVID. «El nuevo imperialismo: acumulación por desposesión» A: *Socialist register*. Buenos Aires : CLACSO, 2005.
- HARVEY, DAVID. «Neoliberalism as creative destruction». *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, vol. 88, Issue 2, 2006, p 145-158.
- HARVEY, DAVID. *Breve historia del neoliberalismo*. Madrid: Akal, 2007 [2005].
- HARVEY, DAVID. *Espacios del capital. Hacia una geografía crítica*. Madrid: Akal, 2007.
- HARVEY, DAVID. *París, capital de la modernidad*. Madrid: Akal, 2008 [2006].
- HARVEY, DAVID. *Le capitalisme contre le droit à la ville. Néolibéralisme, urbanisation, résistances*. Paris: Éditions Amsterdam, 2011.
- HARVEY, DAVID; SMITH, NEIL. *Capital financiero, propiedad inmobiliaria y cultura*. Barcelona: Museu d'Art Contemporani de Barcelona i Universitat Autònoma de Barcelona, 2005.
- HAZAN, ERIC. *Paris en tensión. Urbanismo e insurrección en la Ciudad de la Luz*. Madrid: Errata Naturae, 2011.
- HEIDEGGER, MARTIN. Conferència «Construir, habitar, pensar». [en línia]. Darmstad, 1951. <<http://www.geoacademia.cl/docente/mats/construir-habitar-pensar.pdf>> [7 de febrer de 2015].

- HEIDEGGER, MARTIN. Conferència «*El hombre habita poéticamente*». Traducció de Jorge Serrano Cabezas. [en línia]. Bühlerhöhe, 6 de octubre de 1951. <[http://www.thesis.uchile.cl/tesis/uchile/2001/serrano\\_j/pdf/serrano\\_j.pdf](http://www.thesis.uchile.cl/tesis/uchile/2001/serrano_j/pdf/serrano_j.pdf)> [7 de febrer de 2015].
- HELLER, ÀGNES. *Sociología de la vida cotidiana*. Barcelona: Península, 2002.
- HERNÁNDEZ, TORCUATO; LÓPEZ, JAUME; COBETA, ENRIC. «La Llei de Cases Barates de 1911 i la construcció d'habitatges a Barcelona: Els casos dels carrers del Comte de Güell i del Pintor Pahissa a Les Corts». A: DDAA. *I Jornades de recerca històrica de Les Corts. Ponències i Comunicacions*. Barcelona: Arxiu Municipal del Districte de les Corts, 14 i 15 de març de 1997.
- HESS, REMI; DEULCEUX, SANDRINE. *Henri Lefebvre. Vie, Œuvres, Concepts*, Paris: Ellipses, 2009.
- HESS, RÉMI. *Henri Lefebvre et l'aventure du siècle*. Paris: Métailié, 1988.
- HESS, REMI. *Henri Lefebvre et la pensée du possible. Théorie des moments et construction de la personne*, Paris: Anthropos, 2009.
- HOGGART, RICHARD. *The uses of literacy. Aspects of working-class life with special reference to publications and entertainments*. London/New York: Penguin books, 1957.
- HOWARD GRIFFIN, JOHN. *Negro como yo*. Madrid: Capitán Swing, 2015.
- HUERTAS, JOSEP MARIA; FABRE, JAUME. *Tots els barris de Barcelona: Els barris que foren independents: les Corts, Sant Gervasi de Cassoles, el Putxet, Sarrià i Pedralbes, Vallvidrera*. Vol. 3, Barcelona: Edicions 62, 1976.
- HUICI URMENETA, VICENTE. *Espacio, tiempo y sociedad. Variaciones sobre Durkheim, Halbwachs, Gurvitch, Foucault y Bourdieu*. Madrid: Akal, 2007.
- IBAÑEZ, JESÚS. *Sociología de la vida cotidiana*. Madrid: Siglo XXI, 1997.
- ILLICH, IVAN. *La convivencialidad*. Barcelona: Virus editorial, 2011.
- IÑIGUEZ, MIGUEL. *Esbozo de una enciclopedia histórica del anarquismo*. Madrid: Fundación Anselmo Lorenzo, 2001.
- JACOBS, JANE. *Muerte y vida de las grandes ciudades*, Madrid: Capitán Swing, 2011 [1969].
- JAPPE, ANSELM. *Les aventures de la marchandise. Pour une nouvelle critique de la valeur*. Paris: Denoël, 2003.
- JAPPE, ANSELM. *Crédito a muerte. La descomposición del capitalismo y sus críticos*. Logroño: Pepitas de Calabaza, 2011.
- JESSOP, BOB. «The entrepreneurial city: re-imagining localities, re-designing economic governance or re-structuring capital?». A: JEWSON, NICK; MACGREGOR, SUSAN. (eds.). *Transforming cities: contested governance and new spatial divisions*. London: Routledge, 1997, p. 28-41.
- JESSOP, ROBERT. *El futuro del estado capitalista*. Madrid: Catarata, 2008.
- JONES, OWEN. *CHAVS. La demonización de la clase obrera*. Madrid: Capitán Swing, 2013.
- JOSEPH, ISAAC. «Le droit à la ville. La ville a l'œuvre. Deux paradigmes de la recherche». *Les Annales de la recherche urbaine*, n°64, 1994, p. 4-10.

- JOSEPH, ISAAC. *Retomar la ciudad. El espacio público como lugar de la acción*. Medellín: Universidad Nacional de Colombia, 1999.
- JUNKER, BUFORD H. *Field Work*. Chicago: University of Chicago Press, 1960.
- KATZ, CINDI. *Growing Up Global: Economic Restructuring and Children's Everyday Lives*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2004.
- KATZ, CINDI; MONK, JANICE. *Full circles. Geographies of women over the life cours*. London, New York: Routledge, 1993.
- KLEIN, NAOMI. *La Doctrina del xoc. L'ascens del capitalisme del desastre*. Barcelona: Edicions 62, 2007.
- KOTANYI, ATTILA; VANEIGEM, RAOUL. «Programme élémentaire du bureau d'urbanisme unitaire». *International Situationniste*, núm. 6, agost 1961, Paris. p. 201-239.
- KROPOTKIN, PIOTR. *El apoyo mutuo*. Móstoles: Madre Tierra, 1989.
- KÜBLER-ROSS, ELISABETH. *On death and dying. What the dying have to teach doctors, nurses, clergy and their own families*. New York: Scribner, 2014 [1969].
- KURZ, R. *Subjektlose Herrschaft. Zur Aufhebung einer verkürzten Gesellschaftskritik*. [en línia]. Berlin: Exit, 1993. <<http://www.exit-online.org/textanz1.php?table=autoren&index=22&posnr=135&backtext1=text1.php>> [3 de febrer de 2015].
- LACLAU, ERNESTO. «¿Por qué los significantes vacíos son importantes para la política?». A: *Emancipación y diferencia*. Buenos Aires: Ariel, 1996.
- LAPAVITSAS, COSTAS «Financialised Capitalism: Crisis and Financial Expropriation». *Historical Materialism*, vol. 17, núm. 2, 2009.
- LATOUCHE, SERGE. *Hecho para tirar. La irracionalidad de la obsolescencia programada*. Barcelona: Octaedro, 2014.
- LATOUR, BRUNO. «Une sociologie sans objet? Note théorique sur l'interobjectivité». *Sociologie du Travail*, 36/4, 1994, p.587-607.
- LATOUR, BRUNO. *Changer de société, refaire de la sociologie*. Paris: La Découverte, 2007.
- LAURIA, MICKEY; KNOPP, LAWRENCE. «Towards an analysis of the role of gay communities in the urban renaissance». *Urban Geography*, 6 (2), 1985, p. 152-169.
- LAVAL, CHRISTIAN; DARDOT, PIERRE. *Común*. Barcelona: Gedisa Editorial, 2015.
- LE GALÈS, PATRICK. «Social mix and urban policy». A: BRIDGE, GARY; BUTLER, TIM; LEES, LORETTA. *Mixed communities. Gentrification of stealth?* The Policy Press: Chicago, 2012, p.17-24.
- LEDROUT RAYMOND. *L'espace sociale de la ville*. Paris: Anthropos, 1968.
- LEDROUT, RAYMOND. *Sociologia urbana*. Madrid: Instituto de Estudios de Administración Local, 1971.
- LEDROUT, RAYMOND. *L'espace en question*. Paris: Anthropos, 1976.
- LEDROUT, RAYMOND. *La forme et le sens dans la société. Sociologie des formes*. Paris: Librairie des Méridiens, 1984.
- LEDROUT, RAYMOND. *Sociologie urbaine*. Paris: Presses Universitaires de France (Puf), 1985.

- LEES, LORETTA; SLATER, TOM; WYLY, ELVIN (ED.) *Gentrification*. New York: Routledge, 2008.
- LEES, LORETTA; SLATER, TOM; WYLY, ELVIN (ED.) *The Gentrification reader*. New York: Routledge, 2010.
- LEES, LORETTA. «Rethinking gentrification: beyond the positions of economics or culture». *Progress in Human Geography*, 18, 2, 1994, p. 137-150.
- LEES, LORETTA. «A reappraisal of gentrification: towards a 'geography of gentrification'». *Progress in Human Geography* 24, 3, 2000, p. 389-408 .
- LEES, LORETTA. «Gentrification and social mixing: towards an inclusive urban renaissance?». *Urban Studies*, vol. 45, núm. 12, 2008, p.2449-2470.
- LEFEBVRE, HENRI. Critique de la vie quotidienne. Fondements d'une sociologie de la quotidienneté. vol. II. Paris: L'Arche editeur, 1961.
- LEFEBVRE, HENRI. «Le mondial et le planétaire». *Espaces et sociétés*. Febrer 1973, núm.8, Paris. p.15-23.
- LEFEBVRE, HENRI. *De lo rural a lo urbano*. Barcelona: Península. 1975 [1970].
- LEFEBVRE, HENRI *La revolución urbana*, 2º edición, Madrid: Alianza editorial, 1976 [1970].
- LEFEBVRE, HENRI. *Epacio y política. El derecho a la ciudad II*. Península: Barcelona, 1976 [1972].
- LEFEBVRE, HENRI. *Tiempos equivocados*. Barcelona: Kairós, 1976 [1975].
- LEFEBVRE, HENRI. *El derecho a la ciudad*. Barcelona: Península, 1978 [1968].
- LEFEBVRE, HENRI. «Quand la ville se perd dans une métamorphose planétaire». *Le monde diplomatique*, maig de 1989, p. 16-17.
- LEFEBVRE, HENRI. *Critique of every day life*. Vol. 1. London/New York: Verso, 1991.
- LEFEBVRE, HENRI. *Éléments de rythmanalyse: Introduction à la connaissance des rythmes*. Paris: Éditions Syllepse, 1992.
- LEFEBVRE, HENRI. *La production de l'espace*. París: Anthropos, 2000.
- LEFEBVRE, HENRI. *La survie du capitalisme. La reproduction des rapports de production*. París: Anthropos, 2002 [1973].
- LEFEBVRE, HENRI. *La somme et le reste*. Paris: Economica, 2009.
- LEGATES, RICHARD; HARTMAN, CHESTER. «The Anatomy of Displacement in the United States». A: Smith, Neil; Williams, Peter. (eds.) *Gentrification of the City*, London: Unwin Hyman, 1986.
- LELÉVRIER, CHRISTINE (COORD.). *Mobilités et trajectoires résidentielles des ménages dans trois opérations de rénovation urbaine en Ile-de-France*. Paris: Université XII Paris-Creteil, 2007.
- LELÉVRIER, CHRISTINE. «La mixité dans la rénovation urbaine : dispersion ou re-concentration ?». DDA. *Paradoxes de la mixité social. Espaces et sociétés*. Núm. 140-141, 2010.

- LELÉVRIER, CHRISTINE. «Au nom de la mixité social». *Savoir et Agir. Politiques de logement*, núm. 24, 27 de juny de 2013.
- LEPOUTRE, DAVID. *Coeur de banlieue. Codes, rites et langages*. Paris: Odile Jacob, 2001.
- LETHIERRY, HUGUES. *Penser avec Henri Lefebvre*. Lyon: Chronique sociale, 2009.
- LETHIERRY, HUGUES. (dir.) *Sauve qui peut la ville. Études lefebvriennes*. Paris: L'Harmattan, 2011.
- LÉVI-STRAUSS, CLAUDE. *El pensamiento salvaje*, Madrid, FCE, 2008 [1962].
- LÉVI-STRAUSS, CLAUDE. *Mitológicas I: Lo crudo y lo cocido*, México, FCE, 1968 [1964].
- LÉVI-STRAUSS, CLAUDE. *Antropología Estructural*. Barcelona: Paidós, 1995 [1974].
- LEWIS, OSCAR. *Antropología de la pobreza. Cinco familias*. Fondo de Cultura Económica: México D. F, 1989.
- LEY, DAVID. «Gentrification and the politics of the new middle class». *Environment and planning D: Society and Space* 12, 1994, p.53-74.
- LEY, DAVID. *The new middle class and the remaking of the central city*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- LIN, JAN; MELE, CHRISTOPHER (COMP.). *The Urban Sociology Reader*. Oxon: Routledge, 2013.
- LINHART, ROBERT. *L'Établi*. Paris: Les Editions du Minuit, 1978.
- LIPIETZ, ALAIN. *Le tribut foncier urbain*. Paris: Maspero, 1974.
- LIPIETZ, ALAN. «Lo nacional y lo regional: ¿cuál autonomía frente a la crisis capitalista mundial?». *Cuadernos de Economía*, Universidad Nacional de Colombia, núm. 11, 1987.
- LOGAN, JOHN R.; MOLOTCH, HARVEY. *Urban Fortunes: The political economy of place*. Berkeley: University of California Press, 1987.
- LOJKINE, JEAN. «Y-a-t-il une rente foncière urbaine?». *Espaces et Sociétés*, núm.2, 1971, p.89-94.
- LÓPEZ PARRA, MIGUEL. *Memòria manuscrita dels Camps de Concentració de Vernet d'Ariege-Septfons. 1939*. Inèdit, 1981.
- LÓPEZ SÁNCHEZ, PERE. *El centro histórico: un lugar para el conflicto. Estrategias del capital para la expulsión del proletario del centro de Barcelona. El caso de Santa Caterina y El Portal Nou*. Barcelona: Geocrítica. Textos de apoyo, 1986.
- LÓPEZ SÁNCHEZ, PERE. «1992, Objectiu de tots? Ciutat-empresa i dualitat a la Barcelona Olímpica». *Revista Catalana de Geografia*, vol. 6, núm. 15, 1991, p. 90-99.
- LÓPEZ SÁNCHEZ, PERE. *Un verano con mil julios y otras estaciones. Barcelona: de la Reforma Interior a la Revolución de Julio de 1909*. Barcelona: Siglo XXI, 1993.
- LÓPEZ SÁNCHEZ, PERE. «Centros históricos. Más allá del ghetto y del museo (Algunas cosas sobre el querer vivir en las ciudades viejas)». A: DDAA. *Lecturas geográficas*. Vol II. Madrid: Editorial Complutense, 2000, p. 1167-1178.
- LÓPEZ SÁNCHEZ, PERE. *Rastros de rostros en un prado rojo (y negro). Las Casas Baratas de Can Tunis en la revolución social de los años treinta*. Barcelona: Virus, 2013.

- LÓPEZ, ISIDRO; RODRÍGUEZ, EMMANUEL. *Fin de ciclo. Financiarización, territorio y sociedad de propietarios en la onda larga del capitalismo hispano (1959-2010)*. Madrid: Traficantes de Sueños, 2010.
- LÓPEZ, ISIDRO; RODRÍGUEZ, EMMANUEL. «Circuitos secundarios de acumulación y competitividad territorial». *Viento Sur*, núm. 116, maig 2011. p. 49-57.
- LOW, SETHA M. (ED.). *Theorizing the city: The New Urban Anthropology Reader*. New Jersey: Rutgers, 2005.
- LOW, SETHA M. «The erosion of public space and the public realm». *City and Society*. 18, 1, 2006, p. 43-49.
- LUXEMBURG, ROSA. *La acumulación de capital*. Barcelona: Orbis, 1985.
- MACLEOD, GORDON. «From urban entrepreneurialism to a 'revanchist city'? On the spatial injustices of Glasgow's renaissance». A: BRENNER, NEIL; THEODORE, NICK. (EDS.) *Spaces of neoliberalism. Urban restructuring in north America and western Europe*. Oxford: Blackwell, 2002.
- MACPHERSON, CRAWFORD B. *La teoría política del individualismo posesivo*. Madrid: Trotta, 2005.
- MAFFESOLI, MICHEL. *El tiempo de las tribus*. México D.F: Siglo XXI editores, 2004 [1988].
- MALINOWSKY, BRONISLAW. «Phatic Communion». A: LAVER, JOHN; HUTSCHESON, SANDY (ED.) *Communication in Face to Face Interaction*. London: Penguin, 1972.
- MALINOWSKY, BRONISLAW. *Los argonautas del pacífico occidental I. Un estudio sobre comercio y aventura entre los indios de los archipiélagos de la Nueva Guinea melanésica*. Barcelona: Editorial Planeta- De Agostini, 1986.
- MALVENTI, DARIO; GARREAUD, ÁLVARO. «Curar y reinsertar». ESPAI EN BLANC. *La Sociedad Terapéutica*. Barcelona: Bellaterra, 2008.
- Manifest de l'Associació de Veïns i Veïnes de la Colònia Castells, juliol de 2009.
- MANSILLA, JOSÉ A. «El triunfo de las clases medias. Dialéctica entre cambio social y urbanismo en Poblenou, Barcelona». *Revista de Antropología experimental*, Universidad de Jaén, núm. 15, texto 10, 2015, p.121-139.
- MARAGALL, JOAN. *Obres completes. Obra castellana*. Vol. 2, Barcelona: Selecta , 1961.
- MARAGALL, PASQUAL. «Pròleg». A: AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Barcelona: la ciutat i el 92*. Barcelona: Institut Municipal de Promoció Urbanística, 1990.
- MARAGALL, PASQUAL. *Refent Barcelona*. Barcelona: Planeta, 1986.
- MARCHENA, JULIA (COORD.) *La Ley de expropiación forzosa. Análisis y perspectivas de reforma*. Madrid: Ministerio de Hacienda, 2003.
- MARCUSE, PETER. «To control gentrification: anti-displacement zoning and planning for stable residential districts». *Review of Law and Social Change* 13, 1985, p. 931-945.
- MARCUSE, PETER. «'Dual city': a muddy metaphor for a quartered city». *International Journal of Urban and Regional Research*, 13, desembre de 1989, p.697-708.

- MARCUSE, PETER. (1986) «Abandonment, Gentrification and Displacement: the Linkages in New York City». A: LEES, LORETTA; SLATER, TOM; WYLY, ELVIN K. *The gentrification reader*. New York: Routledge, 2010, p. 333-347.
- MARÍN, DOLORS. *Anarquistas. Un siglo de movimiento obrero en España*. Barcelona: Ariel, 2010.
- MARIN, MARTÍ. *Història del franquisme a Catalunya*. Barcelona: Eumo editorial/Pagès editors, 2006.
- MARKUSEN, ANN R. «City Spatial Structure, Women's Household Work, and National Urban Policy». *Signs*, vol. 5, núm. 3, Supplement. Women and the American City, primavera 1980, p. S22-S44.
- MARRERO, ISAAC. *El espacio público desde los márgenes. Una etnografía del centro comercial l'Illa Diagonal*. Tesina inédita. Departament d'antropologia Universitat de Barcelona, 2004.
- MARTÍ, FRANCISCO; MORENO, EDUARDO. *Barcelona ¿a dónde vas?* Barcelona: Dirosa, 1974.
- MARTIN, JEAN-YVES. «L'espace». A: LETHIERRY, HUGUES. (DIR.). *Sauve qui peut la ville. Études lefebvriennes*. L'Harmattan, 2011.
- MARTÍNEZ LOREA, ION. «Prólogo: Henri Lefebvre y los espacios de lo posible». A: LEFEBVRE HENRI. *La producción del espacio*. Madrid: Capitán Swing, 2013.
- MARTÍNEZ RIGOL, SERGI. *El retorn al centre de la ciutat. La reestructuració del Raval, entre la renovació i la gentrificació*. [Tesis doctoral inédita] Barcelona, Universitat de Barcelona. Barcelona, 2001.
- MARTÍNEZ VEIGA, UBALDO. *Pobreza, segregación y exclusión espacial. La vivienda de los inmigrantes extranjeros en España*. Barcelona: Icària editorial, 1999.
- MARTÍNEZ, EMILIO. «Introducción». A: PARK, ROBERT EZRA. *La ciudad y otros ensayos de ecología urbana*. Barcelona: Ediciones del Serbal, 1999.
- MARTÍNEZ, EMILIO. «Las expropiaciones y la especulación del suelo: entre la perspectiva sociológica y la estrategia reformista». *Maurice Halbwachs. Revista Anthropos*. 218, 2008, p.137-152.
- MARTORELL, FERRAN. (COORD.). *Edificios Trade: 30 años de historia (1968-1998)*. Barcelona: Comunidad de Propietarios de los Edificios Trade, 1998.
- MARX, KARL; ENGELS, FRIEDRICH. *El manifiesto comunista*. Barcelona: Crítica, 1978.
- MARX, KARL. *El capital. Crítica de la economía política*. Vol. I. México DF: Fondo de Cultura Económica, 1973.
- MARX, KARL. *Manuscritos económicos y filosóficos*. Tercer Manuscrito. [en línea]. Madrid: Biblioteca Virtual Espartaco, 2001.<<https://www.marxists.org/espanol/m-e/1840s/manuscritos/man3.htm>>[15 de febrer de 2015].
- MASJUAN, EDUARD. *La ecología humana en el anarquismo ibérico. Urbanismo "orgánico" o ecológico, neomalthusianismo y naturismo social*. Barcelona: Icària editorial, 2000.
- MASSEY, DOREEN. *Spatial divisions of labour*. London: Macmillan, 1985.
- MASSEY, DOREEN. «La filosofía y la política de la espacialidad: algunas consideraciones». A: ARFUCH, LEONOR. (COMP.) *Pensar este tiempo. Espacios, afectos, pertenencias*. Buenos Aires: Paidós, 2005, p.103-127.

- MASSEY, DOREEN. *For space*. London: Sage publications, 2005.
- MASSEY, DOREEN. «Algunos tiempos de espacio». A: ALBET, ABEL, BENACH, NÚRIA. *Doreen Massey. Un sentido global del lugar*. Barcelona: Icària editorial, 2012, p.182-196.
- MAUSS, MARCEL. «L'ethnographie en France et à l'étranger». *Revue de Paris*, 20, 1913, p. 815-837.
- MAUSS, MARCEL. «Ensayo sobre los dones. Razón y forma del cambio en las sociedades primitivas». A: MAUSS, MARCEL. *Sociología y Antropología*. Madrid: Tecnos, 1971.
- MAYOL, PIERRE. «Habitar» A: CERTEAU, MICHEL DE; GIARD, LUCE I MAYOL, PIERRE. *La invención de lo cotidiano 2. Habitar, cocinar*. México D.F: Universidad Iberoamericana, 1999.
- MBEMBE, ACHILLE. *Necropolítica*. Barcelona: Melusina, 2011.
- MCDOWELL, LINDA. «The new service class: housing, consumption, and lifestyle among London bankers in the 1990s». *Environment and Planning A*, vol. 29, 1997, p. 2061-2078.
- MEAD, GEORGE H. *Espíritu, persona y sociedad. Desde el punto de vista del conductismo social*. Barcelona: Paidós, 1973.
- MELOSSI, DARIO. *El estado del control social*. México D.F: Siglo XXI editores, 1992.
- MERRIFIELD, ANDREW; SWYNGEDOUW, ERIC. (EDS.) *The urbanization of injustice*. New York: New York University Press, 1997.
- MERRIFIELD, ANDREW. «El derecho a la ciudad y más allá: notas sobre una reconceptualización lefebvriana» *Espectros de Lefebvre. Urban*. Septiembre 2011-Febrero 2012, núm. 2. Madrid: Universidad Politécnica de Madrid, p. 101-110, ISSN 1138-0810.
- MERRY, SALLY ENGLE. «Rethinking Gossip and Scandal». A: KLEIN, DANIEL B. (COORD.) *Reputation: Studies in the Voluntary Elicitation of Good Conduct*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1997, p. 47-80.
- MIRÓ, IVAN; DALMAU, MARC. *Joan Rovira Marquès. El cooperativisme obrer i col·lectivista*. Barcelona: Cossetània, 2014.
- MITCHELL, DON. *The right to the city. Social Justice and the fight for public space*. New York: The Guilford Press, 2003.
- MOLOTCH, HARVEY. «The City as a Growth Machine: Toward a Political Economy of Place». *American Journal of Sociology*, vol. 82, núm. 2, setembre 1976, p.309-332.
- MONTANER, JOSEP MARIA. «La evolución del Modelo Barcelona (1979-2002)». A: BORJA, JORDI I MUXÍ, ZAIDA. *Urbanismo en el siglo XXI: una visión crítica*. Bilbao, Madrid, Valencia, Barcelona. Barcelona: Edicions UPC, 2004.
- MORELL, MARC. «When space draws the line on class». A: Carrier, James G; Kalb, Don (ed.) *Anthropologies of class. Power, practice and inequality*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- MORONI, SARA. «Concha Pérez Collado: anarquista, miliciana en la Guerra Civil española». *Germinal*, 5 d'abril de 2008.
- MUMFORD, LEWIS. *La ciudad en la historia Sus orígenes, transformaciones y perspectivas*. Logroño: Pepitas de Calabaza, 2012 [1961].



- MUNIESA, BERNAT. *Dictadura y transición. La España Lampedusiana. Vol 2: La monarquía parlamentaria*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2005.
- MUÑOZ, FRANCESC. *Urbanización. Paisajes comunes, lugares globales*. Barcelona: Gustavo Gili, 2008.
- MUÑOZ, FRANCESC. «Urbanisation: Common Landscapes, Global Places». *The Open Urban Studies Journal*, 2010, 3, 78-88.
- MURRAY, IVAN. *Capitalismo y turismo en España. Del «milagro económico» a la «Gran crisis»*. Barcelona: Alba Sud editorial, 2015.
- NADAL, JORDI; TAFUNELL, XAVIER. *Sant Martí de Provençals: Pulmó Industrial de Barcelona*. Barcelona: Columna edicions, 1992.
- NEWMAN, KATHE; WYLY, ELVIN K. (2006) «The Right to stay put, Revisited: Gentrification and resistance to displacement in New York City». A: LEES, LORETTA; SLATER, TOM; WYLY, ELVIN K. *The gentrification reader*. New York: Routledge, 2010, p. 542-572.
- O'LOUGHLIN, JOHN; FRIEDRICH, JÜRGEN (EDS.). *Social Polarization in Post-Industrial Metropolises*. Berlin: De Gruyter, 1996.
- OBIOLS, ISABEL. «El anarquismo barcelonés es un producto propio de los barrios». Entrevista a Chris Ealham, Barcelona: El País, 6 de juliol de 2005.
- OBSERVATORIO METROPOLITANO. *Madrid ¿La suma de todos?. Globalización, territorio y desigualdad*. Madrid: Traficantes de Sueños, 2007.
- OLDS, KRISTOPHER. «Canada: Hallmark events, Evictions and Housing Rights». A: AZUELA, ANTONIO; DUHAU, EMILIO; ORTIZ, ENRIQUE (DIR.) *Evictions and the right to housing: Experience from Canada, Chile, the Dominican Republic, South Africa, and South Korea*. [En línia]. International Development Research Centre, 1998. <[http://web.idrc.ca/en/ev-32007-201-1-DO\\_TOPIC.html](http://web.idrc.ca/en/ev-32007-201-1-DO_TOPIC.html)>[1 de juliol de 2015].
- OYÓN, JOSÉ LUIS; GARCIA SOLER, CARMÉ. «Las segundas periferias, 1918-1936: una geografía preliminar». A: Oyón, José Luis (ed.) *Vida obrera en la Barcelona de entreguerras, 1918-1936*. Barcelona: CCCB, 1996.
- OYÓN, JOSÉ LUÍS; MALDONADO, JOSÉ; GRIFUL, EULÀLIA. *Barcelona 1930: un atlas social*. Barcelona: Edicions UPC, 2001.
- OYÓN, JOSÉ LUÍS; GALLARDO, JUAN JOSÉ (COORD.). *El cinturón rojinegro. Radicalismo céntrico y obrerismo en la periferia de Barcelona (1918-1938)*. Barcelona: Carena, 2004.
- OYÓN, JOSÉ LUÍS. *La quiebra de la ciudad popular. Espacio urbano, inmigración y anarquismo en la Barcelona de entreguerras, 1914-1936*. Barcelona: Ediciones del Serbal, 2008.
- OYÓN, JOSÉ LUIS; IGLESIAS, BORJA. «Les barraques i l'infrahabitatge en la construcció de Barcelona, 1914-1950». A: TATJER, MERCÈ; CRISTINA LARREA (ED.) *Barraques: La Barcelona informal del segle XX*. Barcelona: Museu d'Història de Barcelona (MUHBA), Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona, 2010.
- OYÓN, JOSÉ LUIS «Dispersión frente a compacidad: la paradoja del urbanismo protoecológico». *Ciudad y Territorio, Estudios Territoriales*, vol. XLIII, núm. 169-170, 2011, p. 515-532.
- PACKARD, VANCE. *The waste makers*. New York: David McKay Company, 1960.

- PALOU, SAIDA. *Barcelona, destinació turística. Un segle d'imatges i promoció pública*. Barcelona: Vitel·la edicions, 2012.
- PAQUOT, THIERRY. *Habiter, le propre de l'humain*. Paris: La Découverte. Armillarie, 2007.
- PARK, ROBERT EZRA; BURGESS, ERNEST. *The City. Suggestions for the Investigation of Human Behaviour in Urban Environment*. Chicago: University of Chicago Press, 1967 [1925].
- PARK, ROBERT EZRA. «Suggestions for the Investigation of Human Behaviour in the City Environment». *American Journal of Sociology*, 20 (3), 1915, p. 577-612.
- PARK, ROBERT EZRA. *La ciudad y otros ensayos de ecología urbana*. Barcelona: Ediciones del Serbal, 1999.
- PATEMAN, CAROLE. «Feminist Critiques of the Public/Private Dichotomy». A: BENN, STANLEY; GAUS, GERALD (ED.). *Public and Private in Social Life*. New York: St. Martin's Press, 1983.
- PECK, JAMIE; THEODORE, NICK. «Variegated capitalism». *Progress in Human Geography* 31(6), 2007, p. 731-772.
- PECK, JAMIE; TICKELL, ADAM. «Neoliberalizing espace». *Antipode*. Vol. 34, Issue 3, Juliol 2002. p. 380-404.
- PECK, JAIME. «Political economies of scale: Fast policy, interscalar relations and neoliberal workfare». *Economic Geography*, 2002, vol. 78, n.3, p. 331-360.
- PECK, JAMIE. «Zombie neoliberalism and the ambidextrous state». *Theoretical Criminology*. 14, febrer de 2010, p.104-110.
- PEIRATS, JOSÉ. *La CNT en la revolución española*. Paris: Ruedo Ibérico, 1971.
- PERAN, MARTÍ. «Post-it city. Ciutats ocasionals». A: *Post-it city*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB) i Diputació de Barcelona, 2008.
- PEREMIQUÉ, FRANCESC; SERRA, PERE. «1978-2010. renewal processes in Barcelonian Mass Housing Estates». SOTOCA, ADOLF (ED.) *After the project. Updating Mass Housing Estates*. Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya, 2012.
- PÉTTONET, COLETTE. *Espaces habités. Ethnologie des banlieues*. París: Galilée, 1982.
- PÉTTONET, COLETTE. «L'observation flottante. L'exemple d'un cimetière parisien». *L'Homme*, vol. 22, núm. 4, *Etudes d'anthropologie urbaine*, 1982a, p. 37-47.
- PHILLIPS, MARTIN. «Rural gentrification and the processes of class colonisation». *Journal of Rural Studies*, 9, 1993, p.123-140.
- PIKETTY, THOMAS. *El capital al segle XXI*. Barcelona: La Magrana, 2014.
- POLANYI, KARL. *La gran transformació. Los orígenes políticos y económicos de nuestro tiempo*. México D.F: Fondo de Cultura Económica. 2006, [1957].
- PORTAVELLA, JESÚS. *Els carrers de Barcelona: les Corts*. Barcelona: Arxiu Municipal del Districte de Les Corts, Arxiu Municipal de Barcelona, 1999.
- PORTELLI, STEFANO. *La ciudad horizontal. Urbanismo y resistencia en un barrio de casas baratas de Barcelona*. Barcelona: Bellaterra, 2014.
- PORTER, LIBBI; SHAW, KATE. *Whose urban renaissance? An international comparison of urban regeneration strategies*. Routledge: New York, 2009.

- PRADAS, MARIA AMÀLIA. *L'anarquisme i les lluites socials a Barcelona 1918-1923: la repressió obrera i la violència*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Monserrat, 2003.
- PROUDHON, PIERRE-JOSEPH. *¿Qué és la propiedad?* Madrid: Júcar, 1982.
- PROUDHON, PIERRE-JOSEPH. *Théorie de la propriété*. Paris: L'Harmattan, 1997.
- RAFFESTIN, CLAUDE. *Pour une géographie du pouvoir*. Paris: Litec, 1980.
- RAMADIER, THIERRY. «Mobilité quotidienne et attachement au quartier: une question de position?». A: AUTHIER, JEAN-YVES; BACQUÉ, MARIE-HÉLÈNE, GUÉRIN-PACE, FRANCE. *Le quartier. Enjeux scientifiques, actions politiques et pratiques sociales*. Paris: La Découverte, 2007.
- RANCIÈRE, JACQUES. «Pouvoir et stratégies. Entretien avec Michel Foucault». *Les revoltes lógicas*, núm. 4, hivern 1977, p. 89-97.
- RAPOPORT, AMOS. *House, forme and culture*. Milwaukee: University of Winconsin, 1969.
- Real Academia de la Lengua Española (RAE). *Diccionario de la lengua española*. Madrid: Espasa, 2001.
- REFDERN, PAUL A. «A new look at gentrification: 1. Gentrification and domestic technologies». *Environment and Planning A*, 1997, vol. 29, p. 1275 -1296.
- RELLO, MATEO. «Concha Pérez y la Anarquía». *Solidaridad Obrera*, Número 70<sup>o</sup> aniversari de la revolució, 17 de juliol de 2006.
- Remodelacions Urbanes S.A (Reursa). *Memòria del projecte de taxació conjunta per l'expropiació de les finques incloses en el sector de la modificació puntual del Pla General Metropolità de Barcelona a l'àmbit de la Colònia Castells, fase I*, gener de 2009.
- REMY, JEAN; VOYÉ, LILIANE. *La ciudad ¿Hacia una nueva definición?* Gasteiz: Basarai, 2006.
- RIDER, NICK. «Anarquisme i lluita popular: la vaga de lloguers de 1931». *L'Avenç*, núm. 89, gener de 1986, p. 6-17.
- RIGOUSTE, MATHIEU. *L'ennemi intérieur*. Paris: La Découverte, 2011.
- RODÓ DE ZÁRATE, MARIA. *Geografies de la interseccionalitat: L'Accés de la joventut a l'espai públic de Manresa*. Tesi doctoral. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona, 2014.
- ROSELLÓ, JOSEP MARIA. *La vuelta a la naturaleza. El pensamiento naturista hispano (1890-2000): naturismo libertario, trofología, vegetarianismo naturista, vegetarianismo social y librecultura*. Barcelona: Virus editorial, 2003.
- SAHLINS, MARSHALL. *Cultura y razón práctica*. Barcelona: Gedisa, 1988.
- SALUT, EMILI. *Vivers de revolucionaris. Apunts històrics del Districte Cinquè*. Barcelona: Llibreria Catalònia, 1938.
- SANGLA, SYLVAIN. *Politique et espace chez Henri Lefebvre*. Paris: Université Paris VIII, These inédite de doctorat en philosophie, 2010.
- SANZ, RICARDO. *El sindicalismo y la política. Los "Solidarios y nosotros"*. Barcelona: Còpia i Difón, 2013.
- SARGATAL, MARIA ALBA. «Gentrificación e inmigración en los centros históricos: el caso del barrio del Raval en Barcelona». *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*. Universidad de Barcelona, N<sup>o</sup> 94 (66), 1 de agosto de 2001.

- SARRIONANDIA, JOSEBA. *¿Somos como moros en la niebla?* Iruña: Pamiela, 2012.
- SASSEN, SASKIA. *La ciudad global: Nueva York, Londres, Tokyo*. Buenos Aires: Eudeba, 1991.
- SASSEN, SASKIA. «Open Source Urbanism». *The New City Reader: A Newspaper Of Public Space*, nº 15 Local, The Last Newspaper. New Museum of Contemporary Art, 6 d'octubre de 2010, 9 de gener de 2011.
- SAUNDERS, PETER. *Social theory and the urban question*. London: Hutchinson & Co, 1985.
- SCHMID, CHRISTIAN. «Henri lefebvre's theory or the production of space». A: DDAA. *Space, difference, everydaylife. Reading Henri Lefebvre*. New York: Routledge, 2008.
- SCHOLZ, ROSWITHA. «Remarques sur les notions de valeur et de dissociation-valeur». A: *Compilation critique de la valeur*. Paris: Esprit 68, 2013.
- SCHUMPETER, JOSEPH A. *Capitalismo, socialismo y democracia*. Barcelona: Tierra indómita, Vol. 1, 2015 [1942]
- SCOTT, JAMES C. *Weapons of the Weak. Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven/London: Yale University Press, 1985.
- SCOTT, JAMES C. *Los dominados y el arte de la resistencia*. Tafalla: Txalaparta, 2003.
- Sector d'Urbanisme. Ajuntament de Barcelona. *Informe d'al·legacions Modificació de PGM de la Colònia Castells*, juliol de 2001.
- Sector d'urbanisme. Ajuntament de Barcelona. *Modificació del Pla General Metropolità en el Sector de Reforma Interior de la Colònia Castells*. 28 de Maig de 2003.
- SENNET, RICHARD. *La conscience de l'oeil. Urbanisme et société*. Lagrasse: Verdier, 2009 [1990].
- SENNET, RICHARD. *Vida urbana e identidad personal*. Barcelona: Ediciones Península, 2002.
- SIMMEL, GEORG. *Sociologia 1. Estudios sobre las formas de socialización*. Madrid, Revista de Occidente, 1977<sup>a</sup>.
- SIMMEL, GEORG. *Sociologia 2. Estudios sobre las formas de socialización*. Madrid, Revista de Occidente, 1977<sup>b</sup>.
- SIMMEL, GEORG. *El individuo y la libertad. Ensayos de crítica de la cultura*. Barcelona: Península, 1986.
- SIMMEL, GEORG. *Sobre l'aventura*. Barcelona: Península, 1988.
- SIMMEL, GEORG. *Cuestiones fundamentales de Sociologia*. Barcelona: Editorial Gedisa, 2002.
- SIMÓN, JUAN ANTONIO. «El mundial de fútbol de 1982: Escaparate de la nueva democracia española». *Materiales para la Historia del Deporte, X*, Asociación Andaluza de Historia del Deporte, 2012.
- SLATER, TOM. «North American gentrification? Revanchist and emancipatory perspectives explored». *Environment and Planning A*, 2004, vol. 36, p.1191-1213.

- SLATER, TOM. (2005) «Gentrification in Canada's cities: from social mix to social 'tectonics'». A: Atkinson, Rowland; Bridge, Gary (eds.). *Gentrification in a global context: the new urban colonialism*. Routledge: London, 2005.
- SLATER, TOM. «The Eviction of Critical Perspectives from Gentrification Research». *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 30.4, desembre 2006, p.737-757.
- SLATER, TOM. «Revanchist City» A: Hutchison, Ray (ed.) *The Encyclopedia of Urban Studies*. Thousand Oaks, CA: Sage, 2009.
- SLATER, TOM. «Gentrification of the city». A: Bridge, Gary; Watson, Sophie (eds.) *The New Blackwell Companion to the City*. Oxford: Blackwell Publishing, 2011.
- SLATER, TOM. «Missing Marcuse: On gentrification and displacement». *City*, 13:2, 2009, p.292 — 311. [Veure també A: BRENNER, NEIL; MARCUSE, PETER; MAYER, MARGRIT. *Cities for people, not for profit*. New York: Roulledge, 2012, p. 171-197]
- SLATER, TOM. «Your Life Chances Affect Where You Live: A Critique of the 'Cottage Industry' of Neighbourhood Effects Research». *International Journal of Urban and Regional Research*, 37.2, març de 2013, p.367-387.
- SMITH, DARREN P.; PHILLIPS, DIANA. A. «Socio-cultural representations of greentrified Pennine rurality». *Journal of Rural Studies* 17, 2001, p.457-469.
- SMITH, NEIL; WILLIAMS, PETER (EDS.) *Gentrification of the city*. London: Allen and Unwin, 1986.
- SMITH, NEIL. «Toward a theory of gentification: a back to the city movement by capital, not people». *Journal of the American Planning Association*, 45 (4), 1979, p.538-548.
- SMITH, NEIL. «Gentrification and uneven development». *Economic Geography*, 58 (2), 1982, p.139-155.
- SMITH, NEIL. *Uneven development*. 3<sup>o</sup> edició. Athens, Georgia: The University of Georgia Press, 2008 [1984].
- SMITH, NEIL. *The New Urban Frontier. Gentrification and the revanchist city*. New York: Routledge, 1996. Versió en castellà: [SMITH, NEIL. *La nueva frontera urbana. Ciudad revanchista y gentrificación*. Madrid: Traficantes de sueños, 2012].
- SMITH, NEIL. «New globalism, new urbanism: gentrification as global urban strategy». *Antipode*, 34 (3), 2002, p.428-450.
- SMITH, NEIL. «¿Ciudades después del neoliberalismo?. A: DDAA. *Después del neoliberalismo: ciudades y caos sistémico*. Barcelona/Bellaterra: Museu d'Art Contemporani de Barcelona (Macba) i Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), 2009.
- SMITH, NEIL. «Revanchist planet. Regeneration and the axis of co-evilism». *The Urban Reinventors Online Journal*, Issue 3, 2009, p.1-18.
- SOLÀ-MORALES, IGNASI. «Los locos arquitectos de una ciudad soñada». A: SÁNCHEZ, ALEJANDRO (DIR.) *Barcelona 1888-1929. Modernidad, ambición y conflictos de una ciudad soñada*. Madrid: Alianza editorial, 1994. p.141-154.
- SOLÀ-MORALES, MANUEL. «La urbanización marginal y la formación de plusvalía del suelo». *Papers. Revista de Sociologia*. Barcelona: Barral, 1974, p. 365-380.
- SOLÀ, PERE. *Las escuelas racionalistas en Catalunya (1909-1939)*. Barcelona: Tusquets, 1978.

- SOLÀ, PERE. *Història de l'associacionisme català contemporani: Barcelona i les comarques de la seva demarcació*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia, 1993.
- SORKIN, MICHAEL (ED.) *Variaciones sobre un parque temático. La nueva ciudad americana y el fin del espacio público*. Barcelona: Gustavo Gili, 2004.
- STEBE, JEAN-MARC; MARCHAL, HERVE. *La sociologie urbaine*. Paris: Presses Universitaires de France, col. Que sais-je?, 2014.
- STRAUSS, ANSELM; CORBIN, JULIET. *Bases de la investigación cualitativa. Técnicas y procedimientos para desarrollar la teoría fundamentada*. Medellín: Editorial Universidad de Antioquia, 2002.
- SUDRIÀ, CARLES. «1914-1936. L'economia catalana en els anys d'entreguerres: consolidació industrial i diversificació productiva. A: *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, Vol. 4. *Una societat plenament industrial*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1988.
- SUDRIÀ, CARLES. «La modernidad de la capital industrial de España». A: SÁNCHEZ, ALEJANDRO (DIR.) *Barcelona 1888-1929. Modernidad, ambición y conflictos de una ciudad soñada*. Madrid: Alianza editorial, 1994. p.44-56.
- SWYNGEDOUW, ERIC. «Neither Global Nor Local: 'Glocalisation' and the Politics of Scale". A: COX, KEVIN R. (ED.) *Spaces of Globalization: Reasserting the Power of the Local*. New York/London: Guilford/Longman, 1997, p.137-166.
- SWYNGEDOUW, ERIC. «Globalisation or 'glocalisation'? Networks, territories and re-scaling». *Cambridge Review of International Affairs*. 2004;17(1):25-48.
- SWYNGEDOUW, ERIK; MOULAERT, FRANK; RODRÍGUEZ, ARANTXA. «Neoliberal urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and the new urban policy». A: BRENNER, NEIL; THEODORE, NICK. (EDS.) *Spaces of neoliberalism. Urban restructuring in north America and western Europe*. Oxford: Blackwell, 2002, p.195-229.
- TALLER VIU. *El cielo está enladrillado. Entre el mobbing y la violencia inmobiliaria y urbanística*. Barcelona: Bellaterra, 2006.
- TAPADA-BERTELI, TERESA; ARBACI, SONIA. «Proyectos de regeneración urbana en Barcelona contra la segregación socioespacial (1986-2009): ¿Solución o mito?». *ACE: Architecture, City and Environment = Arquitectura, Ciudad y Entorno*, any VI, núm. 17, Octubre 2011, p.187-222.
- TARROW, SYDNEY. *El poder en movimiento*. Madrid: Alianza Editorial, 1998.
- TATJER, MERCÈ. «Los orígenes de la vivienda social en Barcelona: Las cooperativas de viviendas en el primer tercio del siglo XX». Coloquio sobre "El desarrollo urbano de Montréal y Barcelona en la época contemporánea: estudio comparativo". Barcelona: Universidad de Barcelona, 5-7 de maig de 1997.
- TATJER, MERCÈ. «La vivienda popular en el Ensanche de Barcelona». *Scripta Nova*, vol. VII, núm. 146 (021), 1 d'agost de 2003.
- TATJER, MERCÈ. «La vivienda obrera en España de los siglos XIX y XX: de la promoción privada a la promoción pública (1853-1975)». *Scripta Nova*. Vol. IX, núm. 194 (23), 1 d'agost de 2005.

- TATJER, MERCÈ; VILANOVA, ANTONI; INSA, YOLANDA. *Les Corts. Memòria del passat industrial*. Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Arxiu Municipal del Districte de les Corts, 2005.
- TATJER, MERCÈ. «Barraques i projectes de remodelació urbana a Barcelona, de l'Eixample al litoral (1922-1966)». A: TATJER, MERCÈ; CRISTINA LARREA (ED.) *Barraques: La Barcelona informal del segle XX*. Barcelona: Museu d'Història de Barcelona (MUHBA), Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona, 2010.
- TAYLOR, MONIQUE M. «Can you go home again? Black gentrification and the dilemma of difference». *Berkeley Journal of Sociology*, 1992, p.101-127.
- TÉLLEZ, ANTONIO. *Sabaté: guerrilla urbana en España (1945-1960)*. Barcelona: Virus editorial, 1992.
- TERMES, JOSEP. *Història del moviment anarquista a Espanya (1870-1980)*. Barcelona: L'Avenç editorial, 2011.
- TERRADES, IGNASI. *La qüestió de les colònies industrials. L'exemple de l'Ametlla de Mero-la*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 1994.
- TERRADES, IGNASI. *Justicia Vindicatòria. De la ofensa e indefensió a la imprecació y el oráculo, la vindicta y el talió, la ordalía y el juramento, la composició y la reconciliación*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2008.
- TEVANIAN, PIERRE; TISSOT, SYLVIE. *Les mots sont importants*. Paris: Libertalia, 2010.
- The 2014 Revision. New York: United Nations, 2015.
- THIBAUD, JEAN-PAUL. «Une approche pragmatique des ambiances urbaines». A: AMPHOUX, PASCAL ET ALLI. *Ambiances en débats*. Grenoble: A la croisée, 2004.
- THOMPSON, EDWARD P. *La formación de la clase obrera en Inglaterra*. Madrid: Capitán Swing, 2012.
- TÖNNIES, FERDINAND. *Comunidad y asociación*. Barcelona: Península, 1979.
- TONUCCI, FRANCESCO. *La Ciudad de los niños*. Barcelona: Graó editorial, 2015.
- TOPALOV, CHRISTIAN. *La urbanizacion capitalista*. México D.F: Edicol, 1979.
- TOPALOV, CHRISTIAN. *Ganancias y rentas urbanas. Elementos teóricos*. Madrid: Siglo XXI editores, 1984.
- TOPALOV, CHRISTIAN. *LE LOGEMENT EN FRANCE. HISTOIRE D'UNE MARCHANDISE IMPOSSIBLE*. PARIS: PRESSES DE LA FOUNDATION NATIONALE DE SCIENCES POLITIQUES, 1987.
- TOPALOV, CHRISTIAN. «De la cuestión social a los problemas urbanos: los reformadores y la población de las metrópolis a principios del siglo XX». *Revista Internacional de Ciencias Sociales*, N° 125, septiembre, 1990.
- TOPALOV, CHRISTIAN. «Maurice Halbwachs et les villes (1908-1912). Une enquête d'histoire sociale des sciences sociales». *Annales. Histoire, sciences sociales*. 52, 5, 1997, p.1057-1083.
- TOPALOV, CHRISTIAN. «Expériences sociologiques: Les faits et les preuves dans les thèses de Maurice Halbwachs (1909-1913)». *Revue d'Histoire des Sciences Humaines*. núm. 1, 1999, p. 11-46.
- TOPALOV CHRISTIAN. «Écrire l'histoire des sociologues de Chicago». *Genèses*, 2003/2, n°51, p. 147-159.

- TOPALOV CHRISTIAN. «Maurice Halbwachs et les sociologues de Chicago». *Revue française de sociologie*, 2006/3, vol. 47, p. 561-590.
- TREANOR, PAUL. «Brownfield gentrification in Amsterdam», 2004 [En línia] <<http://web.inter.nl.net/users/Paul.Treanor/gentrification.html>>.[13 d'abril de 2015].
- Tribunal Superior de Justicia de Cataluña. Sala de lo contencioso administrativo sección tercera. *Sentencia n<sup>o</sup>854*, octubre de 2007.
- Tribunal Superior de Justicia de Catalunya. Sala de lo Social. *Sentència 35/2012*, 19 de desembre de 2012.
- TURNER, JOHN F C. «Housing as a verb» A: *Freedom to built*. New York: Collier Macmillan, 1972.
- TURNER, JOHN F.C. *Freedom to built*. New York: Collier Macmillan, 1972.
- TURNER, JOHN F.C. *Vivienda, todo el poder para los usuarios: hacia la economía en la construcción del entorno*. Madrid: Blume, 1977.
- TURNER, VICTOR W. *El proceso ritual. Estructura y antiestructura*. Madrid: Taurus, 1988.
- UN Department of Economic and Social Affairs, Population Division. *World Urbanization Prospects*.
- URRY, JOHN. *Consuming places*. Routledge: New York, 1995.
- VALENCIA, SAYAC. *Capitalismo gore*. Barcelona: Melusina, 2010.
- VAN CRIEKINGEN, MATHIEU. «La gentrification comme projet politique global». *Villes et résistances sociales. Agone*, 38-39, 23 de maig de 2008.
- VAN CRIEKINGEN, MATHIEU. «Meanings, politics and realities of social mix and gentrification-a view from Brussels». A: BRIDGE, GARY; BUTLER, TIM; LEES, LORETTA. *Mixed communities. Gentrification of stealth?* The Policy Press: Chicago, 2012, p.169-184.
- VAN GENNEP, ARNOLD. *Los ritos de paso*. Madrid: Alianza editorial, 2008.
- VEGA, EULÀLIA. «Salvador Seguí, el «noi del sucre»». A: SÁNCHEZ, ALEJANDRO (DIR.) *Barcelona 1888-1929. Modernidad, ambición y conflictos de una ciudad soñada*. Madrid: Alianza editorial, 1994. p.108-112.
- VELA, CORSINO. «Apunts urbans: algunes reflexions a propòsit de la conflictivitat a la metròpoli». A: UNIÓN TEMPORAL D'ESCRIBES. *Barcelona. Marca registrada. Un model per desarmar*. Barcelona: Virus editorial, 2004, p. 97-109.
- VICARIO, LORENZO; MARTÍNEZ MONJE, MANUEL. «Another 'Guggenheim effect'? Central city projects and gentrification in Bilbao». A: ATKINSON, ROWLAND; BRIDGE, GARY. (ed.) *Gentrification in a global context. The new urban colonialism*. New York: Routledge, 2005.
- VIRILIO, PAUL. *Vitesse et politique*. Paris: Galilée, 1977.
- VIRILIO, PAUL. *La inseguridad del territorio*. Buenos Aires: La Marca, 1999.
- VIVES, ANTONI. «Start-up nation». *Ara, edició digital*, [en línia], 5/03/2012. <[http://www.ara.cat/premium/opinio/Start-up-nation\\_o\\_658134183.html](http://www.ara.cat/premium/opinio/Start-up-nation_o_658134183.html)> [3 de març de 2015].



- VON HEEREN, STEFANIE. *La remodelación de Ciutat Vella. Un análisis crítico del modelo Barcelona*. Barcelona: Veins en defensa de la Barcelona Vella, 2002.
- WACQUANT, LOÏC; SLATER, TOM; BORGES PEREIRA, VIRGÍLIO. «Territorial stigmatization in action». *Environment and Planning A*, vol. 46, 2014, p. 1270 – 1280.
- WACQUANT, LOÏC. *Cos i ànima. Quaderns etnogràfics d'un aprenent de boxejador*. Barcelona: Edicions de 1984, 2004.
- WACQUANT, LOÏC. *Pàries Urbans*. Barcelona: Edicions de 1984, 2007.
- WALLERSTEIN, IMMANUEL. *Análisis de sistemas-mundo. Una introducción*. Madrid: siglo XXI, 2005.
- WARD, COLIN. *Housing an anachist approach*. London: Freedom Press, 1976.
- WARD, COLIN. *Anarquía en acción. La práctica de la libertad*. Madrid: Enclave de libros, 2013.
- WATZLAWICK, PAUL. «Estructuras de la comunicació psicótica». A: WINKIN, YVES (ED.). *La nueva comunicación*. Barcelona: Kairós, 2005.
- WEBER, MAX. *El político y el científico*, Madrid: Alianza Editorial, 2000.
- WEBER, RACHEL. «Extracting Value from the City: Neoliberalism and Urban Redevelopment». A: *Antipode*, 34 (3): 519-540, 2002.
- WEIZMAN, EYAL. *A través de los muros. Cçomo el ejército israelí se apropió de la teoría crítica postmoderna y reinventó la guerra urbana*. Madrid: Errata Naturae, 2012.
- WILLMOTT PETER; YOUNG, MICHAEL. *Le Village dans la ville. Famille et parenté dans l'Est londonien*. Paris: Puf, 2010.
- WILSON, DAVID; GRAMMENOS, DENNIS. «Gentrification, discourse, and the body: Chicago's Humboldt Park». *Environment and Planning D: Society and Space*, vol. 23, 2005, p. 295- 312.
- WILSON, DAVID. «Towards a Contingent Urban Neoliberalism». *Urban Geography*, 25(8), 2004, p. 771-783.
- WIRTH, LOUIS. «Urbanism as a Way of life». *American Journal of Sociology*, Vol. XLIV, núm. 1.
- WYLY, ELVIN K.; ATIA, MONA; HAMMEL, DANIEL J. «Has Mortgage capital found an Inner-City Spatial Fix?». *Housing Policy Debate*. Vol. 15. Issue 3, Fannie Mae Foundation, 2004. p. 623–685.
- YNFANTE, JESÚS. *Los negocios de Porcioles. Las sagradas familias de Barcelona*. Toulouse: Monopolio, 1974.
- ZUKIN, SHARON. «Gentrification: culture and capital in the urban core». *American Review of Sociology*, núm. 13, 1987, p. 129-147.

## **Registre oral:**

Conversa amb Miquel, veí del passatge Castells, 22 de juliol de 2009.

Conversa amb Loles i Nines, veïnes de Barnola, 23 de gener de 2010.

Conversa amb Roi, veí carrer Castells, 23 de gener de 2010.

Conversa amb Àngela, veïna carrer Castells, 23 de gener de 2010.

Conversa amb Miguel, veí del carrer Castells, 27 de gener de 2010.

Conversa amb Rafa Ruiz, 9 de juliol de 2010.

Entrevista a Rosi, veïna del carrer Castells, 29 de maig de 2009, [en línia]  
<<https://www.youtube.com/watch?v=wgruocTegk4>> [15 de setembre de 2015].

Entrevista a Miguel, veí del passatge Barnola, 14 de setembre de 2009.

Entrevista a Josefina, veïna del carrer Castells, 19 d'octubre de 2009.

Entrevista a Miguel, veí del carrer Castells, 29 d'octubre de 2009.

Entrevista a Àlex, veí del carrer Castells, 22 de desembre de 2009.

Entrevista a Olga, veïna del carrer Piera, 3 de febrer de 2010.

Entrevista a Mariana, veïna del carrer Castells, 5 de febrer de 2010.

Entrevista Manolo, veí del passatge Barnola, 3 d'abril de 2010.

Assemblea informativa, 11 de novembre de 2009.

## **Llocs web:**

<<http://communityplanning.net/JohnTurnerArchive/index.php>>

<<http://carabancheleando.net/>>

<<https://archive.org/details/TelediarioConflictoEnLasCasasBaratasDeEduardoAunsbarcelona>>

«La Burbuja inmobiliaria» [en línia]. Setembre de 2010.

<<http://www.euribor.com.es/docs/LA%20BURBUJA%20INMOBILIARIA-Set-2010.pdf>> [3 de juliol de 2015].

<[http://incasol.gencat.cat/es/altres\\_webs/reursa/qui\\_som/salutacio/](http://incasol.gencat.cat/es/altres_webs/reursa/qui_som/salutacio/)>

<<http://bonpastor.noblogs.org/>>

<<http://repensarbonpastor.wordpress.com/2011/04/20/bon-pastor-tapiado-y-ciudad-fantasma/>>

<<http://laciutathoritzontal.org/>>

<[http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Income\\_inequality\\_statistics#The\\_Gini\\_coefficient\\_across\\_the\\_EU\\_in\\_2012](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Income_inequality_statistics#The_Gini_coefficient_across_the_EU_in_2012)>

<[http://incasol.gencat.cat/es/altres\\_webs/reursa/qui\\_som/](http://incasol.gencat.cat/es/altres_webs/reursa/qui_som/)>

<[http://territori.gencat.cat/ca/01\\_departament/06\\_estadistica/05\\_indicadors\\_i\\_estadistiques\\_dhabitatge/estadistiques\\_de\\_construccio\\_i\\_mercat\\_immobiliari/mercat\\_dhabitatge\\_de\\_segona\\_ma/preus\\_del\\_habitatge\\_de\\_segona\\_ma\\_a\\_barcelona/](http://territori.gencat.cat/ca/01_departament/06_estadistica/05_indicadors_i_estadistiques_dhabitatge/estadistiques_de_construccio_i_mercat_immobiliari/mercat_dhabitatge_de_segona_ma/preus_del_habitatge_de_segona_ma_a_barcelona/)>

<<http://www.pmhb.org/document.asp?id=14&subid=1>>

<<http://www.presodelescorts.org/>>

<<http://www20.gencat.cat/portal/site/incasol/menuitem.33ab78df83475909763cc110b0coe1a0/vgnextoid=6249b5b401fbd110VgnVCM1000000boc1e0aRCRD&vgnnextchannel=6249b5b401fbd110VgnVCM1000000boc1e0aRCRD&vgnnextfmt=default>>

<[HTTPS://RASTROSDEROSTROS.WORDPRESS.COM/](https://rastrosderostros.wordpress.com/)>

<<http://www.bcn.cat/estadistica/catala/dades/anuari/pdf/capo2.pdf>>

Eurostat <[http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/2/2a/Population\\_by\\_tenure\\_status%2C\\_2012\\_%281%29\\_%28%25\\_of\\_population%29\\_YB14\\_II.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/2/2a/Population_by_tenure_status%2C_2012_%281%29_%28%25_of_population%29_YB14_II.png)>

## **Mitjans de comunicació:**

Adn

Ara

Avui

Barcelona Televisió (BTV)

El País

El Periódico de Catalunya-Ciutat

El Punt

*Enveualtra*

La Vanguardia

Línia les Corts

Què!

## Agraïments

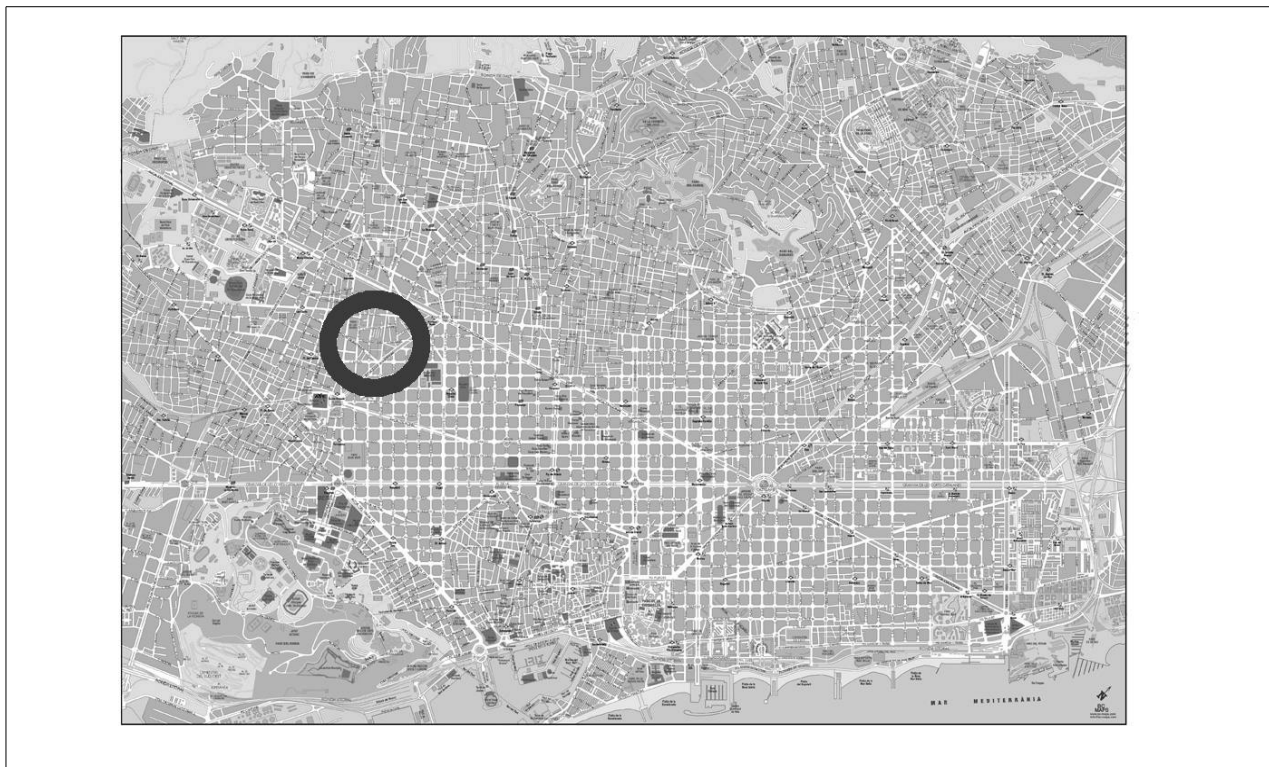
Aquesta recerca tot i que l'ha escrit una sola persona és el resultat de l'esforç mancomunat de molta gent. Malgrat no he rebut l'ajuda econòmica de cap beca, ni ajut, ni subvenció; el suport i recolzament de la gent que m'envolta ha sigut providencial i fonamental pel desenvolupament i sosteniment de la recerca. En primer lloc hi ha la Maria, la meva companya de vida; i les meves nenes, el meu tresor, Emma, i la Sira, que tot just està venint. Sense elles i les seves cures quotidianes, aquesta recerca, senzillament, no hagués estat possible. En segon lloc, vull agrair el suport incondicional de tota la meva família, especialment al meu pare, que m'ha ajudat fructíferament durant tot el procés de recerca, però també a la meva mare, germans, cunyades, avi, abueli, abuelo, tios i tias. Aquest treball també es fruit de la companyia i l'aprenentatge que tinc la sort de poder gaudir amb totes vosaltres. En tercer lloc, m'agradaria citar a la meva família extensa, persones, amics i amigues que m'estimo, persones de la cooperativa La Ciutat Invisible, gent del barri, la meva comunitat, que han suportat durant mesos i mesos la meva absència dels espais polítics i de sociabilitat. Com diria en Bonaventura, portem un nou Món als nostres cors! També agraeixo especialment la col·laboració d'en Pere López, més que un tutor (in)formal, un bon amic; també a la Nancy que m'ajudà amb l'estructuració inicial de l'escriptura. A la Nora Miquel i l'Àlex López, i a la Lola de la Colònia, per la cessió de material. Finalment vull fer una especial menció als meus companys de casa i d'(in)fortuni a la barriada l'Eloi, el Sergi, el Jesús, el Mano, la Brusca i el Queeri, i del col·lectiu Salvem la Colònia. Aquesta és part de la nostra vida i memòria en comú que faltava escriure.

Gràcies per l'esforç col·lectiu. Va per totes vosaltres.

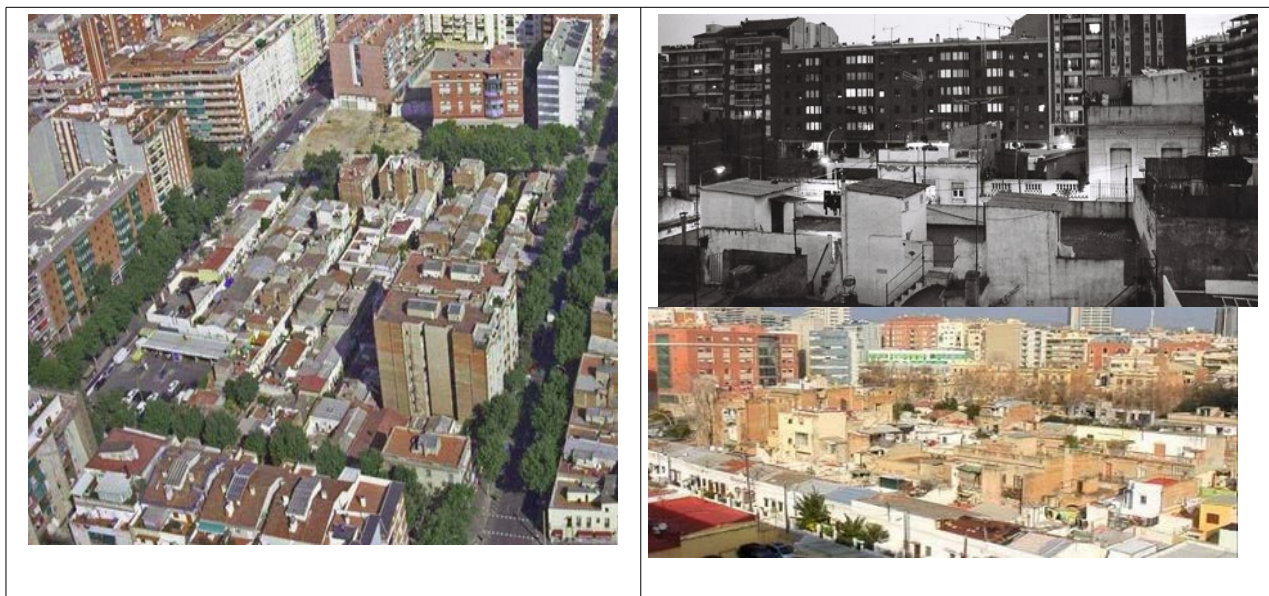
# ANNEXOS GRÀFICS

## ANNEX 0: Introducció

Ubicació:



Panoràmica general:





carrer Castells\_ Josefina\_ març 2010



passatge Barnola \_juny 2010



passatge Castells\_ abril 2010\_



passatge Transversal\_ juny 2010





passatge Piera gener 2011



carrer Castells maig 2010



carrer Castells\_maig 2010



passatge Piera\_maig 2010



passatge Castells\_maig 2010



passatge Transversal\_març 2010



carrer Montnegre\_ terrenys de l'antiga fàbrica Castells\_maig 2010



carrer Castells, 14\_ juny 2010

## ANNEX 1:

### Fotografies històriques:

Colons a la Colònia. Família López Parra. [Fons Nora Miquel i Àlex López.]





Familia Pérez \_ passatge Barnola



[1960]





## CASAMIENTO NATURO-DESNUDISTA



Los dos afortunados de Frutidor

Este es el primero de los casamientos Naturo-Desnudistas efectuados en España. Momentos antes de presentarse a los amigos, Juanita es muy bella y simpática, Jesús es muy serio e idealista.



### Carta de Agradecimiento del novio

A mis amigos y compañeros, solteros especialmente, salud.

El domingo, 23 de Frutidor (Septiembre), se realizó en el Parthenón de Gavá un casamiento naturo-desnudista. A mi me cupo la satisfacción de ser el primero que realiza este acto.

Con este motivo quiero significar a todos los jóvenes naturo-desnudistas que se ha dado el primer paso en pro de una sociedad mejor.

No nos detengamos a mirar atrás y sigamos siempre adelante por el nuevo camino, llevando a la realidad estos sueños, que, al fin y al cabo, son y han sido siempre los más acariciados por nuestras mentes juveniles.

Presentemos a la sociedad actual, que navega en un charco de vicios, degenerándose cada día

más, muchos casos como éste, y quizás aún lleguemos a tiempo para salvarla.

Hagamos valer nuestra personalidad, derecho que nadie nos puede negar y vivamos nuestros sueños de amor, en los que el sentimiento y la libertad van unidos.

A todos, amigos míos, que animasteis con vuestra presencia el recinto del Parthenón, cooperando a la ceremonia de tan para mí sublime acto, os doy las gracias en nombre mío y en el de mi compañera y os invitamos a seguirnos por el sendero de la Felicidad por el Naturismo Integral.

Por el naturo-desnudismo y por el bien de la Humanidad, os saluda vuestro compañero,

*Jesús López.*

Jesús López Parra i Juanita, el primer casament naturista de l'estat. *Pentalfa*, año IX, núm. 199.] (1935)  
[Fons Nora Miquel i Àlex López]

C.N.T.

A.I.T.

ADMINISTRACION POPULAR URBANA

Zona de.....

BARCELONA

A partir de hoy este Organismo se ha encargado de la administración directa de la casa que habitas, por lo que cuidará del cobro de los alquileres, prácticas de obras, reparaciones y todo cuanto concierne a la conservación de la finca y su higienización.

Lo que nos complacemos en comunicarte a fin de que tomes de ello la debida nota y te dée por enterado y notificado de que no has de satisfacer los alquileres a nadie más que a nuestra Organización, por lo cual los recibos mensuales irán avuados o controlados con el sello de éste Organismo, con el que deberás entenderte para toda reclamación con respecto a la vivienda que ocupas.

Te saluda

EL COMITE



Administració Popular Urbana les Corts \_1936



Passatge Transversal\_197?\_Fons Lola



Passatge Barnola\_195?\_196?\_Fons Lola



Bar La Campana\_ passatge Transversal\_ 196?\_ Fons Lola



\_ Fons Lola\_ 196?



passatge Castells (antic passatge Maria) abans de l'asfaltat. Març de 1982.  
[Font: Arxiu Municipal de les Corts]

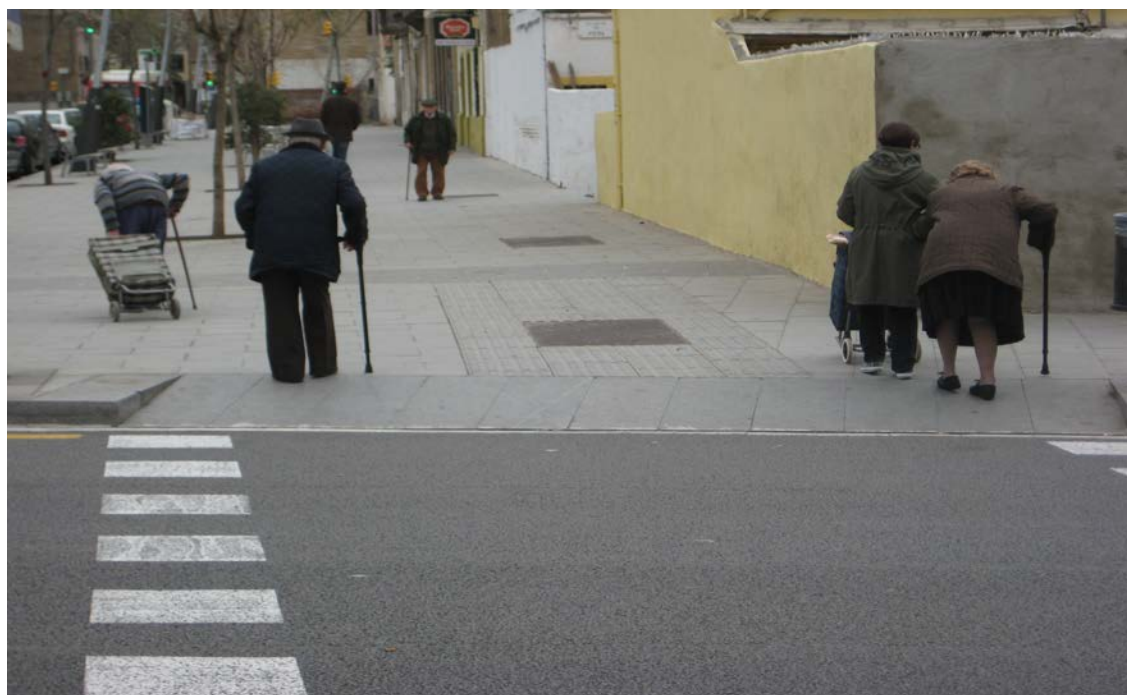


passatge Barnola\_198?\_199?\_ Fons Lola

**ANNEX 2.**  
**Vida quotidiana:**



carrer Castells\_ aniversari\_maig 2010



Gent gran de la Colònia\_Montnegre\_abril 2010



carrer Castells\_ abril 2010



carrer Castells\_ aniversari\_maig 2010



carrer Castells\_ Juliol 2010



carrer Castells\_ Juny 2010





carrer Castells\_maig 2010



passatge Castells\_maig 2010



passatge Transversal\_juny 2010



Setembre 2010



passatge Transversal\_juny 2010



carrer Castells\_Abril 2010



carrer Castells\_Abril 2010







Festes majors 2008



Festes majors 2008



Festes majors 2008

# FESTES MAJORS POPULARS 09 COLÒNIA CASTELLS

## PROGRAMACIÓ:

### DIJOURES 9 D'OCTUBRE:

- 17H: Ens vestim de Festa Major.** Vine a decorar els Carrers!  
**18H: Taller de serigrafia:** Farem banderoles per penjar als balcons  
**21H: Sopar de Festa Major** amb la ja clàssica fideua de "Los nenes"  
 + el que portem entre tothom.  
**22H: Bingo + Karaoke popular per tothom** la vergonya deixeu-la a Casa

### DISSABTE 10 D'OCTUBRE:

- 11-14H: Mercat d'intercanvi.** Vine a donar el que no necessitis i a rebre el que et faci falta  
**12H: Campionat de futbol 3'3** al Carrer Transversal  
**17:30H: Pregó de festes**  
 + Cercavila i Ball amb els Gegants i els Tabalers de Sants  
**18H: Berenar popular a l'Hort de la Colònia**  
 + Presentació de l'exposició: "Horts urbans, cultivant Barcelona"  
 + Trencà l'Olla/Piñata (tot davant l'Hort de la Colònia al Passatge Castells)  
**21H: Sopar de tapers típics** que cadascú porti el plat que li surti millor  
**22H: Concert:**  
 Flamenco+Grup sorpresa+DJ's  
 (al Passatge Castells)

### DIUMENGE 11 D'OCTUBRE:

- 21H: Homenatge als que ja no hi són**  
**23H: SUPER CONCERT AMB LA SUPER BANDA LOCAL**  
 cómo siempre dándolo todo

LA TXARANGA DEL TIO RAFA.

## M'agrada el lloc on visc

perquè vivim el carrer amb tranquil·litat



Festes majors 2009





Festes Majors 2009



Revetlla 2010



Revetlla 2010

**Pla R:**



Febrer 2010



Març 2010



Març 2010\_ hort de la Colònia



Març 2010\_ descontaminació de l'hort de la Colònia



Març 2010



Maig 2010



Maig 2010



Maig 2010



Maig 2010



Antic Bar La Campana. Casa de l'Encarna\_ maig 2010



Maig 2010



Febrer 2010





Abril 2010



Abril 2010

### El safareig

Una secció que s'omple cada número amb les aportacions que feu els veïns i veïnes. En aquest número publicarem un article d'una jove habitant de la Colònia i el transcrivim tal qual

## Desallotjament de la colònia castells

Per Xal (3/10/2009)

La colònia castells és un petit poble anclat a la zona de Les Corts. La Colònia és tot de cases baixes de 4 passadges. L'ajuntament ho vol tirar la Colònia per fer pisos per vendre, serveis, es a dir, ambuladoris, parcs, park-

ings... I la gent se'n anirà a un pis encara que la gent no vol. Les cases fa que estan un segle aproximadament. Crec que no ho fassinat que tirin perquè les cases estan molt bé.  
Salvem la colònia castells.



### Alguniemijsorahil...

## Vidas baratas

(Artículo de Manuel Delgado. Extret de: El País 13/02/2007)

«Siempre es la misma historia. De pronto, alguien, en algún sitio, decide algo que cambiará la forma y la vida de un barrio. Primero se le declara "obsoleto", luego se redacta un plan perfecto, se elaboran unos planos llenos de curvas y rectas, se hace todo ello público de manera atractiva -dibujitos y maquetas- y se promete una existencia mejor a los seres humanos cuya vida va a ser, como el lugar, reformada. A continuación, se proponen ofertas de reubicamiento que siempre perjudican a quienes no podrán asumir las nuevas condiciones que indirectamente se les imponen, o se encazan dinámicas de participación-orientadas de hecho a dividir a los vecinos afectados - y luego se continúa sometiendo a ese trozo de ciudad a un abandono que ya es venia deteriorando para disuadir a las víctimas-beneficiarias de la transformación de su urgencia e inestabilidad...»

## Encara no coneixes l'hort de la colònia?

Si agrada treballar la terra, criar gallines, plantar flors, cuidar les plantes, regar-les pacientemente i després menjar els fruits del teu treball (tomàquets, albergínies, enciams, ones, maduïres, cebes...), l'hort és el teu paradís.  
Vine a conèixer i a col·laborar amb l'hort de la Colònia al passeig Castells, un espai recuperat que abans era un solar ple de merda i que ara és oasis de verd enmig del cement.



Mail de contacte: salvemlacolonia@gmail.com  
Blog: http://salvemlacolonia.blogspot.com

Si vols entrar en contacte amb la redacció, o vols col·laborar d'alguna manera, pots venir els dilluns cada quinze dies a l'assemblea de "Salvem la Colònia", a les 21h al número 18 del Carrer Castells.

# EN VEU ALTRA!

COLUMNÀ CASTELLS

### Editorial

## Si vols que t'escoltin, hi ha coses que has de dir-les "EnVeuAltra"

Aquí us presentem el número 0 d' "EnVeuAltra". El butlletí escrit des de i per la Colònia Castells amb la intenció de fer d'altaveu -o millor d'altaveu- de totes les notícies i informacions que sorgiran en tots els nostres passadges mentre encara estiguem en pena. Aquest és un espai obert a les aportacions dels veïns i veïnes de la Colònia i a la participació de tothom, anirem a qui vulgui publicar alguna cosa em ho faci arribar al mail que indiquem a baix.

Un dels objectius primordials d'aquesta publicació -al·lèrgica a la regularitat- és servir com a canal d'expressió dels veïns i veïnes que no es resignen a veure desaparèixer sota les escaraderes el nostre barri. Ens diuen idealistes, somnàmbuls, inconscients, bojos... però volem deixar les coses d'ara des d'un bon principi. El nostre objectiu és defensar la colònia i les seves formes de vida d'agost que la volem a donar per morta. Ens agrada viure aquí, i optem per demanar -encara

que ningú ens faci cas- la rehabilitació i recuperació de la Colònia. Perquè mai és tard. I perquè no volem viure d'una altra manera ni a un altre lloc, ens agrada el lloc on vivim i com s'hi viu. I lluitarem per defensar-lo. Per això hem volgut posar com a subtítol del butlletí "Colònia Castells", en homenatge als nombrosos habitants de la colònia que el 1936 anaren voluntaris al front a defensar les colònies militars durant la guerra civil.



### Actualitat

## Reformes en casa de Agustina

Vecinos arreglan la casa de una anciana para que pueda vivir dignamente

Agustina, anciana de 74 años, lleva un mesón de años viviendo en el número 3 del pasaje de Piers. Su casa amenaza ruina. Hasta hace poco no tenía ni luz ni agua y corría libremente ratas y cucarachas por el medio, no sólo se había transformado en un agujero, levantado por las raíces de un árbol que crecía de manera salvaje. Todavía tiene goteras por todas partes, el papel de las paredes acaba cayéndose, podrido por la humedad generada por las infiltraciones de agua y toda la casa necesitaba un arreglo general para llegar a unas condiciones mínimas de dignidad.



Fuente: la intervención de las administraciones, la atención y el control de los vecinos.

Después de las continuadas protestas: una denuncia al distrito, una carta a El Periódico y un artículo en El País. Ni la duenda de la casa, ni el administrador de fincas de la calle Piers, ni el Ayuntamiento, ni los servicios sociales han movido un dedo frente a esa situación. El Comisariado reconoce que no vive en condiciones adecuadas, pero sufriendo de alienación mental, ella nunca denunció al propietario ni pidió nada. Es difícil encontrar una solución en esas condiciones, más aún cuando los mismos Servicios Sociales, de los cuales Agustina es bien conocida, declaran que de todas formas es "vieja" así.

«¿Cómo puede ser que viviendo todo la vida en el barrio, esta mujer no estuviera ni siquiera empadronada? ¿Cómo puede ser que el administrador de la mayoría de la casa de Piers mire hacia otro lado en el caso de Agustina, y sólo se preocupe de subir los alquileres ya abusivos de todo el pasaje para supuestamente cubrir la factura del agua (el día de 4800 euros) que tira el vendaval del pasado enero?» Continúa la página siguiente

## Butlletí En Veu Altra



Març 2010



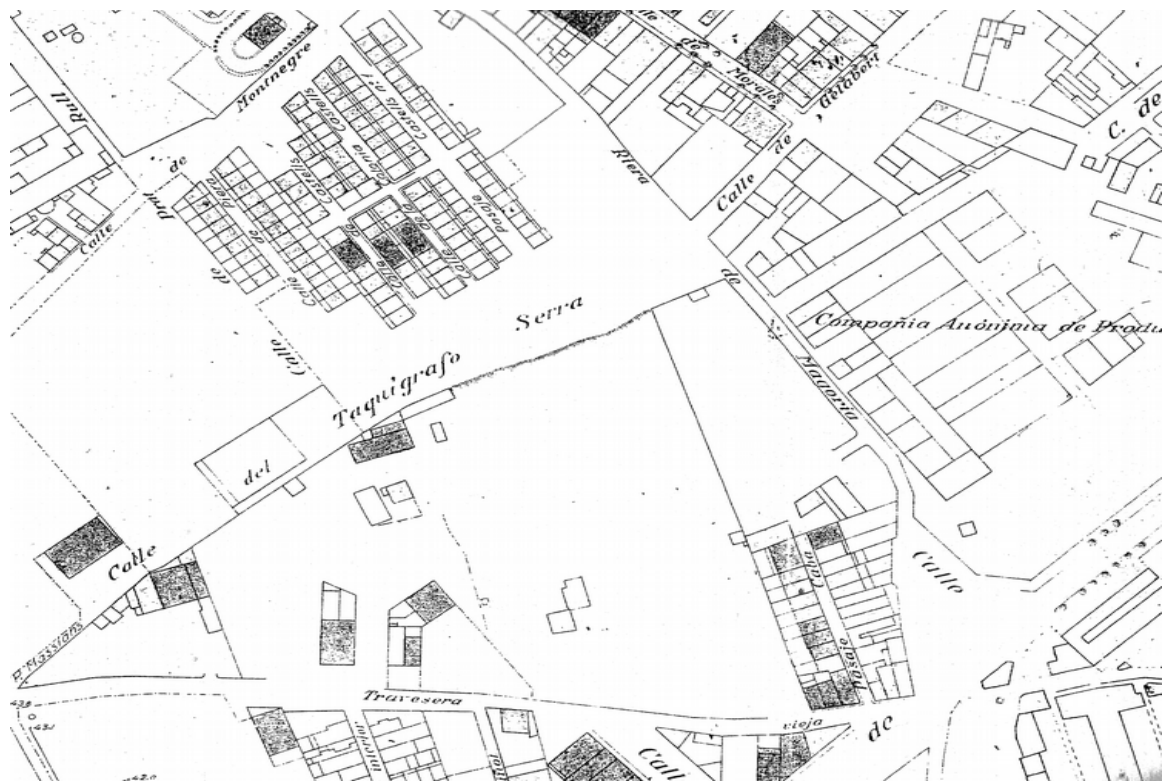
Març 2010



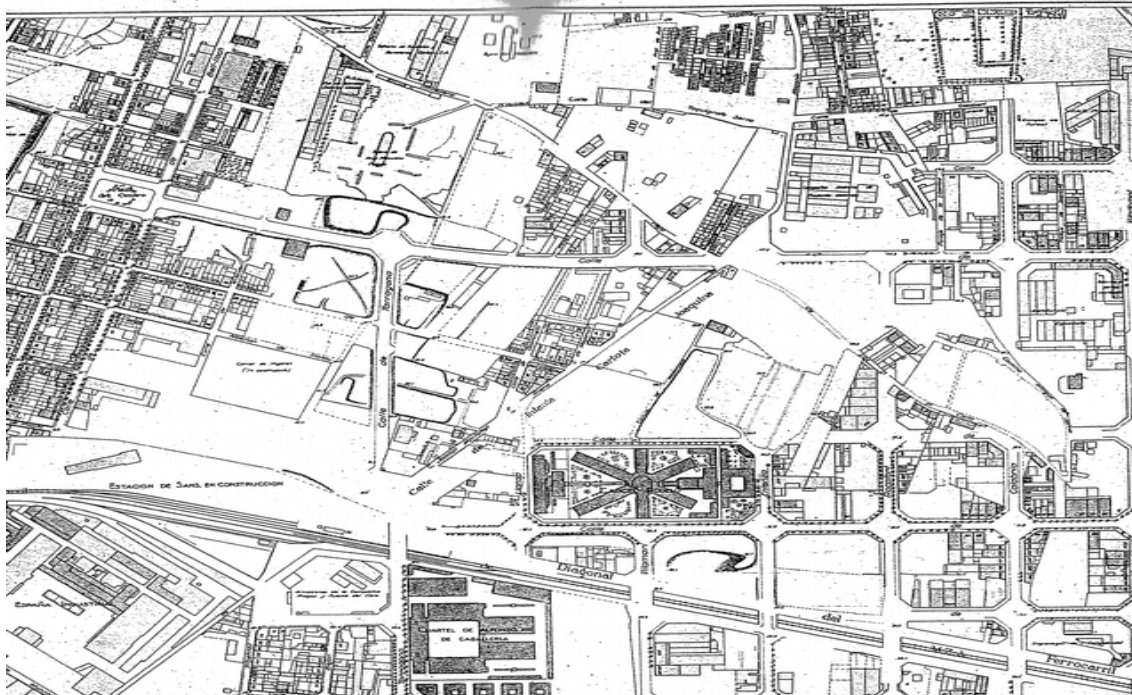
Calçotada 2010 amb el cos dels UPES de la Guàrdia Urbana

## ANNEX 3:

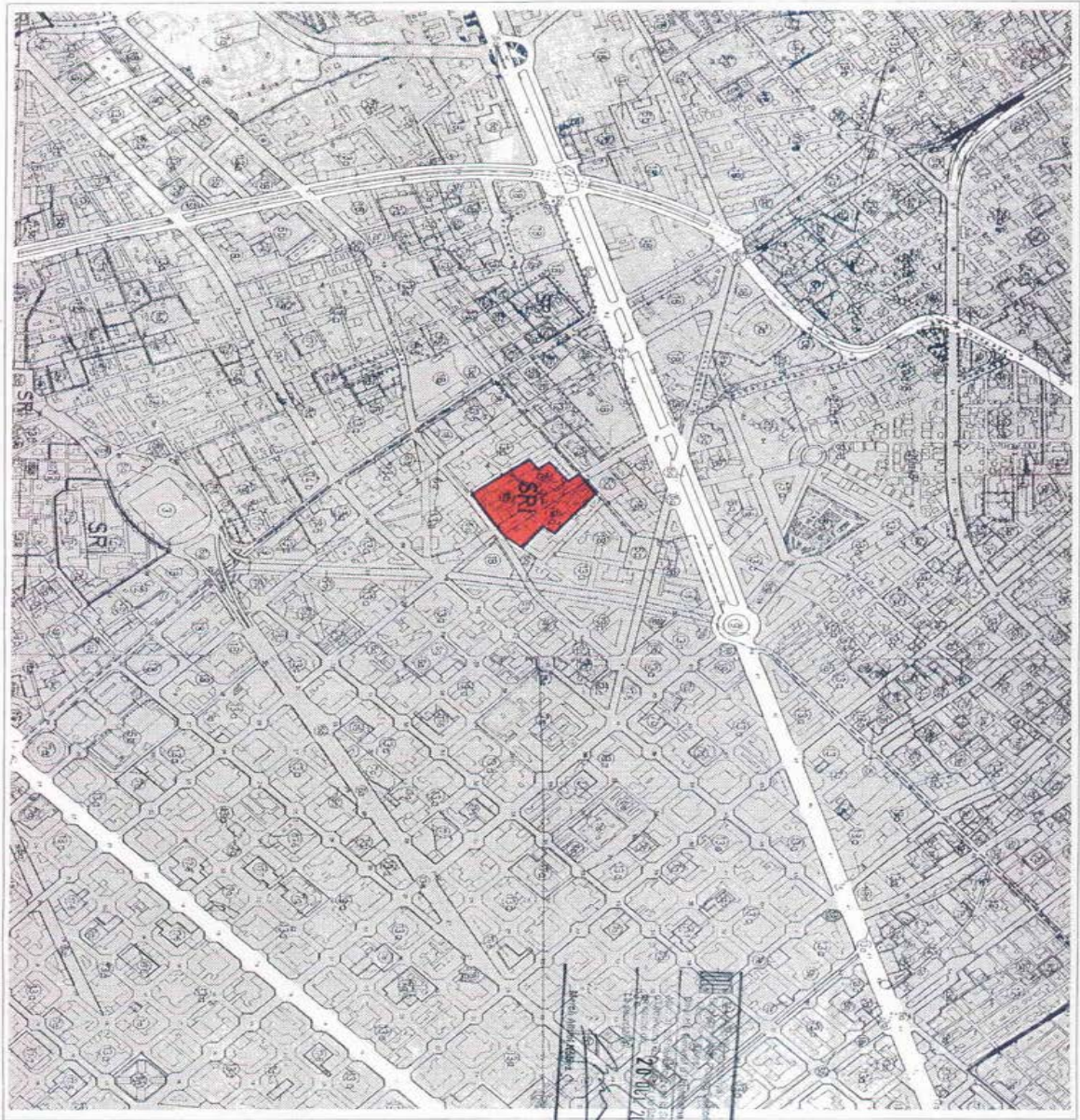
### Plànols Urbanístics




Mapa general de la zona 1928. Font: Arxiu Municipal de les Corts




Mapa general 1930-1940. Font: Arxiu Municipal de les Corts



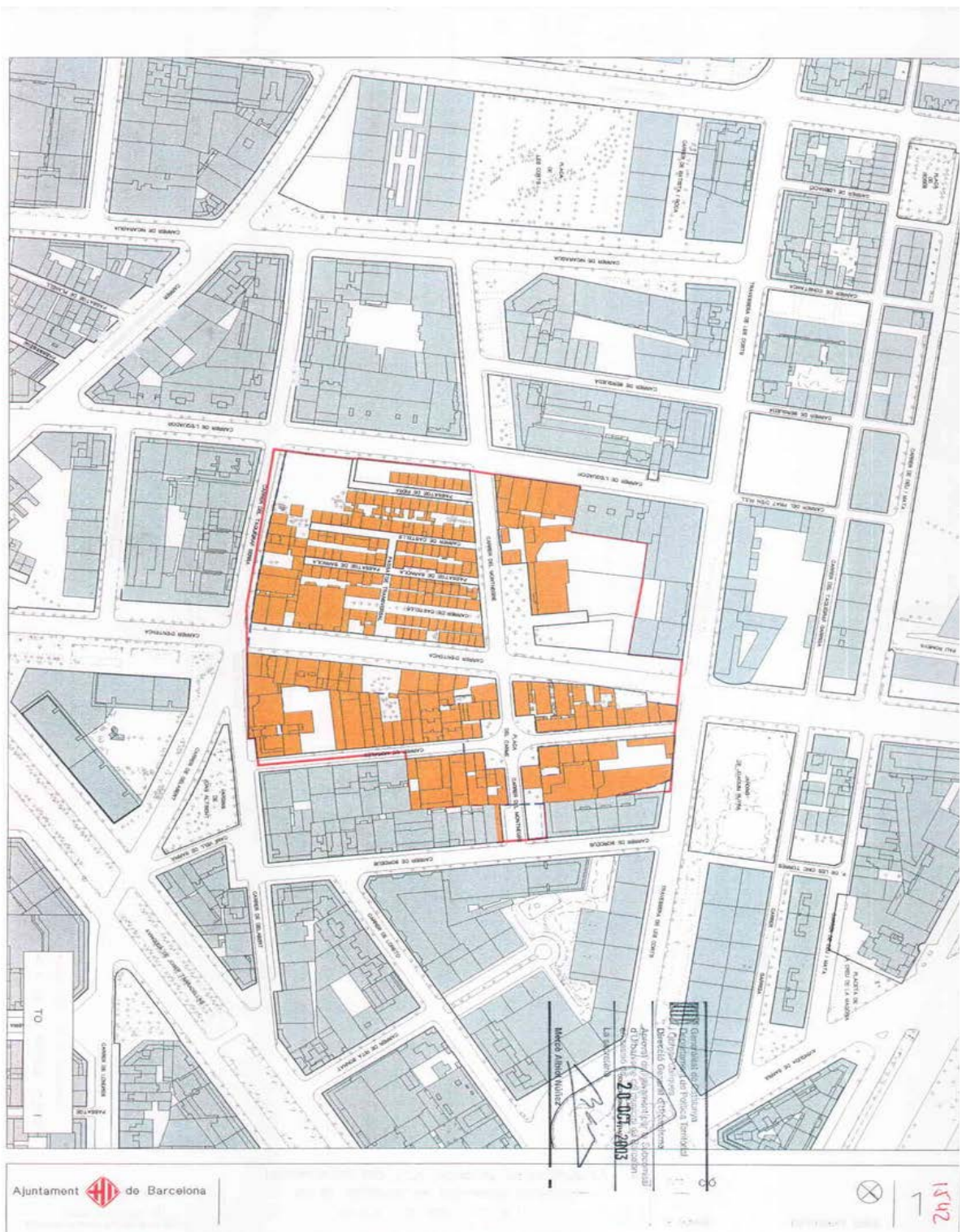
Ajuntament  de Barcelona  
Sector d'Urbanisme  
Direcció de Plans i Projectes Urbans

MODIFICACIÓ DEL PLA GENERAL METROPOLITÀ  
EN EL SECTOR DE REFORMA INTERIOR  
DE LA COLÒNIA CASTELLS

PLA GENERAL METROPOLITÀ 1976   
E 1:10000      DESEMBRE 2002

*1543*

SRI del Pla General Metropolità 1976.



Modificació del Pla General Metropolità en l'àmbit del SRI de la Colònia Castells 2003.



Detall Modificació del Pla General Metropolità en l'àmbit del SRI de la Colònia Castells 2003.



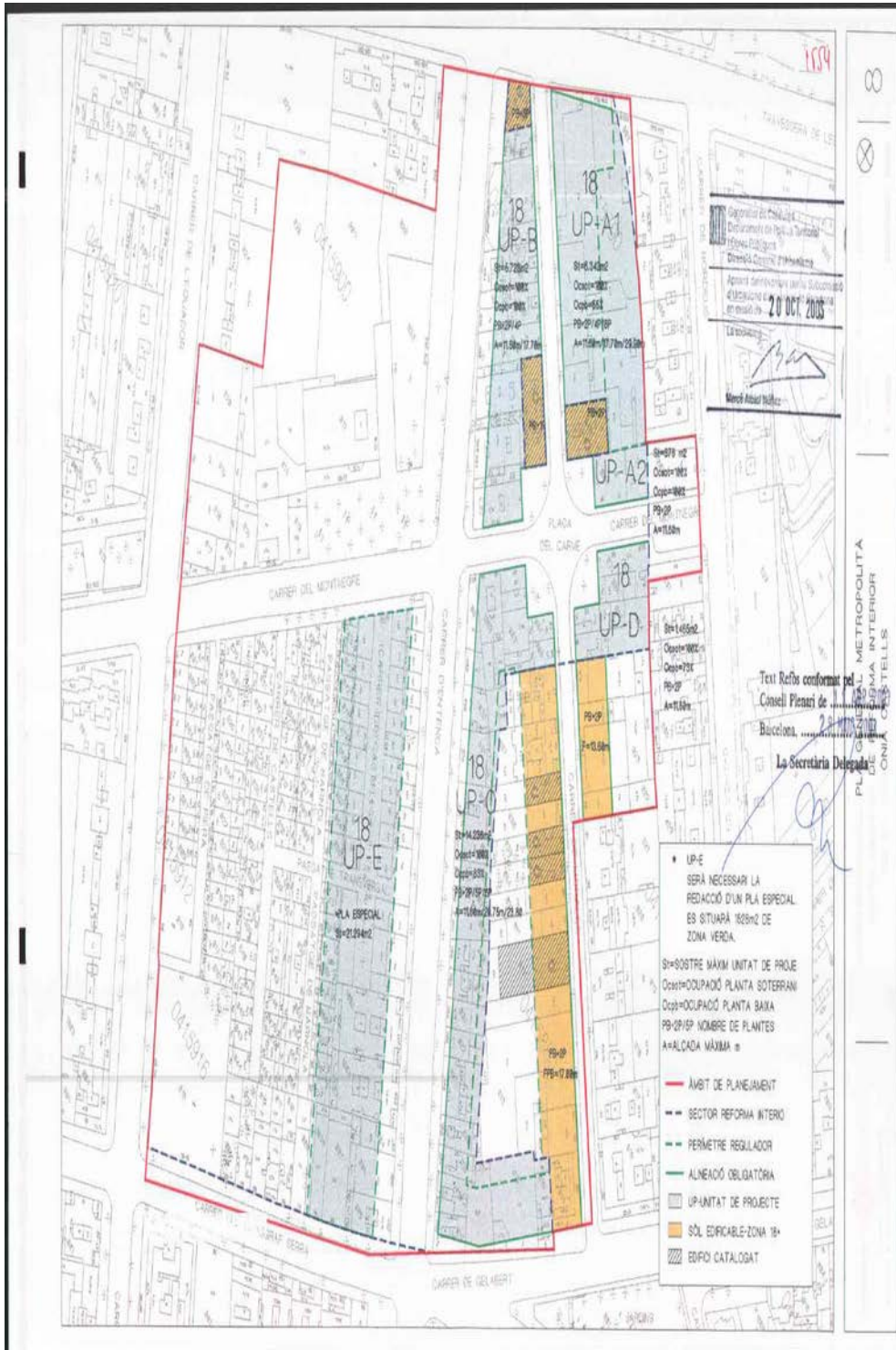


# Fases. Expropiación y derribos



Fase 1 (2006 – 2010)





**Unitats de projecte**





Edifici per reallojats primera fase



Edifici real·lotjats Primera fase. Travessera de les Corts/Morales

GRAN BARCELONA

# Les Corts perderá la colonia Castells

El Ayuntamiento derribará las viejas casas obreras y construirá un jardín

El conjunto lo forman 200 edificios usados como viviendas y almacenes

El proyecto del distrito prevé tres torres de 10 plantas en Entença

M. EUGENIA IBÁÑEZ  
Barcelona

Les Corts afrontará este mandato la reforma de la colonia Castells, un núcleo de viviendas que es la otra cara de la moneda de un barrio con fama de opulento. Situadas en el centro del barrio, a escasos metros de las zonas más actualizadas del distrito, las casitas bajas de la colonia ofrecen la imagen decadente de un pueblo olvidado y en desigual estado de degradación. El proceso urbanístico que ahora se pone en marcha y que se prolongará durante varios años busca la renovación de la zona, lo que implicará la desaparición de las viejas casas y su sustitución por nuevas viviendas y 23.000 metros cuadrados de zona verde.

La colonia Castells está formada por pasajes y callejuelas integrados en la manzana formada por las calles de Entença, Taquígraf Serra, Equador y Montnegre. El Plan General Metropolitano (PGM) de 1976 destina ese gran recuadro a zona verde, y esa ha sido una de las razones por las que la zona ha sufrido un lento proceso de deterioro. El Ayuntamiento de Barcelona no ha afrontado el costoso proceso de expropiación de las viviendas y los propietarios no han inventado a sabiendas de que, un día u otro, iban a ser expropiados.

ALBERT BERTMAN



Fachada de una de las viviendas de la colonia Castells, en el distrito de Les Corts.

## Un derribo de un inmueble mejorará el túnel de L'illa

El concejal Jordi Herou se plantea acelerar la expropiación del edificio situado al final del túnel de L'illa, entre Dúu i Mata, Taquígraf Garriga y Constança. El derribo de la construcción daría fluidez al tráfico que utiliza ese paso soterrado para seguir hasta Nicaragua y avenida de Roma.

La expropiación está prevista desde la entrada en servicio del túnel, en mayo de 1992, pero no se ha hecho efectiva por desacuerdo con los afectados y por limitaciones presupuestarias municipales. Herou cree que la utilidad del túnel exige la ampliación de la calle de Constança, porque, señala el concejal, "se hizo un paso bajo la Diagonal para llegar a un embudo".

### Los inquilinos

El distrito inicia la renovación de la zona a partir de un documento de criterios, trámite previo a la modificación del PGM que recogerá propuestas de particulares y entidades. El resultado final del proceso afectará también a las calles de Entença y Morales y plaza del Carme, uno de los pocos rincones que aún mantienen el recuerdo del casco viejo de Les Corts. Jordi Herou (PSG), concejal del distrito, considera prioritario que los cambios respeten esa trama antigua y las características básicas de la plaza.

Las propuestas municipales pasan por la expropiación de las 200 construcciones de la colonia Castells, casitas de unos 50 metros de superficie ocupadas todas ellas en régimen de alquiler como viviendas, almacenes o despachos, y cuya propiedad se reparte entre dos o tres empresas o particulares. La manzana será zona verde, salvo tres piezas con fachada a Entença donde se prevé construir otras tantas torres de 10 plantas de altura.

Los beneficios de la venta de los pisos de estos edificios son la clave para que la operación le resulte gratuita al ayuntamiento, ya que, cabe suponer, el reasignamiento de los inquilinos de la colonia irá a cargo de quienes

EL PERIÓDICO



construyan las tres torres. Jordi Herou asegura que, en cualquier caso, se darán alternativas a todos los vecinos de la colonia Castells. "Será un proceso expropiatorio muy complejo -señala el concejal- porque exigirá soluciones muy diversas". Las calzadas de la calle de Entença mantendrán su anchura

actual, pero las aceras se ampliarán hasta 30 metros, la misma alineación del tramo anterior, entre Josep Tarradellas y Gelabert. Las propuestas urbanísticas empezarán a ejecutarse durante este mandato municipal, al ritmo que marque el proceso de expropiación de los inquilinos de la colonia Castells.

## El último eslabón

Las casitas se construyeron junto a una fábrica de charol

M. E. I.  
Barcelona

Angeles Zorita, de 82 años, hace más de 50 que vive en la colonia Castells. Ahí nacieron sus hijos y ahí murieron sus padres y su marido. Ahora vive sola en una casucha de paredes húmedas que el propietario no se plantea arreglar. Angeles nació en Burgos y llegó a la colonia poco después de que el empresario Manuel Castells Juncoza, hijo del fundador de una fábrica de charoles y barnices, decidiera construir viviendas para sus trabajadores en el entorno de la industria familiar. Corrían los años 20 y parece probable que el empresario se acogiera a la ley de casas baratas que promovía este tipo de edificaciones.

Eduard Giné, de 72 años, comenta la lenta evolución de las gentes y el ritmo de vida en el vecindario de la colonia. "Antes -recuerda- vivíamos como en un pueblo, salíamos al fresco, había una relación entrañable entre la gente". De esa idílica imagen se ha pasado,



Aspecto de la colonia Castells.

"Esto era como un pueblo, salíamos al fresco y la relación era entrañable"

asegura Giné, a tener por vecinos locales abandonados o utilizados como almacenes ruidosos que "amargan la vida". El aspecto de las casas de los tres pasajes y dos calles sin salida que forman la colonia Castells es variado. Unas presentan la imagen misma de la degradación causada por el tiempo y el abandono que han acobardado sus propietarios, uno en Madrid, otro en Barcelona. Las menos son la anacrónica imagen viva de una vivienda de pueblo, luminosa, de fachadas blancas, verjas repintadas, ropa tendida y plantas que han pagado con creces los muchos esmeros recibidos. Hay también mutaciones que han acabado en almacenes descuidados y sucios y casas utilizadas como oficina a la espera de esa expropiación 23 años pendiente.

Pero, por encima de todo, la colonia Castells, a escasos metros de la Diagonal de los centros comerciales y los hoteles de cinco estrellas, es el último eslabón de una ciudad, de un barrio, con su pasado.

REPORTAJE

# Últimos días en el pasaje

194 familias esperan inquietas el inicio de las expropiaciones de la Colònia Castells, previsto para este año ≡ Los vecinos pugnarán por mejorar las indemnizaciones

EDWIN WINKELS  
BARCELONA

Cuando Rafaela Loscos, que lleva ya 45 años en el pasaje de Barnola, mira a su alrededor se da cuenta de que muchos vecinos están haciéndose mayores. Tanto que muchos de los habitantes han muerto en los últimos años. «Y cuando alguien que vivía solo se muere, se tapan las puertas y las ventanas. A lo mejor los del ayuntamiento están esperando a que todos nos muramos, para que les salga más barato», bromea Rafaela, viuda desde hace año y medio.

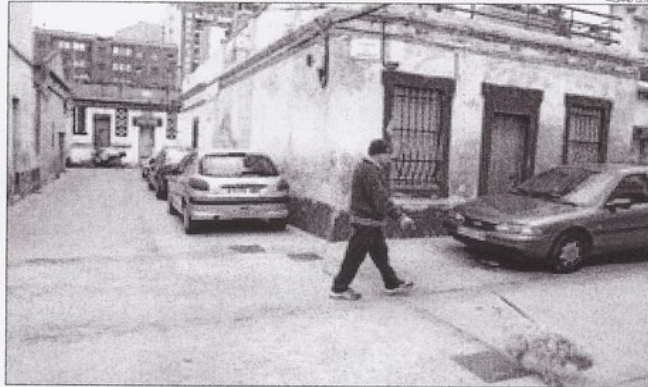
Ella vive en la última casita en este callejón sin salida, uno de los cuatro pasajes que forman la Colonia Castells, un oasis emblemático de casitas bajas escondido en medio de Les Corts que tiene los días contados. Unas casas más arriba, una joven pareja murió hace una semana a causa de un incendio.

El chico era ecuatoriano, pero de inmigrantes hay pocos aquí. Son más la gente «de toda la vida» que pagan alquileres de apenas 25 euros (4.160 pesetas), «agua incluida». Lo que pasa es que algunos están alquilando las casitas a jóvenes que llegan a pagar hasta 450 euros (74.874 pesetas) por los 50 metros cuadrados. Y éstos, al llevar menos de cinco años en la barriada, no tendrán derecho a otro piso cuando se expropie la colonia.

## Proceso de expropiaciones

Ya hace casi dos años que el pleno del Ayuntamiento de Barcelona aprobó su derribo y reforma profunda. Este año comenzará el proceso de expropiaciones. «Nosotros seremos de los últimos en irnos, allá por el 2009», cree la señora Teresa, en el bello pasaje de Pieta.

El contraste de un pasaje a otro es enorme. Mientras en el de Cas-



► Cuenta atrás ► Un hombre pasea a su perro en el pasaje de Barnola, a punto de desaparecer.



## EL ABANDONO

«Cuando alguien se muere, se tapan las puertas y ventanas», dice una vecina

tells, la más cercana a Entença, apenas hay viviendas habitadas ya, en el resto todavía hay vida. En total, se calcula que habrá unas 194 familias por desalojar. «Será duro irse, porque mi madre nació aquí, en 1923. Poco después, la familia lo compró. Llevamos toda la vida aquí y hace poco hemos aceptado la oferta de instalar gas ciudad», añade Teresa.

Pero aún no se han ido, y Paquita Guzmán, con la escoba en la mano en la calle de Castells, promete batalla. «Que se prepare el ayuntamiento, porque nos dan muy poco dinero, cuando este suelo va ahora a precio de oro. Yo no puedo ir a un piso nuevo y pagar una hipoteca el resto de mi vida. Además, ¿para qué necesito yo uno de alto standing y pagar por una puerta espe-

cial para la sirvienta? Que lo arreglen antes, si no habrá guerra».

El ayuntamiento prevé un proceso complicado de realojos en nuevos bloques de la calle de Entença. A la gente de la colonia obrea lo que más les molesta es que el dinero y los privilegios vayan a parar a otros, según ellos. Paquita: «Aquí, en esta manzana, harán bloques con una zona verde, pero ésos no serán para nosotros».

Rafaela Loscos, que sí cree que la colonia necesita un arreglo, «aunque por dentro las casas están mejor que por fuera», añade: «Construirán tanto hacia arriba como en las profundidades, con un aparcamiento. O sea, en los pocos metros de mi casita pueden sacar muchos beneficios».

## El pianista del Majestic

Arturo San Agustín



## En la muerte de un navarro

Murió el domingo en Barcelona, pero lo enterraron ayer en Cambrils, en el cementerio de la llamada Casa Sant Josep, que fue noviciado y ahora es sólo residencia crepuscular. Lo enterraron sin obispos ni coros. Se llamaba Fernando Larrea Barache y era un hermano de La Salle muy singular.

Mucho hijo de pescador, de estibador e incluso de contrabandista horrado —hablo de ti, Barceloneta— debe su bachillerato, su carrera universitaria, su presente profesional a este navarro. Un navarro, entusiasta del toro (el de los encierros), que nunca atormentó a sus alumnos con misas, rosarios y otras especialidades de la época, que Almodóvar acaba de convertir en argumento de película. Este navarro era tan legal que entendía que uno llevara entre las páginas del álgebra una foto de

## Mucho hijo de la Barceloneta le debe el presente

Julie Christie con sonidos de balalaika y abedul blanco.

O sea que, cuando cierto clérigo cerbatana dirigía el colegio de La Salle Barceloneta a base de rezos, aspirinas y cafés, el aliado de nosotros los perseguidos era Fernando Larrea, navarro que fumaba como un navarro, andaba en Vespa, vestía el mono de los mecánicos cuando transcurría entre molo-res y que, además, tenía una hermana morena de ojos panorámicos que se llamaba Nieves. Uno siempre le preguntaba por esa hermana suya, que miraba como Claudia Cardinale.

A Fernando Larrea ciertas gentes nacidas en la Barceloneta que ahora triunfan en los negocios, los parques naturales, la industria pesquera, la ingeniería o la medicina debieron organizarle a tiempo algún acto imaginativo para decirle en voz alta que les ayudó. Y para darle las gracias, hombre, porque hemos de ser agradecidos. Pero escrito está que de las personas decisivas sólo nos acordamos cuando las enterramos, es decir, cuando ya no hay remedio.

Que sea un buen rioja, camarero. El mejor rioja para brindar por aquel navarro. Salud.

**empleo** Los domingos, con EL PERIÓDICO, las mejores ofertas de trabajo

Últims dies? El 2004?





Signatura del protocol associació d'afectats i ajuntament\_2007

Juliol 2010\_ reallotjament primera fase

ANNEX 4:  
**Comiat:**



Quadre d'Otger Miralles\_Passatge Barnola\_Juliol 2010



Mudances\_juliol 2010



Comiats\_juliol 2010



Gener 2011



Mudances\_agost 2010



Primers estralls\_juny 2010



Passatge Transversal\_ Tapiatge\_ Juny 2010



Passatge Barnola\_cadira Miguel\_juny 2010



Tapatge passatge Roca\_juliol 2010



Carrer Morales\_tapatge\_juliol 2010



Primer enderroc\_ octubre 2010\_ Transversal amb Entença



Enderrocs primera fase\_ gener 2011





Desnonament gener 2011



Desnonament gener 2011



Febrer 2011



Febrer 2011\_enderrocs entremitgeres



Urcotex. Empresa destructora



Gener 2011



Febrer 2011\_ Netejant la runa dels solars



Després de netejar la runa, plaça de la resistència\_febrer 2011



Maig 2011\_ omplint de runes el que s'havia netejat prèviament



Destruint el mur que s'havia aixecat per separar els enderrocs del carrer



Maig 2011



Juny 2011



Maig 2011

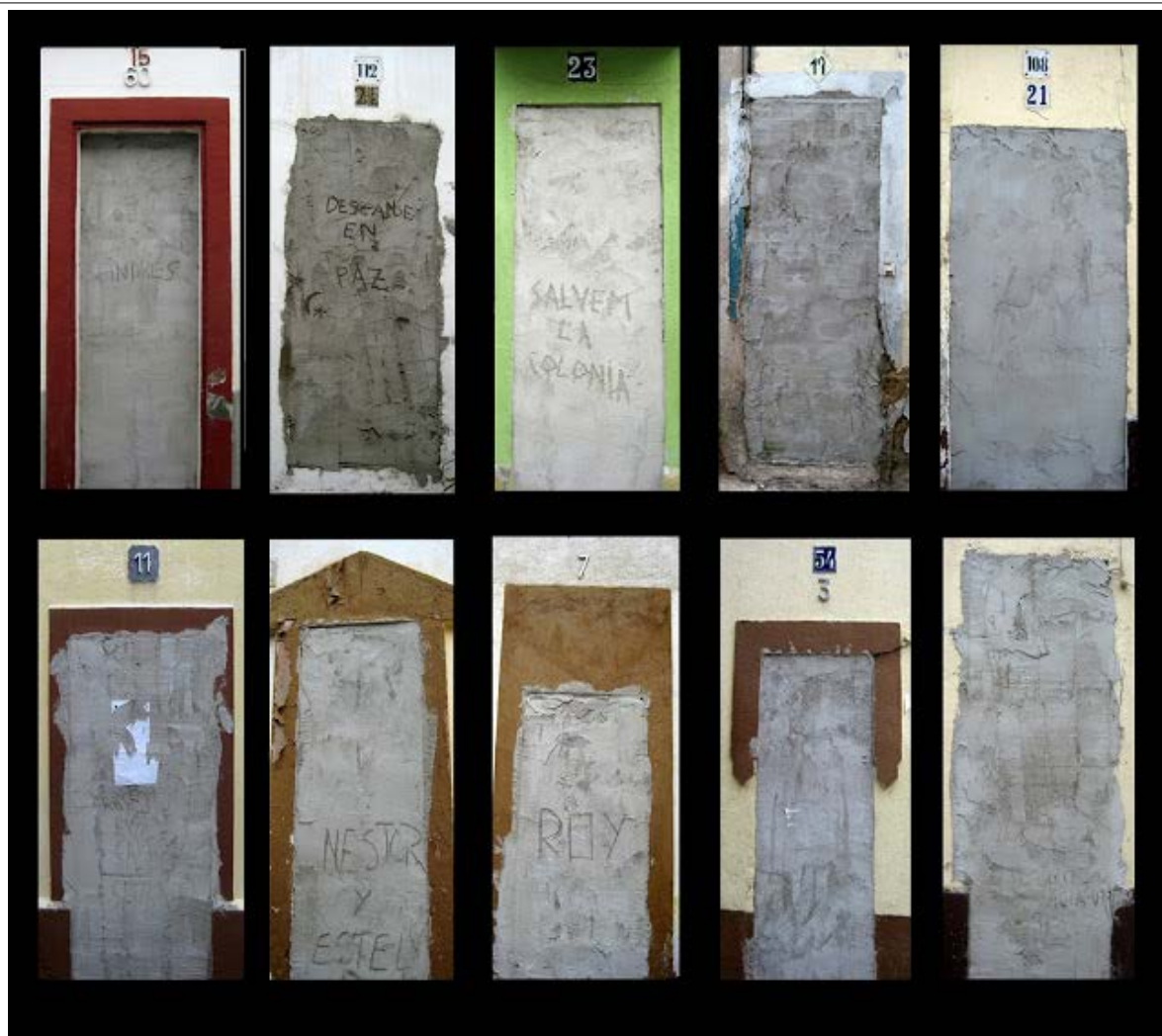


Juny 2011





June 2011



Tapies\_làpides\_Colònia com a cementiri



Netejant els solars\_maig 2011

*Festa Major Popular*

*Colònia Castells*  
*Juny 2011*

*Ballarem sobre les runes*

*Saltarem sobre la foguera*

**salvem la memòria**  **prou especulació**  
[www.salvemlacolonia.blogspot.com](http://www.salvemlacolonia.blogspot.com)

**dissabte 18** 11 H: PLA R  
**JORNADA DE TREBALL**  
(porta ganes, guants i eines)  
Rehabilita que algo queda

**dimecres 22** 21H: PASSI DE VÍDEO  
+ SOPAR  
Montec en el dia. Escalada en solo integral (sense corda)  
Amb presentació d'en Fus, el psicoautor.

**dijous 23** 22H: SOPAR DE REVETLLA.  
Que cadascú porti el plat que millor sàpiga cuinar.  
I després...  
Karaoke i Bingo  
Música i balloteo amb P.D XuXu

Revetlla 2011



Juny 2011



Jocs entre les runes\_juliol 2011



Protesta pel reallotjament a Bagursa\_setembre 2011



Febrer 2011\_protesta pel reallotjament al ple del districte de les Corts



Resistència al desallotjament del Casal Popular de les Corts\_novembre 2010



Carmen i Sergi, l'esperit de la Colònia\_calçotada abril 2011



Plaça de la resistència



Runa simbòlica davant el districte\_febrer 2011



L'equip de supervisió de l'enderrocament\_octubre 2011



Destrucció de l'hort\_agost 2011



Desnonament del Willi i el seu nebot\_ agost 2011



**AJUNTAMENT + INCASOL (REURSA)**  
**EXPULSEN VEÏNAT**  
**de la Colònia Castells**  
**5 famílies sense realotjament**

**DESTROSSEN EL BARRI**  
**PER FER UN PARC I PISOS DE LUXE**

**salvem la memòria**  **prou especulació**  
[www.salvemlacolonia.blogspot.com](http://www.salvemlacolonia.blogspot.com)

Cartell Salvem la Colònia

# DIUMENGE 19 DE FEBRER

**COLÒNIA CASTELLS**  
**(1923-2012)**  
*Ajja ja el que queda d'un barri popular*

( A. C. S. )

El setec funerària i la cerimònia de comiat es celebraran al nou cementiri municipal Colònia Castells, construït gràcies a l'expropiació, l'especulació, la incompetència i la gentilesa burocràtica friendly de les administracions.

H haureu dinar, enterrarem la sardina i alguna cosa més.

Si voleu, vine una mica abans de l'hora a donar un cop de mà per preparar l'escenografia. Porta espelmes.

Disfressat amb la roba apropiada per un enterrament, de rigorós negre i de dol

**Programació:**

- 14h Dinar popular**  
Sardinada-Calçotada
- 16h Recital Poètic del [No-Res]**  
1 del no-res, tot...  
amb Carles Rebassa i David Caño
- 18h Enterrament**  
Gran cerimònia fúnebre a càrrec del Teatre de la Rimaia  
Projeccions d'imatges inèdites del documental sobre la Colònia:  
"No-Res" a càrrec de Metromuster  
Projeccions gegants Mapping sobre els edificis a càrrec de Telenoika

**ZONA MERDA?**

**PROTOCOL 2007?**

**OBRA NOVA ACABADA**

**CONSTRUCCIÓ SOBRIANTS?**

**ASSOCIACIÓ CONJUNTA?**

**DEGRADACIÓ PLANIFICADA**

**GENTRIFICACIÓ**

**Salvem la Colònia Castells**  
www.salvemlacolonia.blogspot.com

**DESTRUCCIÓ DE LA COLÒNIA CASTELLS**

Enterrament de la Colònia\_final de Salvem la Colònia\_febrer 2012